

Filozofski fakultet u Sarajevu

**STRATEGIJE UČTIVOSTI
U TURSKOM JEZIKU**

SABINA BAKŠIĆ

Sarajevo, 2012

Sabina Bakšić

STRATEGIJE UČTIVOSTI U TURSKOM JEZIKU

Urednik:

Prof. dr. Ivo Komšić

Recenzenti:

Prof. dr. Ekrem Čaušević

Prof. dr. Fehim Nametak

Lektorica:

Melika Muhić

Izdanje:

Prvo

Izdavač:

Filozofski fakultet u Sarajevu

Sarajevo, 2012.

Elektronsko izdanje

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

811.512.161'276.11

BAKŠIĆ, Sabina

Strategije učtivosti u turskom jeziku

[Elektronski izvor] / Sabina Bakšić. - Sarajevo :
Filozofski fakultet, 2012. - 1 elektronski optički
disk (CD-ROM) : tekst, slike ; 12 cm

Nasl. s naslovnog ekrana.

ISBN 978-9958-625-24-4

COBISS.BH-ID 19657478

SABINA BAKŠIĆ

**STRATEGIJE UČTIVOSTI
U TURSKOM JEZIKU**

Sarajevo, 2012

Zahvale

„Naučno“ se poštenje sastoji u priznanju da nikad ništa ne počinje i ne završava s nama, već da je naš rad samo jedan mali dio velikog mozaika sveukupnih ljudskih napora u pomjeranju granica znanja.

Svoju duboku zahvalnost izražavam svome profesoru i mentoru prof. dr. Ekremu Čauševiću, koji je zaslužan što sam se uopće počela baviti turkologijom i bez čije bezrezervne podrške ne bi bilo ni ove knjige. Ove knjige ne bi bilo ni bez prof. dr. Marine Katnić-Bakaršić koja je među prvima na ovim prostorima pisala o pragmalingvističkim temama.

Isto tako želim se zahvaliti i svojim kolegicama i kolegama s Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu na podršci i nesebičnoj pomoći.

Svoju zahvalnost izražavam i profesorici bosanskog jezika Meliki Muhić na lekturi i korisnim sugestijama.

Zahvaljujem se i svojoj porodici, prije svega svome suprugu Ameru Bakšiću na razumijevanju i različitim vidovima pomoći, od kojih je izgled ove knjige onaj najočitiji.

Sažetak

U ovoj su knjizi predstavljene strategije učtivosti u turskom jeziku. Jezički materijal prikupljen iz turskih filmova, televizijskih programa, turskih književnoumjetničkih djela, e-mail poruka i poslovne korespondencije analiziran je prema modelu Penelope Brown i Stephena C. Levinsona. Polazna tačka jeste „obraz“, teorijski konstrukt preuzet od Ervinga Goffmana. *Obraz* je pojavna strana ličnosti i sastoji se od dva aspekta: *pozitivnog obraza* koji predstavlja želju da se bude priznat/pozitivno vrednovan u određenoj društvenoj grupi i *negativnog obraza* koji izražava potrebu/želju da se bude neometan u svom djelovanju i u svojoj slobodi. Svaki razuman učesnik u interakciji nastoji izbjeći govorne činove koji ugrožavaju *obraz* ili, pak, primjenjuje određene strategije kako bi minimizirao ugrožavanje: strategije nemodificirane direktnosti (bez kompenzacije i ublažavanja), strategije pozitivne učtivosti (koja učvršćuje solidarnost i bliskost između sagovornika izražavajući odobravanje i simpatiju; tu spadaju komplimenti, šale, pozdravi, itd.), strategije negativne učtivosti (cilj je izbjeći nametanje i pritisak na sagovornika upotrebom ograda, deminutiva, isprika, itd.) i strategije nekonvencionalizirane učtivosti (upotrebom aluzija, metafora, litota i dr. postiže se nejasnost i dvosmislenost). Analiza podataka pokazala je da u turskom društvu preovladava pozitivna učtivost. Velika raznolikost učtivih formi (kao što su ustaljene fraze kojima se izražavaju dobre želje) pokazuje dobronamjernost, solidarnost i saosjećajnost koji učvršćuju pripadnost grupi. S druge strane, strategije nekonvencionalizirane indirektnosti pokazale su se kao manje poželjne i manje korištene strategije kod nativnih govornika turskog jezika. U ovoj se knjizi ukazuje i na pragmatičke funkcije nekih gramatičkih formi u turskom jeziku (kao što su analitička forma $-(y)i + \text{vermek}$, perfekt na $-miş$, kondicional, itd.). Konačno, razmatranje strategija učtivosti u turskom jeziku potcrtava značajnu ulogu pragmatike u učenju stranih jezika. Pragmatička kompetencija nije dodatak ili ornament već sastavni dio lingvističke kompetencije.

Predgovor

„Je li moguće iskazati činjenje? Može li se iskazati zavođenje – vazda sablažnjivo uplitanje ljubavi u teoriju, užitka u spoznaju? Možda sam tek iskazala na koji su način mene zaveli neki tekstovi, neke teorije, neki jezici; možda sam naprosto ja u ovoj knjizi počinila sablazan, dala vlastito obećanje. Možda sam, i ne znajući, govorila o svome zadovoljstvu... Možda će čitatelj u svemu pronaći i svoje navlastito – barem se tome nadam“ (Felman 1993:9).

Više je razloga sudjelovalo u izboru navedenog citata. Prije svega, činjenica da je knjiga Shoshane Felman „Skandal tijela u govoru“ zaista djelovala jezikom i za perlokutivni učinak imala preusmjerenje mog interesa na govorne činove i pragmatiku. S druge strane, izražavanje sumnje u mogućnost iskazivanja činjenja oslikava i moju trenutnu zebnju da li ću moći napisati ovu knjigu. Nije slučajno da još jedna knjiga presudna za nastanak ovog rada – „Stilistika dramskog diskursa“ slično započinje: „Ja ne mogu napisati knjigu o stilu dramskog diskursa!“ (Katnić-Bakaršić 2003:7). Samo što moja sumnja pored dodatnih motivacija poigravanja „citatom na citat“ ponajprije izražava istinsku zabrinutost.

Na izbor teme utjecala je i želja da se istakne podjednak značaj gramatike i pragmatike prilikom učenja stranih jezika. Iskaz može biti gramatičan, ali istovremeno neprikladan s pragmatičke tačke gledišta: “Pa i ako se gramatička pravila slijede u njihovom punom domašaju, povrh svega, nedovoljnim postaje analizirati samo gramatiku” (Hymes 1980:257). Značaj pragmatike vrlo slikovito opisuje Marina Katnić – Bakaršić:

„Kao digresiju želim napomenuti da je Pigmalion zanimljiva drama za lingviste i zato što je B. Shaw sjajno pokazao dva aspekta nužna za uspješnu komunikaciju: nužno je poznavati jezička pravila (profesor Higinis u početku forsira samo ovaj aspekt kod Lize – uči je pravilnom izgovoru, intonaciji i sl.), ali i posjedovati komunikativnu i stilističku kompetenciju...Gotovo bih željela iskoristiti Pigmalion kao metaforu za zadatke koji stoje pred lingvistikom uopće: čini mi se da se slikovito prikazuje kako insistiranje na jezičkoj strukturi nužno ostaje siromašnim za proučavanje funkcioniranja jezika, njegovih pragmatičkih i svih ostalih aspekata, uključujući i stilistički, koji su neophodni za razumijevanje komunikacije“ (Katnić-Bakaršić 2003:78)

Podjelu su pragmatike kao interpersonalne retorike, koja nije samo dekorativan dodatak gramatici, na pragmalingvistiku i sociopragmatiku predložili Geoffrey Leech i Jenny Thomas a Gabriele Kasper navodi ilustrativan primjer: zadatak sociopragmatike bio bi promotriti pod kojim okolnostima nativni govornici, naprimjer, američkog engleskog izražavaju zahvalnost - kada, gdje i kome, dok bi zadatak pragmalingvistike bio usmjeren na strategije i lingvistička sredstva kojima se zahvaljivanje može izraziti (Kasper 2003). Drugim riječima rečeno, pragmalingvistička kompetencija je ta koja govorniku omogućava realizaciju govornog čina za koji mu njegova sociopragmatička kompetencija kaže da je u tom trenutku poželjan (Bardovi-Harlig 1999). Sociopragmatička prosudba tiče se razmjera nametanja, koristi i “troška”, socijalne distance kao i prava i obaveza sagovornika. Razmjer nametanja u određenom društvu ovisit će i o tzv. “besplatnoj robi i robi koja nije besplatna”, naprimjer, u nekim su društvima određene informacije (o bračnom statusu, plaći i slično) “besplatne” a u nekima nisu. (Thomas 1983). Zbog toga je podučavanje sociopragmatike mnogo delikatniji posao dok je podučavanje pragmalingvistike blisko učenju gramatičkih pravila (Rose 2001). Stoga će se i ova knjiga najprije fokusirati na pragmalingvistički aspekt realizacije govornih činova kao aspekt pristupačniji lingvističkoj analizi.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Strategije učtivosti Penelope Brown i Stephena C. Levinsona	6
3. Učtivost u turskom jeziku	12
4. O korpusu.....	16
5. Razgovorni diskurs	18
5.1 Nemodificirana direktnost (direktnost bez ublažavanja)	19
5.2 Strategije pozitivne učtivosti.....	26
5.2.1 Interes/Pažnja usmjerena prema sagovorniku (njegovim interesima, željama, potrebama, imovini).....	26
5.2.2 Uvećavanje interesa kod sagovornika	40
5.2.3 .Korištenje markera koji pokazuju pripadnost grupi	42
5.2.4 Pozdravi	54
5.2.5 Izražavanje dobrih/lijepih želja	62
5.2.6 Slaganje sa sagovornikom.....	69
5.2.7 Izbjegavanje neslaganja.....	72
5.2.8 Pretpostaviti/ustvrditi/potencirati zajedničku pozadinu	75
5.2.9 Šale.....	82
5.2.10 Tvrditi/pretpostaviti znanje o sagovorniku i brigu za njegove želje.....	85
5.2.11 Ponude i obećanja.....	85
5.2.12 Optimizam.....	95
5.2.13 Uključivanje govornika i sagovornika u istu aktivnost	97
5.2.14 Davati (ili pitati za) razlog.....	99
5.2.15 Pretpostavljanje/ utvrđivanje reciprociteta	100
5.3 Strategije negativne učtivosti.....	101
5.3.1 Konvencionalizirana indirektnost.....	101
5.3.2 Ograde.....	105
5.3.3 Pesimizam	113

5.3.4 Umanjivanje nametanja/prinude.....	114
5.3.5 Ukazivanje poštovanja	117
5.3.6 Isprike.....	124
5.3.7 Obezličavanje.....	134
5.3.8 Predstavljanje ugrožavanja negativnog obraza kao općeg pravila	141
5.3.9 Nominalizacija	143
5.3.10 Otvoreno priznavanje duga	144
5.4 Nekonvencionalizirana indirektnost	146
5.4.1 Aluzije.....	146
5.4.2 Prepostavke	147
5.4.3 Litota	148
5.4.4 Hiperbola.....	149
5.4.5 Upotreba tautologija.....	151
5.4.6 Upotreba kontradikcija.....	152
5.4.7 Ironija.....	153
5.4.8 Upotreba metafora.....	154
5.4.9 Upotreba retoričkog pitanja.....	156
5.4.10 Dvosmislenost.....	156
5.4.11 Nejasnost.....	158
5.4.12 Prekomjerna uopćavanja	159
5.4.13 Obraćanje nekom trećem umjesto sagovorniku.....	160
5.4.14 Elipse.....	160
6. Pisani razgovorni diskurs	161
6.1 Strategije pozitivne učtivosti.....	162
6.1.1 Ukazivanje pažnje sagovornikovim interesima, željama i potrebama.....	162
6.1.2 Upotreba markera koji pokazuju pripadnost grupi	164
6.1.3 Slaganje sa sagovornikom.....	164
6.1.4 Izbjegavanje neslaganja.....	165
6.1.5 Ponude i obećanja.....	166
6.1.6 Optimizam.....	166
6.1.7 Uključivanje pošiljatelja i recipijenta u zajedničku aktivnost	168
6.1.8 Pozdravi i dobre želje.....	168
6.1.9 Čestitke.....	170
6.2 Strategije negativne učtivosti.....	175

6.2.1 Konvencionalizirana indirektnost.....	175
6.2.2 Ograde.....	177
6.2.3 Pesimizam	179
6.2.4 Umanjivanje nametanja.....	179
6.2.5 Ukazivanje poštovanja	180
6.2.6 Isprike.....	183
6.2.7 Obezličavanje.....	184
6.2.8 Ugrožavanje obraza kao opće pravilo	187
6.2.9 Nominalizacija	188
7. Zaključak.....	190
Literatura.....	195
Internet izvori.....	201
Izvori	201
Biografija	205

1. Uvod

“Pisati uvod za učtivost nalikuje borbi na život i smrt s osmoglavom hidrom. Jedva da joj odsiječete jednu glavu kad na tom istom mjestu izraste više njih.”

(Watts 2003:xi)

Engleska riječ *polite* (učtiv), objašnjava Watts, potječe iz latinskog oblika *politus* što znači *uglačan, uglađen*. Samo površinski gledajući, riječ *polite* ima malo veze s etimološkim porijeklom riječi *police* ili *politics* (upravljati, politika). Civilizacija (grčki *politizmos*) nije ništa drugo do dugi proces “uglađivanja” u kojem su ljudska bića učila kako da kontroliraju svoje tjelesne funkcije, svoj govor i svoje držanje općenito. Tako je u 17. i 18. stoljeću na Zapadu učtivost bila instrument u kreiranju i zadržavanju strogo hijerarhijske i elitističke strukture društva. Ona je korištena i kao sredstvo poticanja socijalnih razlika te je postala krajnje učinkovit način vladanja (*policing*) društvom (Watts 2003:33). U Osmanskom carstvu hijerarhiju visokih dužnosnika uveo je Muhamed II Osvajač (15. stoljeće). Do tada „glasoviti teolozi i pravници pri susretu sa sultanom nisu ni pokušavali prikriti ljutnju ili nezadovoljstvo a takvo ponašanje znači da je u njihovim odnosima bilo i stanovite prisnosti“ (Faroqhi 2009: 55). Učtivost se ne povezuje samo s vladanjem društvom, od nje se očekivalo da ljudima omogući i uslove za prijatno komuniciranje. To prije svega uključuje vladanje sobom: prinude učtivosti najstrožije su kad je u pitanju tijelo. Neki su to označavali skromnošću koju treba pokazivati u stavu i držanju različitih dijelova tijela. U „osvajanju sebe“ veliku je ulogu igrala i religija kako na Zapadu tako i na Istoku. Objasnjavajući izraz *Edep Yahu!*, İskender Pala navodi da se ovaj izraz najprije odnosio na sufije koji ukazuju poštovanje prema svemu što ih

okružuje (*edep* na turskom znači lijepo vaspitanje i potječe iz arapskog jezika). I ovdje je naglasak bio na tijelu: *Eline, beline, diline* (učtivost se odnosi na „upravljanje“ rukom, stasom – kao cjelokupnim držanjem tijela i na kontrolu nad jezikom: da se ne uzme nešto tuđe, da se neko ne uvrijedi i da se ne naruši nečija čast, kao igra riječi s *edep*, odnosno *edeb*, Pala 2002:75).

Leech je ustvrdio da ne postoji apsolutna razlika između učtivosti na Zapadu i učtivosti na Istoku. Čini se da bi se oba civilizacijska kruga složila u još jednoj stvari: u razlikovanju prave učtivosti koja ima svojevrsnog doticaja s religijom i lažne učtivosti „natopljene afektacijom i računicom čiji je cilj da obmane svijet“ (Arijes, Dibi 2002:186).

U svakom slučaju može se reći da se ova riječ općenito odnosi na pažljivost/uviđavnost prema drugima (Watts 2003:17). Za Robin T. Lakoff učtivost je “namijenjena olakšavanju interakcije minimiziranjem potencijalnog sukoba i konfrontacije inherentnih svakom obliku ljudskih odnosa” (Lakoff 1990:34).

Rong Chen, opet, učtivost definira kao sociokulturni fenomen baziran na društvenim vrijednostima određene zajednice (Chen 1993). Iako se termin *politeness* često prevodi našim terminom *pristojnost* (“Jezični izraz uljudnosti i društvenog statusa. Iako pristojnost ima i nejezične aspekte, ovdje se zanimamo samo za njezin jezični izraz.” Trask 2005:288), termin *učtivost* čini se prikladnijim, jer se za razliku od *pristojnosti* njegova značenja ne pružaju i do odjeće (“pristojno obučen”). Na sličnom je tragu i gradacija engleskih pojmova *civility*, *politeness* i *courtesy*: *civility* bi odgovarala našem pojmu *pristojnosti* (“Barem budi pristojan!”); *politeness* bi značila *učtivost*, a na vrhu ljestvice bi bio pojam *courtesy* koji bi mogli prevoditi našom rječju *ljubaznost* (“Baš ste ljubazni!”) (Lakoff 2005).

Da se ne radi o apsolutnim sinonimima, pokazuje i nemogućnost zamjene ovih termina pojmom *učtivost* u primjerima navedenim u zagradama.

Do pojma učtivosti, tačnije, učtive upotrebe jezika ili jezičnog vida učtivosti moguće je dospjeti iz više pravaca koji svi vode kroz područje pragmatike. Pragmatika je, podsjetimo, izučavanje jezika s tačke gledišta korisnika, ili kako to Gabriele Kasper kaže: proučavanje govornog događaja unutar njegovog sociokulturnog konteksta (Kasper 2003). Učtivost u pragmalingvistici i sociolingvistici, prema Wattsu, predstavlja relativno novu disciplinu u Zapadnoj Evropi i Sjevernoj Americi, dok se u Kini i Japanu izučava hiljadama godina i gdje je njeno nepoznavanje ravno nepoznavanju gramatičkih pravila u indoevropskim jezicima. Glavni razlog za kasno pojavljivanje interesa za učtivost leži u kasnom pojavljivanju teorijskog okvira koji bi omogućio takva istraživanja. Naime, zanimanje za društveni kontekst a time i za jezik u funkciji, pojavilo se tek sedamdesetih godina 20. stoljeća kao reakcija na “samoograničenja” sistemske lingvistike. Tek nakon Austinove teorije govornih činova (odnosno Searlove teorije govornih činova, Geis 1995:2, napomena 1) moglo se postupno doći do pojma učtivosti u lingvistici, jer se djelovanje jezikom najbolje odslikava kroz

govorne činove kao osnovne “jedinice realizacije dijaloga/teksta” (Ivanetić 1995:13). No, mora se imati u vidu da se oni u potpunosti mogu relizirati i neverbalnim sredstvima, stoga ih Michael L. Geis, navodeći primjer istupanja vojnika prilikom prozivke, naziva “društvenim komunikacijskim činovima” (Geis 1995:13). Govorni čin se, prema Austinu, sastoji od lokucijskog, ilokutivnog i perlokutivnog čina (Austin 1965). Lokucijski se čin (“act of saying”) odnosi na samo izricanje i značenje, ilokucijski čin (“act in saying”) predstavlja snagu iskaza (govornikovo značenje) a perlokucijski (“act by saying”) podrazumijeva učinak na sagovornika. Započet s Austinom, pokušaj klasificiranja govornih činova na osnovu komunikacijskog cilja još uvijek nije dovršen. No, bez obzira na postojeće različite taksonomije, svi govorni činovi mogu se promatrati kroz moguću usmjerenost na konsens ili disens.

“Pritom se pod konsensom ne razumijeva samo apsolutna suglasnost s partnerom nego i svi ostali oblici neagresivnog djelovanja da bi se stabilizirao ili održao odnos i postiglo nekonfliktno stanje (...) Za disensne je situacije, naprotiv, karakteristično da oba ili samo jedan sudionik inzistiraju na svojim zahtjevima, koji su u neskladu s općim kooperativnim komunikacijskim ciljevima. Do toga dolazi zbog različitog stava prema spornom objektu, odnosno zbog vrste odnosa određenih poviješću njihove veze, ulogama, trajnom ili trenutačnom dominacijom ili slično” (Ivanetić 1995:74).

U tom smislu bi izvinjenje, opravdanje i prihvatanje bili izrazito konsensni činovi, dok bi prijetnja, ismijavanje i poricanje predstavljali disensne činove. No govorni se činovi mogu ublažiti, pogotovo su “indirektne forme uvijek dopunjene izraženom učtivošću i predstavljaju ublažavanje zahtjeva” (Katnić-Bakaršić 2003:101).

S druge strane, za uspješnost svakodnevnog dijaloga nužno je Griceovo načelo saradnje. Razgovor je “zajednički napor i svaki sagovornik vidi nekakvu zajedničku svrhu, skup svrha ili makar zajednički prihvatljiv pravac” (citirano prema Katnić-Bakaršić 2003:104). Ali narušavanje maksima koje proistječu iz ovog načela - maksime kvantiteta (pružiti potrebnu količinu informacija koje se traže), maksime kvaliteta (govoriti istinu), maksime relevantnosti (biti relevantan) i maksime modaliteta (biti jasan i nedvosmislen) “nije rijetko, može se čak reći da je prije pravilo nego izuzetak” (Katnić-Bakaršić 2003:104). Fraser naglašava da je Robin T. Lakoff bila među prvima koji su prisvojili Griceovo načelo kao polaznu osnovu za istraživanje učtivosti predlažući dva pravila pragmatičke kompetencije: biti jasan (Griceove maksime) i biti učtiv (što bi uključivalo tri maksime: ne vršiti prinudu, ostaviti mogućnost izbora i učiniti da se sagovornik dobro osjeća) (citirano prema Fraser 1990). Leech je u potpunosti razradio pristup učtivosti preko Griceovog načela saradnje objasnivši njegovo narušavanje postojanjem načela učtivosti (eng. *Politeness Principle*), koje nije samo još jedan

običan dodatak, već je nezaobilazan komplement što “spašava načelo saradnje od mnogih problema” (Leech 1983:80). Stoga Fraser ide korak dalje smatrajući načelo učtivosti sastavnim dijelom načela saradnje (Fraser 2005:67). Načelo učtivosti bi se moglo formulirati u negativnoj formi: “Umanji izražavanje neučtivih uvjerenja” i u pozitivnoj formi: “Uvećaj izražavanje učtivih uvjerenja” (Leech 1983:81). Zapravo, načelo saradnje ima funkciju reguliranja onog što kažemo tako da to doprinosi pretpostavljenom ilokutivnom ili diskursnom cilju. Međutim načelo učtivosti, kako tvrdi Leech, ima važniju regulativnu ulogu: održava socijalnu ravnotežu i prijateljske odnose (dakle postiže socijalni cilj).

U okviru ovog načela nalazi se šest maksima:

1. maksima takta: a) umanjiti “trošak” (eng. *cost*) sagovornika
b) uvećati korist (eng. *benefit*) sagovornika
2. maksima velikodušnosti: a) umanjiti korist za sebe
b) uvećati sebi “trošak”
3. maksima odobravanja: a) umanjiti izražavanje nezadovoljstva sagovornikom
b) uvećati pohvalu sagovornika
4. maksima skromnosti: a) umanjiti pohvalu sebe
b) uvećati izražavanje nezadovoljstva sobom,
5. maksima slaganja a) umanjiti neslaganje sa sagovornikom
b) uvećati slaganje sa sagovornikom i
6. maksima simpatije a) umanjiti antipatiju prema sagovorniku
b) uvećati simpatiju prema sagovorniku

(Leech 1983:132)

Učtivost se ne manifestira samo u sadržaju konverzacije već i u načinu na koji je učesnici strukturiraju i vode (Leech 1983:139).

Zanimljiv pristup učtivosti predlažu Tanja Gradečak i Dubravka Vidaković, polazeći od integrativnoga kognitivnog pristupa različitim jezičkim konstrukcijama i odbacujući “klasičan” pristup koji podržava odvojene kategorije jezika (semantika, gramatika, pragmatika). Namjera je ovih autorica istražiti kako metonimija “kao jedan od temeljnih procesa pri jezičnom uobličavanju stvarnosti djeluje na samu tvorbu i upotrebu različitih jezičnih sklopova” (Gradečak, Vidaković 2005:267). Pragmatički pristup, razlikujući doslovni i nedoslovni (figurativni) jezik, odbacuje doslovnost “kao načelo na kojem se temelji ljudska komunikacija”. “Upravo je sociološki i kulturalno uvjetovana konvencionalizacija glavni

čimbenik pri određivanju koji će se periferni dijelovi ICM (Idealized Cognitive Model, prim. aut.) verbalizirati...” Tako da je ovaj metonimijski efekat specifičan “za mnoge pragmatički oblikovane sadržaje” (Gradečak, Vidaković 2005:269). Jedan takav je i sadržaj koji zahtijeva učtivost i očuvanje *obraz*a. U engleskom jeziku postoje neizravne pogodbene rečenice gdje umjesto središnjeg dijela događaja, najvažnijeg za razumijevanje cjeline, stoje samo dijelovi određenog scenarija.

“Učtivost pri zahtjevu može se postići udaljavanjem od sadržaja koji je u središtu zahtjeva: Možeš li mi otvoriti vrata? umjesto Otvori mi vrata!”(Gradečak, Vidaković 2005:271).

2. Strategije učtivosti Penelope Brown i Stephen C. Levinsona

Pojmu učtivosti Penelope Brown i Stephen C. Levinson prilaze preko pojma, ili, kako to Richard J. Watts kaže, “teorijskog konstrukta”, *lica, obraza* (engleski *face*, riječ je preuzeta iz pučke terminologije) kojeg su u nešto izmijenjenom obliku preuzeli od Ervinga Goffmana. Za Goffmana termin *face* (lice, obraz) predstavlja sliku (eng. *image*) koju jedinka kao član društva želi da o njoj imaju drugi članovi društva, dakle promjenljivu sliku o sebi koju su drugi pozitivno vrednovali i koja se iznova reproducira u svakoj novoj socijalnoj interakciji. Dok za Penelopu Brown i Stephen C. Levinsona ova slika o samom sebi predstavlja nepromjenljivo jezgro vrijednosti koje se već nalazi u individui, za Goffmana je ona manje realna a više posuđena u toku interakcije i ne obitava u samoj jedinki (Watts 2003:105).

Goffmanova analiza interakcije licem u lice (“face-to-face interaction” što je “uzajamni međusobni utjecaj pojedinaca na aktivnosti kad se nađu u neposrednom fizičkom prisustvu”, Goffman 2000:29) omogućila je razumijevanje načina na koji je jezik situiran u pojedinačne prilike društvenog života (Sciffrin 1996:307). Prilikom pojavljivanja pred drugima pojedinac projicira određenu definiciju situacije, kad stupi među druge on ima neki razlog “da organizuje svoje aktivnosti na takav način da drugima o sebi prenese utisak koji mu je u interesu da izazove” (Goffman 2000:18). No i drugi će na neki način sudjelovati u ovoj projekciji. Za očekivati je da će svaki učesnik radi “ove tanke glazure konsenzusa” svoje prave želje i osjećanja potisnuti i sakriti ih iza “tvrdnji što potvrđuju vrijednosti za koje se svi prisutni osjećaju obaveznim da ih, bar na riječima, prihvate” (Goffman 2000:23). Kako početna definicija situacije teži za postavljanjem osnove za kooperativnu aktivnost koja će tek uslijediti, ona “posjeduje i osoben moralni karakter.” “Društvo je organizovano na načelu da svaki pojedinac koji posjeduje određena društvena obilježja ima moralno pravo da očekuje da će ga drugi vrednovati i ponašati se prema njemu na odgovarajući način” (Goffman 2000:26). Preventivne mjere radi izbjegavanja nelagodnosti koja nastaje prilikom nesaglasnih definicija neprestano se primjenjuju zajedno s korektivnim postupcima .

Engleski termin *face* nije moguće prevesti jednim adekvatnim prijevodnim ekvivalentom na naš jezik, jer on znači *lice*, ali i *obraz*, *ugled*, *dobar glas* (upor. *to lose one's face* - izgubiti obraz, ugled, dobar glas), ali isto tako i *spoljašnji izgled*. Nevelik broj autora koji se bavio

ovom temom različito ga je prevodio. Naprimjer, Nada Ivanetić ga spominje kao *lice* (Ivanetić 1999:330), dok ga Benedikt Perak prevodi kao *obraz* (Trask 2005:228).

Činjenica je da u različitim kontekstima, kao što je, naprimjer, *sačuvati obraz*, ili, pak, *pozitivno i negativno lice*, više priliči jedan, odnosno drugi termin. Stoga bi najbolje rješenje bilo zadržati oba termina i koristiti ih zavisno od konteksta. No, zarad izbjegavanja terminološke zbirke, opredijelit ću se da u nastavku termin *face* prevodim našom rječju *obraz*, imajući u vidu sve njegove manjkavosti. Nedosljednost i poteškoće u prevođenju ovog termina zapažaju se i radovima turskih lingvista. Tako se kao prijevodni ekvivalent riječi *face* mogu naći i izrazi *itibar gereksinimi* (*potreba da se bude poštovan, ugledan*) i *değer* (*ugled, prestiž*). Kako neki autori razlikuju pojmove *učtivost prvog reda* i *učtivost drugog reda* (ovaj drugi bi, prema Wattsu, predstavljao teorijski konstrukt, Watts 2003:47), Marina Terkourafi daje i definiciju pojma *obraz drugog reda* (kao univerzalnog pojma) fokusirajući se na dvije karakteristike:

1. biološku postavku *obraza* kroz aspekte približavanja - pozitivan aspekt, odnosno udaljavanja, izbjegavanja, kao negativan aspekt što je dimenzija koja zahvata područje koje se odnosi i na druga živa bića pored ljudskih i

2. posjedovanje namjere, što znači da izolirane individue nemaju *obraz*, on postoji samo u interakciji, gdje je riječ o direktnosti i indirektnosti

(Terkourafi 2008:50)

Pojam *obraza* sadrži dva aspekta: *pozitivni obraz* koji predstavlja potrebu/želju da se bude priznat/pozitivno vrednovan u određenoj društvenoj zajednici i *negativni obraz* koji izražava potrebu/želju da se bude neometan u svom djelovanju i svojoj slobodi (Brown, Levinson 1987:13). Saradnja sagovornika upravo je bazirana na obostranoj krhkosti i ranjivosti *obraza*. Govornik, čuvajući tuđi, čuva i svoj *obraz*. No, neki govorni činovi sami po sebi mogu predstavljati ugrožavanje *obraza* sagovornika.

Govorni činovi koji su prijatnija *pozitivnom obrazu* ukazuju da govornik ne brine o potrebama, željama i osjećajima sagovornika. Takva su izražavanja neodobravanja, kritike, prezira, neslaganja koja pokazuju da govornik negativno vrednuje *pozitivni obraz* sagovornika. Govornik može pokazati i da je indiferentan spram sagovornikovog *pozitivnog obraza* kroz spominjanje tabu tema, ili, pak, tema "visokog rizika" te kroz očitu nekooperativnost koja se ogleda u prekidanju sagovornika ili otvorenom pokazivanju nezainteresiranosti. *Negativan obraz* ugrožavaju činovi kojima govornik navješćuje da ne namjerava izbjeći ugrožavanje slobode djelovanja sagovornika. Obično su to činovi koji predviđaju neki budući akt sagovornika i time vrše izvjestan pritisak na njega, naprimjer: zahtjevi, naredbe, sugestije, savjeti, upozorenja.

Postoje činovi koji mogu ugroziti i *obraz* govornika. Izvinjenja, odgovori na komplimente, priznanja krivice predstavljaju potencijalnu prijetnju *pozitivnom obrazu* govornika. Njegov *negativan obraz*, s druge strane, mogu ugroziti zahvaljivanje, kao priznavanje duga spram sagovornika, prihvatanje ponude, neželjena obećanja i ponude (Brown, Levinson 198:67-68).

S obzirom na obostranu “ranjivost” *obraza* svaki će razuman govornik, prema mišljenju Penelope Brown i Stephena C. Levinsona, nastojati izbjeći činove ugrožavanja, ili će, pak, pribjeći strategijama koje umanjuju prijetnju. No prije svega, morat će razmotriti relativnu težinu triju potreba:

1. potrebe da izrazi sadržaj prijetnje
2. želje da bude brz i učinkovit
3. potrebe da barem do izvjesnog stupnja sačuva *obraz* sagovornika.

Zavisno od ishoda ovog razmatranja govornik će upotrijebiti primjerene strategije (ukoliko odabere da izvrši čin ugrožavanja *obraza*).

Prva strategija koju navode spomenuti autori predstavlja strategiju očuvanja *obraza* s negativnim predznakom, - učtivost. Oni je nazivaju *on record* strategijom. Termin *on record* (bosanski *zvanično*) sretno je izabran (u engleskom jeziku) kao antonim termina *off record* (bosanski *nezvanično*) kojim je, opet, nazvan posljednji skup strategija. Kako doslovni prijevodi ta dva termina promašuju značenje koje nose u engleskom originalu, morat će ih prevesti opisno makar time izgubila učinak koji kao antonimi imaju u engleskom jeziku. Može se reći da bi se suprotnost značenja ova dva naziva u našem jeziku bolje ogledala u izrazima *direktno* i *indirektno* uz dodatna objašnjenja. Strategija koju Penelope Brown i Stephen C. Levinson nazivaju *on record* predstavlja direktan način obraćanja sagovorniku, “nemodificiranu direktnost” (kako je iznova imenuje Sh. Blum-Kulka, Blum-Kulka 1990), bez ublažavanja. To bi ujedno bio jedini skup strategija u skladu s Griceovim načelom saradnje. Govornik će pribjeći ovoj strategiji kad je u pitanju hitnost, usmjerenost na zadatak, posjedovanje moći u odnosu na sagovornika, ili, pak, mala društvena distanca, ali i onda kad je opasnost za sagovornikov *obraz* neznatna, kao što je to slučaj kod ponuda, sugestija i ostalih činova, očigledno usmjerenih u korist sagovornika (Brown, Levinson 1987:69).

Govornik može, suprotno toj strategiji, izabrati tzv. *off record* strategiju - strategiju nekonvencionalizirane indirektnosti: on će svom iskazu pridružiti više nego jednu nedvosmislenu intenciju, pa će samo značenje ostati otvoreno za tumačenje i pregovaranje (ovaj izraz koristi i Shoshana Blum-Kulka: *non-conventional indirectness*, Blum-Kulka 1987). U tom slučaju govornik će uvijek moći negirati onu intenciju koju sagovornik bude protumačio kao dominantnu i tako izbjeći odgovornost za ugrožavanje *obraza*.

Nazive sljedećih strategija - “negativna” i “pozitivna” učtivost P. Brown i S. C. Levinson preuzeli su od E. Durkheima (Brown, Levinson 1987:43). Prema Durkheimu se, naime, svaki kult (ritual) javlja u dvostrukom vidu: negativnom i pozitivnom. Negativni kult predstavlja sistem obreda koji vjerniku “ne propisuju da nešto stvarno prinese, već se ograničavaju da mu zabrane izvjesne načine djelovanja; svi oni, dakle, poprimaju oblik zabrane ili, kao što se u etnografiji obično kaže, tabua” (Durkheim 1982:276), a ta zabrana podrazumijeva pojam svetog. Ipak, ne svodi se sve na puko uzdržavanje. Čovjek je s “religijskim silama” održavao i “pozitivne i obostrane odnose koje skup obrednih radnji ima za funkciju da uredi i organizuje. Tom naročitom sistemu obreda dajemo ime pozitivni kult” (Durkheim 1982:299).

Za razliku od nekonvencionalizirane indirektnosti konvencionalizirana indirektnost čini okosnicu tzv. *negativne učtivosti* (*negative politeness*) koja je svoj naziv dobila po tome što se odnosi na strategije učtivosti upućene sagovornikovom *negativnom obrazu*, odnosno djelomičnom zadovoljenju potreba i želja sagovornikovog *negativnog obraza*, potreba da se zadrži vlastita “teritorija” i samoodređenje (ne predstavlja nikakav oblik vrednovanja što bi naziv “negativan” mogao sugerirati). Stoga je negativna učtivost primarno bazirana na “izbjegavanju”, distanciranju; govornik nastoji uvjeriti sagovornika da priznaje i poštuje njegovu slobodu djelovanja. Može se reći da ova učtivost podjednako uključuje učtivost distance i učtivost poštovanja, na čijem razlikovanju insistira Robin T. Lakoff (Lakoff 1990:35). Postoji prirodna tenzija unutar negativne učtivosti: između želje da se bude direktan, radi jasnosti, i želje da se bude indirektan kako bi se izbjeglo nametanje. Kompromis se postiže već spomenutom konvencionaliziranom indirektnošću. Konvencionaliziranost određenih iskaza, naprimjer zahtjeva, doprinosi njihovoj nedvosmislenosti tako da se mogu smatrati direktnim iskazima, dok prisustvo indirektnosti umanjuje prinudu i pritisak (Brown, Levinson 1987: 70).

Pozitivna učtivost (*positive politenes*) usmjerena je *pozitivnom obrazu* sagovornika, pozitivnoj slici o sebi na koju sagovornik polaže pravo, i kao ni prethodna ne uključuje aspekt vrednovanja. Ova je strategija, suprotno negativnoj učtivosti, strategija “zbližavanja”: govornik signalizira sagovorniku da pozitivno vrednuje njegovu sliku o sebi, njegov *pozitivan obraz*, da su im želje jednake i da sagovornika smatra članom vlastite grupe, dakle prijateljem, jedinkom čija je osobnost priznata i cijenjena (Brown, Levinson 1987:70). Ove strategije odgovaraju strategijama prijateljstva (“camaraderie”) kod Robin T. Lakoff (Lakoff 1990:35). Za Mariu Sifianou osnovna razlika između strategija pozitivne i negativne učtivosti leži u optimizmu prvih i pesimizmu drugih (Sifianou 1989).

Prilikom izbora određene strategije značajnu ulogu igra procjena ozbiljnosti ugrožavanja *obraza* koja uključuje činioce (“sociološke varijable”) prisutne u većini kultura:

1. socijalnu distancu između sagovornika kod simetričnih relacija

2. relativnu moć (koja uključuje “materijalnu” i “metafizičku” kontrolu) govornika ili sagovornika u asimetričnim relacijama

3. rangiranje stupnja nametanja/prinude u određenoj kulturi

(Brown, Levinson 1987:74)

U određivanju spomenutih varijabli nezaobilazan je kontekst koji je presudan i za sam izbor strategija. Značaj konteksta možda ponajbolje oslikava japanski jezik gdje ne postoji neutralna forma predikata u rečenici (ili da kažem da ne postoji kontekstualno neuključena rečenica): govornik mora izabrati između oblika predikata koji sadržavaju nemarkirane, učtive i “super-učtive” forme honorifika (Ide 2005:56).

Zavisno od konteksta postojat će (nastat će) i strategije kao svojevrsna kombinacija pozitivne i negativne učtivosti koje će sagovornike naizmjenično približavati i distancirati (Brown, Levinson 1987:231).

Ili kako bi to N.Coupland, K. Grainger i J. Coupland (1988:255) formulirali: ove strategije se mogu miješati, naprimjer, markeri pozitivne učtivosti mogu se naći u strategijama negativne učtivosti ili, pak, u strategijama nekonvencionalizirane učtivosti. Mnoge strategije učtivosti istovremeno se obraćaju i jednom i drugom *obrazu*: zahtjev “*Možeš li mi pričuvati dijete?*” predstavlja istovremeno ugrožavanje sagovornikovog negativnog *obrazu*, podršku njegovom pozitivnom *obrazu* jer mu govornik iskazuje svoje povjerenje, kao i ugrožavanje govornikovog pozitivnog *obrazu* jer on time priznaje da nije trenutno sposoban ili u mogućnosti da sam čuva svoje dijete (Fraser 2005:71).

Model Penelope Brown i Stephena C. Levinsona pretrpio je mnoge kritike: “dvostrukost” *obrazu*; izjednačavanje učtivosti s očuvanjem *obrazu* i ispuštanje iz vida da postoji i učtivost sama po sebi; paranoičnost u pogledu na međuljudske odnose; *negativan obraz* kao stran pojam mnogim azijskim kulturama, gdje se pojedinac ne promatra kao zasebna individua, već kao potpuno ovisan o drugim članovima zajednice (Matsumoto 1988) što dovodi do potrebe razlikovanja “pojedinačnog” i “grupnog” *obrazu* (Fraser 2005:75); pojam moći koji se različito promatra - u zapadnim kulturama kao posjed individue, u istočnim kulturama kao stvar pozicije i uloge (Wetzel 1988), prisutnost različitih kriterija u klasifikaciji strategija učtivosti - nemodificirana direktnost predstavlja podjelu prema formi, dok je kod strategija pozitivne i negativne učtivosti zastupljena funkcija, tako da direktna nemodificiranost može biti i pozitivna i negativna strategija.

No činjenica je da je kao teorijski okvir za empirijska istraživanja imao samo jednog ozbiljnog suparnika – pristup Geoffreya Leecha. Samo su Penelope Brown i Stephen C. Levinson s jedne, i Geoffrey Leech, s druge strane, elaborirali svoje pozicije dovoljno detaljno da bi one mogle biti oprobane kroz primjenu na podatke iz postojećih jezika. Samo su ta dva modela ponudila iscrpne primjere različitih lingvističkih struktura kojima se

realiziraju strategije učtivosti (Watts 2003:63). Zato nije slučajno što je taj model upotrijebio i Jonathan Culpeper za analizu neučtivosti koja je, prema njegovom mišljenju, najzastupljenija u dramskom i “vojnom” diskursu gdje je neučtivost sredstvo “depersonalizacije regruta”, dok je sudnica mjesto društveno odobrene i “legitimne forme verbalne agresije” (Culpeper 1996). Neučtivi smo, tvrdi ovaj autor, i kad su naši interesi u sukobu sa sagovornikom. Strategijima “neučtivosti” pripadaju “nemodificirana direktna neučtivost”, “pozitivna neučtivost”, jedna od strategija glasi: učini da se drugi osjećaju neprijatno, “strategije negativne učtivosti”, kao naprimjer, naruši tuđi prostor i “sarkazam”, gdje se strategije učtivosti koriste na očigledno neiskren način. Kad je u pitanju neučtivost, treba razlikovati nemotiviranu (prouzrokovanu neznanjem) i motiviranu neučtivost (Kasper 1900).

Zanimljivo je da ovu motiviranu neučtivost nalazimo u određenim kontakt-programima i kvizovima (jedan od primjera je i TV kviz “Najslabija karika”, gdje se od voditeljice kviza zahtijeva da bude neučtiva prema takmičarima).

Roger D. Sell učtivost naziva uvijek budnim super-egom čovječanstva tako da će se sve interakcije u svim postojećim jezicima odvijati unutar njenih parametara. Učtivost započinje mnogo prije nego što su to Penelope Brown i Stephen C. Levinson ustvrdili: ona započinje izborom samog čina. Učtivost nije irelevantna i kada je u pitanju pisani diskurs. Roger D. Sell i književne tekstove dijeli na učtive i neučtive. Većina velikih djela svojedobno su bila uvredljiva i šokantna, dakle neučtiva, sve dok nisu postala klasici i samim tim zadobila učtiv predznak (Sell 2005:119).

Zbog svoje iscrpnosti koja omogućava detaljnu lingvističku analizu model Penelope Brown i Stephena C. Levinsona poslužit će i ovdje kao teorijski okvir u istraživanju strategija učtivosti u turskom jeziku.

3. Učtivost u turskom jeziku

O povezanosti kulture, društva, individue i lingvističkog koda pisao je i John J. Gumperz. Naše verbalno ponašanje, ali i struktura lingvističkog koda, koja je u pozadini tog ponašanja, izloženi su sociokulturnim utjecajima. Stoga treba objediniti znanja iz gramatike, kulture i društvenih konvencija u opću teoriju verbalne komunikacije kako bi se ovi utjecaji bolje shvatili. Za ovu su teoriju od presudne važnosti pojmovi kontekstualnih aluzija, pretpostavki (presupozicija) i primjerenih zaključaka: kontekstualne pretpostavke predstavljaju “pozadinsko” znanje koje omogućava donošenje primjerenih zaključaka o onome što je govornik namjeravao reći (prema Schiffrin 1996:312).

Anna Wierzbicka je samim naslovom svog rada: *Different cultures, different languages, different speech acts* (*Različite kulture, različiti jezici, različiti govorni činovi*) skrenula pažnju na različitost normi i pretpostavki u različitim kulturama. Tako je upotreba upitnih rečenica nejednako distribuirana u engleskom i poljskom jeziku. U prvom se pitanja koriste vrlo često prilikom realizacije zahtjeva, dok je u poljskom takva upotreba vrlo rijetka, slično je i s upotrebom imperativa, ličnih zamjenica, deminutiva itd. (Wierzbicka 1985:1).

Ista autorica tvrdi da svaka kultura posjeduje vlastiti repertoar govornih činova koji bi se radi naučne objektivnosti morali opisati jednim neovisnim metajezikom, jednostavnim, primarnim riječima, koje skoro svaki jezik posjeduje u istom značenju. Ilustrativan primjer jeste japanski pojam *satosu* – približan po svom značenju engleskom *warning* (*upozorenje*) za koji se nakon opisa metajezikom ispostavlja da je izvjesna kombinacija upozorenja, isticanja autoriteta, želje da se zaštiti sagovornik kao i pokazivanja pozitivnih osjećaja prema njemu (Wierzbicka 1985:2).

U posljednje je vrijeme napisano mnogo knjiga i radova koji istražuju načine realizacije različitih govornih činova u različitim kontekstima i različitim kulturama. Jedan od najpoznatijih radova koji se bavi načinom realizacije zahtjeva i isprika u različitim jezicima (engleskom, danskom, njemačkom, hebrejskom, ruskom) jeste knjiga *Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies* Shoshane Blum-Kulke, Juliane House i Gabriele Kasper.

Što se turskog jezika tiče, postoji nekoliko turskih lingvista koji su se bavili ovim temama: Deniz Zeyrek (Zeyrek 2001), Seran Doğançay-Aktuna, Sibel Kamışlı (Doğançay-Aktuna,

Kamışlı 1997), Arin Bayraktaroğlu (Bayraktaroğlu 2001), Yasemin Bayyurt (Bayyurt 2001), Şükriye Ruhi i Gürkan Doğan (Ruhi, Doğan 2001).

Društvo i kultura neizbježno su spleteni s jezikom. Kultura kao “shema” zajednička članovima određenog društva sadrži poznavanje vrijednosti, vjerovanja, normi i ideja oblikovanih tradicijom. S druge strane, uloga roda, distanca i bliskost, moć i solidarnost predstavljaju činioce koje određuje društvo. Deniz Zeyrek učtivost smatra važnim aspektom ponašanja koje je podjednako potvrđeno i kulturom i društvom. Zapravo, ona pokušava dati pozadinu pomoću koje je moguće shvatiti prikladno i učtivo ponašanje u turskom jeziku (Zeyrek 2001:43).

Za ovu autoricu najistaknutiju crtu turske kulture predstavlja uvijek prisutna svijest o kolektivu. Pojedinaac može pripadati različitim socijalnim grupama i prioriteti u odanosti mogu varirati, ali kod većine Turaka porodica i domovina bit će na vrhu ljestvice. Takvo mišljenje dijeli i Walter G. Andrews koji tvrdi da se u vrijeme Osmanskog carstva država zasnivala na autoritetu sultana i da je bilo potrebno žrtvovati vlastite interese radi služenja vladaru (u čemu isti autor nalazi sličnost s načinom života sufija koji, također, radi postizanja višeg cilja odbacuje vlastito ja, Andrews 2003:121).

Značaj porodice u turskom društvu ogleda se i u jeziku. Pitanja “Jeste li udati /oženjeni?”, “Imate li djece?”, čak i “Zašto niste udati /oženjeni?” mogu se postaviti i osobi koju je govornik tek upoznao. Ova se pitanja ne smatraju neučtivim niti miješanjem u privatnost upravo zbog izuzetne važnosti porodice (Zeyrek 2001:45). Zato prikladno i učtivo ponašanje u porodici predstavlja formu općenito prikladnog i poželjnog ponašanja. Životna dob, opet, dalje postulira određene obrasce ponašanja: starijima treba ukazivati poštovanje, a mlađe treba podići i zaštititi. Tako je prinošenje čelu i ljubljenje ruke starije osobe signal učtivog ponašanja kojim se pokazuje poštovanje (Zeyrek 2003:45).

Što se pak jezika tiče, u obiteljskom diskursu preovladava direktnost, tačnije, najviše se koriste strategije nemodificirane direktnosti (slično je zapažanje istakla i Sh. Blum-Kulka za izraelsku porodicu - nemodificirana direktnost je neutralna, odnosno nemarkirana s obzirom na učtivost, Blum-Kulka 1990).

Porodica predstavlja zajednicu vrlo bliskih jedinki od kojih se očekuje da budu svjesne svojih dužnosti i da se međusobno pomažu, ne čekajući da budu zamoljene za pomoć i ne tražeći uzvratnu uslugu i izražavanje zahvalnosti. Isto tako se ne verbaliziraju osjećaji ljubavi i povjerenja, jer se njihovo postojanje podrazumijeva (Zeyrek 2001:46).

Širu zajednicu kao sljedeći važan korak u socijalizaciji, pogotovo u ruralnim područjima, sačinjava susjedstvo (tur. *komşuluk*). Iako se ova međusobna ovisnost susjeda (komšija) gubi u gradovima zbog drugačijih formi socijalizacije, ona još uvijek opstaje u jeziku: jezik još uvijek odražava važnost grupa, odnosno zajednica. Tako neko može da bi opisao/identificirao

izvjesnu osobu reći: *bizim mahalleli* (iz našeg kvarta), što znači da ta osoba ne može biti u potpunosti opasna i strana jer živi u našem kvartu, odnosno mahali, komšiluku (Zeyrek 2001:47).

Sljedeći pojam jeste pojam *hemşehrilik* što znači: biti iz istog mjesta. Na taj način migranti mogu formirati nove zajednice u novom mjestu življenja. Nije rijetka pojava da doseljenici iz manjih mjesta u traženju posla u velikim gradovima koriste vizitkartu zajedničkog poznanika (*tanidik*) ili neke poznate osobe (koja potiče iz istog mjesta) na kojoj je dopisano: “posjednik ove vizitkarte moj je poznanik” (tur. *Hamili tanidiğimdir*). Nova se zajednica ili grupa potom formira u školi ili na radnom mjestu. Nazivi koji se koriste za kolege na poslu, fakultetu, sustanare (cimere), pokazuju odstupanja od engleskih termina (odnosno odstupanja u samom konceptu): kolega na poslu naziva se *iş arkadaşı*, kolega iz razreda *sınıf arkadaşı*, sustanar *oda arkadaşı*. U svim tim nazivima prisutan je pojam *prijatelj* (tur. *arkadaş*) za razliku od koncepta druga (eng. *mate*), “saučesnika”, partnera (eng. *companion*) kojeg nalazimo u engleskom jeziku. Tursko društvo, zaključuje Deniz Zeyrek, obilježava jak kolektivistički duh gdje se pod kolektivismom podrazumijeva prevlast grupnih ciljeva nad individualnim (Zeyrek 2001:49).

Odnos Turaka prema strancima, onima koji ne pripadaju zajednici/grupi, prilično je ambivalentan. Sam naziv *yabancı* stranca označava kao nekoga izvana (“divljaka”) pokazujući tako percipiranje izvanjskog kao “divljeg”, opasnog i nepoznatog. Međutim izraz *Tanrı misafiri* (gost poslan od Boga) ukazuje da se stranac može promatrati i na drugi način: kao gost u kući (Zeyrek 2001:51). Prema njemu se postupa srdačno, a jedan od ponajboljih pokazatelja ove srdačnosti u turskoj kulturi jeste nuđenje hrane i pića. Čini se da se zapažanje Kennetha C. Konga o razlikovanju interakcija unutar grupe, u porodici, s prijateljima, i interakcija izvan grupe (slučajni i neočekivani susreti, naprimjer) unutar kineskog društva, može primijeniti i na tursko društvo, a vjerovatno i šire (Kong 1998).

Kad su u pitanju društveni činiooci koji utječu na jezik, Deniz Zeyrek kao najistaknutije crte turskog društva navodi kolektivism i strogu hijerarhiju. Zanimljivo je da ponašanje političkih vođa prema glasačima nalikuje ponašanju profesora prema učenicima/studentima: u oba se slučaja radi o relaciji koja podsjeća na odnos roditelja prema djeci (Zeyrek 2001:57).

To je u suglasju s analizama nekih studija koje su za pojedina azijska društva utvrdile povezanost moći s “pozitivnim” konceptima poput dobronamjernosti, potpore i odgoja, što se razlikuje od pojma moći u zapadnim kulturama, povezanim s dominacijom i bespogovornim pokoravanjem.

Zbog svega toga tursko se društvo može označiti kao društvo izražene pozitivne učtivosti, mada, kako kaže Maria Sifianou, nijedno društvo nije potpuno ujednačeno i jednoobrazno kad su u pitanju ove strategije (Sifianou 1989). U prilog ovoj tvrdnji ide i postojanje mnoštva

ustaljenih fraza u turskom jeziku koje se koriste prilikom otvaranja i zatvaranja dijaloga, izražavanja dobrih želja, “blagoslova”, a koje služe zbližavanju sagovornika (Zeyrek 2001:62).

Zanimljivo je da na izbor tema kod mnogih nativnih govornika turskog jezika može utjecati i vjera u urokljivo oko, koje je u mediteranskim kulturama plave boje. Stoga će se sagovornici uzdržavati od tema koje se tiču pozitivnog aspekta njihovog života, dok će bez ustručavanja, čak i potpunom strancu, govoriti o problemima u svojoj porodici, na radnom mjestu i slično (Zeyrek 2001:65).

4. O korpusu

Korpus koji je analiziran u ovoj knjizi zahtijeva izvjesna pojašnjenja. Čine ga turski filmovi, TV serije i kontakt-programi, kao i književnoumjetnička djela novijeg porijekla s jedne strane i e-mail poruke i poslovna korespondencija na turskom jeziku s druge strane.

Nekad je za ispravno tumačenje određenog govornog čina presudno znati, odnosno prepoznati intenciju govornika, što predstavlja stari san o apsolutnoj čitljivosti društva. Međutim, do misli govornika teško je doprijeti:

”Mnoge suštinski važne činjenice nalaze se van mjesta i vremena interakcije, ili ostaju skrivene unutar njih. Tako se, naprimjer, ”istinski”, ili ”pravi” stavovi, vjerovanja i emocije pojedinca mogu dokučiti samo indirektno, bilo kroz njegova priznanja, ili kroz ono što izgleda kao nesvjesno ekspresivno ponašanje” (Goffman 2000:16).

”Drugi nije otvoren za neposredno promatranje, on je vrsta crne rupe, sjene u koju ne možemo ući, nešto o čemu nikada ne možemo imati direktno znanje” (Peternai 2005:77).

Tako su i Robert Brown i Albert Gilman, smatrajući da je ponekad potrebno znati govornikove neizgovorene misli, za svoj korpus odabrali Šekspirove drame (Brown, Gilman 1989).

Vrlo ilustrativno o tome govori i sljedeći citat: *“Gazeteciyim” diye fışıldadı Ka...Bu doğru değildi. “Belediye seçimleri ve intihar eden kadınlar için gidiyorum.” Bu doğrudu.* (Pamuk 2002:12). (“Ja sam novinar”, šapnuo je Ka...To nije bilo istina. “Idem zbog općinskih izbora i žena koje su počinile samoubistvo.” To je bilo istina.)

Neki autori dijaloge u djelima fikcije smatraju vrijednim konverzacijske analize, jer sadrže mnoštvo relevantnih karakteristika. “Henne (1984:4) fikcionalne razgovore karakterizira kao ”umjetničke koncepte mogućeg na osnovi stvarnoga”, a literarne dijaloge izazovom za lingvističku analizu” (citirano prema Ivanetić 1995:47). Film, također, može pokazati pravila upotrebe socijalno prikladnog jezika, kao i načine realizacije govornih činova. Podaci prikupljeni iz filmova s određenim izuzecima odgovaraju spontanom ”prirodnom” razgovoru, pod uslovom da filmovi nisu stariji od 15 godina i da opisuju savremenike u životno-realnim okolnostima (Rose 2001).

I televizija može pomoći u ”opskrbljivanju” realnim, životnim jezičnim situacijama, a ujedno je i osnovno sredstvo u prenošenju kulturnih vrijednosti (Lipson 1994).

Nada Ivanetić, opet, izabравši stripove za svoj korpus, smatra da oni predstavljaju najprimjereniji ekvivalent govornog jezika, unatoč običaju da se u analizi razgovora koristi “autentičan materijal”.

“O toj se autentičnosti, doduše, može raspravljati. Lakše se postiže ako je predmet proučavanja neka jedinica fonološkog, morfološkog ili sintaktičkog plana. Kad je, međutim, riječ o dužim interakcijskim oblicima, teško je provesti zahtjev za autentičnošću, osim ako se ne radi o oblicima javne ili polujavne komunikacije. Ako je promatrač izravni sudionik interakcije, on nesvjesno može usmjeravati razgovor “na svoj mlin”, a kad interakciju snima netko od sudionika, vrlo je vjerojatno da se on sam počinje ponašati prema modelu javne komunikacije. Posljedica toga jest da su i “prirodni” dijalozi samo uvjetno prirodni, tj. da je publika (preko prisutnog ili odsutnog promatrača) ukalkulirana u sve elemente razgovora.” (Ivanetić 1995:46).

O podacima prikupljenim u spontanom razgovoru slično razmišlja i Andrew D. Cohen: snimanje razgovora može biti ometajuće za govornike, govorni činovi koji se žele analizirati mogu se rijetko pojavljivati u spontanom razgovoru, samo prikupljanje podataka može dugo trajati (Cohen 1996:392). U svakom slučaju, riječ je o dvosmjernom procesu, zaključuje Marina Katnić-Bakaršić: proučavanje prirodnog dijaloga pomaže boljem razumijevanju dramskog, odnosno fikcionalnog i obratno, “proučavajući dramski dijalog, postajemo svjesni nekih pravila i osobina prirodnoga dijaloga” (Katnić-Bakaršić 2003:41).

Jedinice analize predstavljat će govorni činovi pod kojima se podrazumijeva “radnja (obećanje, prijetnja i sl.) realizirana izgovaranjem određenoga segmenta govora. On se ne poistovjećuje s rečenicom.” “Svaki ilokutivno homogen višerečenični iskaz vrijedi kao jedna jedinica - govorni čin” (Ivanetić 1995:16). No, zbog sveopće povezanosti, tvrdi N. Ivanetić, granice se govornih činova najlakše mogu utvrditi u dijalogu.

5. Razgovorni diskurs

Funkcije se jezika ostvaruju u sferi njegove primjene i to na dva načina: kao govor i kao pismo (pisana realizacija), odnosno raslojavanje jezika dešava se i po vertikalnoj osi kao razgovorni i pisani diskurs (planovi jezičkog raslojavanja) (Kovačević, Badurina 2001).

Iako u jeziku vide uvijek prisutni impuls prema značenjskoj mijeni i međudiskursna pretapanja u stalnom bujanju diskursnog polja, spomenute autorice ipak nude određene klasifikacije motreći jezik u istovremenosti njegove horizontalne (funkcije generiraju domene) i vertikalne (mediji generiraju planove) raščlambe. Pojam razgovornog diskursa (jezika u upotrebi, kako ga definira Marina Katnić-Bakaršić) može se dovesti u vezu s konverzacijskom funkcijom. Ova se funkcija tiče razmjene, a razgovor je „izravna usmena razmjena mišljenja, stavova, dojmova između dvije ili više osoba, tj. izmjenjivanje govornih poruka“ (Kovačević, Badurina 2001:66). Prva razina konverzacijske funkcije jeste situacijska: nju čine mjesto, vrijeme i njezini sudionici kao i specifični ciljevi govorne razmjene. Tako je dijalog, podsjeća M. Katnić-Bakaršić na Hallidayevu teoriju razmjene: „proces razmjene koji uključuje dvije varijable -nešto što se može razmjenjivati (informacija, predmet ili usluga) i govorne uloge koje su povezane sa tom razmjenom“ (citirano prema Katnić-Bakaršić 2003:45).

No, tumačenje i razumijevanje dijaloga podrazumijeva poznavanje „okvira“ (engl. „frame“) i „scenarija“ (engl. „script“) koje Stephen C. Levinson definira kao skupinu znanja nužnih za razumijevanje izričaja navodeći kao primjer okvire za podučavanje, kupovinu, učešće na sastancima odbora i slično. Ove okvire on naziva i govornim događajima. Govorni događaj je društvena aktivnost u kojoj jezik igra specifičnu, odnosno specijaliziranu ulogu (Levinson 2000:281). Za Hymesa kao začetnika etnografije govorenja (deskriptivne nauke koja bi komunikativnu formu i funkciju proučavala u ukupnosti njihovih odnosa) govorni događaj predstavlja „aktivnosti ili vidove aktivnosti kojima neposredno rukovode pravila, odnosno norme upotrebe govora. Ovako shvaćen događaj može se sastojati od jednog ili od više govornih aktova (čak češće od više njih)“ (Hymes 1980:95).

U svakom slučaju, osnovnu razliku između pisanog (razgovornog) i razgovornog diskursa predstavljala bi neformalna, relativno spontana upotreba jezika kod manje-više izjednačenih govornika, kao karakteristika razgovornog diskursa.

Govorni činovi kao osnovne jedinice analize u ovoj knjizi predstavljaju manju strukturalnu, ali za ovo istraživanje primjereniju dimenziju. Ta „primjerenost“ ima i svoja ograničenja: nužno je imati u vidu da ponekad ugrožavanje *obraza* ne mora biti sadržano u pojedinačnom

govornom činu, već može kao „intencija višeg stupnja“ zahvatati više govornih činova odjednom (Brown, Levinson 1987:233).

5.1 Nemodificirana direktnost (direktnost bez ublažavanja)

Nemodificirana je direktnost, prema mišljenju Penelope Brown i Stephen C. Levinsona, jedina strategija koja je u potpunom skladu s Griceovim maksimama uspješne komunikacije. Ona nije strategija učtivosti jer ne sadrži nijednu lingvističku formu koja bi implicirala učtivost, a opet je u nekim slučajevima njen učtivi predznak neupitan (Fraser 2005:71).

Ova se strategija susreće tamo gdje je uspješnost komunikacije bitnija od želje da se bude učtiv. Razlozi zbog kojih se pribjegava ovim strategijama, prema Penelope Brown i Stephenu Levinsonu, mogu se podijeliti u dvije klase:

- a) *obraz* je irelevantan tako da nije potrebno minimiziranje njegovog ugrožavanja i
- b) govornik ugrožavanje *obraza* ublažava implikacijama.

Dva primjera koji slijede ilustriraju prvu i drugu klasu, odnosno cijeli raspon primjene ovih strategija: od naredbi do ponuda.

Haydi iş başına. (Hajde, na posao!)

(Yol)

Çay? - Sağ ol. (Čaj? – Hvala.)

(Yol)

U oba primjera izostavljen je glagol što ukazuje na visoku efikasnost ovih izraza (riječima se čine stvari). Ovakvi iskazi lišeni glagola predstavljaju najizrazitiji oblik sintaksičke transformacije izazvane pragmatičkim utjecajima (Ostojić 2003:191).

No čini se prikladnijim pratiti ovu strategiju kroz kontekste gdje ona ima, odnosno nema predznak učtivosti. Fraser predlaže i dalju klasifikaciju gdje bi se razlikovale dvije skupine strategija unutar nemodificirane direktnosti: prva bi se odnosila na pozitivan *obraz* a druga na negativan *obraz* sagovornika (Fraser 2005:72). Ujedno je moguće pratiti veoma veliki raspon različitog korištenja imperativa kao najčešće zastupljenog načina njene realizacije.

Upotreba ove strategije može se smatrati učtivom u situacijama kada je ugrožavanje *obraza* u sagovornikovom interesu: govornik pokazuje da brine o slušatelju, shodno tome i o njegovom pozitivnom *obrazu*. Takvi su prijateljski savjeti ili upozorenja (govorni čin kojim se sagovorniku skreće pažnja na nepoželjne posljedice sagovornikovog ponašanja ili na neku opasnost po njega; u našem je jeziku česta upotreba glagola *paziti* u imperativu, Mrazović, Vukadinović 1990:619):

Kaçırma bu fırsatı! (Ne propusti tu priliku!)
Ya kızım, bir sabırlı ol! (Budi malo strpljiva, djevojko!)
Yakıyor bu dikkat et! (Pazi vruće je!)
Sakın, acele etme! (Pazi, ne žuri!)

Paltonuzu soba odayı ısıtana kadar çıkarmayın... (Ne skidajte kaput dok se soba ne zagrije...)
(Pamuk 2002:76)

Gürkan Doğan (1997:250) navodi sljedeći primjer savjeta:

Araba çalışmıyor. (Auto je stao.)

Akiye bak. (Provjeri akumulator.)

Savjet se i u našem jeziku relizira uz pomoć imperativa:

Şta da radim? Boli me zub.

Uzmi aspirin. (Mrazović, Vukadinović 1990:620).

Postoje i takozvani utješni savjeti kojima se sagovornik istovremeno savjetuje i tješi:

Boş ver! Merak etme! Dert etme! (Ne brini!)

Korkma! (Ne boj se!)

Dur telaşlanma hemen! (Stani, nemoj odmah paničiti!)

Artık üzülmeyin! (Nemoj više biti tužna!)

Hiç heyecanlanma! (Ne uzbuđuj se!)

Haydi ağlama artık! (Hajde ne plači više!)

Haydi sil gözlerini! (Hajde obriši suze!)

Slično je i s davanjem dozvole koja može ugrožavati negativan obraz sagovornika:

Sigara içebilir miyim? (Mogu li zapaliti cigaretu?)

İç. (Zapali.)

(Doğan 1997:250)

Şiirimi okuyayım mı sana şimdi? (Da ti sad pročitam pjesmu?)

Oku. (Pročitaj.)

(Pamuk 2002:93)

Upotreba imperativa za akcije u slušateljevom interesu zastupljena je i u mnogim klišeiziranim formulama opraštanja kao svojevrsan savjet.

Kendine iyi bak! (Pazi se!)

Keyfinize bak! (Uživaj!)

Hoşçakal! (Priyatno!)

Rahatına bak! (Ne brini!)

Andrew Goatly je skrenuo pažnju na upotrebu imperativa u učionici. Kako je ta upotreba usmjerena u korist sagovornika, odnosno učenika/studenta, o njoj se ne može govoriti kao neučtivoj upotrebi (Goatly 1995).

O učtivom se predznaku radi i kada se ugrožavanje *obraza* ublažava implikacijama i gdje je riječ o obostranom poštovanju. Naime, u nekim prilikama govornik može ispravno pretpostaviti da će sagovornik biti zabrinut zbog potencijalnog ugrožavanja njegovog *obraza*. Tada je učtivo i poželjno otkloniti njegovu nelagodu. To se dešava prilikom:

1. dobrodošlice kad govornik insistira na tome da sagovornik može ugroziti njegov *negativan obraz*
2. opraštanja kad govornik insistira na tome da sagovornik, odlazeći, može ugroziti njegov *pozitivan obraz*
3. ponude kad govornik insistira da sagovornik može ugroziti njegov *negativan obraz*.

Sve tri situacije predstavljaju potencijalno ugrožavanje *obraza* jer postoji rizik da sagovornik neće prihvatiti takve pozive. No ova se strategija koristi kad god je rizik mali, i to iz sljedećeg razloga: ako se sagovornik opire „izvršenju pritiska“, njegov otpor bit će manji što je poziv uporniji. Uporniji poziv značit će veću učtivost.

Najčešći izrazi koji se u tu svrhu koriste jesu:

Otur otur şöyle! (Sjedi, sjedi!)

Şöyle geç otur! (Uđi, sjedi!)

Vrata predstavljaju neku vrstu granične rampe. Onaj ko je na vratima može osjećati nelagodu, jer narušava tu graničnu oblast i potencijalno ugrožava *negativan obraz* sagovornika. Upravo zbog toga sagovornik koristi imperativ i vrši pritisak na pridošlicu da slobodno može ući i ugroziti njegov *negativan obraz*. U suprotnom slučaju on bi mogao biti označen kao neučtiv, jer je sagovornika ostavio na vratima. Zato se kaže: „*Uđite, nemojte stajati na vratima*“, odnosno u obrnutom slučaju: „*Došla sam da im donesem cvijeće, a oni su me držali na vratima - nisu me pozvali da uđem*“ (Katnić-Bakaršić 2006:93). U turskom primjeru nalazimo sličnu konstrukciju:

Ayakta kaldın. Böyle içeri geç istersen. (Stojiš /pred vratima/. Uđi unutra ako hoćeš.)

(Bizim Evin Halleri. TRT.20.05.2005.)

ili:

Önce içeri gireyim. Kapıda mı konuşacağız?

(Prvo da uđem unutra. Zar ćemo razgovarati na vratima?)

(Altan 1996:85)

Nepozvanom gostu najčešće se kaže: *İyi ki geldin!* (Lijepo je što si došao!) te se tako signalizira da nije ugrozio domaćinov *negativan obraz*.

Poziv gostima da sjednu za stol iz istog se razloga realizira uz pomoć ove strategije i to direktivom koji ne sadrži glagol:

Masa başına! (Za stol!)

I sljedeći primjer predstavlja poziv sagovorniku da može bez oklijevanja ugroziti *negativan obraz* govornika:

Yine bir ihtiyacın olursa, bana yaz, çekinme!

(Ako ti opet bude nešto trebalo, piši mi, ne ustručavaj se!)

(Duvar)

Rituali započinjanja i zatvaranja dijaloga često sadrže ove direktne komande. U turskom jeziku zanimljiv je i primjer glagola *buyurmak* (narediti, ukazati čast) čiji imperativ *buyurun(uz)* znači *izvolite*.

Prilikom zatvaranja dijaloga u pozdravima i dobrim željama, također, nalazimo imperativ kao signal ove strategije:

Gene gel! (Dođi opet!)

Lütfen, tekrar gel! (Dođi nam ponovo, molim te!)

Sağ salim git! (Sretan put!, doslovno znači: Idi živ i zdrav!)

Imperativ se nalazi i u sljedećim primjerima ponude:

Usta buyurun pilav ye!

(Izvoli, majstore, jedi pilav!)

(Aynalar.TRT.21.04.2005)

Açsındır! Ye! (Mora da si gladan! Jedi!)

Allahaşkına, ye! (Ma, jedi, za ime Božje!)

Slično je i u engleskom i našem jeziku: *You must have some more cake.* - Moraš uzeti još kolača.

U primjeru koji slijedi riječ je o sagovornikovom oklijevanju da ugrozi *pozitivan obraz* govornika, za razliku od spomenutih kod kojih je u pitanju govornikov *negativan obraz*.

Neyse boş ver beni! (Kako god, ne brini za mene!)

U sljedećem primjeru govorno lice prilazi sjedalu čiji je veći dio zauzeo sagovornik: *Fark etmez! Ben buraya sığarım!* (Nije važno/svejedno! Stat ću ja tamo!) (Şafak 2000:27)

Što se tiče konteksta u kojem je upotreba ove strategije neutralna s obzirom na učtivost, najilustrativniji primjeri nalaze se u „urgentnim“ situacijama gdje je potrebna maksimalna uspješnost i gdje za učtivost nema vremena.

Sakın! Dikkat et! (Pazi!)

Takve imperativne P. Brown i S. C. Levinson nazivaju *urgentnim imperativima* („urgent imperatives“).

Zanimljiva je otuda i „metaforična urgentnost“ kod tzv. izraza za skretanje pažnje (engl. *attention-getters*):

Bak (*ne diyeyeğim*)... (Slušaj (šta ću reći)... Vidi...!)
(*Beni*) *dinle*... (Slušaj...! Čuj!)

Ova „metaforička urgentnost“ možda objašnjava zašto se naredbe i preklinjanja koje polaze od suprotnih pretpostavki o relativnom statusu sagovornika u većini jezika izražavaju na isti formalni (sintaktički) način - pomoću imperativa:

Give money! (Daj novac!)

Tako u Indiji prošnjak izravno traži novac mada se takav način objašnjava i religijskim motivima: moli se i zahvaljuje samo Bogu.

Affet beni! Bağışla beni! (Oprosti mi! Izvini!)
Bizi unutma! Mektup yaz hemen! (Nemoj nas zaboraviti! Piši odmah!)
(Uçurtmayı Vurmasınlar)

Govornik, moleći sagovornika da brine o njemu, naglašava vrijednost njegovog prijateljstva. Slično naglašavanje važnosti sagovornika nalazimo i u sljedećem primjeru:

Teşekkürlerimi kabul ediniz! (Prihvatite moju zahvalnost!)

Zasigurno je da bi se ovakvi primjeri mogli motriti i kao primjeri s učtivim predznakom.

Pored situacija, kada je zbog buke u kanalu otežana komunikacija, maksimalna učinkovitost očekuje se i u interakcijama koje su orijentirane na određeni zadatak: *Pomozi mi ovdje!*

Takva vrsta orijentacije, pa stoga i sličnost forme, nalazi se i u instrukcijama i receptima:

Otvori(te) drugi kraj.

Üç bardak un ilave edin, iyice çirpin. (Dodajte tri šolje brašna i dobro promiješajte.)

Strategija nemođificirane direktnosti može imati i neučtiv predznak. Govornik koji posjeduje određenu moć u odnosu na sagovornika ne mora brinuti za njegov *obraz*: *Donesi mi vode!* Riječ je o naredbi kojom govornik od sagovornika zahtijeva „određeno ponašanje koje može, a i ne mora, biti u interesu govornika“ (Mrazović, Vukadinović 1990:615). Takve primjere često nalazimo u obiteljskom diskursu gdje se odslikava moć roditelja u odnosu na djecu: *Esra derhal eve gel!* (Esra, odmah dođi kući!).

Neučtivost je, prema Culpeperu, sredstvo kojim se u vojnom diskursu vojnici depersonaliziraju. Imperativ u drugom licu jednine upućen većem broju osoba to ponajbolje odslikava:

Hazır ol! Mirno! (doslovno znači: Budi spreman!)

Rahat dur! Na mjestu voljno! (doslovno znači: Stani voljno!)

Sağa dön! Na desno! (doslovno znači: Okreni se lijevo!)

Možda je najupečatljiviji primjer izražavanja moći - direktiv koji govorno lice upućuje sagovorniku držeći vatreno oružje u ruci:

Kıırdama! (Ne miči se!)

(Şafak 2000:69)

Teslim ol! Kaldır ellerini! (Predaj se! Ruke uvis!)

(Dönme Dolap.TRT.01.03.2005)

Postoje situacije kada govornik želi biti neučtiv. Dobar primjer društveno prihvatljive neučtivosti susreće se u zadirkivanju i šalama.

U svakom slučaju direktivi (kojima se sagovornik navodi da učini nešto i koji se često izražavaju imperativima) mogu istovremeno ugroziti i *pozitivan* i *negativan obraz* sagovornika: „*Treba da se potruđiš ili ćemo morati razgovarati s profesorom o ovome, jer ovo nije pošteno*“ (Wilson, Kim, Meischke 1991/92). Pored izražavanja ekspresivne kritike sagovorniku se ugrožava i njegov *negativan obraz* jer se od njega zahtijeva i određeno djelovanje.

Direktivi se mogu izraziti i futurom, kojim se naredba intenzivira. „Iz modalnog značenja subjektivne procjene da je neku radnju nužno izvršiti proistekla je mogućnost da se futurom na –(y)acak izrazi i oštrije intonirana naredba ili zapovijed, odnosno prijetnja, prijekor i tome sl.“ (Čaušević 1996:252). Primjeri iz turskog jezika pokazuju kako ovo glagolsko vrijeme koriste nadređeni, odnosno oni koji posjeduju moć (upravitelji zatvora, u ovom slučaju):

İdare edeceksiniz, tabii! (Snaći ćete se, naravno!)

(Duvar)

Suçlu cezasını çekecek! (Okrivljeni će odslužiti svoju kaznu!)

(Duvar)

Bugüne kadar haftada üç defa olan mahkum ziyaretleri, ay başından itibaren ayda iki defa yapılacaktır.

(Posjete osuđennicima koje su do sada bile tri puta sedmično od početka sljedećeg mjeseca obavljat će se dva puta mjesečno.)

(Duvar)

U navedenom primjeru proglaša koji se čita zatvorenicima futuru na –(y)acak dodata je kopula –*dir* te je tako postignuto značenje „naglašene rezultativnosti ili pak kategorične pretpostavke koja se gotovo graniči s tvrdnjom.

Stoga se katkada naziva i kategoričnom modalnošću“ a treće lice jednine (-acak+tır) vrlo je često u jeziku pravosuđa (Čaušević 1996:302).

Strategije nemodificirane direktnosti predstavljaju klasifikaciju prema formi i objedinjava ih upotreba imperativa. Zavisno od konteksta mogu imati ili, pak, nemati učtiv predznak.

Zanimljivo je da mogu biti karakteristične i za diskurs moći jer ne posjeduju sredstva za ublažavanje ugrožavanja sagovornikovog *obraza*. Kod sljedeće skupine strategija, strategija pozitivne učtivosti naglasak je na njihovoj funkciji (obraćanje pozitivnom *obrazu* sagovornika) kao i na različitim jezičkim sredstvima kojima se realiziraju

5.2 Strategije pozitivne učtivosti

Strategije pozitivne učtivosti usmjerene su ka sagovornikovom *pozitivnom obrazu*, njegovom nastojanju da vlastite želje i potrebe budu želje i potrebe drugih, to jest da budu priznate i pozitivno vrednovane (može se reći da je ovdje riječ o ugledu sagovornika). Tako će se ovim strategijama sagovorniku sugerirati da govornik ima iste želje i potrebe kao i on. Stoga one ne moraju biti sredstvo kompenzacije/ublažavanja (što je slučaj sa strategijama negativne učtivosti), već mogu činiti sastavni dio svakodnevnog komunikacije sagovornika male socijalne distance. Pretjerivanje je jedina karakteristika koja ih razlikuje od svakodnevnog komuniciranja međusobno bliskih sagovornika. Ove strategije mogu se smatrati svojevrsnim socijalnim „akceleratorom“ koji komunikaciju čini lakšom i ugodnijom smanjujući distancu među sagovornicima (Brown, Levinson 1987:101-103).

5.2.1 Interes/Pažnja usmjerena prema sagovorniku (njegovim interesima, željama, potrebama, imovini)

Govornik pokazuje da je primijetio nešto što bi sagovornik želio da bude primijećeno (vidljive promjene na samom sagovorniku, ili nešto novo i upadljivo u njegovom posjedu), naprimjer: *O, pa ti si se ošišala!*; *Mora da si gladan dugo je prošlo od doručka!*; *Kako je ovo divna vaza! Odakle ti?* (Brown, Levinson 1987:103). Neki od primjera podsjećaju na komplimente, jer uglavnom većina govornika prijeđe taj mali razmak od primjećivanja do komplimentiranja: *Tvoja bluza je vrlo lijepa, gdje si je kupila?* (Brown, Levinson 1987:104). Međutim spomenuti autori ne spominju komplimente, najvjerojatnije iz dva razloga: prvo, za njih oni predstavljaju govorne činove koji potencijalno ugrožavaju sagovornikov *negativan obraz* jer mogu signalizirati želju za njegovim posjedom (na tom tragu Aakhus i Aldrich analiziraju strukture tipa: *I wish I... - Volio/voljela bih...* koje se mogu pribrojiti komplimentima, jer izražavanje želje, čak i zavisti, pretpostavlja odobravanje/pozitivno vrednovanje, Aakhus, Aldrich 2002; u turskom jeziku bi s tog aspekta bilo moguće motriti izričaj - *sana/size imreniyorum - zavidim ti/vama*); drugo, ova strategija ukazivanja pažnje prema sagovorniku zacijelo se proteže i izvan komplimentata, jer se može pokazati interes i za nešto što ne može biti objekt komplimentiranja kao što je, naprimjer, briga da li je sagovornik gladan. No tvrdnja Şükriye Ruhija i Gürkana Doğana da se u turskoj kulturi samo manifestiranje interesa/brige može smatrati komplimentom riješila je prisutnu dilemu u prilog razmatranja komplimentata unutar ove strategije (Ruhi, Doğan 2001:365).

Za Janet Holmes komplimenti su čak najočiglednija strategija pozitivne učtivosti (Holmes 1995:116). Većina autora iz različitih jezičkih zajednica slaže se u tome da komplimenti spadaju u fatičku komunikaciju kao signali odnosa sa sagovornikom. Njihova funkcija je

očigledno socijalna i „afektivna“ prije nego referencijalna i informativna (Holmes 1995:118). Komplimentom se može postići da se sagovornik osjeća dobro (Herbert 1990).

Nada Ivanetić komplimente kao govorne činove smatra signalima solidarnosti govornika G1 sa sagovornikom G2, ali i sredstvima samoreprezentacije G1 koji se „prikazuje kao osoba kojoj je stalo do kontakta i koja poznaje društvene norme“ (Ivanetić 1999:330). Ovdje je, kako tvrdi ista autorica, suspendiran uvjet iskrenosti tj. Griceova maksima kvalitete. Otuda formulacije koje ponekad prate kompliment: *Govorim ti istinu. /To je istina. /To nije kompliment/ Nije kurtoazija. / Ne govorim ti to iz kurtoazije (već je to istina)* (Sifianou 2001:393). Kompliment može biti povezan s fatičkom komunikacijom i ponekad se može interpretirati kao vrsta pozdrava: „G1: Kako smo elegantni. G2: I vi također.“ (Ivanetić 1999:331). Kompliment u primjeru koji slijedi ima dodatnu težinu (odnosno funkciju) jer se upućuje sagovornici koja dolazi na govornikova vrata: „İçeri gir“ dedi İpek'e. „Çok güzelsin“. (Pamuk 2002:91) („Uđi“, rekao joj je. „Veoma si lijepa.“)

Najčešći su predmet komplimentiranja sagovornikov izgled, postignuća, ličnost, imovina i priroda odnosa govornika i sagovornika (Ruhi, Doğan 2001:364). U turskom se jeziku najveći broj komplimenata odnosi na izgled, postignuća i ličnost. Komplimenti za postignuća uključuju sposobnosti u domaćinstvu (kuhanje i održavanje kuće), kao i vještine pokazane na radnom mjestu. Kad je u pitanju ličnost, najčešći su predmet komplimenta: briga za druge, zrelost i direktnost u međuljudskim odnosima. Ovi komplimenti mogu sadržavati attribute u vezi sa starim historijskim ili legendarnim ličnostima turskog folklor: atribut *Hızır* (bosanski *Hidr/Hizr*) u komplimentu predstavlja legendarni lik koji je uvijek na vrijeme dolazio u pomoć, npr. *Hızır Suzan (Spasiteljica Suzana)* (Ruhi, Doğan 2001:368). To je čovjek koji je živio u vrijeme Musa a.s. i koji se smatra neimenovanim Musaovim drugom koji se spominje u Kur'anu a mnoge priče pripovijedaju kako je „savjetovao ljude, pokazivao im put...“ (Nametak 2007:121). Zanimljivo je da su autori pronašli najmanji broj komplimenta za imovinu zbog, kako oni objašnjavaju, duboko ukorijenjenog običaja da se izgleda i ponaša skromno. Zato komentari o posjedu/imovini najčešće imaju oblik formula kojima se iskazuju dobre želje poput izraza: *Güle güle kullanın! (U zdravlju koristili/Još ih stotine poderali!)*. Isto tako vjerovanje u urokljivo oko može inicirati upotrebu izraza *maşallah* (maşallah) u svim vrstama komplimenata (pogotovo kad je predmet komplimenta izgled i zdravlje djece) (Ruhi, Doğan 2001:379).

Rezultati istraživanja spomenutih autora pokazuju da se kompliment u turskom jeziku pojavljuje među sagovornicima jednakog statusa i u prijateljskim relacijama. Ispitivanja koja su utvrdila nelagodu Poljaka i Britanaca zbog komplimenata koje su dobili od ljudi koje nisu dobro poznavali (Holmes 1995:120) ukazuju da se ne radi o pojavi isključivo vezanoj za tursko društvo. S odmicanjem od prijateljskih relacija slabi pojavljivanje komplimenta: među članovima obitelji on zvuči pomalo izvještačeno, jer su u pitanju odnosi vrlo male društvene distance (u turskim porodicama koje drže do tradicije djeci se rijetko daje kompliment zbog

mogućeg negativnog utjecaja). S druge strane, komplimenti koje upućuju sagovornici na većoj socijalnoj udaljenosti (dakle, stranci/nepoznati) više ne predstavljaju komplimentiranje nego dobacivanje, ili „kompliment stranca“ kako to Kissling i Kramarae nazivaju (citirano prema Holmes 1995:121). Isto tako niže pozicionirani na društvenoj vertikalnoj ljestvici izbjegavaju upućivati komplimente svojim nadređenim bojeći se pogrešnog razumijevanja njihovog komplimenta kao laskanja i sredstva za postizanje određene usluge i cilja (Holmes 1995:117). No takvi se komplimenti nerijetko susreću i u turskom i u našem društvu. Nadređeni, također, nisu skloni komplimentiranju podređenih što podsjeća na stav roditelja da pretjerane pohvale „kvare“ djecu. Deborah Tannen, opet, komplimente smatra potencijalno pokroviteljskim, nekom vrstom pohvale koju nadređeni upućuje svojim podređenima (prema Holmes 1995:119). Što se tiče komplimenata koji se upućuju suprotnom spolu, uvijek postoji opasnost da se oni umjesto izraza solidarnosti protumače kao udvaranje. Stoga su oni prilično rijetki u turskom društvu, pogotovo oni koji se odnose na izgled (Ruhi, Doğan 2001:374).

Ovoj strategiji može se priključiti i sljedeća strategija koju Penelope Brown i Stephen C. Levinson nazivaju *Pretjerivanje u zanimanju za sagovornika, u odobravanju i u simpatijama prema sagovorniku* (Brown, Levinson 1987:104). Ona sadrži dodatne elemente pretjerivanja (u intonaciji, kao i leksici), naprimjer: *Kako imate predivnu baštu!* Pretjerivanje je sastavni dio komplimentiranja: „U komplimentiranju se smije pretjerivati. Pretjerivanje je štoviše jedna od strategija pozitivne učtivosti“ (Ivanetić 1999:336). U turskim primjerima: *Ne harika bir kızınız var!* (Kako izuzetnu kćerku imate!); *Ne muhteşem bir bahçe!* (Kakva prekrasna bašta!); *Ne güzel yapmışsın! Bayıldım.* (Kako si to dobro uradila! Oduševljena sam.); *Şahane bir kokun var.* (Imaš predivan miris.) pretjerivanje se ostvaruje upotrebom zamjenice *ne* u pridjevskoj funkciji koja u navedenim primjerima ima i značenje “kvalitativne usklične zamjenice” (Čaušević 1996:153) “kakav! kako!” kao i pridjevima *şahane* (prekrasan), *muhteşem* (raskošan, prelijep) i upotrebom glagola *bayılmak* (onesvijestiti se, diviti se).

Za Mariu Sifianou komplimenti ponajprije spadaju u posljednju strategiju pozitivne učtivosti (kao verbalni poklon) *Pokloniti nešto sagovorniku* (nešto materijalno, ali i saosjećanje, razumijevanje, saradnju) (Sifianou 2001:396).

Komplimenti se obično javljaju u dvočlanim sekvencama. Oni su reakcije na „različite povode, ali i sami traže repliku“ (Ivanetić 1999:332).

Odgovore na komplimente uz izvjesna variranja autori iz različitih jezičkih zajednica klasificiraju na sličan način: zahvaljivanje (kao eksplicitno prihvaćanje komplimenta), slaganje, prihvaćanje teme, uzvratanje komplimenta, objašnjenje, delegiranje (“zasluga“ se pripisuje nekom drugom), izražavanje sumnje/pitanje, potenciranje/ohrabrivanje, podcjenjivanje (umanjivanje vrijednosti komplimentiranog objekta), odbijanje komplimenta, nereagiranje, mijenjanje teme. Klasifikacija bi se u različitim kulturama razlikovala prema učestalosti određenih odgovora (u kineskom bi na prvom mjestu bilo podcjenjivanje i odbijanje komplimenta, u engleskom, opet, zahvaljivanje). Odgovori na komplimente mogu

se sastojati i od kombinacije više različitih tipova replika kao, naprimjer, prihvatanja i objašnjenja. Şükriye Ruhi i Gürkan Doğan tvrde da žene u turskom društvu zahvaljuju ili podcjenjuju, dok muškarci (u skladu s drugačijim društvenim normama samoreprezentacije) rijetko odgovoraju zahvaljivanjem, već samo osmijehom ili samohvalom (potenciranjem, odnosno ohrabivanjem). Leech koristi odgovore na komplimente kako bi pokazao tzv. pragmatički paradoks koji nastaje kroz sukob maksime skromnosti i maksime slaganja u odgovoru na kompliment. U razgovoru dvije Japanke prva sagovornica G1 daje kompliment koji sagovornica G2 uporno odbija i nakon nekoliko ponovljenih komplimenta. To je jasan pokazatelj da je u japanskom društvu (tačnije, među japanskim ženama) maksima skromnosti dominantnija od maksime slaganja. Do sličnog zaključka dolazi i Rong Chen koji smatra da je u kulturama engleskog govornog područja prisutan imperativ slaganja sa sagovornikom, dok je u kineskom društvu pravilo da se bude skroman: od sagovornika se ne očekuje da se složi s komplimentom, već da se pokaže skromnim i odbije ga. Čini se da se na taj način mogu objasniti odbijanja komplimenata i u našem jeziku (zapravo u južnoslavenskom dijasistemu), pored tumačenja Nade Ivanetić da se radi o kršenju maksime učtivosti ili, pak, nerazumijevanju. U svakom slučaju postoje funkcionalne razlike u komplimentiranju unutar različitih kultura. Tako su komplimenti u američkom engleskom izraz solidarnosti, dok su u južnoafričkom engleskom oni ponajprije izrazi divljenja. Ponašanje spolova prilikom komplimentiranja i odgovora na komplimente također je različito. Komplimenti koje daju žene češće su izrazi solidarnosti nego komplimenti koje upućuju muškarci. U konačnici, koliko god to bilo obeshrabrujuće za svako ozbiljno istraživanje, sve se može svesti na različite idiolekte učtivosti koje Robin Lakoff naziva „pragmalektima“ (citirano prema Thomas 1983:95).

Komplimenti kao govorni činovi mogu postojati kao samostalna strategija učtivosti čija je jedina svrha uspostaviti/potvrditi solidarnost i bliskost sa sagovornikom, ali isto tako mogu biti pomoćna strategija u govornim činovima sasvim drugačije ilokucije (zahtjevima, molbama i slično). Takvu mogućnost Ardith J. Meier objašnjava činjenicom da učtivost nije samo „sekundarni čin“ koji je kao puki dodatak priključen nekom „primarnom“ činu. Stoga, naprimjer, izvinjenje može samo po sebi predstavljati „primarni čin“ (citirano prema Fraser 2005:71).

Primjeri komplimenata u turskom jeziku klasificirani su prema predmetu komplimentiranja.

Komplimenti za izgled (što uključuje i odjeću)

G1: *Bu gece çok güzelsin.* (Večeras si veoma lijepa.)

G2: *Sahi mi? Gerçekten güzel miyim?* (Stvarno? Jesam li stvarno lijepa?)

(Deli Yürek.OBN.14.09.2005.

Mladić (govorno lice G1) svojoj djevojci (govorno lice G2) upućuje kompliment za lijep izgled. Radi se o “formuli” koja se veoma često koristi: Ti si/ vi ste + pozitivan pridjev. Odgovor, pak, na kompliment jeste pitanje, tačnije, dva pitanja: *Sahi mi? (Stvarno?)*, *Gerçekten güzel miyim? (Jesam li stvarno lijepa?)* što se može smatrati izražavanjem sumnje ali i potenciranjem.

G1: *Çok güzelsin biliyor musun? (Znaš li da si veoma lijepa?)*

G2: *Yapma Kemal! Ben böyle konuşmandan utanıyorum.*

(Nemoj, Kemale! Stid me je kad tako govoriš.)

(Bizim Evin Halleri. TRT.11.05.2005.)

Ovdje je kompliment za lijep izgled izražen u obliku pitanja (u pitanju su sagovornici male društvene distance). Odgovor djevojke je odbacivanje izraženo imperativom *yapma (nemoj)* i izjavom da sagovornica osjeća nelagodu zbog toga (maksima skromnosti).

G1: *Kismet, şey, diyecektim. Bugün çok güzelsin.*

(Kismet, nešto sam ti htio reći. Danas si veoma lijepa.)

G2: *Sahi mi? Sen de çok güzel kokuyorsun. (Stvarno? A ti lijepo mirišeš.)*

G1: *Sağ ol Kismet. Yeni aldım. Senin için. (Hvala, Kismet. Tek sam ga kupio. Zbog tebe.)*

(Bizim Evin Halleri. TRT.26.05.2005.)

Komplimentu prethodi neka vrsta uvoda (korištenje futura-perfekta signalizira distanciranje, iako su u pitanju supružnici). Odgovor je kombinacija više različitih tipova replika: supruga prvo pita, odnosno izražava sumnju: *Sahi? (Stvarno?)* a potom uzvraća kompliment: *Sen de çok güzel kokuyorsun. (I ti lijepo mirišeš.)* Suprug se, opet, prvo zahvaljuje (znači prihvata kompliment, za razliku od supruge koja izražava sumnju) a zatim daje objašnjenje.

G1: *Fıstık gibi olmuşsun Serra. (Postala si prava ljepotica, Saro.)*

G2: *Sağol Sefer Ağabey. (Hvala, čika Sefere.)*

(Ongun 1998:135)

Vozač školskog autobusa upućuje djevojčici kompliment za izgled koji se sastoji od izraza *fıstık gibi* što doslovno znači *poput pistacije*, tj. *prelijepa, lijepa žena*. Djevojčica prihvata kompliment zahvaljivanjem. Maksima slaganja u odgovoru vjerovatno je potaknuta i time što je govornik starija osoba a starijim se osobama u turskom društvu iskazuje poštovanje.

G1: *Ne kadar değişmişsin! Dur, sana bir bakayım. Saçların çok güzel olmuş.*

(Koliko si se promijenila! Stani da te vidim. Kosa ti je prelijepa.)

G2: *Sahi beğendin mi, Ayşegül? /Onun zevkine güvenirim. Üstelik doğruyu söyler./*

(Stvarno ti se sviđa, Ajšegül? /Vjerujem u njen ukus. Povrh toga, uvijek govori istinu./)

G1: *İnan, çok beğendim.* (Vjeruj mi, jako mi se sviđa.)
(Ongun 1998:128)

Ovdje se upućuje kompliment za promjenu izgleda prijateljice (konstatacija promjene koja se smatra pozitivnom) a zatim za izgled njene kose. Kao odgovor na kompliment slijedi pitanje govornog lica G2 koje se može smatrati poticanjem na ponavljanje komplimenta (Ivanetić 1999:333), jer se kompliment potom odista ponavlja. Kompliment ima strukturu: X ti/vam je + kvantifikator + pozitivan pridjev (u turskom primjeru nalazi se i glagol *olmak* – biti/postati u perfektu na *-miş*). Ruhi i Doğan navode različit učinak komplimentata: *Çok güzel bir şiiir.* (*Pjesma je veoma lijepa*) i *Şiirin çok güzel.* (*Pjesma ti je veoma lijepa*). U prvom se radi o tvrdnji koja iznosi “činjenice” a u drugom je zbog korištenja prisvojnog sufiksa za drugo lice jednine riječ o odnosu sagovornika, gdje je naglašena bliskost i naklonost (Ruhi, Doğan 2001:357). U našem prijevodu može se koristiti etički dativ, tj. “dativ odmila”, “osjećajni dativ”, “dativ nježnosti” koji “znači živi interes koji se pokazuje prema izraženoj radnji” (Simeon 1969:210).

G1: *Ooo, bu ne şıklıktır böyle delikanlılar?* (Oho, kakva je to elegancija, djevojke?)

G2: *Ee, Kısmet teyzem kırk yılda bir evleniyor. Onun şerefine.*

(E, pa tetka Kısmet se udaje jednom u sto godina. U njenu čast.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.26.05.2005.)

Kompliment za izgled izražen je u obliku pitanja nakon uzvika. Odgovor na kompliment jeste objašnjenje, a radi se o sagovornicima male društvene distance.

Ne şanslı adamım, üç güzel hanım! Herkes beni kıskanacak. Ama ne kadar kıskansalar da yeridir.

(Kako sam ja sretan čovjek - tri lijepe dame! Svi će biti ljubomorni. Neka, i treba da budu ljubomorni.)

(Her Şey Aşk İçin.TRT.26.05.2005.)

U komplimentu se sagovornice navode u trećem licu, najvjerovatnije zbog postizanja “objektivnosti” u iskazu. Zanimljivo je da u površinskoj strukturi govornik hvali samoga sebe, a posredno kao razlog tome navodi izgled svojih sagovornica.

G1: *Bence gül! Gülmek sana çok yakışıyor.*

(Što se mene tiče, smij se! Smijeh ti lijepo pristaje.)

G2: *Öyle mi dersin?* (Tako misliš?)

(Kuzenler.TRT.20.06.2005.)

Sintaksička struktura komplimenta jeste X ti/vam + vrednujući prilog + stoji/pristaje (u turskom *yakışıyor*). Odgovor je pitanje kojim se izražava sumnja.

Elbisen çok yakışmış. (Haljina ti lijepo stoji/pristaje.)
(Deli Yürek.OBN.14.09.2005)

Kompliment za odjeću ima strukturu: X ti/vam + vrednujući prilog + gl. stoji/pristaje. U turskom jeziku korišten je glagol *yakışmak* (pristajati).

Kıyafet tam oturdu üstüne Sadık amca. (Odjeća ti potpuno pristaje/dobro stoji, čika Sadik.)
(Bizim Evin Halleri.TRT.26.05.2005.)

U komplimentu za odjeću koja dobro pristaje pored glagola *yakışmak* (*pristajati*) može se koristiti i glagol *oturmak*. U oba prethodna komplimenta odgovor sagovornika izražen je šutnjom. Šutnju kao paradigmatičan primjer Vladimir Karabalić pridružuje izvanjezičnim oblicima ilokutivnih činova na bazi tzv. regulativnih pravila (“kojima su regulirani uzusi socijalnog ponašanja u širem smislu”). Šutnja u kontekstu pitanja kao neodogovaranje predstavlja odstupanje od regulativnog pravila. Ali ona ima širok raspon ilokutivnih značenja (od prijekora, optužbe, protesta do zahvale i preklinjanja) (Karabalić 1998:84).

Yeni saçın çok yakışmış, Serra, ama sen gözlükler ve at kuyruğuyla güzeldin. (*Lay - lom*).
(Nova frizura ti jako lijepo stoji, Saro, ali ti si bila lijepa i sa naočalama i konjskim repom. – Ura!/Jee!) (Ongun 1998:123)

Prvi dio komplimenta koji mladić upućuje djevojci podsjeća na već navedene komplimente o pristajanju odjeće, frizure i slično. Međutim pridjev *yeni* (*nov*) signalizira da se komplimentira promjena. Drugi dio komplimenta preventivna je mjera protiv ugrožavanja sagovorničinog pozitivnog obraza jer pozitivno ocjenjuje izgled i prije promjene. Djevojka ne odgovara glasno na kompliment, ali mi iz zagrada saznajemo njenu reakciju (radost).

Oynarken çok görkemli çıkmışsın, büyük bir kartal gibi.
(Dok si plesao, izgledao si raskošno, poput velikog orla.)
(Deli Yürek.OBN.15.09.2005.)

Ovdje se radi o “originalnom“ komplimentu za izgled koji djevojka upućuje mladiću. To pokazuje da nisu svi komplimenti ustaljene formule. Sagovornici mogu pokušati izbjeći rutinske komplimente kako bi potvrdili i učvrstili solidarnost. “Originalni” komplimenti zahtijevaju veću kooperaciju, veći napor i učešće sagovornika, ali ujedno doprinose i većoj bliskosti (Ruhi, Doğan 2001:358).

Nada Ivanetić posebno izdvaja komplimente koji se upućuju bolesnom sagovorniku: oni, prema njenom mišljenju, spadaju u specifične, konkretizirajuće iskaze vezane za određenu situaciju (naspram nespecifičnih, neutralnih, primjenjivih u svakoj situaciji), naprimjer: “Jako dobro izgledate! Jako se lijepo oporavljate/napredujete! Još malo pa ste ko' novi...” (Ivanetić1999:337):

İyisiniz Meryem Hanım. Renginiz yerine geldi.

(Dobro ste, gospođo Merjem. Vratila vam se boja u lice.)

(Dönme Dolap.TRT.03.05.2005.)

U takve specifične iskaze spadaju i komplimenti u vezi sa životnom dobi: “Jako dobro izgledaš za svoje godine! Dobro se držiš! Ne daš se ti!” (Ivanetić1999:337):

Yıllara meydan okuyorsunuz, maşallah... (Maşallah, prkosite godinama...)

(Taner 1986:42)

No sasvim suprotan predznak može imati kompliment za izgled ako se daje sagovorniku koji je imao smrtni slučaj. Naime, kompliment u takvim okolnostima sagovornik bi mogao doživjeti kao uvredu koja se odnosi na njegovu ličnost (da nije dovoljno volio/mario za blisku osobu koju je izgubio jer nakon toga dobro izgleda).

Za žene koje izgledaju mlađe u turskom se jeziku kaže *taş bebek (lutka)*, a može im se reći i: *Şarap gibi kadınsın.* (Ti si kao vino.)

G1: *Yani, en az otuz beş olmalısınız ama değil mi?*

(Mislim, imate najmanje trideset i pet godina, je li tako?)

G2: *Ah, ne hoşsunuz, ben kırk bir yaşındayım, epeyce indirim yaptınız!*

(Ah, kako ste dobri, ja imam četrdeset i jednu godinu, dobro ste ih smanjili!)

(Uzuner 2006:9)

U ustaljene fraze kojima se može opisati/komplimentirati izgled osoba ženskog spola (što nam može nagovijestiti i određen ideal ljepote u turskom društvu) spadaju: *badem gözlü* (bademastih očiju), *fincan gözlü* (krupnih očiju, doslovno znači *očiju poput šolja*), *kiraz dudaklı* (punih i crvenih usana, poput trešnji), *sırma saçlı* (duge, plave kose); za muškarce se može reći – *servi boylu* (tanak, vitak, doslovno znači *stasa poput čempresa*), *kara kaşlı ve kara gözlü* (crnih obrva i očiju), *yağız bir delikanlı* (zdrav i jak), *yakışıklı* (privlačan).

Kao što je već rečeno, pored izgleda, predmet komplimenta mogu biti različita postignuća.

Komplimenti za postignuća

G1: *Eline, diline sağlık Suları. Pek güzel söyledin.*

(Puno ti hvala/ pozlatile ti se ruke i jezik/. Jako si to lijepo otpjevala.)

G2: *Teşekkür ederim, Musa Abi, sen beğenirsen, hep söylerim.*

(Hvala, Musa, ako ti se sviđa, uvijek ću pjevati.)

(Uzuner 2000:276)

Na početku komplimenta nalazi se fraza *eline, diline sađlık* što doslovno znači *zdravlje tvojim rukama i jeziku*. Mirjana Teodosijević ovu frazu prevodi kao *hvala, ruke ti se pozlatile i hvala što si tako lijepo pjevala* (zanimljivo je da se u turskom primjeru spominje *zdravlje*, dok u bosanskom ekvivalentu nalazimo riječ *zlato*). Zatim slijedi kompliment za postignuće s pojačivačem *pek (vrlo)*. Struktura komplimenta uključuje glagol + vrednujući prilog.

Aferin, çabuk kaptın bu işi! (Bravo! Brzo si to shvatio!)
(Koçum Benim.TRT.26.05.2003)

Kompliment za postignuće praćen uzvikom *Aferin!* (*Bravo! Aferim!*) upućuje trener učeniku. Ovaj uzvik se može upućivati samo mlađem sagovorniku te tako odslikava pokroviteljsku stranu komplimenta.

Şiirini çok güzel okudun. Seninle iftihar ettim.

(Jako si lijepo izrecitirao svoju pjesmu. Bila sam tako ponosna na tebe.)
(Pamuk 2002:167)

Govorno lice kompliment dodatno pojačava iskazivanjem svojih osjećaja (ponosa na sagovornika).

Siz bayağı kitap yazmışınız. Vallahi, çok güzel olmuş, tebrik ediyorum. Elinize sađlık.

(Vi stvarno napisaste knjigu. Boga mi, odlično je ispala. Čestitam. Ruke vam se pozlatile.)
(Bizim Evin Halleri.TRT.18.05.2005.)

U komplimentu za napisanu knjigu korišten je pojačivač *bayağı* (*pravo*, što spada u sleng u našem jeziku). Potom slijedi izraz *çok güzel olmuş* (*jako lijepo*) ispred kojeg stoji zaklinjanje *vallahi* (*Boga mi*) što bi ovdje moglo preduhitriti pitanje i sumnju kao odgovor na kompliment. Nakon čestitanja slijedi već spomenuta fraza *elinize sađlık*.

Ne güzel araba kullanıyorsunuz, Nermin ablacığım! Tıpkı filmlerdeki gibi.

(Kako vi dobro vozite kola, draga teta Nermina! Baš kao u filmovima.)

(Mungan 2002:132)

Kompliment za postignuće predstavlja uskličnu varijantu. Upitna zamjenica *ne* ovdje u pridjevskoj funkciji ima značenje “kvalitativne usklične zamjenice” *kakav!, kako!* (Čaušević 1996:153)

Aa, fevkalade fikir. Hemen arıyorum. (Izvrсна ideja. Odmah zovem.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.26.05.2005.)

Ovaj kompliment kome prethodi uzvik spadao bi u ono što Nada Ivanetić naziva eliptičnom varijantom (Ivanetić 1999:336).

G1: *Bugün çok hareketli giriş yaptık programımızda.*

(Danas smo u našem programu napravili veoma živ uvod.)

G2: *Evet çok keyiflidir çok hoşlandım ben.*

(Da, veoma je veseo, jako mi se dopao.)

G1: *Gerçekten çok hoş. Çok güzel gösteri hazırlanmış.*

(Zaista je veoma lijep. Pripremljeni su veoma lijepi kadrovi.)

(Kadına dair. TRT.11.05.2005.)

Razgovor u jednom kontakt-programu započinje komplimentom voditeljice za program koji je prethodno prikazan, sagovornica potvrđuje kompliment. Voditeljica ga prihvata i slaže se s njim, što bi kao odgovor na kompliment spadalo u ono što Nada Ivanetić naziva potenciranje (Ivanetić 1999:332).

G1: *Harika gidiyorsunuz Gülçin Hanım. Etrafınıza şevk yayıyorsunuz.*

(Odlično vam ide, gospođo Gulçin. Oko sebe širite zanos.)

G2: *Teşekkür ederim.*

(Hvala.)

G1: *Bu gidişle çok kısa sürede yükseleceğin kesin. Tam tahmin ettiğim gibi.*

(Tako ćete sigurno vrlo brzo napredovati. Baš kako sam i pretpostavljao.)

G2: *Sağ olun Necmi Bey.*

(Hvala, gospodine Nedžmi.)

(Deli Yürek. OBN.16.08.2005.)

Govornik G1 je pretpostavljeni sagovornici G2. Njegovi komplimenti za postignuća završavaju se izjavom: *Tam tahmin ettiğim gibi (Baš kako sam i pretpostavljao)* što umanjuje ugrožavanje sagovorničinog *pozitivnog* obraza jer bi ona mogla pomisliti da je on sumnjao u njene sposobnosti. Međutim, iako je uvjet iskrenosti irelevantan u komplimentima, jer sagovornici ne razmjenjuju informacije o svijetu, ovi govorni činovi signaliziraju stanje/tip međusobnoga odnosa (Ivanetić 1999:331), pa bi se ovdje mogao iščitati kompliment kao pokroviteljski govorni čin koji nadređeni upućuje svom podređenom. Potpuno tumačenje usložnjeno je činjenicom da je u pitanju kompliment koji daje muškarac ženi i kako se dalje iz konteksta može vidjeti (poziv na večeru), signali solidarnosti ustupili su mjesto udvaranju. Odgovor je na kompliment eksplicitno prihvaćanje zahvaljivanjem što je, zasigurno, uvjetovano podređenim položajem sagovornice u odnosu na govornika.

G1: *Nefis.* (Izvršno.)

G2: *Lütfen, beğenmiş gibi yaptın.* (Molim te, samo se praviš da ti se sviđa.)

G1: *Gerçekten çok güzel. Çok güzel.* (Zaista je jako dobro. Jako dobro.)

(Deli Yürek. OBN.16.08.2005.)

Najčešći pridjev (ovdje u eliptičnoj varijanti) koji se u turskom jeziku koristi u komplimentu za hranu jeste *nefis* (*izvršno*). U odgovoru na kompliment sagovornica G2 izražava sumnju u iskrenost komplimenta što govornika G1 podstiče na njegovo ponavljanje.

G1: *Oldukça lezzetli. Elinize sağlık.* (Vrlo ukusno. Ruke vam se pozlatile.)

G2: *Afiyet olsun!* (Prijatno!)

(Deli Yürek.OBN.25.08.2005.)

U komplimentu za hranu u eliptičnoj varijanti korišten je pridjev *lezzetli* (ukusan). Zatim slijedi fraza: *elinize sağlık* (Ruke vam se pozlatile.). Potrebno je napomenuti da je ova fraza ustaljena u turskom jeziku za razliku od našeg prijevodnog ekvivalenta koji, upravo zbog manje zastupljenosti, nosi sa sobom i izvjesnu stilsku markiranost. Zanimljivo je da je fraza *Afiyet olsun* (*Prijatno!*) čest odgovor na kompliment za hranu što nije karakteristično za naš jezik. Ista struktura nalazi se i u sljedećem primjeru:

G1: *Eline sağlık, anne çok güzel olmuş.* (Ruke ti se pozlatile, mama, bilo je jako lijepo.)

G2: *Afiyet olsun yavrum!* (Prijatno, dijete moje!)

(Bizim Evin Halleri.TRT.11.07.2005.)

G1: *Yemekler harika olmuş Çiğdem. Eline sağlık.*

(Jelo je bilo fantastično, Čiğdem. Ruke ti se pozlatile.)

G2: *Afiyet olsun hayatım!* (Prijatno, dragi moj.)

G1: *Çaylar da tavşan kanı.* (I čaj je jak.)

(Kuzenler.TRT.31.05.2005.)

Pored komplimenta za hranu, koji su istog tipa kao prethodni primjeri, nalazimo kompliment za čaj, frazu: *tavşan kanı - zagasito crvene boje* (doslovno znači *zečja krv*).

Harika yapmışsın. Bayılıyorum anne. (Izvršno si to napravila. Mama, ja sam zadivljena.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.02.05.2005.)

U navedenom se komplimentu može konstatirati pretjerivanje. U strukturi: vrednujući prilog + glagol korišten je pridjev/prilog *harika* (fantastičan). Zatim slijedi još jedan glagol pretjerivanja: *bayılıyorum*, što doslovno znači *padam u nesvijest*.

Predmet komplimenta može biti i ličnost sagovornika.

Komplimenti za ličnost

G1: *Vallahi büyük adamsın Miroğlu.* (Ti si, Boga mi, veliki čovjek.)

G2: *Saçmalama Selim!* (Ne pričaj gluposti, Selime!)

G1: *Her yerde her zaman bir numarasın.* (Svugdje i na svakom mjestu si faca.)

G2: *Abartma! Birak şu lafları Selim! Böyle şeylerden sıkıldım, biliyor musun?*

(Ne pretjeruj! Ostavi se takve priče, Selime! Znaš li da mi je neugodno zbog toga?)

(Deli Yürek.OBN.14.09.2005.)

Sintaksička struktura komplimenta jeste: ti si/vi ste + pozitivan pridjev + imenica. Odgovor je odbijanje, odbacivanje komplimenta (izraženo nizom direktiva), čak i ljutnja. Maksimalna skromnosti zajedno s malom socijalnom distancom omogućava da sagovornik G2 na takav način odgovara na komplimente govornika G1.

G1: *Sizin gibi değerli biriyle tanışmaktan gurur duydum Ayhan Bey.*

(Osjećam ponos što sam se upoznao s nekim poput Vas, gospodine Ajhan.)

G2: *Canım o kadar da büyütme beni şimdi sen!* (Nemoj sad preuveličavati!)

(Uzuner 2006:36)

Govornik navodi svoje pozitivne osjećaje što poznaje sagovornika, dok ovaj, opet, odbacuje kompliment (ponovo je na djelu maksimalna skromnosti i mala distanca, odnosno svojevrsan nadređen položaj sagovornika).

G1: *Hocam siz çok iyisiniz.* (Vi ste jako dobri, profesorice.)

G2: *Bak, bu komplimanlar ödev notunu etkilemeyecek haberin olsun.*

(Da znaš da ti komplimenti neće utjecati na ocjenu.)

(Kuzenler.TRT.31.05.2005.)

Struktura komplimenta slična je prethodnom primjeru: ti si/vi ste + prilog + pozitivan pridjev. Odgovor na kompliment je netipičan i može se djelomice svrstati u ono što Nada Ivanetić naziva promjena teme, tj. fokusiranje na neki sporedni element komplimenta (Ivanetić 1999:333) a djelomice u šale (još jedna strategija pozitivne učtivosti). Šala je bazirana na već spomenutom uvjerenju da podređeni komplimentiraju nadređene, tj. da im laskaju, kako bi ostvarili neki svoj interes.

G1: *Hocam siz gerçekten bulunmaz bir öğretmensiniz.*

(Profesorice, vi ste, zaista, profesorica kakve nema.)

G2: *Derslerimde uyumaman için yapıyorum bunu, tamam mı? Bu kadar abartma!*

(To radim da ti ne bi spavao na času, jasno? Nemoj pretjerivati!)

(Kuzenler.TRT.31.05.2005.)

U komplimentu se nalazi i pojačivač *gerçekten* (zaista). Odgovor na kompliment predstavlja objašnjenje kojem slijedi podcjenjivanje.

G1: *Harikasin Serra!* (Ti si, Saro, super!)

G2: *Öyleyimdir.* (Takva sam.)

(Ongun 1998:67)

Odgovor na kompliment jeste neka vrsta kombinacije prihvaćanja i potenciranja koji ovdje može biti shvaćen i kao šala s obzirom da se radi o sagovornicama male socijalne distance.

Zekanıza ve nezaketinize hayran olduğumu söylemeliyim.

(Moram reći da sam oduševljen vašom inteligencijom i otmjenošću.)

(Deli Yürek.OBN.25.08.2005.)

Kao da u navedenom komplimentu postoji izvjesna doza distanciranja koja doprinosi objektivnosti komplimenta, ili, pak, stvaranja privida objektivnosti jer govornik G1 iskazuje primoranost (objektivnim okolnostima) na izražavanje komplimenta.

Allah senden razı olsun, Allah her işini rast getirsin, Allah. Ne diyeyim bilmem ki... Seni buraya muhakkak Hızır gönderdi.

(Bog te blagoslovio, neka ti Allah pomogne u tvojim poslovima. Ne znam šta da kažem...)

Mora da te je sam Hizr /Hidr poslao ovamo.)

(Kurşunlu 1997:45)

U govornom činu zahvaljivanja pored formula koje predstavljaju dobre želje/blagoslove nalazi se i kompliment za ličnost: *Seni buraya muhakkak Hızır gönderdi.* (Mora da te je sam Hizr/Hidr poslao ovamo.). I u sljedećem se primjeru sagovornica uspoređuje s tom ličnošću: *Ah, canım Ayda! Ne kadar özlemişim seni canım! Hep olduğü gibi, Hızır gibi yetiştin yine.* (Ah, draga moja Ajda! Koliko sam te samo poželjela, draga moja! I kao što uvijek biva, stigla si opet u pravi trenutak.) (Uzuner 2006:127)

Pored ličnosti, predmet komplimenta može biti i sam odnos između sagovornika

.

Komplimenti koji se tiču vrste odnosa između sagovornika

Sizi geçireyim Zübeyde Hanım. Gelişiniz bizi şerefliendirdi. Artık daha sık bekleriz, tamam mı? Biz eski dost, eski komşu neredeyse akraba sayılız artık!

(Da vas ispratim, gospođo Zubejda. Ukazali ste nam čast što ste došli. Odsad vas češće očekujemo, je li tako? Pa mi smo stari prijatelji, stare komšije, još malo pa rod.)

(Uzuner 2000:266)

Govorno lice upućuje kompliment koji pokazuje da se sagovornica smatra članicom iste grupe.

G1: *Efendim!* (Molim.)

G2: *Sabah sabah nasıl iyi geliyor sesini duymak, biliyor musun?*

(Znaš li kako je lijepo čuti tvoj glas rano ujutro?)

G1: *Teşekkür ederim. Çok tatlısın.* (Hvala. Baš si sladak.)
(Kuzenler.TRT.25.04.2005.)

Govornik u telefonskom razgovoru upućuje kompliment sagovornici na maloj socijalnoj distanci tako što joj govori da je lijepo čuti njen glas u rano jutro. Sagovornica odgovara kombinacijom prihvatanja, zahvaljivanja i uzvraćanja komplimenta.

Vay, kimler teşrif etmiş! Sizi gördüm iyi oldum.
(Ah, ko nam je to sve ukazao čast svojom posjetom. Baš mi je drago što vas vidim.)
(Deli Yürek. OBN.19.10.2005.)

U primjeru je korištena fraza *sizi gördüm iyi oldum* što doslovno znači *vidio sam vas, dobro mi je*. Ovdje kompliment služi kao dobrodošlica: sagovorniku se tako olakšava njegov dolazak i on se podstiče da bez ustručavanja ugrozi *negativan obraz* govornika.

Zaman seninle ne çabuk geçiyor Serra. - Lay – lay - löm.
(Kako s tobom, Saro, vrijeme brzo prolazi. - Ura!/Jee!)
(Ongun 1998:94)

Kompliment se sastoji u konstataciji da vrijeme brzo prolazi sa sagovornicom. Njen odgovor saznajemo posredno, iz dnevnika: *lay – lay - löm* (Ura! Jee!) kao uzvik radosti.

Djeca predstavljaju još jedan vrlo čest predmet komplimentiranja u turskom društvu. Zato je pitanje da li sagovornik ima djecu gotovo uobičajena tema u započinjanju razgovora, čak i sa strancima. Može se, ako ništa, komplimentirati da su djeca brzo odrasla ili da liče na svoje roditelje koji su tako neizravni recipijenti komplimenta (Ruhi, Doğan 2001:364).

Maşallah! Ne çabuk geçiyor yıllar, çocuk ne çabuk serpildi, güzelleşti.
(Maşallah! Kako godine brzo prolaze, kako se dijete brzo razvilo i proljepšalo.)
(Dönme Dolap.TRT.03.05.2005.)

“U većini zabilježenih komplimenata korišten je perfekt na -miş. Jedno od mogućih objašnjenja može biti to što ”perfekt na -miş ne označava samo radnju kao takvu nego i radnju koja obilježava svog vršitelja i, samim tim prelazi u trajno svojstvo. Stoga je ovaj perfekt suprotstavljen perfektu na -di kojim se izražava dinamičnost, akcija, procesualnost a semantičke opozicije među njima bliske su semantičkim opozicijama prezentskih oblika -r: -(i)yor” (Čaušević 1996:257).

Izraz koji se nije često sretao u ekscerpiranim primjerima, a kojim se u turskom jeziku može prihvatiti kompliment jeste fraza *eksik olma(yın)* (*živ bio, baš ste ljubazni, hvala*).

Mirjana Teodosijević navodi još jednu frazu kojom se može odgovoriti na kompliment s kojim se primatelj komplimenta ne slaže (najčešće zbog maksime skromnosti): *teveccühünüz efendim* što znači *vrlo ste ljubazni, vi mi laskate* (Teodosijević 2004:77).

Sljedeći način na koji govornik može sugerirati sagovorniku da s njim dijeli iste interese jeste uvećavanje interesa za sam govornikov iskaz.

5.2.2 Uvećavanje interesa kod sagovornika

Uključenost oba sagovornika postiže se uvećanjem interesa kod slušatelja/sagovornika i to „pravljem dobre priče“ (Brown, Levinson 1987:106). Potreba i sklonost ka pričanju i slušanju priča stara je koliko i samo čovječanstvo. Priče i narativni tekstovi sveprisutni su u svim oblastima ljudskog života. Može se reći da je pričanje priča jedna od strategija pozitivne učtivosti: to je „neodvojivi dio socijalne komunikacije, verbalne interakcije kao izražavanje pripadnosti grupi, izražavanje sebe i povezivanje s drugima“ (Katnić-Bakaršić 2006:248).

Jedan od načina da se privuče pažnja i interes slušatelja jeste upotreba pripovjedačkog prezenta (Penelope Brown i Stephen C. Levinson koriste termin „vivid present“). Slušatelj se, uveden u samo središte zbivanja, počinje osjećati kao njihov sudionik. U turskom jeziku postoje dva prezenta i oba mogu biti korištena za ovu strategiju pozitivne učtivosti. Prezentom na *-yor* postiže se: „*živost i dinamičnost* pripovijedanja prošlog događaja koji se na taj način „oživljava“ i predstavlja kao da se upravo **dogđa**.“ (Čaušević 1996:239), dok se prezent na *-r* koristi „u opisu neke radnje ili stanja (također u umjetničkoj prozi), kad pisac želi predstaviti događaje slikovito, gotovo kao niz filmskih sekvenci koje se smjenjuju jedna za drugom“ (Čaušević 1996:245).

„U takvim slučajevima emitent sa spoljne tačke gledišta prelazi na unutarnju, što signalizira forma sadašnjeg vremena. U takvim slučajevima govorno lice kao da se „vraća“ na onu tačku vremena na kojoj je bio događaj koji priča, ponovo postaje dio određene situacije, njen unutarnji dio.“ (Katnić-Bakaršić 2001:278).

Upotreba sadašnjeg vremena približava, odnosno stvara bliskost i potvrđuje uključenost sagovornika, za razliku od upotrebe prošlog vremena koje distancira i kao takvo spada u strategije negativne učtivosti. Ta se razlika može iščitati iz primjera: „Šetam ja kroz grad.“ i „Šetala sam kroz grad.“ Iako se u oba slučaja radi o prepričavanju onoga što se već desilo, upotreba sadašnjeg vremena u prvom primjeru ukazuje na manju distancu između sagovornika (zvuči manje formalno).

G1: *Beklettim, değil mi? Seni çok beklettim, değil mi? Bilsen ne geldi başıma.*

(Čekao si me, je l' da? Puno si me čekao, je l' da? Kad bi samo znao šta me snašlo!)

G2: *Yooo... Beklemedim.* (Ma jok... Nisam te čekao.)

G1: *Ay tıkanacağım. Öyle koştum ki... Tam hazırlandım çıkıyordum, halamın eltisi gelmez mi?*

Evde kimse olmadığından oturmak icap etti. Aklım hep sende... Kadın gitmez de gitmez.

(Aj, jedva dišem. Tako sam trčala...Baš sam se spremila, pošla izaći, kad iznenada, eto ti tetkine jetrve. Kako nikog nije bilo u kući, morala sam s njom sjediti. Sve sam mislila na tebe. A žena nikako da ode.)

(Taner 1986:137)

U navedenom se primjeru nalazi oblik *gelmez mi* (prezent na *-r* u negativno-upitnom obliku) kojim se u turskom jeziku izražava modalno značenje nepredvidivosti, neočekivanosti, iznenadnosti (Čaušević 1996:318). Čini se da se tim oblikom sagovornik uvlači u kazivanje govornika, tj. zbivanja o kojima se govori.

U obliku *gitmez de gitmez (nikako da ode)* govorno lice G1 koristi sadašnje vrijeme prezent na *-r*, kao i ubacivanje veznika *de/da* između redupliciranih formi predikata te tako na dvostruk način naglašava sadržaj svog iskaza koji predstavlja govorni čin isprike.

G1: *Yarın veya öbür gün motorla bir gezi yapmayı ve sana civar kıyıları göstermeyi düşünüyorum.*

(Nešto mislim da sutra ili prekosutra napravimo obilazak motornim čamcem i da ti pokažem obalu.)

G2: *Dünyada olmaz, Srma. Geçen gün plajda benim çektiklerimden haberin yok, tabii... Ben orada bembeyaz, kimseleri de tanımıyorum, kolay mıydı sanıyorsun?*

(Ma ni govora, Srma. Naravno, pojma nemaš šta sam sve doživjela jučer na plaži... Ja tamo bijela k'o sir, nikoga ne poznajem, misliš da mi je bilo lako?)

G1: *Tamam tamam...* (Dobro, dobro...)

(Ongun 1998:32)

Upotreba sadašnjeg vremena: *ben orada bembeyaz (ja tamo bijela k'o sir)* i *kimseleri tanımıyorum (nikoga ne poznajem)* stavlja slušatelja u sam centar zbivanja pomažući mu da bolje shvati govorno lice i njegove razloge za odbijanje poziva. Kao što se može zapaziti iz prijevoda, i u našem jeziku prezent ima ključnu ulogu u ovoj strategiji.

Upotreba upravnog umjesto neupravnog govora, upitne fraze (engl. *tag-question*) koje Milan Mihaljević naziva dopunskim pitanjima, Slobodan Stević privjescima a Pavica Mrazović i Zora Vukadinović kontaktnim pitanjima – *je l' da?* ili *zar ne?* koja se dodaju potvrdnim iskazima, kao i izrazi *you know (znaš)*, *see what I mean (shvaćaš šta mislim/razumiješ?)*, također su dio ove strategije uvećavanja interesa kod sagovornika.

Çok yalnızım bilmem, anlatabilir miyim? (Jako sam usamljena, razumiješ li?)

(Kuzenler.TRT.31.05.2005)

Bilmem anlatabiliyor muyum? (Ne znam da li me razumijete?)

(Uzuner 2006:9)

G1: *Ne düşünüyorum, biliyor musun? (Znaš šta mislim?)*

G2: *Ne?* (Šta?)

G1: *Senden bir şey rica edebilir miyim?* (Mogu li te nešto zamoliti?)

G2: *Elbete*. (Svakako.)
(Aynalar.TRT.21.04.2005.)

Biliyor musun Safinaz başımın üstünde yıldız görmeyi çok özledim.
(Znaš, Safinaz, jako sam poželjela vidjeti zvijezde iznad glave.)
(Uçurtmayı Vurmasınlar)

Inicijalno *you know* (*znaš*, tur. *biliyor musun*) često služi za privlačenje sagovornikove pažnje dok u finalnoj poziciji poziva sagovornika na odgovor. Ova “pragmatička partikula” jasno ilustrira činjenicu da jezik istovremeno prenosi značenje na nekoliko nivoa, odnosno da izražava više funkcija odjednom. Za Halliday, podsjeća Jenet Holmes, jezik istovremeno posjeduje tekstualnu, koja povezuje različite jezične elemente u koherentnu i kohezivnu cjelinu) i interpersonalnu funkciju, koja uspostavlja i održava društvene odnose (prema Holmes 1986). S druge strane, zavisno od konteksta izraz *you know* može izražavati i sigurnost i nesigurnost u istinitost iskaza. On, također, može imati funkciju *ograde* i kao takav spada u strategije negativne učtivosti.

Zajedničku pozadinu govornik može nagovijestiti i narednom strategijom

5.2.3 Korištenje markera koji pokazuju pripadnost grupi

U ovu skupinu strategija ponajprije spada oslovljavanje. Korištenjem određenih termina za oslovljavanje može se uspostaviti ili potvrditi bliskost sa sagovornikom. Upotreba žargona, također, potvrđuje govornika kao pripadnika određene grupe ili zajednice.

Oslovljavanje

Maksima oslovljavanja zahtijeva prikladno oslovljavanje sagovornika. Čin oslovljavanja uključuje prepoznavanje sagovornika kao društvenog bića sa osobenim socijalnim statusom ili ulogom i govornikovo određenje socijalne relacije između govornika i sagovornika (Gu 1990:251). Oslovljavanje pomaže uspostavljanju ili održavanju solidarnosti i veza, jača solidarnost ili, pak, nadzire socijalnu distancu. Oslovljavanjem se „uspostavlja, stabilizuje ili prekida kontakt sa sagovornikom“ (Mrazović, Vukadinović 1990:634). Ovladavanje pravilnim oslovljavanjem u stranom jeziku otklanja mogućnost nesporazuma među pripadnicima različitih kultura. Jedan takav primjer jest nelagoda koju su doživjele mlade Kineskinje dolaskom na studij u SAD i to zbog različitog korištenja imena u dvije kulture. Naime, u kineskom jeziku imenom se oslovljavaju vrlo bliske osobe i ljubavnici, dok je ime u engleskom jeziku javno ime kojim se oslovljavaju i sagovornici na većoj socijalnoj distanci (Gu 1990:252).

Jedna od zanimljivih karakteristika turskog jezika jeste prožetost izraza poštovanja (*distance*) i markera solidarnosti (*bliskosti*, *prisnosti*, *uključenosti*). Takvo preklapanje proizlazi iz same

strukture turskog društva koje u sebi objedinjava vrlo naglašen kolektivizam i strogo određenu hijerarhiju.

Deniz Zeyrek navodi primjere koji ponajbolje oslikavaju tu dvostrukost:

Ayşe Hanım Teyze – oslovljavanje starije susjede ili dalje rođake, doslovno znači *gospođa tetka/teta Ajša*. Ovdje izraz *hanım* (*gospođa*) služi za izražavanje poštovanja i distance, dok izraz *teyze* (*tetka/teta*) signalizira bliskost.

Hakim Bey Oğlum – oslovljavanje mlađeg sudije, doslovno znači *moj sin gospodin sudija*. U ovom primjeru izraz *bey* (*gospodin*) oznaka je distance i poštovanja a izraz *oğlum* (*moj sin*) pokazatelj je bliskosti i uključenosti.

Bey Kardeşim - oslovljavanje muškarca (najčešće istog statusa), doslovno znači *moj gospodin brat*, izraz *bey* (*gospodin*) označava poštovanje a *kardeşim* (*moj brat*) izražava prisnost.

Hanım kızım – oslovljavanje mlađe žene, doslovno znači *moja gospođa kćerka*, ovdje je izraz *hanım* (*gospođa*) izraz poštovanja, dok je *kızım* (*moja kćerka*) pokazatelj bliskosti (Zeyrek 2001: 61)

Sličnu tenziju u sebi nosi i izraz *hocam* što doslovno znači *moj profesor / nastavnik / učitelj* koji se koristi prilikom oslovljavanja učitelja, nastavnika, profesora, ali i ljekara. Poštovanje koje se iskazuje kroz ovaj izraz pomiješano je s bliskošću, jer riječ *hoca* (učitelj, profesor) sadržava prisvojni sufiks za prvo lice jednine i doslovno znači *moj profesor*. Nastavnici i profesori međusobno se, također, oslovljavaju ovim izrazom a izbor lične zamjenice za drugo lice ovisi o stepenu bliskosti, odnosno distance između sagovornika. Zanimljivo je da se tako međusobno mogu oslovljavati i studenti ako jedan drugome ne znaju ime.

Isti je slučaj i sa izrazom *efendim* (efendi + prisvojni sufiks za prvo lice jednine, znači *moj gospodin*) koji uvijek dolazi s prisvojnim sufiksom. Ali ovaj prisvojni sufiks za prvo lice jednine nikada ne dolazi na izraze *hanım* i *bayan* (*gospođa*).

Stoga ne čudi što se prisvojni sufiks za prvo lice susreće i u izrazima kojima se oslovljavaju sagovornici istog (ili nižeg) statusa i koji služe za uspostavu/potvrdu solidarnosti i prisnosti: *canım* (dušo moja), *şekerim* (moj šećeru), *bir tanem* (jedina/jedini moj), *hayatım* (živote moj). Izrazi poput *hayatımın anlamı* što doslovno znači *smislu mog života*, ili, pak, *gözümün ilk ağrısı* (*moja prva ljubavi*), također, signaliziraju bliskost.

Deniz Zeyrek tvrdi da ove izraze kao i deminutive u obraćanju češće koriste žene koje, u poređenju s muškarcima, općenito više koriste izraze solidarnosti i uključenosti (Zeyrek 2001:59). Koliko prisvojni sufiks za prvo lice jednine pridonosi bliskosti/familijarnosti potvrđuje primjer iz jedne turske serije gdje starija sagovornica burno reaguje na

oslovljavanje izrazom *ablam* (doslov. *moja starija sestro*) zahtijevajući od mlađeg sagovornika da joj se obraća samo izrazom *abla* (doslov. *starija sestro*, bez prisvojnog sufiksa pretpostavlja se veća distanca).

To je uvod u još jednu pojavu kojoj se teško može naći prijevodni ekvivalent u našem jeziku i koja iznova potvrđuje tursko društvo kao društvo izražene pozitivne učtivosti: upotrebu termina rodbinskih odnosa prilikom obraćanja sagovornicima s kojima govornik nije u srodstvu. Izraz *abla* (*starija sestra*) služi za obraćanje sagovornici ne mnogo starijoj od govornika. Potrebno je napomenuti da stariji sagovornik tako može osloviti i mlađu sagovornicu i time signalizirati da je njegov odnos prema njoj lišen seksualnih konotacija. Termin *ağabey* (u govornom jeziku i *abi*) što znači *stariji brat* koristi se za obraćanje sagovorniku ne mnogo starijem od govornika. Izraz *yenge* (*snaha, strina, ujna*) koristi se za obraćanje starijoj ženi ili ženi približno istih godina kao i govornik (danas se taj izraz češće koristi za oslovljavanje prijateljeve djevojke kao potencijalne snahe), kao i *bacı* (*starija sestra*) što se koristi među sagovornicima nižeg socijalnog statusa u ruralnim sredinama ili, pak, u urbanim sredinama kao šaljivo oslovljavanje. Jedan od izraza koji ima prijevodni ekvivalent u našem jeziku jeste *amca* (*amidža, stric, odnosno, adžo/striček/čiko*) kojim se oslovljava stariji muškarac, kao i *teyze* (*tetka, teta*). Prijevodni ekvivalent postoji i za izraz *birader* (*buraz/burazer, odnosno brat*), koji se vrlo često koristi u našem jeziku bez obzira na spol sagovornika. U našem jeziku su, opet, prisutni izrazi poput *komşija, komšinica/kona* (koji nisu tako česti u turskom jeziku a dio su strategija pozitivne učtivosti), odnosno *sused/suseda* u hrvatskom jeziku koji su, kako Milena Žic-Fuks tvrdi, nastali kao kompromis između dva ideološki suprotna izraza oslovljavanja: *drug/drugarica* i *gospodin/gospođa* (Žic-Fuks 1989).

Istu funkciju potvrde solidarnosti posjeduju i deminutivi na koje se redovito dodaje prisvojni sufiks za prvo lice jednine: *anneciğim* (moja mamica), *Fatmacığım* (moja Fatmica). U turskom jeziku nije uobičajeno skraćivanje ličnih imena, ali postoji zanimljiv primjer dodavanja sufiksa *-ş* na skraćeni oblik imena i pridjeva: *Fatoş* (Fatma), *Aliş* (Ali) i *tombiş* (od *tombul*) što znači *buca* (Teodosijević 2004:82).

Za izražavanje bliskosti i solidarnosti koristi se i lična zamjenica *sen* (*ti*) koju rabe sagovornici istog statusa, odnosno manje društvene distance (u simetričnim relacijama). Isto tako nju koriste i govornici čiji je status viši od sagovornikovog koji se, opet, njima obraća zamjenicom *siz* (*vi*). Najupečatljiviji primjer moći koju signalizira upotreba zamjenice drugog lica jednine *sen* (*ti*) sadržan je u vojnim komandama gdje se imperativ za drugo lice jednine odnosi na veći broj lica. Te zamjenice su još 1960. godine Roger Brown i Albert Gilman nazvali zamjenicama moći i solidarnosti. Prateći dijahronijski upotrebu ovih tzv. T/V zamjenica, autori zapažaju jednu opću tendenciju specifičnih izmjena njihove upotrebe: pomjeranje od moći ka solidarnosti kao preovladavajući semantički princip (Brown, Gilman

1960:261). Ovu tendenciju ka semantici recipročne solidarnosti oni objašnjavaju sve većom društvenom pokretljivošću i ideologijom jednakosti (Brown, Gilman 1960:264). Isto tako zanimljiva je pojava preključivanja iz upotrebe jedne zamjenice u upotrebu druge u istom govornom događaju gdje preključivanje na zamjenicu *ti* može signalizirati prijelaz na bliskost ili, pak, ljutnju kao opoziv bliskosti.

Kako je ovdje riječ o strategijama pozitivne učtivosti, uz navedene izraze oslovljavanja koristi se lična zamjenica drugog lica jednine *sen* (ti) izuzev izraza *hocam*, *efendim* uz koje kao marker poštovanja najčešće dolazi lična zamjenica za drugo lice množine *siz* (vi). Prilikom upotrebe izraza oslovljavanja *abla* i *abi* izbor jedne od te dvije zamjenice uslovljava kontekst: da li govornik poznaje sagovornika/sagovornicu.

U turskom društvu postoji još jedna vrsta imena koje se zove *göbek adı* (pupčano ime) a koje osoba dobija po rođenju pored imena koje se zapisuje u rodni list i osobnu kartu. To ime poznato je samo određenom krugu ljudi i većinom ga koriste članovi porodice. No, kao i u većini kultura i ovdje je bitno da ime donese sreću i dobro svome nositelju:

Pek güzel bir adınız ve soyadınız var. Asıl önemlisi, adların sahiplerine baht açıklığı, talih getirmesidir! (Imate veoma lijepo ime i prezime. Najvažnije je da imena svojim nositeljima donesu sreću.) (Uzuner 2006:11)

Sve navedene forme obraćanja mogu imati različite funkcije u dijalogu. Kontekst je taj koji određuje da li se radi o strategiji pozitivne ili negativne učtivosti.

Evet hocam. (Da, profesore.)

Naš prijevodni ekvivalent ne sadrži prisvojnu zamjenicu “moj” što pokazuje da je u našem društvu distanca između profesora i studenta veća nego u turskom društvu. Odnos profesora i studenta/učenika može se u turskom društvu promatrati i kao odnos roditelji -djeca. Izraz *hocam* u sebi istovremeno spaja poštovanje (distanca) i bliskost. Široku upotrebu (možda se može reći i devalvaciju) ovog izraza ilustrira i sljedeći primjer u kojem se tim izrazom gost obraća konobaru, dok u našem jeziku ne postoji prijevodni ekvivalent:

G1: *Bir bira daha alır mıydınız beyefendi?* (Biste li uzeli još jedno pivo, gospodine?)

G2: *Yok hocam hızlı gitmeyeyim, daha birkaç saat buralardayım...*

(Ne, da ne idem prebrzo, ovdje sam još satima...)

(Uzuner 2006:24)

Peki, efendim siz nasıl uygun görürseniz.

(U redu, gospodine, kako vam odgovara.)

(Bizim Evin Halleri. TRT.19.08.2005.)

U govornom činu slaganja sa sagovornikom višeg statusa izraz *efendim* nosi u sebi poštovanje/distanca, ali zbog prisvojnog sufiksa za prvo lice jednine ukazuje na prisnost.

Canım kızım, canım benim, birtanem. Her şey düzelecek. Sana söz veriyorum. Tüm bu yaşadıklarını sana unutturacağım.

(Dušo moja, kćeri moja, jedina. Sve će se srediti. Obećavam ti. Učinit ću da zaboraviš sve to što si proživjela)

(Deli Yürek.OBN.19.10.2005.)

Ovdje je riječ o obraćanju oca kćerki. Oslovljavanje koje ima funkciju da potvrdi solidarnost i bliskost u ovom govornom činu komisivu (obećanju) ima funkciju pojačivača i ujedno je pokazatelj izvjesnog žaljenja i osjećanja krivnje za prošle događaje. U sljedećem je primjeru solidarnost još više istaknuta:

Biz varız canım. (Dušo moja, postojimo mi/imaš nas.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.30.05.2005)

Za ovaj termin oslovljavanja čija se upotreba proteže kroz sve društvene krugove Mirjana Teodosijević kaže da se njime obraća ženama, muškarcima i djeci. “Uobičajeno je da se i muškarac obraća muškarcu sa canım/dušo moja, ali to nema nikakvu negativnu konotaciju” (Teodosijević 2004:86). Potreba da se naglasi nepostojanje negativne konotacije u ovom terminu signalizira propuštanje i unošenje autoričine kulture u tursku kulturu. To, kao i primjer mladih Kineskinja, a i moje vlastito iskustvo - osjećaj nelagode što mi se tako obraćaju ne toliko bliske osobe pokazuje koliko je značajna otvorenost prilikom usvajanja termina oslovljavanja u jeziku druge, različite kulture.

G1: *Peyami, dargın mıyız hayatım?* (Pejami, jesmo li mi /živote moj/dragi, posvađani?)

G2: *Yoo.. (Nee...)*

(Bizim Evin Halleri.TRT.16.05.2005.)

U našem prijevodu izraz *živote*, tačnije *živote moj* zvuči “pretjerano” (stilski markirano), pomalo izvještačeno za govorni jezik i primjereniji bi bio prijevod *dušo, srce, dragi, srećo*. U turskom primjeru supruga se obraća suprugu izrazom *hayatım*, koji se inače koristi u međusobnom oslovljavanju supružnika, potvrđujući bliskost i emocionalnu uključenost.

Merhaba, tatlım nasılsın? Tabii buluşabiliriz. Hayatım biz bizim kahvede değil, bir yerdeyiz. Buraya gelebilir misin? Ben de seni görmeyi çok isterim. Tabii. Tamam hayatım neden olmasın? Görüşürüz.

(Zdravo, draga, kako si? Naravno, možemo se naći. Dušo, mi nismo u našem kafeu, na jednom smo drugom mjestu. Možeš li doći ovamo? I ja tebe želim vidjeti. Naravno. Dobro, draga, zašto da ne? Vidimo se.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.01.05.2005)

Izraz *tatlım* (doslovno znači *šećeru moj, slatkice*) možda je bolje prevoditi izrazima (*moj/moja*) *dragi/draga, srce*. U ovom dijalogu ovakva forma obraćanja služi kao strategija pozitivne učtivosti.

Millet ben çıkıyorum sonra görüşürüz. (Narode, ja izlazim, vidimo se kasnije.)
(Bizim Evin Halleri. TRT.31.05.2005.)

Ovaj način obraćanja (*millet*) ima prijevodni ekvivalent u našem jeziku (*narode*) i naglašava pripadnost određenoj grupi.

Arkadaşlar, arkadaşlar dinleyin beni! (Slušajte me, prijatelji/društvo!)
(Uçurtmayı Vurmasınlar)

Zanimljivo da se ovaj način oslovljavanja najčešće koristi u množini i da ga ovdje koristi zatvorenica prilikom obraćanja drugim zatvorenicama. U jednini se češće koristi riječ *dostum* (*moj prijatelj*) kojom se može obratiti i poznatoj i nepoznatoj osobi: *Dostum bana güven* što znači *Imaj povjerenja u mene, prijatelju moj!* (Teodosijević 2004:88).

N'aber süslü? (Šta ima, lutko/doslov.dotjerana?)
(Ongun 1998:29)

Takav način obraćanja mogao bi se nalaziti i u poglavlju o upotrebi žargona ili slenga. Slično se može reći i za sljedeći primjer gdje je izraz *soytarı* (*luda, ludica, budalica*) objašnjen u samom tekstu kao izraz ljubavi.

Soytarı! Ne zaman geldin? (*soytarı sözcüğü aramızda bir sevgi belirtisi*)
Ludo! Kad si došla? (riječ "luda" bila je za nas znak ljubavi)
(Ongun 1998:127)

Sljedeći primjer sadrži više termina za oslovljavanje koje objedinjuje zajednička funkcija pokazivanja pozitivnih osjećanja prema sagovornici:

Eee, senden ne haber fıstık? Dur bakayım sana şöyle bir: yine aynı Belgin Doruk bukleler, aynı bakımlı, her zaman şık Belginciğim, tatlı okul arkadaşım benim!
(Pa šta ima, ljepoto? Stani da te pregledam: iste lokne u stilu Belgin Doruk, ista dotjerana, elegantna Belginčica, moja slatka, draga školska prijateljica.)
(Uzuner 2006:128)

Primjeri koji slijede pokazuju upotrebu tzv. animalnih (tj. kolokvijalnih) metafora u obraćanju sagovorniku na maloj društvenoj distanci. Ovim izrazima teško je naći prijevodni ekvivalent u našem jeziku, a svi služe za ostvarivanje bliskosti sa sagovornikom.

Aferin, aslanım. (Svaka čast, lave.)
(Bizim Evin Halleri. TRT.12.06.2005.)

Izraz *aslanım*, što doslovno znači *moj lave*, ovdje je korišten da “pojača” pohvalu. Izraz *aferin* (*bravo*) koristi se prilikom obraćanja sagovorniku koji je po rangu niži ili mlađi od govornika i obično slijedi iza govornog čina pohvale.

Yaşasın! Aslan Serra'm benim! Sana güvenebileceğimi biliyordum.
(Živjela! Moja Sara, lafica! Znala sam da se u tebe mogu pouzdati.)
(Ongun 1998:78)

Iako je mnogo češći u obraćanju mlađim sagovornicima muškog spola, ovdje je izraz *aslan* (*lav*) korišten u obraćanju prijateljici uz uzvik oduševljenja.

Vay, koçum sen de miydin? Saçı sakalı kesmişsin bakıyorum. Vallahi, tanıyamadım. E... neredesin bu kadar zamandır? İzin yerini kaybettirdin. Haydi dikilme öyle eve geçelim.
(Ah, momčino, jesi li to ti? Vidim, ošišao si se, obrijao. Boga mi, nisam te prepoznao. Pa, gdje si ti sve ovo vrijeme? Izgubio ti se svaki trag. Hajde, ne stoj tako, uđimo u kuću.)
(Bizim Evin Halleri. TRT.23.08.2005.)

Izraz *koçum* doslovno znači *moj ovne*, ali kako se takav izraz u našem jeziku ne rabi prilikom oslovljavanja, odgovarajući bi prijevod bio *momče/momčino*. On se najčešće koristi u oslovljavanju podređenih i sagovornika nižeg ranga po bilo kojem kriteriju (npr. dobnom). U navedenom dijalogu korištenje ovog izraza pored drugih strategija pozitivne učtivosti naglašava uključenost, solidarnost, zajedništvo i umanjuje sagovornikovu nelagodu, jer se nalazi pred vratima i tako ugrožava *negativan obraz* govornika. Govornik koristi sve prikazane strategije - oslovljavanje, brigu za sagovornika, podsjećanje na stare dane, poziv u kuću - da bi umanjio njegovu nelagodu i uvjerio ga da nije ugrozio njegov *negativan obraz* (teritorij i slobodu djelovanja).

Primjeri koji slijede predstavljaju upotrebu rodbinskih naziva među sagovornicima koji nisu u srodstvu:

G1: *Hayırdır abi önemli bir şey yok ki.* (Bože, na hajr i na dobro, nije valjda ništa ozbiljno.)

G2: *Yok güzelim yok. Şu Neva'ya verdiğiniz para var ya. Onu getirdim.*

(Nije, nije, dragi moj. Te pare što ste dali Nevi. Njih sam donio.)

G1: *Abi ne acelesi var Allah aşkına? Biz Neva'ya borç verdik.*

(Ali čemu žurba, za ime Božije? Mi smo Nevi posudili novac.)

G2: *Olur mu öyle şey canım? Sizin de ihtiyacınız vardır. Bulduk işte.*

(Može li to tako, draga moja? I vi imate svoje potrebe. Eto, našli smo novac.)

G1: *Abi gerçekten gerek yoktu. Abi ben sana bir şey soracağım, ama kızmayacaksın, tamam mı? Sen bize kızgın olduğun için ödüyorsun bu parayı?*

(Ali, stvarno nema potrebe. Ja ću te nešto sad pitati, a ti se nećeš naljutiti, važi? Je li ti to nama vraćaš novac jer si ljut na nas?)

G2: *Yok yavrum ne alakası var? Niye kızgın oluyorum ki?* (Ma jok, sine. Što bih se ljutio?)
(Bizim Evin Halleri. TRT.11.05.2005.)

Mlađi se sagovornik starijem obraća izrazom *abi*, *ağabey* (stariji brat) dok stariji koristi različite izraze *güzelim* (doslov. *ljepotane*, *srce*, *dragi/draga*), *canım* (*dušo*), *yavrum* (*dijete moje*). Pored uspostave prisnosti i solidarnosti ova obraćanja služe i za ublažavanje ugrožavanja *obraz*a sagovornika. Dijalog na našem jeziku sadrži evidentno manji broj izraza oslovljavanja.

Amcalarım en güzeli. (Najdraži moj, adžo/striček/čiko)

(Bizim Evin Halleri. TRT.21.11.2005.)

U govornom činu zahvaljivanja na poklonu mlađi se sagovornik starijem obraća izrazom *amca*. I u upotrebi ovog izraza oslovljavanja u našem se jeziku može zapaziti diskontinuitet koji, kao i promjena pozdrava, može postati uzrokom nesuglasica. Naime, izraz *čiko* postao je u posljednje vrijeme nepoželjan i nastoji se zamijeniti izrazom *adžo* (to ilustrira primjer zabilježen u sarajevskom tramvaju: putnica je upotijebila izraz *čiko* na šta joj je drugi putnik odgovorio da su *čike* “s druge strane Drine”).

Vay be, harikasım Şadan amca. (Fantastičan si, čika Šadane)

(Bizim Evin Halleri. TRT.18.05.2005.)

Sakin ol yenge! Her şeyin çaresi vardır. Meseleyi bir araştıralım bakalım.

(Smiri se, sestro. Svaki problem ima rješenje. Da se malo raspitamo o tome.)

(Deli Yürek. OBN.19.08.2005.)

Ovdje je za oslovljavanje korišten izraz *yenge* (snaha, strina, ujna iako sagovornica nije u rodbinskom odnosu s govornikom) koji ne posjeduje prijevodni ekvivalent u našem jeziku. Sljedeći primjer ilustrira upotrebu ovog izraza za obraćanje prijateljevoj djevojci:

G1: *Belgin Hanım'la mutlu olacaksınız inşallah Ayhan Bey! Aslında “yenge” sözünü pek sevmem o nedenle kullanmıyorum.*

(Bit ćete, ako Bog da, sretni s gospođom Belgin, gospodine Ajhan. U stvari, ne volim baš riječ “snaha”, zato je ne koristim.)

G2: *Belgin Yenge ha! Yenge ha!* (Snaha Belgin, aha! Čuj snaha!)
(Uzuner 2006: 46)

Hayrola bacım. Bir sorun mu var? (Svako dobro, sestro. Ima li problema?)
(Deli Yürek.OBN.25.08.2005.)

U navedenom dijalogu korišten je izraz *bacı* (*starija sestra*) prilikom prisnijeg oslovljavanja starije žene. Ovaj se izraz rijetko koristi osim u ruralnim sredinama i u šaljivom oslovljavanju, dok se u gradskim sredinama “koristi uz osobno ime starije sluškinje ili kuharice” (napomena 160 E. Čauševića u: Pamuk 2006). U primjeru koji slijedi tim terminom obraćaju se zatvorenice novoj zatvorenici:

Geçmiş olsun bacı! (Ne ponovilo se, sestro!)
(Duvar)

G1: *Hoş geldin oğlum. Hayırdır. Geçsene içeri.*
(Dobro došao, sine. Na hajr i na dobro. Ulazi unutra.)

G2: *Hoş bulduk Nemide teyze. Yani alış verişim için bu tarafa gelmişim ya geçerken Kismet’i de alayım dedim.*

(Bolje vas našao, tetka/teta Nemide. Išao sam ovamo u kupovinu, pa sam pomislio, prolazeći ovuda, da pokupim Kismetu.)

G1: *Ah, sağ ol oğlum, sağ ol, zahmet etmişsin. Geç, geç, içeri geç! Haydi, yavrum.* (Ah, hvala ti, sine, pomučio si se. Ulazi unutra, ulazi! Hajde, sine.)
(Bizim Evin Halleri.TRT.31.05.2005.)

Izraz *oğlum* i *yavrum* (u govornim činovima dočeka i poziva u kuću, kao i zahvale) koristi se u obraćanju mlađem sagovorniku kao znak bliskosti. Mlađi sagovornik se starijoj sagovornici obraća izrazom *teyze* (doslovno znači *tetka po majci, teta*).

Çocuklar ben geç kaldım, hemen toparlanmam gerekiyor. Siz keyfinize bakın.

(Kasnim, djeco. Moram se odmah spremati, vi uživajte.)

(Deli Yürek.OBN.08.08.2005.)

Izraz *çocuklar* (*djeco*) služi za obraćanje mlađim sagovornicima (koji uopće ne moraju biti djeca, mogu biti i odrasli, ali je bitno da su mlađi od govornika). Ovaj izraz često koriste i nastavnici/profesori prilikom obraćanja učenicima/studentima (pored riječi *arkadaşlar* - *prijatelji*). Ovakve termine Hymes naziva “uzrasnim terminima za ličnost” navodeći njihovu markiranu upotrebu

“s namjerom ponižavanja (...) uvođenjem takvih termina u prilike kad su u pitanju lica po životnoj dobi starija nego što to dati termin predviđa (na primjer kad se odraslom čovjeku kaže “mladiću”, “dečko”). I suprotno od toga, uzdizanje neke ličnosti

može se iskazati, istina u praksi rijetkom, upotrebom termina za višu starosnu kategoriju od one kojoj dato lice pripada...” (Hymes 1980:269)

. Kad je u pitanju turski jezik, čini se da se takvo zapažanje ne može doslovce primijeniti jer takva vrsta oslovljavanja nije nužno u funkciji ponižavanja sagovornika.

G1: *Merhaba cicim baba!* (Zdravo, tata/dragi tata!)

G2: *O merhaba büyük Kemal!* (O, zdravo, veliki Kemale!)

G1: *Etağfurullah cicim babam. Büyüklük kim biz kim!*

(Bože sačuvaj, tata. Ko sam ja da budem veliki?)

(Bedel.TRT.21.11.2005.)

Prilikom pozdravljanja mlađi govornik starijeg sagovornika oslovljava izrazom *cicim baba* (*tata, dragi tata*). U našem se jeziku stariji sagovornik ne oslovljava takvim izrazom (*tata, oče*). Bliskost i uključenost pojačana je determinatorom *cici* (mio, prijatan) koji posjeduje prisvojni sufiks za prvo lice. S obzirom da su u turskom jeziku pridjevi nepromjenljiva vrsta riječi, ovaj primjer jedan je od rijetkih koji to dopušta (kao npr. *güzelim Fatma - lijepa moja/draga moja Fatma*) i to u funkciji ekspresivnog naglašavanja. U primjeru koji slijedi terminom *baba* obraćaju se mlađi osuđenici zatvorskim čuvarima:

Yıkanmıyorlar, o kadar söylüyorum, baba, yine yıkanmıyorlar.

(Ne kupaju se, toliko im govorim, a opet se ne kupaju.)

(Duvar)

Analogno tome, čuvarima ženskog spola u sljedećem primjeru obraća se izrazom *ana* (*majka/mama*). Zanimljivo je da se tako obraća zatvorenica mnogo mlađoj sagovornici. Izraz *anne* (konsonanti su udvojeni iz emocionalnih razloga) rezerviran je za biološku majku, ali i svekrvu.

Bir açıversen kapıyı ana. (Hajde, otvori časkom vrata.)

(Uçurtmay Vurmasınlar)

U sljedećem se primjeru tako obraća jednoj putnici radnica u javnom toaletu na aerodromu:

Bilmem ki... Giren çıkan çok oluyo buraya anam...

(Ne znam, toliko njih uđe i izađe...)

(Uzuner 2006: 60)

G1: *Babacığım boş günüm ya.* (Tatice /moj/, pa danas mi je slobodan dan.)

G2: *Boş günün, ya. Aman, ne güzel. Ne dersin babanla kısacık bir tur yapalım ya.*

(Slobodan dan. A, kako lijepo! Šta kažeš da sa svojim tatom odeš u jednu malu šetnju?)

G1: *Yok mümkün değil. Ya insanlara sözüm var babacığım. Mümkün değil.*

(Nemoguće. Pa obećala sam ljudima, tatice. Ne mogu.)

G2: *Canım arayıp iptal et! Ne olacak? Uzun süredir seninle başbaşa oturup konuşamadık, be yavrum. Haydi.*

(Dušo, nazovi ih i otkaži. Šta ima veze? Ma, moje dijete, dugo vremena nisam s tobom sjeo i porazgovarao. Hajde.)

G1: *Şey, babam diyorum ki başka bir zaman yapsak bu planı.*

(Tata, kažem da to uradimo neki drugi put.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.13.05.2005.)

Izraz u deminutivu s prisvojnim sufiksom za prvo lice jednine *babacığım* (bosan. *moj tatice*) korišten je i kao sredstvo kojim se ublažava neugodna vijest za sagovornika, odnosno odbijanje. Na kraju se taj izraz promeće u *babam* (bez deminutiva) – *moj oče* kao pokazatelj da se kćerka, ljuta zbog nerazumijevanja, na izvjestan način distancira od oca. Primjeri koji slijede, također, sadržavaju deminutiv u izrazima oslovljavanja:

Bir viski daha söyleyeyim mi kocacığım? (Mužiću, da naručim još jedan viski?)

(Altan 2000:123)

Nevacığım, kimseye kızma! Geleceğe bak biraz kendini düşün!

(Nevice moja, nemoj se ni na koga ljutiti! Misli na budućnost, na sebe!)

(Bizim Evin Halleri.TRT.13.05.2005.)

Ablacığım, canım, ablacığım, baksana şimdi bir sakinleş, otur şuraya akıl akıl bir düşünelim.

(Sestrice moja draga, vidi, sad se smiri, sjedi ovdje da dobro razmislimo.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.26.05.2005.)

Ay, Kerima Hanımcağım vallahi, sesinizi duydum daha iyi oldum. Buyurun, tabii bekleriz.

(Draga moja gospođa Kerima, Boga mi sam se odmah oraspoložila kad sam vam čula glas.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.13.05.2005.)

Ovaj primjer strategije pozitivne učtivosti zanimljiv je stoga što je deminutiv i prisvojni sufiks na izrazu *hanım* (gospođa) i što bi se doslovnim prijevodom na naš jezik izgubilo njegovo pravo značenje (doslovan prijevod bio bi *moja gospođice*; međutim, u turskom se jeziku mlađim ženskim osobama obraća drugačijim izrazom: *küçük hanım* - *gospođica*, što doslovno znači *mala gospođa*).

Değerli seyirciler pek çok şeyler ele alacağız.

(Cijenjeni gledatelji, govorit ćemo o mnogim temama.)

(Kadına dair.TRT.13.05.2005.)

Posljednji primjer kao i primjeri na početku (*hocam*, *efendim*) stoji u procijepu između strategija pozitivne i negativne učtivosti. Jedini razlog zašto se nije našao među izrazima poštovanja (dakle u strategijama negativne učtivosti, tj. distanciranja) jeste objašnjenje Deniz Zeyrek da ova nova kovanica (umjesto *muhterem* i *sayın* što znači *poštovani*) zadovoljava

poluformalne kontekste i da potvrđuje odnos koji nije ni previše blizak ni previše distanciran (Zeyrek 2001:61).

Sama duljina ovog poglavlja ukazuje na postojanje velikog broja izraza oslovljavanja kojima se u turskom jeziku postiže bliskost sa sagovornikom. Kako se iz prijevoda može zaključiti, većina ovih izraza nema prijevodni ekvivalent u našem jeziku.

U istoj funkciji korištenja markera koji označavaju pripadnost grupi nalazi se i naredna strategija:

Upotreba žargona ili slenga

Ukazivanjem na određeni objekt pomoću slenga govornik može evocirati zajedničke asocijacije i stavove koje on i njegov sagovornik mogu posjedovati u vezi s tim objektom. Penelope Brown i Stephen C. Levinson navode primjer upotrebe „imena brenda“ u govornom činu zahtjeva čime govornik može naglasiti zajedničku upotrebu dotičnog objekta: *İmaş li Winstona?* (Brown, Levinson 1987:111).

U turskom se jeziku u dijalogu sagovornika na minimalnoj socijalnoj distanci često susreće izraz *yoo* koji je skraćena verzija izraza *yok* u značenju *ne*, tj. ovdje bi adekvatniji prijevod bio *ma kakvi, nikako*, turcizam *jok* ili, pak, izraz *ma jok*. Produženi vokal *o* ima ekspresivni naboj, a samo skraćivanje izraza, kao i ostale strategije pozitivne učtivosti poput nadimaka i elipsi, pridonosi smanjenju distance, odnosno povećava bliskost/uključenost. Zato se ovaj izraz može promatrati paralelno i kao primjer kontrakcije i elipse (Brown, Levinson 1987:113).

G1: *Anlaşıldı yıldırım kahve servisi ile beni postalamak istiyorsun.*

(Jasno, hoćeš me otkačiti ovom brzom kafom.)

G2: *Yoo, aslında ne aceleciyim ne sabırlıyım...*

(Ma jok, niti mi se žuri, niti sam strpljiva...)

(Deli Yürek.OBN.23.08.2005.)

Pored izraza *yoo* ovdje je korišten još jedan izraz iz žargona *postalamak* (*otkačiti, otpremiti nekoga*). Govornik G1 izražava ekspresivnu kritiku sagovornika, pri čemu šala služi za ublažavanje. Govornik G2 koristi sleng u vidu izraza *yoo* kojim odbacuje ekspresivnu kritiku G1, ali i potvrđuje bliskost i pripadnost istoj grupi.

Tıraşı bırak mevzuya gel. (Ostavi se šuplje priče. Pređi na stvar.)

(Deli Yürek.OBN.08.09.2005.)

Navedeni primjer predstavlja još jedan izraz iz žargona: *tıraş* (*foliranje, laganje, šuplja priča*).

To su bili samo neki primjeri upotrebe žargona koji služi uspostavljanju bliskosti sa sagovornikom. Čini se prikladnim na ovom mjestu spomenuti i psovke koje, između ostalog, mogu biti korištene i kao strategije pozitivne učtivosti jer u određenim kontekstima pridonose zbližavanju sagovornika:

“...ne kadar çok küfürlü konuştugumuz da fark ettim aniden. Yadırganacak bir tarafi yoktu ama bu yaptığımızın. Oyunun yeni replikleri arasında bu küfürler de yer almalıydı. O günleri yaşadığımız anları böyle de getirebileceğimize inanmıştık herhalde.” (Levi 2009:85) (Odjednom sam, dok smo na polasku ponovo prolazili pored škole, primijetio koliko smo mnogo psovali. Ali to što smo činili nije imalo ništa čudno u sebi. Među novim replikama u predstavi i te su psovke morale pronaći svoje mjesto. Mora da smo vjerovali da tako možemo vratiti trenutke koje smo tada proživjeli.)

No, sljedeća strategija pozitivne učtivosti sasvim je drugačija i u modelu Penelope Brown i Stephena C. Levinsona svrstana je prema svojoj formi u nemodificiranu direktnost. Ali, njena funkcija koja je mnogo bitnija otvara joj mjesto u ovoj skupini strategija.

5.2.4 Pozdravi

Kao sve druge forme diskursa i svakodnevna je konverzacija više ritualizirana na svom početku i kraju (Lakoff 1990:45). Na početku razgovora svim je sagovornicima potrebna potvrda da drugi s njima žele stupiti u razgovor. Zato su otvaranja i zatvaranja dijaloga izrazi prepoznavanja/priznanja sagovornika (nije slučajno, čini se, što obje ove riječi u engleskom glase “recognition”), radosti što je viđen i dobrih želja. Zatvaranja koja su za R. T. Lakoff teža od otvaranja dijaloga i duže traju sugeriraju da će se govornik i dalje nastaviti brinuti za sagovornika. Pozdravi kao “najtipičnije standardizirane komunikacijske situacije s ritualnom funkcijom” (Bratanić 1999:103) imaju i druge funkcije pored otvaranja i zatvaranja dijaloga: oni utvrđuju i potvrđuju identitet i rang sagovornika i manipuliraju relacijama radi postizanja određenog cilja (Ferguson 1976). Penelope Brown i Stephen C. Levinson samo ih djelomično obrađuju u nemodificiranim direktnim strategijama, i to samo one pozdrave koji sadrže tzv. direktne komande (Brown, Levinson 1987:99). Sustav pozdrava može biti vrlo sofisticiran i razuđen po vertikali i horizontali društvenih odnosa. Iako pozdravi mogu utvrđivati/potvrđivati kako solidarnost tako i distancu, odlučila sam ih promatrati u ovom skupu strategija, jer se slažem s Janet Holmes da su oni znaci (žetoni ili propusnice, engl. *token*) solidarnosti (Holmes 1995:150). Može se reći da je u pozadini svakog pozdrava solidarnost s drugim ljudskim bićem, ili uspostava društvenog odnosa među osobama koje sudjeluju u tom činu (Bratanić 1999:104). Tek nakon toga, oni se mogu promatrati kao signali poštovanja/distance. Erving Goffman misli da se ovi svakodnevni rituali nisu dovoljno istraživali i zbog otklona od religije koje je svojstveno našem dobu (prema Ferguson

1976:137). Kao potvrdu takvog mišljenja Charles A. Ferguson navodi i riječi iz Kur'ana kojima se ljudi potiču da odgovore na svaki pozdrav i to jednako (vama također - na Zapadu) ili čak i više (na Istoku). S druge strane, mnogi pozdravi su fonetski modificirane i "erozirane" arhaične (religijske) fraze, naprimjer: *God be with you!* - *Good-bye!* (Ferguson 1976). Deniz Zeyrek tvrdi da je turski jezik bogat ovim izrazima koji se koriste u ritualima kao što su izražavanje dobrodošlice, pozdravi prilikom rastanka, blagoslovi, izražavanje dobrih želja (Zeyrek 2001:62). Kulturološke norme ili religijsko vjerovanje podupiru takve fraze. Mnoge od tih formula sadrže vjerovanje u Boga i sudbinu i koriste se da bi stvorile osjećaj kontrole nad silama koje se inače ne mogu kontrolirati (Zeyrek 2001:62). U većini pozdrava sadržane su dobre želje koje se upućuju sagovorniku npr. *Dobro jutro!* - *Želim vam/ti dobro jutro*, ili kako Ferguson pojašnjava engleski pozdrav *Good morning* kao *May you have a good morning* (Ferguson 1976:141).

Nestabilnost u upotrebi pozdravnih formula koja je u kontradikciji s njihovom stereotipiziranom prirodom signalizira stanovite društvene promjene. Na takve pojave kod naših zapadnih susjeda skrenula je pažnju Maja Bratanić (Bratanić 1999) primjetivši da je s društvenim promjenama iz upotrebe počeo nestajati cijeli niz pozdravnih formula (*zdravo*, *ćao* i sl.) koje su tumačene kao zaostavština prošlog režima ili "istočna varijanta". Sličnu tendenciju izbjegavanja određenih pozdrava moguće je uočiti i u našem društvu. Tako se pozdrav *Dobar dan* u izvjesnim društvenim krugovima počeo zamjenjivati religiozno obojenim pozdravom *Es-selamu alejkum*, ili, pak, neutralnijim ("osamostaljenim") *Kako ste?*. Umjesto *Doviđenja* počeo se koristiti izraz *Allahimanet* ili, pak, neutralnije *Prijatno*.

Promjene pozdrava pripadaju strategijama pozitivne učtivosti jer oklijevanje, čak i nepozdravljanje, može biti u funkciji neugrožavanja *pozitivnog obraza* sagovornika. Govornik će nekad radije izbjeći pozdraviti sagovornika nego što će riskirati da ga neprikladnim pozdravom povrijedi.

Kod individualne upotrebe pozdrava "svaki višak" ili odstupanje od norme signal je sagovorniku da uloži dodatan napor u iščitavanju/razumijevanju govornikove poruke. Govornik na taj način može izraziti ili potencirati bliskost sa sagovornikom, ili "višak" može biti shvaćen kao ironija.

U svakom slučaju, buđenje svijesti o značaju uloge fatičke komunikacije koja se realizira ovim ustaljenim lingvističkim "formulama" čini neizostavan segment učenja stranih jezika (Jaworski 1994).

"Pozdravljanje je donja granica civiliziranosti, čin koji izvodimo čak i u društvu naših neprijatelja, a odbiti pozdraviti, reći da nekoga više nikada nećeš pozdraviti, znači prekinuti s tom osobom sve odnose. Na temelju pozdrava, a koji teorija do njega nije

realizirala, Fish zaključuje da – ma kako naizgled malen bio – svaki govorni čin obvezuje” (Peternai 2005: 65)

Pozdravi prilikom susreta

Günaydın, Tuğde, iyi uyudun mu? (Dobro jutro, Tugde, jesi li se naspavala?)

(Mungan 2002:19)

G1: Hayırlı sabahlar. (Dobro jutro!)

G2: Sağ olsun. (Dobro jutro!)

(Bizim Evin Halleri.TRT.12.06.2005.)

U istom značenju može se koristiti i formula *sabahlar hayrolsun*. Oba pozdrava jesu stariji oblik izraza *günaydın* i koriste se prilikom susreta u prijepodnevnim satima. Zanimljivo je da sagovornik odgovara frazom “široke upotrebe” *sağ olsun* što doslovno znači *da je živ i zdrav/živ i zdrav bio* koja se najčešće koristi prilikom zahvaljivanja.

G1: Günaydın Pembe! (Dobro jutro, Pemba!)

G2: Günaydın Peyami Abi! (Dobro jutro, Pejami!)

(Bizim Evin Halleri.TRT.11.05.2005.)

İçten kocaman Günaydın! (Od srca jedno veliko Dobro jutro!)

(Kadına dair.TRT.19.04.2005.)

Iskorak iz stereotipiziranog načina s dodacima: *içten* (srdačno) i *kocaman* (velik, ogroman) kao “višak” signalizira govornikovu želju da uspostavi blizak i iskren kontakt sa sagovornicima.

G1: Merhaba cicim baba! (Dobar dan/Zdravo, dragi tatice!)

G2: O merhaba büyük Kemal! (Zdravo, veliki Kemale!)

(Bedel.TRT.21.11.2005.)

Za taj pozdrav Mirjana Teodosijević kaže da je najfrekventniji pozdrav koji se može koristiti tokom cijelog dana i među sagovornicima različite društvene distance. Ovaj pozdrav koriste i visoki državni i vojni zvaničnici prilikom pozdravljanja turskih vojnika: *Merhaba, askerler!* (Zdravo, vojnici!). Koristi ga i jedan dio nativnih govornika bosanskog jezika.

G1: Efendim. (Molim.)

G2: Merhaba. Ne haber? (Zdravo. Šta ima?)

G1: Hiç. Vali kahvede takılıyor. (Ništa. Dosadujem se u Valiju.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.17.06.2005.)

U navedenom telefonskom razgovoru sagovornika male društvene distance iza pozdrava *merhaba*, slijedi fraza: *Ne haber* (Šta ima?).

G1: *Merhaba ablacığım. Hoş geldin.* (Zdravo, seko. Dobro došla.)

G2: *Merhaba.* (Zdravo.)

G1: *Geç, haydi.* (Hajde uđi.)

G2: *Hoş bulduk. Ne haber.* (Bolje te našla. Šta ima?)

G1: *İyilik, vallahi.* (Vala, sve je dobro.)

(Bizim Evin Halleri. TRT.06.06.2005.)

Merhabalar Nemide teyze. (Dobar dan, tetka Nemida.)

(Bizim Evin Halleri. TRT.15.06.2005.)

U otvaranju dijaloga korišten je pozdrav *Merhabalar* (množina od *merhaba*) kao izraz poštovanja prema starijoj ženskoj osobi. Naš prijevodni ekvivalent može biti *Dobar dan*.

TRT ve TRT Türk ekranlarından bizi izleyen tüm seyircilerimize kucak dolusu sevgiler gönderiyoruz. “Kadına dair” e hoş geldiniz.

(Svim našim gledateljima s TRT-a šaljemo pregršt ljubavi. Dobro došli u emisiju “O ženama”.) (Kadına dair. TRT.24.05.2005.)

Voditeljica emisije svojim pozdravom odstupa od upotrebe ustaljenih fraza. Potom slijedi izraz dobrodošlice *Hoş geldiniz* (*Dobro došli*).

İyi günler sultanım! (Dobar dan, sultanijo!)

(Rumba'dan Cumba. TRT.22.04.2005.)

İyi günler iyi yayınlar diyorum. (Kažem dobar dan i dobar prijem)

(Kadına dair. TRT.24.05.2005.)

Pozdrav *İyi günler* (*Dobar dan*) može se koristiti tokom cijelog dana i to prilikom dolaska i odlaska (među sagovornicima na manjoj i većoj socijalnoj distanci). Upotreba glagola *demek* (reći) u prezentu na -yor dodatna je strategija pozitivne učtivosti.

Eyvallah, millet! Bir şey mi kaçırdım? (Zdravo, narode. Jesam li to šta propustila?)

(Deli Yürek. OBN.06.09.2005.)

Beyler bu ne şeref. (Gospodo, kakva čast.)

(Deli Yürek. OBN.08.09.2005.)

Ovaj pozdrav izražava poštovanje, ali u ovom primjeru prekomjerna učtivost signalizira ironiju.

Prilikom susreta koriste se i sljedeći pozdravi: *İyi akşamlar* - *Dobro večer* (ali i *Laku noć*), *Selam/Selamlar* – *Pozdrav*.

Selam, ne var ne yok? (Pozdrav, šta ima?)

(Duvar)

U navedenom primjeru advokat pozdravlja svoje klijente u zatvoru. Zanimljivo je da se pozdrav *Selam* najčešće koristi među mlađim sagovornicima i “ima sličnu upotrebu kao “ćao”. Pozdravlja se i otpozdravlja sa *selam / zdravo, ćao*” (Teodosijević 2004:39).

Pozdrav *Selamiin aleyküm* na koji se odgovara *Aleyküm selam* koristi se među vjernicima (pripadnicima islamske vjeroispovijesti), odnosno među sagovornicima koji su vezani za tradiciju, pogotovo u Anadoliji (Uysal 1984:3).

Sljedeće fraze/formule samo uslovno spadaju u pozdrave, jer obično dolaze iza nekog pozdrava i imaju faticku funkciju. Međutim, zanimljivo je da su se one u nekim primjerima “osamostalile” i našle na samom otvaranju dijaloga. Slična pojava postoji i u našem jeziku: *Kako ste?* ili *Šta ima?* nekad slijedi iza pozdrava, a nekad je na samom početku dijaloga.

G1: *Ne haber, İsa?* (Šta ima, İsa?)

G2: *Sağ ol.* (Živio!)

(Deli Yürek.OBN.18.08.2005.)

Nakon pozdrava *ne haber (šta ima)* slijedi odgovor *sağ ol* što inače znači *hvala/ molim/živ i zdrav bio*. Sagovornici su kao i u sljedećem primjeru na maloj društvenoj distanci.

G1: *Ne var ne yok?* (Šta ima?)

G2: *Ne olsun, abi, görüyorsun işte...burası böyle orası öyle.*

(Šta će biti, brate, vidiš i sam...tako-tako.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.12.06.2005.)

Iako ga Mirjana Teodosijević ne smatra pozdravom, već svakodnevnim izrazom koji dolazi nakon pitanja o zdravlju, čini se da ova fraza *ne var ne yok (šta ima)* može popuniti i mjesto pozdrava. Odgovori su: *İyilik sağlık* ili *İyilik güzellik* (*Nema ništa novo/ dobro smo i zdravo*) što pokazuje da formula uključuje i pitanje o zdravlju sagovornika. Sličnog je značenja i pitanje: *Keyfin(iz) nasıl?* (*Kako se osjećate?*).

Osamostaliti se može i izraz: *Ne alemdesin(iz)* (*Kako si/kako ste, kako stoje stvari*). “Ovaj oblik koriste stariji u obraćanju mlađima ili mlađi u komunikaciji sa svojim vršnjacima: - *Ne alemdesin birader!* (*Kako si, burazeru?*) - *Vallahi çok çalışıyorum.* (*Vala, mnogo učim.*)” (Teodosijević 2004:74).

Hayrola usta. Bu ne telaş? (Bože, na dobro/Kojim dobrom. Kakva je to panika?)

(Aynalar.TRT.26.052005.)

Hayırdır, abi. (Nadam se da je sve dobro, brate)
(Deli Yürek.OBN.15.09.2005.)

Ni ovu frazu Mirjana Teodosijević ne priključuje pozdravima mada je mnogo primjera u kojima je dijalog otvoren upravo tom frazom.

No, kako god pozdravi prilikom susreta bili važni za dalji nastavak komunikacije, pozdravi prilikom rastanka nose dodatnu težinu/ozbiljnost.

Pozdravi prilikom rastanka

Prekidanje komunikacije predstavlja određen rizik za sagovornike. Stoga rastanci na mnogim jezicima traju duže nego što bi to informativna uloga jezika zahtijevala, a u svrhu uvjeravanja sagovornika da njegov *pozitivan obraz* nije ugrožen i da je rastanak privremen. Tako se trenutak zatvaranja dijaloga neprestano odlaže dodatnim iskazima poput: izražavanja radosti i sreće zbog susreta; isprika zbog nemogućnosti produženja susreta; izražavanja dobrih želja usmjerenih sagovorniku ili, pak, njegovim bližnjima; slanja pozdrava sagovornikovo obitelji i prijateljima i nuđenja pomoći (Carreira 2004:309). Neki jezici poput turskog, imaju već gotove formule koje prethode pozdravima i kojima je cilj minimiziranje ugrožavanja sagovornikovog *obraza*. Ovim formama se u turskom jeziku traži dozvola za odlazak, obično uz objašnjenje/razlog zašto se mora otići:

İzin verirsen(iz) - *Ako dozvoliš/dozvolite: İzin verirseniz ben hemen İstanbul'a hareket ediyorum.* - *Ako dozvolite, ja bih odmah da krenem za Istanbul.*

İzini(iz)le - *S tvojom/vašom dozvolom : İzinizle ben gidiyorum.* - *S vašim dopuštenjem ja odlazim.*

Müsaade, müsaade eder misiniz - *Dozvolite mi, s dopuštenjem: Müsaade eder misiniz, gitmem lazım.* - *Ako dozvoljavate, treba da krenem.*

Müsaaden(iz)le - *s tvojom/vašom dozvolom* (primjeri su preuzeti iz: Teodosijević 2004:47)

Zanimljivo je da prilikom završetka telefonskog razgovora (koji može zahtijevati dodatan napor sagovornika) govornik može koristiti izraz: *Hadi kapatıyorum!* (*Hajde, spuštam slušalicu!*) prije nego što izrekne pozdrave primjerene zatvaranju dijaloga. Na taj način smanjuje mogućnost ugrožavanja sagovornikovog *pozitivnog obraza*, jer je spuštanje slušalice bez najave i bez pozdrava čin koji ga ugrožava. U primjeru koji slijedi govorno lice navodi i razloge zašto mora prekinuti razgovor:

Telefonu çok meşgul ettik, belki Nermin ablamı da arayanlar olur, Melis, kapatalım artık. (Dugo smo zauzimala liniju, možda neko pokušava nazvati tetu Nerminu, da sad, Melisa, prekinemo/završimo/spustimo slušalicu.) (Mungan 2002:88)

Tekrar görüşmek dileğiyle. (Sa željom da se ponovo vidimo)

(Deli Yürek.OBN.30.08.2005.)

Fraza *Tekrar görüşmek dileğiyle* (*Sa željom da se ponovo vidimo*) češće se koristi u pisanom diskursu. Formalnost koju sadrži stvara neku vrstu distance, ali i poštovanja koje se ukazuje sagovorniku.

Millet ben çıkıyorum sonra görüşürüz. (Narode, ja sad izlazim, vidimo se kasnije)

(Bizim Evin Halleri.TRT.31.05.2005.)

Za taj pozdrav Mirjana Teodosijević tvrdi da je novijeg porijekla i da se na rastanku koristi samostalno ili, pak, s nekim prilogom za vrijeme kao u gornjem primjeru: *Sonra görüşürüz* (Vidimo se kasnije). Isti glagol *görüşmek* (*vidjeti se*) sadrži i formula *görüşmek üzere* (doviđenja).

Güle güle canım yolun açık olsun! (Doviđenja! Sretan put! / Sretno ti bilo!)

(Kuzenler.TRT.20.06.2005.)

Peki, o zaman, haydi sana güle güle. (Dobro, hajde onda doviđenja.)

(Kuzenler.TRT.07.11.2005.)

Izraz *güle güle – doviđenja* (*gülmek – smijati se*, doslovno znači *smijući se*) služi kao pozdrav koji se upućuje sagovorniku koji odlazi.

Hoşçakal. Kendine iyi bak! (Prijatno! Čuvaj se/Pazi se!)

(Kuzenler.TRT.25.04.2005.)

Nakon pozdrava *Hoşçakal* (*Doviđenja, prijatno* što doslovno znači *ostani prijatno*) čiji imperativ zavisno od društvene distance može biti za drugo lice jednine ili množine slijedi fraza *Kendine iyi bak!* (*Čuvaj se!*). Ovu frazu Deniz Zeyrek naziva netradicionalnom formulom koja je po uzoru na engleski (*Look after yourself!*, Zeyrek 2001:64) ušla u turski jezik i širi se putem medija te stoga ne signalizira kulturološku normu ili vjerovanje.

Peki, şimdilik eyvallah. (Dobro, a sada doviđenja!)

(Bizim Evin Halleri.TRT.15.08.2005.)

Izraz *eyvallah* koristi se i prilikom dolaska i prilikom odlaska. Za ovaj pozdrav S. S. Uysal navodi da se koristi među mlađim sagovornicima na manjoj društvenoj distanci.

U kasnim popodnevnim satima prilikom odlaska i dolaska koriste se fraze *Hayırlı akşamlar/İyi akşamlar* (*Dobro veče*) dok stariji oblik glasi *Akşamlar hayır olsun* (Teodosijević 2004:27).

G1: *Size zahmet veriyorum!* (Pravim vam probleme.)

G2: *Rica ederim, lütfen. Rahatınıza bakın. İyi geceler.*

(Ma, molim vas. Ne brinite. Laku noć)

(Deli Yürek.OBN.12.08.2005.)

To je pozdrav koji se upućuje sagovorniku pred spavanje: *İyi geceler* (*Laku noć* što doslovno znači *Dobre večeri*). Sličnu upotrebu ima i pozdrav: *Allah rahatlık versin!* (*Laku noć!* što doslovno znači *Neka ti/vam Bog da spokojstvo i mir!*). Odgovor može biti *Sana da!* (*I tebi!*) ili *Size de!* (*I vama!*).

G1: *Amca, haydi istirahatına bak. Allahimanet.*

(Hajde, odmori se, čiko/adžo. Doviđenja/Allahimanet)

G2: *Allah rahatlık versin.* (*Laku noć.*)

(Deli Yürek.OBN.19.10.2005.)

Pozdrav prilikom rastanka *Allahimanet* rjeđi je od pozdrava *Allahaismarladık* (*Doviđenja/Allahimanet*), fraze iza koje se najčešće koristi formula: *Sağlıcakla kal(iniz)* (*Ostaj(te) u zdravlju/ Doviđenja*) (Teodosijević 2004:28).

G1: *Peki, tamam o zaman. Görüşmek üzere.* (Dobro onda. Doviđenja.)

G2: *Hayhay bekliyoruz.* (Sa zadovoljstvom vas očekujemo.)

(Deli Yürek.OBN.06.10.2005.)

Izraz *hayhay bekliyoruz/bekleriz* (*očekujemo vas sa zadovoljstvom*) prilikom zatvaranja dijaloga često koriste prodavači, konobari i drugi uslužni djelatnici. *Hay* je uzvik koji svojim udvajanjem dobija značenje “vrlo rado, sa zadovoljstvom!” (Čaušević 1996:431).

Kad su u pitanju rastanci na duži period ili, pak, “zauvijek” koristi se pozdrav *Elveda!* (*Zbogom*).

G1: *Nihayet geldik, az sonra ayrılacağız. Vedalaşalım.* (Konačno smo stigli. Da se oprostimo.)

G2: *Vedalaşalım.* (Da se oprostimo.)

(Yol)

Postoji još jedan način opraštanja kada je ponovni susret sagovornika neizvjestan:

Hakkını helal et bacım! (Halali, sestro!)

(Yol)

Čini se prirodnim slijedom poslije pozdrava, koji su mahom dobre želje ograničene na otvaranje i zatvaranje dijaloga, prijeći na dobre želje, koje se mogu pojavljivati na bilo kojem mjestu u dijalogu.

5.2.5 Izražavanje dobrih/lijepih želja

Iako Penelope Brown i Stephen C. Levinson ne spominju ovu strategiju (ona bi se prema svojoj formi nalazila u nemodificiranim direktnim strategijama), čini se da ona kao i pozdravi može imati svoje mjesto među strategijama pozitivne učtivosti s obzirom da je funkcija ovih fraza uspostavljanje/potvrđivanje solidarnosti sa sagovornikom. “Kao komunikacijski tip čestitke/želje nezaobilazne su činjenice sociolingvističkoga i psiholingvističkoga aspekta jer je u njima vidljiva povezanost jezika i društvenih struktura te kulturnih fenomena” (Brlobaš, Horvat 1999:135). Turski jezik posjeduje veliki broj takvih formula, kojima često nije moguće naći prijevodni ekvivalent u našem jeziku.

Ferguson i pozdrave i želje naziva učtivim formulama (“politeness formula”, Ferguson 1976:138). Stereotipi kao konvencionalne i pojednostavljene formule koje ponavljaju iste skupine riječi, rečenica, posebno su prisutni u željama, čestitkama (o čestitkama će biti riječi u pisanom razgovornom diskursu) (Brlobaš, Horvat 1999:135). Za Deniz Zeyrek one su kao odrazi običaja i religijskih vjerovanja motivirane tradicijom.

Većina ovih učtivih formula sadrži glagolske načine imperativ ili, pak, optativ. U željama koje sadrže riječ *Allah* uvijek je prisutan imperativ/optativ za treće lice jednine. Odgovor najčešće sadrži frazu *Sağ ol(un)* (Hvala).

Allah şifa versin, güzel yavrucuğum! (Neka ti Allah da ozdravljenje, drago dijete!)
(Kuzenler.TRT.25.04.2005.)

Ta se želja upućuje sagovorniku koji je bolestan.

G1: *Allah kurtarsın!* (Neka ti je Bog na pomoći.)

G2: *Sağ ol.* (Hvala)

(Kuzenler.TRT.12.06.2005.)

Tom se frazom obraća sagovorniku koji se nalazi u nepovoljnoj situaciji.

Allah senden razı olsun, Allah her işini rast getirsin, Allah. Ne diyeyim bilmem ki...

(Bog te blagoslovio. Neka ti Allah pomogne u tvojim poslovima. Ne znam šta da kažem...)

(Kurşunlu 1997:45)

Prva želja/blagoslov *Allah senden razı olsun* što doslovno znači *Neka je Allah zadovoljan s tobom* predstavlja najbolju želju koja se može poželjeti vjerniku. Druga želja *Allah her işini rast getirsin* (*Neka ti Allah pomogne u tvojim poslovima*) odnosi se na stanje na ovom svijetu. Sve su te želje uključene u govorni čin zahvaljivanja i pomoću njih se dug pokušava vratiti na verbalan način.

Gel otur! Nasılsın, iyi misin? Allah kavuştursun, Neva ile konuştunuz mu?

(Hodi sjedi! Kako si, jesi li dobro? Sretan joj povratak/da se sretno vrati, jesi li razgovarao s Nevom?)

(Bizim Evin Halleri.TRT.11.05.2005.)

Želja *Allah kavuştursun* (*Sretan povratak/ Da sretno stigne* što doslovno znači *Neka ga/je Bog odvede kuda je krenuo/la*) upućuje se sagovorniku kojem je neko od bližnjih otputovao ili je otišao na odsluženje vojnog roka.

Allah beterinden saklasın! Kapatalım artık bu konuyu.

(Neka te Bog sačuva od goreg! Da promijenimo temu.)

(Azize.TRT.11.05.2005.)

Sagovornik nije u povoljnoj situaciji, ali ga govornik svojom željom podsjeća da uvijek može biti gore i želi mu da to ne iskusi.

Allah seni çoluk çocuğunu bağışlasın! (Neka Bog sačuva djecu i sve vaše!)

(Kurşunlu 1997:63)

Frazom *Allah bağışlasın* (*Neka ga Bog sačuva, Nek je živi i zdravi*) želi se dobro porodici sagovornika.

Autobusi u Turskoj često imaju natpis *Allah korusun* što doslovno znači *Neka Allah sačuva*. Ova se fraza i u razgovoru koristi u istom značenju (Bože sačuvaj!).

Hayırdır, abi. (Nadam se da je sve u redu/Nadam se dobru/Bože na hajr i na dobro)

(Deli Yürek.OBN.15.09.2005.)

Ova vrsta želje često otvara dijalog pa se iz tog razloga našla i među pozdravima. Naš bi prijevodni ekvivalent bio *Bože na hajr i na dobro*. Sličnu upotrebu ovog izraza u našem i turskom jeziku ilustrira sljedeći primjer:

G1: *Dün gece bir rüya gördüm.* (Sanjala sam sinoć jedan san.)

G2: *Hayırdır inşallah da... Öyle denir rüya anlatırken.*

(Bože na hajr i na dobro... Tako se kaže kad se priča san.)

(Altan 200:87)

Česti su primjeri gdje ovu formulu izgovara govorno lice samo za sebe izražavajući želju da onaj koji kuca/zvoni na vrata dolazi s dobrom namjerom, viješću i slično:

Hayırdır inşallah. (Nadam se da nije ništa loše, Bože na hajr!)

(Deli Yürek.OBN.24.08.2005.)

Hayrola! Bir terslik mi var? (Kojim dobrom/Šta se desilo? Ima li kakvih problema?)

Deli Yürek.OBN.03.10.2005.)

Izraz *hayrola* (na dobro ili kako ga Mirjana Teodosijević prevodi: *Šta se desilo?/Šta nije u redu?Kojim dobrom?*) može se naći i prilikom otvaranja dijaloga.

G1: *Bana gösterdiğiniz güven için teşekkür ederim. Umarım sizi hayal kırıklığına uğratmam. Tekrar teşekkürler.*

(Hvala na povjerenju koje ste mi ukazali. Nadam se da vas neću razočarati. Hvala još jednom.)

G2: *Hayırlı olsun!* (Nek' je sa srećom/Sretno!)
(Deli Yürek.OBN.30.08.2005.)

Ben de şimdi bana verilen yetkiye dayanarak sizleri karı koca ilan ediyorum. Hayırlı olsun!
(U skladu s ovlastima koje su mi date proglašavam vas mužem i ženom. Neka je sa srećom!)

(Kuzenler.TRT.20.06.2005.)

Fraza *hayırlı olsun* znači *neka je sa srećom, sretno* i njom se želi sreća nekome ko nešto radi ili namjerava da uradi (Teodosijević 2004:70). Kao što se vidi iz posljednjeg primjera, koristi je matičar nakon što "sagovornike" proglasi vjenčanim. Vjenčanje se može čestitati i sljedećom frazom: *Allah bir yastıkta kocatsın!* što doslovno znači *Dao vam Bog da ostarite na jednom jastuku!*

G1: *Hemen mi gidiyorsun?* (Ideš odmah?)

G2: *Tabii.* (Naravno,)

G1: *Sen bilirsin. Haydi hayırlısı!* (Ti znaš najbolje. Hajde, nek' je sa srećom!)
(Kuzenler.TRT.20.06.2005.)

Haydi hayırlı işler! (Hajde, sretan/uspješan rad!)
(Deli Yürek.OBN.22.09.2005.)

Te dvije fraze koje sadržavaju riječ *hayır* (*dobro, dobro djelo, dobrota*) koriste se da se sagovorniku poželi sreća, najčešće prilikom obavljanja nekog posla. Mirjana Teodosijević navodi da se pri izlasku iz taksija vozaču kaže: *Hayırlı işler, beyefendi!* što doslovno znači *Sretan rad, gospodine!* Možda bi prikladniji prijevod bio samo *Sretno!* ili, pak, *Sretno obavio posao!* (Mrazović, Vukadinović1990:639) jer u našem jeziku ne postoji ustaljena fraza *Sretan rad*.

Riječ *hayır* sadržana je i u dobroj želji koju prodavač upućuje kupcu nakon kupovine: *Hayırını gör(ün)!* (*Neka ti/vam bude od koristi!*)

Haydi, gözüün aydın. (Hajde, nek' je sa srećom/Baş mi je drago.)
(Uçurtmayı Vurmasınlar)

Ova fraza (doslovno znači *svijetlo ti oko*) upućuje se sagovorniku kojem se desilo nešto lijepo. U navedenom primjeru upućuje je zatvorenica drugoj zatvorenici koja je dobila pismo. Isto tako može se uputiti i sagovorniku kojem se neko od bližnjih vratio iz vojske, ili, pak, ako neko očekuje nekoga.

Gözünüz aydın, misafiriniz geliyor galiba? (Baš mi je drago, to vam, izgleda, stiže gost?)
(Uzuner 2006:24)

Geçmiş olsun! *Seni kurtardık sayılır.*

(Ne ponovilo se/ne povratilo se! Može se reći da smo te izvukli.)
(Deli Yürek.OBN.2005.)

Geçmiş olsun! *Ben savunma avukatıyım.*

(Ne ponovilo se/Uskoro se završilo! Ja sam branitelj/advokat)
(Deli Yürek.OBN.29.08.2005.)

Büyük geçmiş olsun! (Želim ti što brži oporavak!)
(Azize.TRT.11.05.2005.)

U navedenoj želji dodatak (višak) u obliku pridjeva *büyük (velik)* signalizira dodatnu uključenost govornika.

G1: *Bak kahveyi taşırdım senin yüziünden.* (Vidi, zbog tebe mi je iskipjela kafa.)

G2: Geçmiş olsun, ne diyeyim... (Šta da kažem, ne ponovilo se...)
(Bizim Evin Halleri.TRT.15.06.2005.)

G1: *Ne oldu?* (Šta se desilo?)

G2: *Eniştem rahatsızlandı.* (Pozlilo mi je tetku.)

G1: *Öyle mi?* (Stvarno?)

G2: *Evet.* (Da.)

G1: Çok geçmiş olsun! (Želim mu što brži oporavak.)

G2: *Sağ olun.* (Hvala.)

(Kuzenler.TRT.31.05.2005.)

Fraza *Geçmiş olsun!* koja znači *Da ti/vam je na zdravlje, ne povratilo se/ne ponovilo se/nek' je prošlo/ Želim ti/vam oporavak* (Teodosijević 2004:69), možda i: *Želim ti/vam brz oporavak*, fraza je koja se u turskom jeziku upućuje bolesnom sagovorniku (*Gledaj da što prije ozdraviš!*; *Želim ti što skorije ozdravljenje!*; *Sve najbolje!*, Mrazović, Vukadinović 1990:639), ili sagovorniku koji je doživio neku neugodnost (u jednom od primjera kaže se i zatvorenicama). Ova se fraza koristi da se poželi oporavak i nekoj trećoj osobi (posljednji primjer), ali se kaže i onome ko se upravo fotografirao, vjenčao ili je, pak, završio predavanje

(u tim slučajevima ne postoji prijevodni ekvivalent u našem jeziku). Fraza može biti pojačana pridjevom *büyük* (*velik*) i prilogom *çok* (*veoma, mnogo*).

Na ovu se frazu može odgovoriti izrazima: *Teşekkür ederim* (*hvala*), *sağ ol(un)* (*hvala*), ili *eksik olma(yın)* (*hvala, živ bio*). Zanimljiva je i inovativna upotreba ove fraze u negativnom obliku u jednom kontakt-programu: *Geçmiş olmasın!* što doslovno znači *Neka ne prođe/Neka vječno traje* (nešto što je lijepo i prijatno za sagovornike).

Ovdje se može spomenuti i fraza kojom se izražava sućut, a kojom govornik sagovorniku daje do znanja da mu je bitan “odnos i održavanje kontakata s njim...Usmene su sućuti ritualan govorni čin (...) Takvi situacijski specifični izrazi prihvatljivi su svim sudionicima interakcije, osobito u situacijama koje su svakodnevne u društvu, ali ne i u životu pojedinca, jer ih oslobađaju potrebe da traže riječi i tako im daju sigurnost da primjereno postupaju” (Ivanetić 2003:96). Oni spadaju u podskup stabilizirajućih ekspresiva “kojima su povod pozitivne ili negativne promjene u životu recipijenta” (Ivanetić 2003:97). I u formalnom smislu ova je fraza bliska izražavanju dobrih/lijepih želja jer sadrži optativ za treće lice jednine:

Yapacağımız bir şey yoktu. Başınız sağ olsun.

(Nismo ništa mogli uraditi. Primite moje saučešće - doslovno znači Da vam je živa glava!)
(Yol)

Ovakvu formu (dobrih/lijepih želja) M. Teodosijević objašnjava različitim svjetonazorima Evropljana i Turaka: Evropljanin izražava saučešće zbog gubitka jednog čovjeka, dok Turci obraćaju pažnju na najbliže žive članove porodice u smislu “nek je sve po redu”, “da vam je živ ostatak” jer sve što se dogodi “pa i smrt, Božja je volja” (Teodosijević 2004:55).

Za samog preminulog izriču se želje poput: *Toprağı bol olsun!* (Neka mu je laka zemlja!) i *Nur içinde yatsın!* (Neka počiva u miru! što doslovno znači *Neka počiva u svjetlosti!*) (Teodosijević 2004: 56), kao i *Allah rahmet eylesin!* (Allah rahmetile!)

Na sličnom je tragu i želja koja se upućuje sagovorniku koji je nešto slomio, pokvario: *Canın(ız) sağ olsun!* - *O njegovu/njenu glavu!*, doslovno znači *Nek si ti/vi živ(i) i zdrav(i)!*

G1: *Hesap alabilir miyim?* (Mogu li dobiti račun?)

G2: *Peki buyurun efendim.* (Da izvolite, gospodine.)

G1: *Kolay gelsin!* (Sretan rad/nek vam je lako/Sretno obavili posao!)

G2: *Sağ ol efendim. İyi günler. Yine bekleriz.* (Hvala, gospodine. Doviđenja. Očekujemo vas ponovo.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.17.06.2005.)

G1: Kolay gelsin! (Sretan/uspješan rad/Da ti bude lako!)

G2: Eyvallah. (Hvala)

(Bizim Evin Halleri. TRT.12.06.2005.)

Fraza *kolay gelsin* (*sretan rad/ da ti bude lako*, Teodosijević 2004:73) upućuje se svakome ko nešto radi, čak se sagovornik ne mora ni poznavati. Prijevod se može samo uslovno prihvatiti, jer takva fraza nije ustaljena u našem jeziku (najpribližniji ekvivalent bio bi izraz *Sretno!/Puno uspjeha u radu!*). Odgovor može biti kao i u prethodnoj frazi: *teşekkür ederim / sağ ol(un)* (*hvala*), ali i *eyvallah* (između ostalog, znači i *hvala*)

Primatelj dobre želje može se sagovorniku zahvaliti i frazom: *Darısı başına, Darısı başınıza* (*I ja tebi/vama želim isto*):

Darısı bizim haylaz kızların başına! (Nek' je sretno i našim lijenim kćerima.)

(Mungan 2002:25)

G1: Sağ ol Sakız anne çok teşekkür ederiz. (Hvala, mama Sakiz, puno hvala.)

G2: Güle güle giyin oğlum bir şey değil. (Ništa, sinko, u veselju/u zdravlju nosio!)

(Bizim Evin Halleri. TRT.24.05.2005.)

Zemberek adamakıllı paslanmıştı, suyunu pasını temizledim. Al, güle güle kullan!

(Opruga je dobro zahrđala, ja sam to očistio. Uzmi, u zdravlju koristio!)

(Taner 1986:87)

Fraza koja sadrži redupliciranu formu gerunda na *-(y)e/a* glagola *gülmek* (*smijati se*) i nakon toga imperativ za drugo lice jednine/množine (glagola: *giyinmek – obući/nositi; kullanmak – koristiti; harcamak – potrošiti; oturmak – stanovati; gitmek – ići; büyümek – odgajati, podizati*) često se koristi umjesto komplimenta kako bi se poželjela sretna upotreba nekog novog posjeda - odjeće, automobila, stana, novca, ili, pak, kad se dobije dijete, naprimjer *Güle güle büyüksün. (U veselju ga odgajali)*. Rođenje djeteta može se čestitati i na sljedeće načine: *Analı babalı büyümeyi nasip etsin! (Neka mu bude dano da raste uz roditelje!); Allah ömürlü etsin, analı babalı büyüksün! (Neka ga Bog poživi i da mu omogući da odraste uz majku i oca!)*. Zanimljivo je da preovladava želja da dijete raste uz svoje roditelje.

Upotreba gerunda na *-(y)e/a* glagola *gülmek* nalazi se i u dobroj želji koja se upućuje sagovorniku koji odlazi u vojsku: *Güle güle git! Sağ salim dön! (Sretno otišao! Živ i zdrav se vratio!)*. Ta se želja može izraziti i na sljedeći način: *Su gibi git, su gibi gel! - Lako* (doslovno znači *kao voda*) *otişao, lako se* (doslovno znači *kao voda*) *vratio!*

Na sličan se način izražava i dobra želja sagovorniku koji odlazi na put: *Güle güle git, güle güle dön!* (doslovno znači *Sretno otişao, sretno se vratio!*).

Neyse sen takma kafana bunu, ben hallederim. Haydi bakalım size afiyet olsun!

(Kako god, ne razbijaj time glavu, ja ću to riješiti. Hajde prijatno!)

(Bizim Evin Halleri. TRT.27.05.2005.)

G1: *Yemekler harika olmuş Çiğdem. Eline sağlık.*

(Jelo je divno, Čigdem. Ruke ti se pozlatile.)

G2: *Afiyet olsun hayatım! (Prijatno/dobar tek, srećo!)*

(Kuzenler.TRT.02.05.2005)

Fraza *afiyet olsun/afiyetler/afiyetler olsun* znači *prijatno/dobar tek/na zdravlje*. Za razliku od našeg prijevodnog ekvivalenta ova se fraza u turskom jeziku koristi i nakon jela (za tu frazu u Sandžaku postoji prijevodni ekvivalent i glasi *Pristalo ti!*). To podsjeća na upotrebu engleske fraze *Thank you (Hvala)* koju u Velikoj Britaniji, kako navodi Dell Hymes, izgovara gostioničar kada gostu postavlja tanjir na sto. "To u takvim slučajevima izgleda više kao izraz učtivosti, nekakva apstraktna oznaka veze u interakciji s gostom (odnosno mušterijom)" (Hymes 1980:255).

U posljednjem primjeru ona se izgovara i kad se sagovorniku daje čaša vode, a može slijediti i nakon fraze koja se upućuje domaćici: *Ziyade olsun (Hvala lijepo/da vam trpeza uvijek bude puna)*.

G1: *Güzel olmuş mu kahve? (Je li kafa bila dobra?)*

G2: *Eline sağlık senin kahven hep güzeldi Zübeyde Hanım.*

(Ruke ti se pozlatile, tvoja kafa je uvijek dobra, gospođo Zubjeda.)

G1: *Afiyet olsun, yarasın oğluma! (Prijatno, na zdravlje mom sinu!)*

G2: *Eyvallah! (Hvala.)*

(Uzuner 2000:295)

Za izraz *yarasın (na zdravlje, prijatno, što doslovno znači neka koristi, neka je od koristi)*, Mirjana Teodosijević kaže da je novijeg porijekla i da je sličnog značenja kao *afiyet olsun*. U gornjem primjeru oba izraza dolaze zajedno zbog pojačanja i naglašavanja iskaza.

Güle güle, canım, yolun açık olsun! (Doviđenja, dušo! Sretan ti put!/Sretno ti bilo!)

(Kuzenler.TRT.20.06.2005.)

Fraza *Yolun açık olsun!* jedan je od načina da se poželi sretan put onome ko ide na duži put (Teodosijević 2004:77). Doslovno značenje te fraze bilo bi: *Neka su ti svi putevi otvoreni!* U primjeru koji slijedi ovu želju upućuju zatvorenicima sagovornici koja izlazi na slobodu:

Unutma bizi! Yolun açık olsun! Hoşça kal! (Nemoj nas zaboraviti! Sretno ti bilo! Doviđenja!)

(Uçurtmayı Vurmasınlar)

G1: *Çok yaşa! (Na zdravlje!)* (doslovno znači *dugo živio/živjela!*)

G2: *Sen de gör! (I tebi.)*

(Aynalar.TRT.26.05.2005.)

Kad sagovornik kihne kaže mu se *çok yaşa(yın) (na zdravlje)*. Odgovor može biti *sen de gör/siz de gör (I tebi/I vama)* ili *hep beraber* što doslovno znači *svi zajedno*, ili, pak, *sağ ol (hvala)*.

G1: *Size iyi şanslar!* (Želim vam puno sreće!)

G2: *Sağ ol!* (Hvala!)

(Bizim Evin Halleri.TRT.09.05.2005.)

Sljedeći primjeri pokazuju mogućnosti turskog jezika da gradi nove forme dobrih želja (koje su ponekad ironične). Struktura svih ovih želja jeste: pridjev *iyi* (dobar) - u našim se prijevodnim ekvivalentima nalaze i pridjevi *sretan*, *ugodan*, *prijatan* + imenica u množini (Čaušević 1996:66). Množina u ovim imenicama u službi je pojačavanja ekspresivnosti.

İyi nöbetler! (Sretna smjena!)

(Deli Yürek.TRT.01.09.2005.)

Size iyi ağlamalar! (Sretno vam plakanje!)

(Bizim Evin Halleri.TRT.25.04.2005.)

Kao što se može zaključiti iz navedenih primjera, naši prijevodni ekvivalenti dobrih želja većinom su opisni i stilski markirani. Kako nije u pitanju samo jezični već i kulturni transfer, čini se uputnije prevoditi ih uz određene napomene koje bi čitatelja, odnosno slušatelja upoznale s kulturološkom činjenicom da u turskom jeziku, za razliku od našeg, postoje dobre želje za gotovo sve situacije u kojima se sagovornici mogu naći. Sljedeća strategija, također, služi uspostavljanju zajedničke pozadine sa sagovornikom.

5.2.6 Slaganje sa sagovornikom

Može se reći da je za uspješnu komunikaciju slaganje sa sagovornikom obavezno ali ponekad i teško ostvarivo. Stoga postoji nekoliko načina da se to slaganje ostvari makar samo na površinskom nivou. Prvi način na koji se ono može osigurati jeste razgovor o neutralnim („sigurnim“) temama.

Neutralne teme

Kako kažu Penelope Brown i Stephen C. Levinson, neutralne teme ili “safe topics” (“sigurne teme”) pomažu govorniku da naglasi svoje slaganje sa sagovornikom. Vremenske prilike, ljepota vrta ili, pak, problemi s birokracijom predstavljaju neutralne (sigurne) teme govornika engleskog jezika u Velikoj Britaniji. Neutralne teme mogu prethoditi zahtjevima tako da se takvo pokazivanje interesa za sagovornika može smatrati i ublažavanjem ugrožavanja njegovog *obraza* koje proistječe iz zahtjeva. No potrebno je imati u vidu da takvo ublažavanje zahtjeva u nekim zajednicama, ili, pak, pojedinačnim pragmalektima, dobija suprotan predznak, te se smatra licemjerjem. Postoje razlike između engleskog i turskog jezika kad su u pitanju motivi i razlozi neutralnih tema. Prije svega, postojanje riječi *sohbet* (razgovor, *časkanje*) i *hoşsohbet* (*ugodan*, *prijatan* razgovor) koje konotiraju razgovor u komunikativne

a ne referencijalne svrhe signaliziraju pozitivno vrednovanje komunikativnosti kao ljudske osobine (Zeyrek 2001:54). Zato turski jezik posjeduje cijelu lepezu izraza tipa “*Ne kokar ne bulaştır.*” (“*Niti smrdi niti miriše.*”) koji pokazuju negativan stav prema nekomunikativnoj osobi (mada je i šutnja, kad je prikladna i kad ne odstupa od regulativnog pravila, pozitivno vrednovana: *Söz gü müüşse sü kû t altındır - Ako je govor srebro, onda je šutnja zlato*, Zeyrek 2001:53). Na izbor tema u turskom društvu još uvijek utječu neka stara vjerovanja i običaji kao što je strah od urokljivog oka (*kötü/kem göz*) koje može donijeti nesreću svemu što je lijepo i pozitivno vrednovano (*nazara gelmek - podlijeći uroku; göz değmesi - dodir uroka*). Stoga se izbjegavaju teme koje bi privukle urokljivo oko: sve ono što bi se odnosilo na dobru situaciju govornika i sagovornika. S druge strane, sve što predstavlja potencijalno problematične aspekte života može biti uspješan početak konverzacije. Razlog takvog izbora tema može biti i maksima skromnosti. Razmetanje i samohvala nisu pozitivno vrednovani u turskom društvu (Zeyrek 2001:65).

Djeca su, također, čest predmet razgovora. Zanimljivo je da nije neučtivo pitati da li ima djecu i sagovornika kojeg prvi put vidimo (Zeyrek 2001:364).

Ponavljanje je, također, jedan od načina na koji se može ostvariti slaganje sa sagovornikom.

Ponavljanje

Slaganje sa sagovornikom može se naglasiti i ponavljanjem onoga što je on rekao (Brown, Levinson 1987:113). Ponavljanje pokazuje i potencira emocionalno slaganje s iskazom sagovornika, kao i interes i iznenađenje.

G1: *İşler nasıl?* (Kako idu poslovi?)

G2: *İyi. Hayır, iyi değil.* (Dobro. Ne, ne idu dobro.)

G1: *Evet, değil...* (Da, ne idu dobro...)

(Kurşunlu 1997:63)

U navedenom dijalogu sagovornik u podređenoj poziciji ponavlja riječ *değil* (*nije*) i tako pokazuje slaganje sa sagovornikom.

G1: *Ben seninle çok mutluyum. Bunu kimse bozamaz.*

(Ja sam s tobom jako sretna. To niko ne može pokvariti.)

G2: *Bozamaz Kismet. Haydi kalk gidiyoruz.*

(Ne može pokvariti, Kismet. Hajde, diži se, idemo.)

(Bizim Evin Halleri. TRT. 16.06.2005.)

Sagovornik naglašava i potvrđuje slaganje sa sagovornicom (u pitanju su supružnici) ponavljajući riječ *bozamaz* (*ne može pokvariti*).

Govornik može ponoviti i pitanje sagovornika da bi potvrdio da je pitanje pravilno shvatio. Ali:

“ovakva ponovljena pitanja mogu predstavljati i neku vrstu odbijanja i ironičnog ili prekorijevajućeg odgovora na postavljeno pitanje: “Oprostite da li ste platili račun” - “On pita da li sam platio?” ili “- Da li sam platio? Pa naravno da jesam.”” (Mrazović, Vukadinović 1990:626).

Penelope Brown i Stephen C. Levinson ističu jednu zanimljivu pojavu u jeziku *Tzeltal*: govornici tog jezika uvijek nastoje odgovoriti na pitanje ponavljanjem jednog dijela pitanja. Slični primjeri, mada ne u tolikoj mjeri konvencionalizirani, mogu se naći u turskom jeziku gdje se poslije ponavljanja glagola uvodi upitno-odrična rečenica s istim glagolom u prezentu na *-r* (moglo bi se reći da se radi o retoričkom pitanju). Takve konstrukcije potenciraju i naglašavaju slaganje sa sagovornikom.

G1: *Beğendin mi Kısmet?* (Je li ti se dopalo, Kismeta?)

G2: *Beğenmez miyim Abdül?* (Zar može da mi se ne dopadne, Abdüle?)

(Bizim Evin Halleri.TRT.24.05.2005.)

G1: *Hatırlıyor musun Meltem?* (Sjećaš li se, Meltem?)

G2: *Hatırlamaz mıyım?* (Zar mogu da se ne sjećam/Kako se ne bih sjećala?)

(Kuzenler.TRT.31.05.2005)

G1: *Olur mu?* (Može li?)

G2: *Tabii, olur, olmaz olur mu?*

(Naravno da može, zar bi moglo da ne može/Kako ne bi moglo?)

(Bizim Evin Halleri.TRT.11.05.2005.)

G1: *Oğlum ne yaptın? Maksadı da biraz aşmışsın Peyami!*

(Sine, šta si to uradio? Malo si pretjerao, Pejami!)

G2: *Ne?Beğenmediniz mi?* (Šta, ne sviđa vam se?)

G1: *A beğendik yani beğenmez olur muyuz?* (Ma, sviđa nam se, kako nam se ne bi sviđalo.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.11.05.2005.)

Postoji i nešto što Penelope Brown i Stephen C. Levinson nazivaju emfatično/naglašeno slaganje (eng. “emphatic agreement”, Brown, Levinson 1987:113) kada na sve ono što govornik govori sagovornik uzvikuje *yes* (bosan. *da*; tur. *evet*), *really?* (bosan. *zaista?*; tur. *öyle mi?*)

Govornik može pribjeći *izbjegavanju neslaganja* ako se već ne može složiti sa sagovornikom.

5.2.7 Izbjegavanje neslaganja

Ako je već slaganje sa sagovornikom upitno, govornik, ako ništa, može pokušati izbjeći otvoreno neslaganje s njim. Neslaganje se, prije svega, može izbjeći pomoću „simboličnog“ slaganja.

“Simbolično” slaganje

Želja za slaganjem sa sagovornikom pokreće mehanizme pretvaranja da se s njim slažemo. Sagovornik će radije pribjeći izrazu: “*Da, ali..*”, nego što će reći otvoreno i direktno: “*Ne*”. U nekim je jezicima ovo pravilo slaganja (engl. *Rule of Agreement*) konvencionalizirano kao, naprimjer, u jeziku Burundi gdje sagovornik govori: “*Da, ja se potpuno slažem s prvim govornikom*” a potom nastavlja izražavajući vlastiti stav koji može biti i dijametralno suprotan (Brown, Levinson 1987:114).

O načinu korigiranja i neslaganja u turskom jeziku pisale su Seran Doğançay-Aktuna i Sibel Kamışlı (Doğançay-Aktuna, Kamışlı 2001). Ove su autorice pokušale pokazati kako više pozicionirani govornici realiziraju korekcije i izražavaju neslaganje s niže pozicioniranim sagovornicima i obratno. Prvu grupu ispitanika sačinjavali su profesori i njihovi studenti gdje je kod profesora zapažena upotreba strategija pozitivne učtivosti čime su oni izražavali svoju vjeru u studentovo znanje i tako štitili njegov *pozitivan obraz*. Studenti su, opet, bili skloniji korištenju strategija negativne učtivosti iskazujući na taj način poštovanje prema profesoru. Drugu skupinu činili su uposlenici i njihovi pretpostavljeni. Njihovo ponašanje razlikovalo se od ponašanja u razredu jer se od profesora očekuje jasnost i preciznost kao i vršenje korekcija. Na radnim mjestima se, opet, pretpostavlja indirektnost i zato je tamo “simbolično” slaganje bilo češće zastupljeno:

Evet, planın güzel ama... (Da, plan je dobar, ali...)

Evet, fikrini beğendim ama... (Da, dopala mi se tvoja ideja, ali...)

Evet, önerin iyi ama... (Da, tvoj prijedlog je dobar ali...)

(Doğançay-Aktuna, Kamışlı 2001:90)

Çiçekler çok güzel, ama içeride kalmaya izin yok.

(Cvijeće je predivno, ali ne može ostati unutra.)

(Deli Yürek.OBN.21.10.2005.)

G1: *Bugün motorla dolaşmaya var mısınız?*

(Hoćete li da se danas vozamo motornim čamcem?)

G2: *Ben varım, ama önce Bora'nın gelmesini beklemek gerek.*

(Ja hoću, ali prvo treba sačekati Boru.)

(Ongun 1998:28)

U turskom se jeziku mogu zapaziti primjeri koji sadrže konstrukcije: skraćeni infinitiv s posvojnim sufiksom *-si* + dativni nastavak (*-me-si-ne/-ma-sı-na*) i finitni glagolski oblik od istog glagola, naprimjer *gelmesine geldim* (*došao sam, nije da nisam*). Tom se konstrukcijom “naglašava da je neka radnja nepobitno izvršena ali da, usprkos tome, nije dala (ili neće dati) očekivane i priželjkivane rezultate. Stoga joj se obavezno priključuje suprotna rečenica s veznicima *am(m)a, lakin, fakat* “ali” (Čaušević 1996:318). Stoga bi ove konstrukcije predstavljale neku vrstu “intenziviranog” simboličnog slaganja.

G1: *Yakışmadı mı, yani?* (Znači nije priličilo?)

G2: *Yakıştı, yakışmasına, ama...* (Priličilo je, nije da nije, ali...)
(Bizim Evin Halleri.TRT.11.07.2005.)

İstemesine istiyoruz evladım, istiyoruz tabii istiyoruz, ama böyle apar topar olsun istemiyoruz.
(*Želimo, nije da nije*, naravno da želimo, ali ne želimo da bude tako navrat-nanos.)
(Bizim Evin Halleri.TRT.29.08.2005.)

“Pseudoslaganje” predstavlja sljedeći način ostvarivanja slaganja sa sagovornikom.

“Pseudoslaganje” (engl. “Pseudo-agreement”)

Upotreba engleskih riječi *then* (*onda*) i *so* (*tako*) kao tzv. “markera zaključivanja” (engl. “conclusory marker”) signalizira da govornik povlači zaključak do crte koja još uvijek spada u saradnju sa sagovornikom. Oba se izraza često koriste tamo gdje nema prethodnog slaganja, ali ukazujući na kvazislaganje prizivaju istinsko slaganje (Brown, Levinson 1987:115). Tu funkciju u turskom jeziku ima izraz: *o zaman* (*onda*).

G1: *Serra hazır buradayken bir şeyler öğrenmelisin. Bak Bora'nun motoru var, ben sana öğretim.*

(Saro, trebalo bi da nešto naučiš dok si ovdje. Slušaj, Bora ima motor, ja ću te naučiti.)

G2: *Teşekkür ederim ama hiç niyetim yok.* (Hvala, ali ne pada mi na pamet,)

G1: *O zaman Tüma'yla yüzmesi ilerletebilirsin.* (*Onda* bi s Tumom mogla usavršiti plivanje.)
(Ongun 1998:37)

O zaman sorun yok efendim. Canavar gibi bir kadro kurarız. Hiç merak etmeyin.
(*Onda* nema problema, gospodine. Ništa ne brinite, napraviti ćemo sjajnu ekipu.)
(Deli Yürek.OBN.12.08.2005.)

G1: *Çok isabetli bir seçim yaptınız.* (Napravili ste pravi izbor.)

G2: *Umarım. A, şey...her şey hazır olur, değil mi?* (Nadam se. Hm... još nešto, sve je spremno, zar ne?)

G1: *Gayet tabii.* (Svakako.)

G2: *Peki tamam o zaman, Görüşmek üzere. (Onda dobro. Doviđenja.)*
(Deli Yürek.OBN.06.10.2005.)

I laganje može biti jedan od načina ostvarivanja slaganja sa sagovornikom. Kršenje Griceove maksime kvaliteta upravo je zbog principa učtivosti češće nego njeno sprovođenje.

“Dobronamjerne laži” (engl. “White lies”)

To je, također, način da se izbjegne neslaganje gdje govornik prisiljen da kaže svoje mišljenje/stav radije pribjegava laganju, nego što istinom čini štetu sagovornikovom pozitivnom obrazu (*Da sviđa mi se tvoj novi šešir*, Brown, Levinson 1987:115).

G1: *Eğer istersen bir gece daha kalabilirim. Fuarı da görmüş oluruz.*

(Ako hoćeš, mogu ostati još jednu noć. Tako bismo posjetili sajam.)

G2: *Anneme bugün döneceğimi söylemiştim. (Rekla sam mami da ću se danas vratiti.)*

G1: *Telefon edebiliriz. (Možemo joj telefonirati.)*

G2: *Yok babacığım bu sefer kalsın. Şimdi onlar yani teyzemle Srma bugün döneceğimi düşünerek program yapmışlardır, ayıp olur.*

(Ma ne, tatice, nek’ ovaj put ostane ovako. One su, mislim, tetka i Srma, najvjerovatnije, nešto pripremile misleći da se ja danas vraćam, bilo bi nezgodno.)

G1: *Pekala. (Dobro, dobro)*

(Ongun 1998:49)

U navedenom dijalogu kćerka koristi “dobronamjerne laži” da bi odbila očev prijedlog i istovremeno izbjegla ugrožavanje njegovog pozitivnog obraza.

Ograde

Govornik može izabrati da svoje mišljenje učini netransparentnim i time svoje neslaganje učini manje očiglednim. Pretjerivanje koje je spomenuto kao strategija pozitivne učtivosti, može biti rizično prilikom izražavanja mišljenja ukoliko se želi održati slaganje sa sagovornikom čiji stav nije poznat. Stoga će se pribjeći drugoj strategiji kojom će se govornikovo mišljenje učiniti nejasnim i neodređenim. *Ograde* su inače strategija negativne učtivosti, ali neke *ograde* mogu imati ulogu pozitivne učtivosti jer izbjegavanje direktnog odgovora može sačuvati *pozitivan obraz* sagovornika.

Međutim, turske autorice Seran Doğançay-Aktuna i Sibel Kamyşlı ovu strategiju i dalje smatraju strategijom negativne učtivosti. S obzirom da su u pitanju nijanse i da se prelamanje i prožimanje pozitivnih i negativnih strategija u turskom jeziku već očitovale, primjeri spomenutih autorica našli su se u ovoj strategiji pozitivne učtivosti:

Bu plan galiba bazı yönlerden eksik gibi. (Izgleda kao da ovaj plan ima nedostatke u nekim aspektima.)

Evet haklısın, teori olarak çok güzel bir fikir. Ancak pratikte uygulanması biraz zor gibi. (Da, u pravu si. Teoretski, to je dobra ideja. Ali, kao da je teže primjenjiva u praksi.)

Čini se da je mogući izvor nedoumica u klasifikaciji ovih strategija činjenica da izbjegavanje neslaganja može biti govorni čin (kako se analizira u članku turskih autorica, pored toga što je naveden kao strategija kod Penelope Brown i Stephen C. Levinsona) koji može uključivati različite načine ublažavanja (upotrebu sredstava za umanjivanje, izvinjavanje, ograde).

Iz suprotnog se pravca može motriti iskaz “Ne znam baš”, koji se, prema Nenadu Bakiću, koristi “kad se sugovornik ne slaže, ili se naprosto ne želi složiti, a nema argumente za suprotno. Onda ovime iskazuje da se ne slaže, a implicira da ima argumente za to (a nema!)” (Jutarnji list, 03.05. 2012., 60). Ovdje bi se s pragmalingvističkog aspekta moglo dodati da taj iskaz može imati i učtiv predznak i spadati u litote, jer se kaže manje nego što treba. Zanimljiva je ovdje uloga riječice *baš* koja kao da istovremeno skriva i otkriva neslaganje. Za razliku od navedene skupine strategija sljedeća skupina doprinosi uspostavi zajedničke pozadine sa sagovornikom.

5.2.8 Pretpostaviti/ustvrditi/potencirati zajedničku pozadinu

U ovu grupu strategija spadaju neobavezan razgovor i manipulacije tačkom gledišta koje, opet, sadržavaju vremensko, prostorno i preključivanje lica. Neke od ovih strategija ponajbolje ilustriraju tvrdnju da je preuzimanje tuđe uloge osnovna pretpostavka učtivosti.

Neobavezan razgovor (engl. “small talk”)

Nastojanje da se sa sagovornikom provede određeno vrijeme signalizira govornikove prijateljske osjećaje. Tako se dolazi do realizacije strategije koja kompenzira eventualno ugrožavanje *obraza* sagovornika. Govornik na kratko razgovara o neutralnim/uobičajenim temama sa sagovornikom i pokazujući svoj interes/brigu za njega signalizira mu da nije došao samo radi ugrožavanja njegovog *obraza* (da, naprimjer, zatraži neku uslugu).

Sljedeća strategija iz ove skupine koristi manipulacije tačkom gledišta.

Manipulacije tačkom gledišta

Svaka izgovorena rečenica sadrži i tačku gledišta izraženu sredstvima deikse. Deiksom se rečenica stavlja u određeni kontekst uključujući ulogu učesnika u govornom događaju i njihovu prostorno-vremensku i društvenu lokaciju (Brown, Levinson 1987:118). Tako se, naprimjer, lična zamjenica “ja” odnosi na onog učesnika koji govori (govornika), “sada” na vrijeme koje uključuje vrijeme izgovora, a “ondje” se odnosi na mjesto udaljenije od “ovdje”. Govornik je, naravno, taj koji “ima ključeve” deikse, prema kojima određuje svoju poziciju u dijalogu, u vremenu i prostoru. Tako se u navedenim verbalnim elementima koji dobijaju

deiktičku ulogu prepoznaju proksimalni (blizinski) i distantni (daljinski) članovi - upravo u odnosu na govornikovu poziciju” (Katnić-Bakaršić 2003:15). Iz toga proizilaze i njihove osnovne funkcije učtivosti (Brown, Levinson 1987:118). Preuzimanje tuđe uloge osnovna je pretpostavka učtivosti. Zato će se upotreba proksimalnih (blizinskih) verbalnih elemenata ovdje razmatrati kao dio strategija pozitivne učtivosti za razliku od distantnih (daljinskih) verbalnih elemenata koji će biti predmetom istraživanja u strategijama negativne učtivosti. Bitno je naglasiti da se govornikovo tijelo “smatra primarnom tačkom referencije za prostorne dimenzije deikse tipa desno i lijevo ili naprijed iza.” (Katnić-Bakaršić 2003:16). U tom smislu i glagoli *doći* i *otići* imaju deiktičku ulogu (kretanje prema govorniku ili od njega).

U prvi podskup ovih strategija spada:

Preključivanje lica - sagovornik na mjestu govornika

Ovdje govornik postavlja sagovornika na svoje mjesto, pa se tako izjednačava njihovo znanje i iskustvo (Brown, Levinson 1987:119). Primjer koji se često susreće u engleskom jeziku jeste upotreba upitne fraze, odnosno dopunskog pitanja, privjeska, engl. “tag-question”: *I had a really hard time learning to drive, didn't I? (S mukom sam naučio voziti, zar ne/zar nisam?)* gdje to sagovornik ne može znati, ali se tom strategijom približava govorniku. Odgovor koji se očekuje na ova pitanja jeste potvrda onog što je rečeno u prvom dijelu: “Dakle, ne očekuje se negativan odgovor.” (Mihaljević 1995:23).

Yeter ki sen iyi ol, sen iyi ol. Sen iyi olursan biz de iyi oluruz, değil mi?

(Dovoljno je da ti budeš dobro, ti budi dobro. Ako si ti dobro, i mi smo dobro, zar ne/zar nije tako?)

(Bizim Evin Halleri.TRT.24.05.2005.)

Abim ben hani düşündüm ki öyle boş boş oturup duruyorum, değil mi?

(Znaš, brate, nešto sam mislila, stalno tako beskorisno sjedim, zar ne/zar nije/je l' da?)

(Bizim Evin Halleri.TRT.09.05.2005.)

G1: *Çok güzel, gerçekten çok etkilendim, değil mi, Rüzgarcığım?*

(Jako lijepo, zaista sam impresionirana, zar ne/je li tako, draga moja Ruzgar?)

G2: *Evet, anne güzel.* (Da, mama, lijepo je.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.09.05.2005.)

Kako izraz *zar ne?* ima prilično ograničenu distribuciju u govornom jeziku, turske je primjere primjerenije prevoditi izrazima *je l' da?*, *je li tako?*, *nije li?*.

Sljedeći način preključivanja sastoji se u tome da govornik, pokazujući empatiju, tvrdi da zna ono što može znati samo sagovornik: *Da, draga, znam da boli.* (Brown, Levinson 1987:119).

G1: *Canım benim, biliyorum gerçekten çok zor.* (Dušo moja draga, znam, zaista je teško.)

G2: *Bilemezsin Rüya. Umarım hiç de öğrenmezsin.*

(Ne možeš znati, Ruja. Nadam se da nikad nećeš ni saznati.)

(Bizim Evin Halleri. TRT.27.05.2005.)

U navedenom primjeru govorno lice svojoj sagovornici (sestri) želi pokazati razumijevanje i poznavanje njenih želja i njene situacije. No ispada da sagovornica ne prepoznaje iskaz kao strategiju koja jača solidarnost, već ga odbacuje kao doslovnu tvrdnju.

Sljedeći podskup strategija koje koriste manipulaciju tačkom gledišta predstavlja:

Vremensko preključivanje

Upotreba pripovjedačkog prezenta kao vremensko pomjeranje od prošlog ka sadašnjem vremenu za Penelope Brown i Stephen C. Levinsona predstavlja sredstvo pozitivne učtivosti: *I Marija kaže Bilu "Oh Bože", a ja kažem...* O tom je prezentu već bilo govora u drugoj strategiji pozitivne učtivosti gdje je služio za uvećanje interesa za govornikovu priču. U primjerima koji slijede u prezentu na -yor nalaze se glagoli govorenja:

G1: *Şey... Müsait misiniz? Seninle biraz konuşsak diyorum.*

(Ovaj... ako ste slobodni? Kažem da malo porazgovaramo.)

G2: *Olur tabii.* (Može, naravno.)

(Deli Yürek. OBN.24.08.2005.)

Güzel bir türkü ile devam edelim diyorum ben.

(Kažem da nastavimo s jednom lijepom narodnom pjesmom.)

(Kadına dair. TRT.19.04.2005.)

İyi günler iyi yayınlar diyorum.

(Dobar dan, dobar prijem, kažem)

(Kadına dair. TRT.24.05.2005.)

Sljedeći podskup strategija jeste:

Prostorno preključivanje

Uključenost i empatiju u engleskom jeziku signaliziraju i pokazne zamjenice za najmanju udaljenost, naprimjer, prilikom rastanka učtivo je reći: *This was a lovely party.* (Ovo je bila lijepa zabava.), dok se izričaj: *That was a lovely party.* (To je bila lijepa zabava.) smatra neučtivim (Brown, Levinson 1987:121). Ovdje se može zapaziti razlika između engleskog, s jedne, i bosanskog i turskog jezika, s druge strane. Naime iako su pokazne zamjenice jedna od jezičnih univerzalija, u engleskom jeziku one čine sistem od dva elementa "na osnovi opozicije po stupnju udaljenosti koji izražavaju" (Kordić 2002:67) za razliku od turskog i

našeg gdje čine sistem od tri elementa. Ne može se tvrditi da je u našem jeziku prvi primjer *Ovo je bila lijepa zabava!* učtiviji od drugog *To je bila lijepa zabava!*, ali se izvjesna sličnost može zapaziti u sljedećim primjerima: “Ma zatvori (već jednom) taj prozor!; Smjesta pokupi te svoje prnje!” (Mrazović, Vukadinović 1990:616) gdje su pokazne zamjenice *taj* i *te* korištene kao distantni član.

Ipak, bit će zanimljivo promotriti egzoforički (deiktički) način upotrebe pokaznih zamjenica kada se pomoću njih ukazuje na nešto u izvanjezičnoj stvarnosti. “Pri tom mogu, ovisno o jeziku, iskazati stupanj udaljenosti predmeta na koji se pokazuje (proksimal, medijal, distal)” (Kordić 2002:68). Promatranje se sužava na subjektivnu blizinu i udaljenost “koja potpuno ovisi o govornikovim emocijama” (Kordić 2002:73). U svakom slučaju, naša pokazna zamjenica *ovaj* upućuje na nešto u blizini govornika, zamjenica *taj* upućuje na nešto u blizini sagovornika (prema mnogim autorima, to je najučestalija pokazna zamjenica i stoga ima najveći stupanj neutralizacije). Zamjenica *onaj* upućuje na nešto što nije u blizini ni govornika ni sagovornika. Pojavljivanje pokazne zamjenice *taj* umjesto lične zamjenice *on* može signalizirati omalovažavajući odnos. Neprikladnost upotrebe pokazne zamjenice umjesto lične zamjenice objašnjava se poistovjećivanjem pokazivanja s ignoriranjem imenovanja. Pokazivanje gestom na neku osobu u evropskoj se kulturi smatra “problematičnim komunikacijskim činom” (Kordić 2002:17). U turskom jeziku pokazna zamjenica *bu* i lekseme izvedene iz nje “egzoforički određuju iskaz u odnosu na mjesto i vrijeme vršenja radnje ili jezičke komunikacije npr. *burada* “ovdje”, *bugün* “danas”... “(Čaušević 1991:33).

“...egzoforičko značenje susreće se i kod zamjenice *şu*. Najčešći su primjeri za to lekseme *şura/şurası* “to mjesto”, *prilozi şurada* “tu, na tom mjestu”, *şu anda* “u ovom momentu”, *şöyle(ce)* “tako”, na taj način i dr. Egzoforička upotreba priloga *şöyle*, uz koji uvijek ide i odgovarajući pokret rukom, čest je uz forme imperativa, npr. *Şöyle oturunuz!* “Sjedite!”“(Čaušević 1991:35).

Turska pokazna zamjenica *o* označavala bi ono što je udaljeno i od govornika i od sagovornika.

U analiziranim se primjerima ne može uspostaviti dosljednost u upotrebi pokaznih zamjenica i leksema izvedenih iz njih. Njihova je upotreba ambivalentna kad su u pitanju strategije učtivosti. Kod pokazne zamjenice *bu* (i riječi izvedenih iz nje) postoje primjeri koji je podjednako predstavljaju i kao proksimalnog i kao distantnog člana:

Rahatna bak. Bu da senin evin sayılır.

(Budi miran/Ne brini! *Ovo* se smatra i tvojom kućom.)

(Deli Yürek.OBN.06.10.2005.)

Mukicim, bak bu Behiye. En yakın arkadaşım.

(Mukice, vidi ovo je Behija. Moja najbolja prijateljica.)

(Mağden 2002:87)

U navedenim je primjerima pokazna zamjenica *bu* kao proksimalni (blizinski) član upotrijebljena radi uvećavanja bliskosti/uključenosti. Prilikom predstavljanja i u našem jeziku se koristi pokazna zamjenica *ovo*. No, primjer koji slijedi pokazuje njenu drugačiju upotrebu:

Gitmedi mi BU hala? (Zar TO još uvijek nije otišlo?)

(Mağden 2002:244)

Kad je u pitanju endoforička upotreba ove zamjenice, zapaža se njeno prevođenje našom zamjenicom *to* (Čaušević:1991). Što se, pak, njene egzoforične funkcije tiče, ona, korištena umjesto lične zamjenice, "izražava omalovažavajući odnos" (Kordić 2002:17). Slično je i u sljedećem primjeru:

BU MU yattı benim yatağında? (Je li TO ležalo u mom krevetu?)

(Mağden 2002:88)

G1: *Bir şey soracaktım. Bu Kemal denen adamı hiç gördünüz mü sonra?*

(Nešto sam vas htio pitati. Jeste li poslije ikako vidjeli tog čovjeka po imenu Kemal?)

G2: *Yok abi hiç görmedik.* (Nismo, brate, nismo ga nikako vidjeli.)

G1: *Neyse ne göreceksiniz.* (Ma šta imate i vidjeti.)

(Bizim Evin Halleri. TRT.11.05.2005.)

Ovdje pokazna zamjenica *bu* više podsjeća na distantni (daljinski) član zbog negativnog odnosa govornika prema osobi ispred čijeg imena stoji pokazna zamjenica. Za prilog *burada* (*ovdje*) može se konstatirati da u sljedećim primjerima ima isključivo funkciju približavanja/uključivanja:

G1: *Arkamda burada sen varsın diye öyle rahatım ki.*

(Tako sam mirna jer si ti ovdje, uz mene.)

G2: *Sağ ol.* (Hvala.)

(Deli Yürek. OBN.08.09.2005.)

Biz de varız burada. (Mi smo tu.)

(Kuzenler. TRT.25.04.2005.)

G1: *Saat iyi bir fiyata alayım.*

(Uzet ću sat po pristojnoj cijeni.)

G2: *Bizim acelemiz yok.* (Ne žuri nam se.)

G1: *Ben buradayım.* (Ja sam tu.)

(Rumba'dan Cumba. TRT.22.04.2005.)

U zadnja je dva primjera prijevodni ekvivalent turskog priloga *burada* naš prilog *tu*. Zanimljivo je da i u našem jeziku postoji fraza *Tu sam/Ja sam tu* kojom govornik sagovorniku želi reći da uvijek može računati na njega.

Za priloge *böyle* i *öyle* na kraju upitnih ili uzvičnih rečenica uvedenih zamjenicama *ne*, *nasıl* i slično Ekrem Čaušević kaže da “označavaju nezadovoljstvo, protivljenje, čuđenje, npr. *Nereden böyle? - Otkud ti?...*” (Čaušević 1996:402). Primjeri koji slijede pokazuju da ti prilozima mogu označavati i odobravanje. U svakom slučaju, koriste se među sagovornicima male socijalne distance i signaliziraju bliskost/uključenost a najčešće se prevode neutralnim oblikom “pokazne zamjenice, koji uvijek ima oblik srednjeg roda jednine” (Kordić 2002:72). Ovaj neutralni oblik ima veoma raširenu upotrebu tako da su neke upotrebe takve “da se u njima više ne može opisivati kao zamjenica, nego kao čestica” (Kordić 2002:81). On se može koristiti kao pojačavanje u upitnim rečenicama ali ujedno može, tvrdi S. Kordić, pojačavati zapovijed i tvrdnju:

Ay, ne güzel sofra böyle! (O, kako je to lijepo postavljen stol!)
(Bizim Evin Halleri. TRT.20.05.2005.)

Gir bakalım içeri nerden çıktın sen böyle? (Uđi unutra, otkud ti?)
(Altan 1998:6)

Neler aldın böyle? (Šta si to sve uzela?)
(Deli Yürek. OBN.13.09.2005.)

U sljedećem primjeru prekorijevanja u istoj se funkciji nalazi prilog *öyle*:
O ne biçim söz öyle? (Kakav je to način razgovora?)
(Her Şey Aşk İçin. TRT.09.05.2005.)

Pokazna zamjenica *şu* koristi se kao distantni član. Govornik svoj negativan stav iskazuje upotrebom ove zamjenice, naprimjer, *Ver şu kalemi!* (Daj tu olovku!). Zabilježen je samo jedan primjer u kojem se ponaša kao blizinski član:

Kusura bakma öyle rahatsız ettim, ama bizim şu Husein Sani var diye. Onun telefon numarası var mı sende, ya?
(Izvini što te uznemiravam, ali ima onaj naš Husein Sani. Imaš li ti njegov broj telefona?)
(Bizim Evin Halleri. TRT.18.05.2005.)

Zapravo je lična zamjenica u genitivu *bizim* (naš) pokaznu zamjenicu *şu* prometnula u blizinski član. Da se kojim slučajem uz nju našla zamjenica drugog ili trećeg lica (npr. *senin - tvoj*), opet bi se radilo o distantnom članu koji se nalazi i u sljedećim primjerima:

G1: *Ne haber yakışıklı?* (Šta ima, lafe?)

G2: *İyidir abla.* (Dobro je, sestro.)

G1: *Bana bak, bırak şu ablayı. Burası bar biraz tuhaf kaçıyor.*

(Slušaj ti, mani se ti te sestre. Ovo je bar, smiješno zvuči.)
(Samyeli.TRT.09.06.2005.)

Pokazna zamjenica korištena je u govornom činu izražavanja nezadovoljstva.

G1: *Var mısın şu Bora'nın suksesini bozalm.* (Hoćeš li da pomrsimo konce tom Bori?)

G2: *Varım ama nasıl?* (Hoću, ali kako?)
(Ongun 1998:67)

Pokazna zamjenica upotrijebljena ispred vlastitog imena signalizira govornikov negativan stav prema njegovom nositelju.

Prilog izveden iz pokazne zamjenice *şu - şuraya (tamo)* u svim prikupljenim primjerima nema distantno obilježje. Najčešće služi da se sagovorniku pokaže mjesto gdje će sjesti ili nešto ostaviti. Međutim, čini se da u našem jeziku priloz *ovdje* i *tu* imaju razgraničenu egzoforičnu funkciju: *Sjedi tu* više zvuči kao zapovijed nego *Sjedi ovdje*.

Otur, kızım, otur Allah aşkına şuraya! (Sjedi dijete, sjedi ovdje, za ime Božije!)
(Bizim Evin Halleri.TRT.11.05.2005.)

G1: *Pardon. Rahatsız etmiyorum, değil mi? Şunu bırakacaktım da.*

(Pardon, ne uznemiravam vas, je l' da? Htjela sam ovo ostaviti.)

G2: *Niye rahatsız edesin canım? Dosyayı şuraya bırakıp gidebilirsin.*

(Zašto bi nas uznemiravala? Dosje možeš ostaviti ovdje i možeš ići.)
(Bizim Evin Halleri.TRT.24.08.2005.)

Prilog *şöyle (tako, na taj način)* susreće se uz forme imperativa:

Tamam, kardeşim, tamam aslanım, hadi davran az yolumuz kaldı, kalk şöyle!
(Dobro, brate, dobro, lave, hajde, mrdni, ostalo je još malo puta, diži se!)
(Uzuner 2000:326)

U primjerima koji slijede ovaj se prilog koristi prilikom pozivanja u kuću:

G1: *Eee, içeri davet etmiyecek misin beni?* (Pa, zar me nećeš pozvati unutra?)

G2: *Ne demek geç! Geç otur şöyle!* (Ma daj, ulazi, ulazi, sjedi!)
(Deli Yürek.OBN.24.08.2005.)

Hoşgeldin birtanem. Tanıştırayım canım. Otursana hayatım gelsene şöyle!
(Dobro došao, jedini moj. Dragi, da te upoznam. Sjedi, dragi moj, dođi!)
(Bizim Evin Halleri.TRT.11.05.2005.)

U jednom primjeru zapaža se ista upotreba priloga *böyle*:

G1: *Ayakta kaldın. Böyle içeri geç istersen.* (Ti stojiš. Uđi, ako hoćeš.)

G2: *Tamam.* (Dobro.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.20.05.2005.)

U engleskom jeziku, kako kažu Penelope Brown i Stephen C. Levinson, glagol *come* (doći) koristi se u strategijama pozitivne učtivosti kao lingvističko sredstvo zbližavanja koje sadrži konotaciju saradnje/učešća, za razliku od glagola *go* (ići) kao jezičkog sredstva distanciranja.

İlk fırsata geleceğim. (Doći ću prvom prilikom.)

(Deli Yürek.OBN.23.08.2005.)

Geliyorum hayatım sabret! (Dolazim, dragi, strpi se!)

(Aynalar.TRT.21.04.2005.)

Ben birazdan gelirim. (Odmah dolazim.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.11.07.2005.)

U navedenom primjeru nalazi se i izraz koji označava i vrijeme *birazdan* (*odmah*). Naš prijevodni ekvivalent može biti i *Vraćam se odmah* što se može pronaći napisano na ulazima radnji kad je prodavač privremeno odsutan.

I ova je skupina strategija pokazala kako jezička sredstva pored svoje gramatičke funkcije mogu zadobiti i jednu posve drugačiju, pragmatičku funkciju. Primjeri s pokaznim zamjenicama koje pored pokazivanja određenog predmeta mogu ukazivati i na emotivan stav govornika to ponajbolje ilustriraju.

Sljedeća strategija predstavlja jednu od upečatljivijih strategija pozitivne učtivosti.

5.2.9 Šale

S obzirom da su bazirane na zajedničkom predznanju i zajedničkim vrijednostima, šale se mogu koristiti kao sredstvo naglašavanja i potenciranja te zajedničke pozadine sagovornika. Šalom se pomaže sagovorniku da se osjeća ugodnije (Brown, Levinson 1987:124) ili se, pak, stvara atmosfera kooperativnosti/saradnje (Tzanne 2001:297).

g Solidarnost se, pogotovo među muškarcima, često izražava kroz šale. Zadirkivanje je marker bliskosti i solidarnosti (Antonopoulou 2001:261). Pitanje je samo gdje započinju “grube”, “neslane” šale i uvrede, a prestaju šale – “umjerene” kako Marina Katnić-Bakaršić definira ovu strategiju (Katnić-Bakaršić 2003:114). Čini se da će odgovor na to pitanje dvostruko varirati: od društva do društva i od pojedinca do pojedinca. Moglo bi se reći da se na toj granici nalaze verbalni dueli turskih dječaka od 8 do 14 godina koji predstavljaju ritualizirane uvrede (psovke) koje se moraju rimovati s uvredom sagovornika. Te uvrede služe kao svojevrsan “ventil” u procesu odrastanja i sazrijevanja (Dundes, Leach, Özkök

1986:160). U svakom slučaju, ove ritualizirane uvrede baš kao i ironija i šale krše Griceovu maksimu kvalitete. Anna Wierzbicka ih kao govorne činove objašnjava slijedećim koracima:

Pretpostavljam da će svi znati da ono što kažem nije istina... Ja ovo kažem zato što želim pokazati da ja mogu reći ono što drugi ljudi ne smiju i zato što se ne bojim reći ono što drugi ljudi smatraju lošim... Mislím da će ostali koji me čuju biti zadivljeni... Ja ovo kažem jer želim da se svi zajedno zabavimo. Ja mislim da sve to možemo reći jedni drugima jer postajemo muškarci (Wierzbicka 1985:501).

Šala krši maksimu kvalitete ali se, prema Robin T. Lakoff, ona prava, dublja istina pojavljuje ako se ona pravilno interpretira (kao i ironija; u našem jeziku postoji izraz “U šali pa privali”). Kako površinski to nije istina, govornik se uvijek može opravdati da “se samo šalio”. S druge strane, sagovornici mogu dospjeti do istinskih osjećaja govornika, te tako uvećati solidarnost i prijateljstvo. Shvaćanje sagovornikove šale može ukazivati na zajedničke afinitete (Lakoff 1990:270). Sličnog mišljenja je i Diane Blakemore: prepoznavanje ironije uvećat će bliskost među sagovornicima što, opet, uvijek prisutan rizik od nesporazuma čini opravdanim (Blakemore 1992:170). Taj rizik može se, s druge strane, smatrati i povjerenjem (čak i komplimentom) u intelektualne sposobnosti sagovornika. Šala se može tumačiti i maksimum zanimljivosti jer se preferira konverzacija koja je zanimljiva spram one dosadne i predvidljive (Leech 1983:146). To od sagovornika zahtijeva dodatan angažman i napor koji biva nagrađen uvećanom bliskošću s govornikom.

G1: *Şaka, şaka, aman anne sen de hiç şakadan anlamıyorsun.*

(Ma, şalim se, mama, ti baš ne znaš za šalu.)

G2: *Ay, ödiüm koptu. Bu ne biçim şaka kızım?*

(Ah, baš sam se prepala. Kakva je to šala, kćeri?)

G1: *Tamam, tamam, özür dilerim.* (Dobro, dobro, izvini.)

(Ongun 1998:21)

U turskom se jeziku često koristi redupliciran izraz *şaka şaka* što doslovno znači *šala šala*, tj. *şalim se, to je bila šala*, kojim se sagovorniku signalizira da se radi o šali. U sličnoj funkciji nalazimo i izraz *dermişim* (doslovno znači *navodno kažem*) koji se koristi među mlađim sagovornicima: *Sen gelme dermişim! - Ti ne dolazi (kažem, zezam se); Bana bu çantanı ver dermişim! - Dat ćeš mi tu svoju torbu (şalim se!)*

Ay, Hasan usta şaka yapıyorum. Takılıyorum. Aşk olsun!

(Ah, Hasane, şalim se. Samo se zezam, kako to možete i pomisliti?)

(Kuzenler.TRT.25.04.2005.)

Govorno lice na više načina sagovorniku objašnjava da se radi o šali: *şaka yapıyorum* (šalim se); *takılıyorum* (šalim se, zafrkavam se). Prisutan je čak i izraz neodobravanja/ljutnje: *aşk olsun - to nije lijepo od tebe/vas, sram te/vas bilo* (Mirjana Teodosijević ovaj izraz ubraja u izraze koji imaju značenje ili funkciju uzvika, Teodosijević 2004:118).

G1: *Sakin, bunu yapma! Yoksa aranız açılır.* (Pazi, nemoj to raditi, inače ćemo se posvađati!)

G2: *Peki, tamam güzel.* (Dobro, dobro.)

(Deli Yürek.OBN.19.08.2005.)

Šala je upotrijebljena kao “ublažavajuće sredstvo” u govornom činu prijetnje. Može se reći da je govorno lice prijetnju realiziralo kroz šalu. Ovdje šala, bez obzira na to što služi kao “ublažavanje”, potvrđuje bliskost i solidarnost među sagovornicima.

G1: *Gerçekten sorun değil. Hem ayrıca bütün vitamini kabuğunda, değil mi?*

(Stvarno nema problema. Pa osim toga, svi su vitamini u ljusci, je l' tako?)

G2: *Evet.* (Da.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.20.05.2005.)

To je očigledan primjer šale kao odgovora na pogrešku koju je napravio sagovornik (doručak koji je pripremio sadržavao je ljuske jajeta). Na taj način govorno lice G1 pokazuje da sagovornikovom pogreškom nije dovedeno u nepriliku čime se sagovorniku “olakšava” situacija. Takav način upotrebe šale možda je drugačiji od šale kao potvrde zajedničkog pozadinskog znanja i nije bez razloga spomenut i u strategiji pokazivanja/obraćanja pažnje na sagovornika (Brown, Levinson 1987:104).

G1: *Hortlak mı gördün be, adam? Hoş geldin demek yok mu?*

(Jesi li to, čovječe, vidio duha? Nema dobrodošlice, ha?)

G2: *Beton gibisin namussuz aferin. Özlemişim seni.*

(Svaka čast, jak si ko' beton, pokvarenjače jedan. Nedostajao si mi.)

(Her Şey Aşk İçin.TRT.09.05.2005.)

Šala je pomoćno sredstvo lakšeg otvaranja dijaloga koja sagovorniku signalizira da može opušteno nastaviti komunikaciju, ali mu istovremeno prebacuje neprepoznavanje. Šala to prebacivanje čini manje neugodnim i sprečava ugrožavanje *obraza*. U primjeru koji slijedi šalu koristi govorno lice (poštar) koje dolazi na sagovornikova vrata:

G1: *Postacı Kapıyı İki Kere Çalar.* (Poštar uvijek zvoniti dva puta.)

G2: *Değiştirsenize şu esprinizi artık.* (A da više promijenite tu vašu šalu?)

G1: *Nasıl yani, üç kere mi çalayım?* (A kako, da zvonim tri puta?)

(Mungan 2002:103)

G1: *Hocam siz çok iyisiniz.* (Profesorice, vi ste tako dobri.)

G2: *Bak, bu komplimanlar ödev notunu etkilemiyecek haberin olsun.*

(Slušaj, ti komplimenti neće utjecati na ocjenu iz zadatka, samo da znaš.)

(Kuzenler.TRT.31.05.2005.)

Profesorica kao više pozicionirana u odnosu na studenta koristi šalu i kao odgovor na studentov kompliment. Može se zamijetiti da u odnosima različito pozicioniranih sagovornika šale češće koriste oni koji su više pozicionirani, pa šala kao i kompliment u takvim kontekstima može dobiti oznaku nadmoći/pokroviteljstva.

Naredna strategija na jedan drugačiji način ostvaruje bliskost i saradnju sagovornika. Može se reći da se i ovdje radi o postavljanju u sagovornikovu poziciju, samo drugačijim jezičkim sredstvima.

5.2.10 Tvrđiti/pretpostaviti znanje o sagovorniku i brigu za njegove želje

Sagovornik se može “privoljeti” na saradnju ako govornik nagovijesti da poznaje njegove želje i da je spreman da ih ispuni. Najčešće lingvističko sredstvo te strategije jeste upotreba glagola *znati* u prvom licu jednine: *Znam da ne podnosiš zabave, ali ova će biti zaista dobra, molim te dođi!* (Brown, Levinson 1987:125).

Şey, şu arada doğru zaman olmadıgını biliyorum ama bir iki soru sormam gerekiyör.

(Ovaj, znam da sad nije zgodno vrijeme, ali moram postaviti dva-tri pitanja.)

(Deli Yürek.OBN.29.08.2005.)

Ovdje se radi o govornom činu zahtjeva realiziranom uz pomoć ove strategije. Saradnja sa sagovornikom može se naglasiti i *ponudama* i *obećanjima* jer se pretpostavlja da su one usmjerene ka dobrobiti sagovornika.

5.2.11 Ponude i obećanja

Ponude i obećanja Penelope Brown i Stephen C. Levinson razmatraju kao jedinstvenu strategiju (s dva imena) objašnjavajući takav izbor sličnom, gotovo jednakom ulogom ponuda i obećanja u pokazivanju govornikove pažnje prema *pozitivnom obrazu* sagovornika: govornik želi bilo šta što želi sagovornik i spreman mu je pomoći u ostvarenju tih želja (Brown, Levinson 1987:125).

Nada Ivanetić ih razmatra kao komisive čija je ilokucijska namjera da “obavežu pošiljaoca na radnju ili ne-radnju, smjer djelovanja ide kao i kod direktiva od svijeta prema riječima, a psihički stav pošiljaoca se sastoji u njegovoj namjeri da učini neku radnju.” (Ivanetić 2003:73). Odabirom ove strategije govornik može “nadoknaditi”, odnosno, ispraviti potencijalno ugrožavanje sagovornikova *obrazu*. Penelope Brown i Stephen C. Levinson

tvrde da je iskrenost u ovim govornim činovima irelevantna, jer oni i kao neiskreni pokazuju govornikove dobre namjere u pogledu udovoljavanja *pozitivnom obrazu* sagovornika. To ponajbolje ilustrira sljedeći odlomak:

“*Performativan, a ne informativan jezik je za njega (Don Juana, op.a.) polje uživanja, a ne spoznaje; kao takav, nije podložan istini ili laži, nego prije, vrlo egzaktno, sretnom ili nesretnom ishodu, uspjehu ili neuspjehu* “ (Felman 1993:23).

Obećanje kao performativ mjereno je neprimjerenim kriterijima istine/neistine umjesto uspjeha/neuspjeha – ukratko bi glasila odbrana Don Juana pred optužbama za prevaru.

“*Uspostavljeno činom anticipiranja završnog čina, obećanje označava ne-poklapanje želje sa sadašnjošću. Ako Don Juan nije održao svoju riječ, znači da je njegova riječ, njegovo obećanje, od početka uspostavljeno činom promašivanja: promašivanja sadašnjosti. Sam Don Juan tako nije ništa drugo doli simptom izvrtanja svojstvenog obećanju*” (Felman 1993:41).

Možda zbog toga Diane Blakemore uvodi pojam određenog socijalnog okvira ili institucije. Obećanje postoji jedino u određenom moralnom okviru unutar kojeg ljudi mogu sami sebe postaviti pod određenu moralnu obavezu (Blakemore 1992:93). No, bez obzira na ispunjenje ili neispunjenje obećanja, njegov učinak u sadašnjosti uvijek ostaje udovoljavanje *pozitivnom obrazu* sagovornika (barem u većini slučajeva).

Međutim, ponude i obećanja mogu ugroziti sagovornikov *negativan obraz* jer predviđaju neki budući čin usmjeren na dobrobit sagovornika, čime se on stavlja pod određeni pritisak da to odbije ili prihvati i tako zapadne u izvjestan “dug” spram govornika (Brown, Levinson 1987:66). U konačnici, ti govorni činovi mogu potencijalno ugroziti *obraz* oba sagovornika jer govornik, obavezujući se da nešto uradi, ugrožava svoj *negativan obraz* a kako ponude mogu biti odbijene, prisutna je i prijetnja njegovom *pozitivnom obrazu*.

Ponude i obećanja se mogu analizirati i kao govorni činovi u kojima se upravo zbog potencijalnog ugrožavanja *obraz* mogu primjenjivati različite strategije. Ponude, tj. pobuđivanje ponuda često je prikladnije od zahtjeva. Strategije koje se primjenjuju kod ponuda čine određenu skalu - od direktnih do indirektnih ponuda, gdje se radi o postepenom uvećavanju učivosti. Njihov izbor ovisi o socijalnoj distanci sagovornika i, kao uvijek, od konteksta. Ponudom govornik može pokazati svoju brigu za sagovornikov *pozitivan obraz* ali istodobno, ako je sagovornik na višoj društvenoj poziciji, može uz pomoć strategija negativne

učtivosti (distance) pokazati i svoje poštovanje. Izborom neke od strategija negativne učtivosti jednostavno se može umanjiti nametanje/prinuda na sagovornikov *negativan obraz*.

U primjerima koji slijede bit će zanimljivo pratiti odgovore na ponude, pogotovo realizaciju odbijanja kroz druge strategije.

Ponude

Kao što je već rečeno, ponude su upućene *pozitivnom obrazu* sagovornika, pokazuje se briga za njegove želje i potrebe. Govornik signalizira svoju spremnost da pomogne u njihovom ostvarenju. U korpusu su najčešće bile zastupljene ponude hrane, prijevoza i pomoći općenito.

Nuđenje hrane i pića

Nuđenje hrane za Deniz Zeyrek predstavlja najistaknutiju formu srdačnosti u turskom društvu. Domaćica jednostavno ne prihvaća odbijanje svojih gostiju i ponavlja svoju ponudu, jer “ne” u stvari znači: “Pitaj me ponovo” (Zeyrek 2001:52). Ana Wierzbicka podsjeća da postoji nepisano pravilo poljskog gostoprimstva: pokušati i potruditi se da gost pojede i popije što je više moguće - i više od toga, a što se kosi s anglosaksonskim shvatanjima o neprikosnovenosti prava i autonomije individue (Wierzbicka 1985). U tom kontekstu zanimljivo je i zapažanje Marine Katnić-Bakaršić: “Pokazuje se da nuđenje hrane ili kafe za vrijeme konverzacije često nije shvaćeno kao smetnja, kao negativno upadanje u riječ...” (Katnić-Bakaršić 2003:57).

G1: *Bana müsaade ederseniz, artık eve döneyim ben.* (Ako dozvolite, ja bih pošla kući.)

G2: *Kahvenizi içseydiniz komşu!* (Da ste bar popili kafu, komšinic!)

G1: *Geceleri kahve içemiyorum, kafein mi bilmem ama bi şey uyutmuyor sonra.*

(Navečer ne smijem piti kafu. Ne mogu da spavam poslije, valjda zbog kofeina.)

G2: *Sizi geçireyim Zübeyde Hanım.* (Da vas ispratim, gospođo Zubejda.)

(Uzuner 2000:266)

Prva je ponuda izražena samostalno upotrijebljenim kondicionalom za prošlost *Kahvenizi içseydiniz komşu!* (Da ste bar popili kafu, komšinic!) čime je označena neostvariva/pusta želja (Čaušević 1996:299). Ponuda je istovremeno i izražavanje žaljenja što sagovornik nije pozitivno odgovorio na ponudu. Pomjeranje u prošlost upravo stoga što označava pustu/neostvarivu želju lišava sagovornika pritiska da pozitivno odgovori. Negativan odgovor sadrži objašnjenje kojim se želi sačuvati *pozitivan obraz* govornog lica G1.

Druga se ponuda samo uslovno može smatrati ponudom *Sizi geçireyim* (*Da vas ispratim, gospođo Zubejda*), koja je ovaj put izražena optativom jer govorno lice svakako ispraća svoju gošću ne čekajući njen odgovor. Ispraćanje gosta može se smatrati nekom vrstom rituala koji

na rastanku, uvijek prijetećim za *pozitivne obraze* sagovornika, signalizira želju za ponovnim viđenjem. Ispraćanje se vrši do vrata kao “granične rampe”.

G1: *Aceleniz ne? Yemeye kalsanız.* (Čemu žurba? Da ostanete na ručku?)

G2: *Sağ ol Nazlı. İşimiz çok. Belki başka bir zaman.*

(Hvala, Nazlı, ali imamo puno posla. Možda neki drugi put.)

(Deli Yürek.OBN.11.10.2005.)

Ponuda je realizirana kondicionalom u sadašnjem vremenu i ostavlja sagovorniku prostora za odbijanje. Odgovor je odbijanje koje se sastoji od zahvaljivanja, objašnjenja i često korištene fraze: *belki başka bir zaman (možda drugi put)* kojom se umanjuje učinak odbijanja jer se ponuda ujedno i prihvata, ali za neko drugo vrijeme.

G1: *Bir çay istedin mi?* (Jesi li htjela/bila za čaj?)

G2: *Yok, sağ ol. İçim dışım çay oldu.*

(Ne, hvala. Popila sam ga previše/Sva sam se pretvorila u čaj.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.11.05.2005.)

Upotreba prošlog vremena jedna je od strategija negativne učtivosti kojom se postiže distanciranje, a u ovom konkretnom slučaju ponude, smanjuje se nametanje/pritisak na *negativan obraz* sagovornika. Odgovor je odbijanje i zahvaljivanje: *yok, sağ ol (ne, hvala)*, praćeno objašnjenjem koje se sastoji od pretjerivanja (pretjerivanje je obično strategija pozitivne učtivosti): *içim dışım çay oldu (sva sam se pretvorila u čaj)*.

G1: *Size ne ikram edebiliriz?* (Čime vas možemo poslužiti?)

G2: *Hiç bir şey. Burada fazla kalacak değiliz.* (Ničim. Nećemo dugo ostati ovdje.)

(Deli Yürek.OBN.01.09.2005.)

Prezent na *-r* često se koristi u ponudama, ali i u govornim činovima suprotnog predznaka - molbama/zahtjevima čime se stvara određena distanca/poštovanje prema sagovorniku, pa tako njegova upotreba spada u strategije negativne učtivosti. Odgovor je na ponudu odbijanje *hiç bir şey (ništa)* praćeno objašnjenjem kao sredstvom ublažavanja odbijanja.

G1: *Kahve ister misin anne?* (Mama, hoćeš li kafu?)

G2: *İstemem yavrum.* (Neću, sine.)

(Azize.TRT.11.05.2005.)

G1: *Ne içersiniz?* (Šta ćete popiti?)

G2: *Kahve alırım.* (Uzet ću kafu.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.24.08.2005.)

G1: *Kahve alır mısınız Doktor Bey?* (Hoćete li kafu, gospodine doktore?)

G2: *Hayır. Teşekkür ederim. Kalkacağım.* (Ne. Hvala. Idem sad.)

(Samyeli.TRT.09.06.2005.)

Prezent na *-r* “oznaćava potencijalnu, buduću radnju” i na taj naćin “implicira i njoj odgovarajuća modalna znaćenja” (Ćaušević 1996:243). Izvršenje radnje zavisi “o brojnim objektivnim ili subjektivnim okolnostima koje govornik s razlogom, ili iz vlastitog uvjerenja, procjenjuje kao takve...” (Ćaušević 1996:243). Stoga se ovo glagolsko vrijeme koristi u ponudama, jer sagovorniku ostavlja dovoljno prostora za odbijanje.

G1: *Bir bira daha alır mıydınız beyefendi?* (Biste li uzeli još jedno pivo, gospodine?)

G2: *Yok hocam hızlı gitmeyeyim, daha birkaç saat buralardayım...*

(Ne, da ne idem prebrzo, ovdje sam još satima...)

(Uzuner 2006:24)

Ponuda je realizirana pomoću imperfekta na *-rdi* koji, takoder, ostavlja sagovorniku dovoljno prostora da ne prihvati ponudu.

G1: *Buyurun, size çay ikram edelim!* (Izvolite, da vas poćastimo ćajem!)

G2: *Sağ ol. İçmiş kadar oldum.* (Hvala. Isto kao da sam i popila.)

(Deli Yürek.OBN.25.08.2005.)

Ponuda se sastoji od izraza *buyurun* (*izvolite*) koji je imperativ za drugo lice jednine glagola *buyurmak* (*narediti, zapovijediti*). Rećenica iz gornjeg primjera mogla bi se, prema Gürkanu Doğanu, nazvati zapovjednom rećenicom kojom se ništa ne zapovijeda (Doğan 1997). Imperativi se, kako su zapazili Penelope Brown i Stephen C. Levinson, koriste u direktnim nemodificiranim (*bald on*) strategijama. Naime, rijeć je o izrazima dobrodošlice, izrazima koji se koriste na rastanku i ponudama. U svim navedenim slućajevima govornik insistira da sagovornik moće ugroziti njegov *negativan obraz* i što je poziv uporniji i odlučniji to je manje sagovornikovo oklijevanje i nelagoda.

Nastavak je ponude izraz koji sadržava optativ za prvo lice množine *size çay ikram edelim* (*da vam narućimo ćaj*). Ćini se da upotreba prvog lica množine umanjuje dug koji bi sagovornik mogao osjetiti spram govornika.

Odgovor se sastoji iz odbijanja koje sadržava zahvaljivanje *sağ ol* (*hvala*) i vrlo zanimljivog i za naš jezik prilićno uobićajenog objašnjenja: *içmiş kadar oldum* (*kao da sam i popila*). Taj izraz pokazuje da se sama ponuda moće doživjeti kao neverbalan, konkretan dar a u turskom je jeziku realiziran upotrebom participa na *-miş* koji ovdje ima naglašeno znaćenje rezultativnosti.

Efendim bir çay ikram edeyim size. (Gospodine, da vam narućim jedan ćaj.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.16.05.2005.)

Kao željni način, optativ ovdje smanjuje pritisak na sagovornika.

G1: *Usta buyurun pilav ye! (Izvoli, majstore, pojedi pilav!)*

G2: *Sağ ol, pek yiyelim yok!*. (Hvala, nešto mi se ne jede.)

(Aynalar.TRT.21.04.2005.)

Briga koja se pokazuje za dobro sagovornika dozvoljava/ublažava direktnost (upotrebu imperativa) koja se koristi u nuđenju hrane. Odgovor je odbijanje uz objašnjenje koje se može koristiti među sagovornicima male socijalne distance ili prema niže pozicioniranom sagovorniku: *sağ ol, yiyelim yok (hvala, nešto mi se ne jede)*. Izraz sadrži “neproduktivnu formu na -(y)ası /-(y)esi, koja je pokrivala gotovo sve funkcije forme na-(y)acak” (Čaušević1996:371).

Buraya gelmekle en iyisini yaptın. Haydi çayını soğutma!

(Dobro si uradio što si došao. Hajde nemoj da ti se ohladi čaj!)

(Kuzenler.TRT.31.05.2005.)

G1 je kao profesorica više pozicionirana u odnosu na sagovornika i koristi imperativ koji je, opet, dobrodošao u ponudama radi umanjivanja nelagode kod sagovornika. Zanimljiv je poziv da se piće ili hrana ne ohladi. Ovakav poziv/zahtjev omogućen je postojanjem običaja i u našoj i u turskoj kulturi da se hrana i piće konzumiraju dok su topli.

Iz navedenih primjera moguće je zaključiti da su ponude koje sadržavaju irealni kondicional usmjerene prema oba sagovornika (jer su obično u prvom licu množine), ponude s prezentom na -r usmjerene su prema sagovorniku (kao i ponude s imperativom), dok upotreba optativa signalizira usmjerenost na govornika.

Nuđenje prijevoza

To što su u istraživanom korpusu ovakve ponude na drugom mjestu po svojoj brojnosti, zanimljiva je pojava koju iščitavamo iz samog jezika a koju, opet, nauka o jeziku ne može istraživati, već je može proslijediti drugim naukama poput sociologije, ili, pak, antropologije svakodnevnice.

G1: *Senin gideceğin yere götürmemi ister misin? (Hoćeš da te odvezem?)*

G2: *Yok, sağ ol. Ben kendim giderim. Ama teşekkür ederim her şey için.*

(Ne, hvala. Idem sama. Ipak, hvala na svemu.)

(Kuzenler.TRT.20.06.2005.)

Govornik koristi prezent na *-r*. Odgovor se sastoji iz odbijanja: *yok (ne)*, zahvaljivanja: *sağ ol (hvala)*, ponovljenog zahvaljivanja: *Ama teşekkür ederim her şey için (Ipak, hvala na svemu)* i neke vrste objašnjenja: *Ben kendim giderim. (Idem sama).*

G1: *Nereye gidiyorsun İsa? İstersen ben bırakayım seni?*

(Kamo ideš, Isa? Ako hoćeš da te odbacim?)

G2: *Sağ ol ama gerek yok. (Hvala, ali nema potrebe.)*

G1: *Atla, be oğlum! Sırtımızda taşıyacak değiliz, ya!*

(Ma daj upadaj, sinko! Ta nećemo te nositi na leđima.)

G2: *Peki abla. (Dobro.)*

(Deli Yürek.OBN.22.09.2005.)

Ponuda se sastoji iz pogodbene rečenice *istersen (ako hoćeš)*, tj. kondicionalne modalnosti u zavisnoj i optativa *bırakayım seni (da te odbacim)* u glavnoj rečenici. Upotrebom kondicionalne modalnosti sagovorniku se ostavlja dovoljno prostora da odbije ponudu. Odgovor je odbijanje zahvaljivanjem: *sağ ol (hvala)* i objašnjenjem *gerek yok (nema potrebe)*. Potom slijedi ponavljanje ponude u kojoj se koristi imperativ u svrhu njenog intenziviranja a ujedno se umanjuje dug koji sagovornik može osjetiti i iz tog razloga odbijati ponudu.

Nuđenje pomoći

Nuđenje pomoći samo po sebi iskazuje brigu za sagovornika i njegove potrebe tako da se može reći da takve ponude predstavljaju upečatljiv primjer strategija pozitivne učtivosti kao strategija kojima se postiže solidarnost sa sagovornikom.

G1: *Ben sana yardım ederim. (Ja ću ti pomoći.)*

G2: *Yok yok, gerek yok. Ben hallederim. (Ne, ne, nema potrebe. Ja ću to srediti.)*

(Bizim Evin Halleri.TRT.13.05.2005.)

Nuđenje pomoći izraženo je prezentom na *-r*, koji je najčešće sredstvo iskazivanja ponuda u turskom jeziku.

Odgovor sadrži odbijanje već spomenutom frazom: *gerek yok (nema potrebe)* kojoj je priključen prilično čest izraz *ben hallederim (ja ću to srediti/snaći ću se)*. To je komisiv čija je ilokucijska namjera obavezati govornika na radnju ili ne-radnju, a “smjer djelovanja ide kao i kod direktiva od svijeta prema riječima, a psihički stav pošiljaoca se sastoji u njegovoj namjeri da učini neku radnju” (Ivanetić 2003:73).

G1: *Yardıma falan ihtiyacın varsa, yani ya da ne bileyim, başka herhangi bir şeye.*

(Ako ti treba moja pomoć, ili ne znam, nešto drugo.)

G2: *Yok yok, teşekkürler, idare ediyorum işte. Ama düşündüğün için sağ ol.*

(Ne, ne, hvala, snalazim se nekako. Ipak, hvala ti što si mislila.)

G1: *Yani, emin misin? Bak, açsan falan hemen gelebilirim.*

(Jesi li siguran? Slušaj, ako nazoveš, ja odmah mogu doći.)

G2: *Peki. Tamam.* (Dobro.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.15.06.2005.)

Ponuda je realizirana samostalno upotrijebljenim kondicionalom: *yardıma falan ihtiyacın varsa (ako ti treba pomoć ili nešto slično)*. Takva samostalna upotreba može se, s jedne strane, smatrati načinom da se izrazi “nedoumica, kolebanje, neodlučnost” što bi upućivalo na distanciranje i strategije negativne učtivosti, ili, s druge strane, elipsom koja se, prema Penelopi Brown i Stephenu C. Levinsonu, smatra sredstvom strategija pozitivne učtivosti. No odgovor ne mora biti isključivanje jedne od opcija. Do sada se pokazalo da preplitanje ovih strategija u jednom istom govornom činu nije neuobičajena pojava. U odgovoru na ponudu nalazi se zahvaljivanje što je govornik iskazao brigu i mislio na sagovornika.

G1: *Yardıma gelir miyim? (Da ti pomognem?)*

G2: *Yok ben hallederim.* (Ne, ja ću to srediti.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.27.05.2005.)

Prezent na *-r* ovdje je distantni (daljinski) član koji ostavlja prostora za sagovornikovo odbijanje a glagol *gelmek (doći)* je proksimalni (blizinski) član i zapravo je dio drugih strategija pozitivne učtivosti kojima se manipulira tačkom gledišta. Odgovor je odbijanje: *yok (ne)* + već spomenuta fraza: *ben hallederim*.

G1: *Nur yardım edeyim! (Da ti pomognem, Nur?)*

G2: *Sağ ol canım. Sana göre yapılacak bir şey yok.* (Hvala ti, dragi moj, nemaš šta.)

G1: *Ekmeği keseyim. (Da izrežem hljeb?)*

G2: *Ha olur. Aferin!* (Aha, može. Svaka čast!)

(Aynalar.TRT.07.08.2005.)

Ponuda je oba puta izražena optativom. Prvi put je odgovor odbijanje izraženo zahvaljivanjem i objašnjenjem. Druga ponuda se prihvaća: *ha olur, aferin (aha, može, svaka čast/bravo)*. Prihvatanje sadrži uzvik *ha* koji ovdje ponajprije označava “afektivno reagiranje u smislu iznenađenja, neočekivanosti” mada bi se moglo reći da označava i “bodrenje, poticaj” (Čaušević 1996:431). Potom slijedi prezent na *-r* “koji označava i radnju koju je netko spreman i sposoban izvršiti...” (Čaušević 1996:248), pa se tako oblik *olur* prevodi našim izrazom *može*. Na kraju dolazi uzvik *Aferin! (Bravo!/Svaka čast!)*.

Primjeri ponuda pokazali su različita jezička sredstva koja učestvuju u njihovoj realizaciji. Zavisno od toga da li se radilo o simetričnim ili asimetričnim relacijama sagovornika korišteni su različiti oblici: od prezenta na *-r* do imperativa i optativa.

Obećanja

Obećanja spadaju u širu grupu govornih činova komisiva čija je ilokucijska namjera obavezivanje govornika na radnju ili, pak, neradnju. John Searle je prikazao njihovu detaljnu strukturu smatrajući ih prilično formalnim i dobro uobličenim govornim činovima (Searle 1991:110). Tako je preuzimanje obaveze da se izvrši neka radnja suštinska odlika obećanja. Razliku između ovog govornog čina i komisiva prijetnje Searl objašnjava na sljedeći način: obećanje je “zavjet da će neko nešto učiniti za tebe, a ne tebi. Prijetnja je zavjet da će neko učiniti nešto tebi, a ne za tebe” (Searle 1991:115).

G1: *Siz rahatınızda bakın ben çıkıyorum zaten.* (Ja ionako izlazim, vi uživajte.)

G2: *Ateşi almaya mı geldin ? Bu ne acele?* (Jesi li došao po vatru? Kakva je to žurba?)

G1: *Yine gelirim seni gördüğüm yeter.* (Doći ću opet. Dovoljno je da sam te vidio.)

(Deli Yürek.OBN.14.09.2005.)

Obećanje je izraženo prezentom na *-r*: *yine gelirim* (*doći ću ponovo*) i to zbog njegovog označavanja potencijalne buduće radnje. To se obećanje kao sredstvo ublažavanja potencijalne prijetnje daje na rastanku koji, kako je već rečeno, predstavlja ugrožavanje pozitivnog obraza sagovornika.

Bunu da atlatırız biz. (I to ćemo mi prebroditi)

(Deli Yürek.OBN.06.10.2005.)

Obećanje je, opet, realizirano prezentom na *-r* i to glagola *atlatmak* (prebroditi). Prvo lice množine zajedno sa “inkluzivnim mi” (*biz*) u poziciji iza predikata pojačava i naglašava solidarnost i bliskost.

Takma güzel kafanı sen öyle işlere. Halleder onları da Lemanın.

(Ne zamaraj svoju lijepu glavu tim stvarima. Sredit će njih tvoja Leman.)

(Mağden 2002:82)

Ovaj put su u inverziji i objekt i subjekt (radi isticanja). Glagol *halletmek* (*riješiti*) u prezentu na *-r* ovdje se pojavljuje kao obećanje. Umjesto prvog lica korišteno je treće lice u svrhu postizanja distance i objektivnosti.

G1: *Her şey düzelecek Gökçe. Sen bir an önce iyileşmeye bak!*

(Gökçe, sve će se srediti. Ti gledaj da se što prije oporaviš!)

G2: *Beni burada unutmazsınız, değil mi?*

(Nećete me ovdje zaboraviti, je li?)

G1: *Merak etme. Yine geleceğiz.*

(Ne brini. Opet ćemo doći.)

(Deli Yürek.OBN.24.08.2005.)

Prvo obećanje (takva su obećanja bila vrlo česta u korpusu) odnosi se na poboljšanje situacije. Obećanje ovdje djelomično prelazi u drugi govorni čin koji bi se mogao nazvati tješjenje. Jedina bi razlika bila učešće i utjecaj govornika. Obećanje bi uključivalo njegov, makar simboličan angažman. Futur je ovdje korišten kao glagolsko vrijeme koje u binarnoj opoziciji s prezentom na *-r* označava kategoričnu budućnost, radnju “koja će se, prema procjeni objektivnih okolnosti ili subjektivnom uvjerenju osobe koja govori, neizostavno realizirati.” Isto tako se “prezentom na *-r* izražava i buduća radnja kao rezultat stjecaja okolnosti i kao spontan čin, dok upotreba futura na *-(y)acak* nužno podrazumijeva postojanje planirane i namjeravane radnje” (Čaušević 1996:250). To je dodatan argument da se o datom primjeru može govoriti kao o obećanju.

Drugo je obećanje, opet, izraženo futurom na *-(y)acak* i to glagola *gelmek* (doći), o kojem se više govori u *manipuliranju tačkom gledišta*. Ovo je obećanje karakteristično za rastanke sa sagovornikom.

Sen hiç merak etme benim güzel karıcığım. Yaşlandığımızda ben seni hiç yalnız bırakmayacağım hep böyle yanında olacağım.

(Ništa ti ne brini, draga moja ženo. Dok god smo živi, ja te neću ostaviti, uvijek ću biti uz tebe.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.25.04.2005.)

Obećanju izraženom futurom na *-(y)acak* prethodi izraz: *merak etme* (*ne brini*), tzv. “urgentni imperativ”, koji se koristi u savjetima. U turskom su jeziku markirane rečenice s ličnim zamjenicama kao subjektima. One prenose određeno dodatno “pragmatičko” značenje i naglašavaju subjekt, stavljaju ga u fokus kao što je to slučaj i u primjeru: “Bütün evi bir günde boyayamam. - Ben sana yardım ederim.” (Topbaş, Özcan 1996) (“Ne mogu okrečiti cijelu kuću za jedan dan.” - (Ma) Ja ću ti pomoći.”).

Aşkı bu arada ben de sana bir özür borçluyum. Bundan sonra senin kıyafetine karışmayacağım.

(Ljubavi, i ja tebi dugujem izvinjenje. Više se neću miješati u tvoje odijevanje.)

(Kuzenler.TRT.20.06.2005.)

Ovdje se radi o govornom činu isprike, koji je praćen obećanjem da se određena situacija/radnja/postupak neće ponoviti.

Güzel. Bu yardımın karşılıksız kalmayacak. (Fino, ova tvoja pomoć neće ostati bez naknade.)

(Deli Yürek.OBN.26.08.2005.)

U tom obećanju kategorično značenje futura može se objasniti i pozicijom govornika koji je nadređen sagovorniku..U sljedećem primjeru pored glagolskog vremena futura na *-(y)acak* nalazi se fraza, odnosno performativni glagol: *söz veriyorum* (*dajem riječ/obećavam*) čime se pojačava i potcrtava kompletan iskaz:

Canım kızım, canım benim, birtanem. Her şey düzelecek. Sana söz veriyorum. Tüm bu yaşadıklarımı sana unutturacağım.

(Dušo moja, kćeri moja, jedina moja. Sve će se srediti. Dajem ti riječ. Učinit ću da zaboraviš sve što si preživjela.)

(Deli Yürek.OBN.29.08.2005.)

Umjesto performativnog glagola *söz vermek* (*dati riječ/obećati*) može se koristiti skraćeni oblik: *söz* (*riječ*). Takva upotreba (kao i sve druge elipse i kontrahiranja) koristi se među sagovornicima manje socijalne distance:

G1: *Ver de görelim...* (Daj da vidimo...)

G2: *Veririm, ama sen de verecek misin?* (Dat ću, ali i ti ćeš dati?)

G1: *Vereceğim.* (Dat ću.)

G2: *Söz mü?* (Obećavaš?)

G1: *Söz.* (Obećavam.)

(Parlatır 1996:104)

Kao što se može zaključiti iz primjera, u realizaciji obećanja u turskom jeziku učestvovala su najčešće dva glagolska vremena: prezent na *-r* i futur na *-(y)acak*. Česta upotreba prezenta na *-r* u ovim govornim činovima, koji su uvijek usmjereni ka budućnosti može se objasniti religijskim vjerovanjem da govornici kao ljudska bića nemaju kontrolu nad budućim djelovanjima.

Sljedećom se strategijom signalizira da sagovornik ima iste želje kao i govornik i da će pomoći u njihovom ostvarivanju.

5.2.12 Optimizam

Optimizam, prema riječima Penelope Brown i Stephena C. Levinsona, možda ponajbolje ističe razliku između strategija pozitivne i negativne učtivosti. Naime ovdje zbog pretpostavljenog zajedničkog interesa govornik predviđa sagovornikovu saradnju. Upravo te pretpostavke ili "optimistični" izrazi koji ugrožavaju sagovornikov *obraz*, kao i direktnost, čine ovu strategiju tako upečatljivo različitom od strategija negativne učtivosti.

U sljedećem primjeru izostala je očekivana strategija *optimizam*. Sagovornica je uznemirena jer govorno lice s kojim je na maloj socijalnoj distanci koristi strategije negativne učtivosti:

G1: *Biraz girebilirim miyim?* (Mogu li malo ući?)

G2: *Tabii tabii. Rahat otursana.* (Naravno. Hajde sjedi.)

G1: *Okuyor muydun? Seni rahatsız etmek istemem.* (Jesi li čitala? Ne želim te uznemiravati.)

G2: *Tabii, rahatsız etmiyorsun, bu kadar kibar olacaksan işte o zaman rahatsız olabilirim.*

(Naravno da me ne uznemiravaš, ali tek ću biti uznemirena ako nastaviš biti tako učtiva.)

(Ongun 1998:90)

Izraz *nadam se* (tur. *umarım*), također, signalizira određen optimizam govornika, vjerovatnoća je izražena i modalnom upotrebom nastavka *-dir*:

G1: *Umarım böyle zırt pırt gelip gitmem sizi rahatsız etmiyordur.*

(*Nadam se* da vas ovi moji nagli dolasci i odlasci ne uznemiravaju.)

G2: *Estağfurullah. Buyurun.* (Bože sačuvaj. Izvoli.)

(Deli Yürek.OBN.22.09.2005.)

G1: *Handan bu ne güzel sürpriz!* (Kako lijepo iznenađenje, Handan!)

G2: *Zamansız gelmedim umarım.* (*Nadam se* da nisam došla u nezgodno vrijeme.)

G1: *Hayır. Çok sevindim uzun zaman oldu.* (Ne. Baš mi je drago, prošlo je dosta vremena.)

(Samyeli.TRT.09.06.2005.)

U sljedećim je primjerima prisutno sintaksičko sredstvo kojim se strategija *optimizam* ostvaruje kako u engleskom tako i u našem i turskom jeziku. Riječ je o upitnim frazama/dopunskim pitanjima/privjescima (engl. *tag-questions*):

G1: *Her şey düzelecek Gökçe. Sen bir an önce iyileşmeye bak.*

(Sve će se srediti, Gokče. Ti gledaj da što prije ozdraviš.)

G2: *Beni burada unutmazsınız, değil mi?*

(Nećete me ovdje zaboraviti, *zar ne/je l' da?*)

(Deli Yürek.OBN.24.08.2005.)

G1: *Anneceğim?* (Mamice?)

G2: *Efendim, kızım?* (Molim, kćeri?)

G1: *Önümüzdeki cumartesi günü bir arkadaşın partisi var. Gidebilirim, değil mi? (Bu da daha etkili oluyor - Gidebilir miyim? - diye sorunca - Dur bakalım, bir düşüneyim veya gidemezsin)*

(Sljedeće subote jedan prijatelj priređuje zabavu. Mogu ići, *zar ne/je li tako?* /To puno bolje prolazi. Kad pitaš - Mogu li ići?, onda odgovor bude: Stani, da vidimo, da razmislim, ili: Ne možeš ići./)

(Ongun 1998:17)

Objašnjenje u zagradi pokazuje razlog izbora te strategije, naime, upotrebom izraza *değil mi?* (*zar ne?*) govorno lice očekuje da će dobiti pozitivan odgovor.

Sljedeće lingvističko sredstvo ostvarivanja strategije *optimizam* karakteristično je za turski jezik. Riječ je analitičkoj formi: *-(y)i + vermek* (gerund na *-(y)i* s glagolom *vermek* što znači *dati*) koja "služi za izražavanje brzine i trenutačnosti gl. radnje, npr.: *Dükkanı gidiver!* "Skokni do prodavaonice!"; *Mektubu da yazıver, postaneye götürüyüm.* "Napiši časkom i pismo, da ga odnesem na poštu." (Čaušević 1996:309). Čini se da u pragmatičkom smislu ova analitička forma pretpostavlja da zahtjev koji se njome izražava ne predstavlja velik pritisak na sagovornika i da će ga on moći brzo izvršiti (iz istog razloga ova bi forma mogla

svoje mjesto imati i u strategiji *umanjivanja nametanja*). Ovaj oblik koriste više pozicionirani ili sagovornici na maloj socijalnoj distanci. Naš prijevodni ekvivalent nekad može biti deminutivni glagol, naprimjer, *skoknuti* ili izrazi: *časkom, malo, začas*.

Çok şeyler yapabilirsiniz Sadık amca, yani biraz şu marangozluk işini öğretilerseniz.

(Možete uraditi mnogo toga, čika Sadik, mislim kad biste ga malo poučili tom stolarstvu.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.02.05.2005.)

G1: *Anne yapabileceğim bir şey var mı?* (Mama, ima li nešto što ja mogu uraditi?)

G2: *Yok, kızım, yok yok, sağ ol. A, bak, Fusun ne diyecektim... Sana zahmet, gelirken onu getiriver.*

(Ne, kćeri, nema, hvala. A, slušaj, Fusun, šta sam ono htjela reći... Molim te, kad budeš dolazila, ponesi ga.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.24.06.2005.)

Ovdje je u našem prijevodnom ekvivalentu teško postići isti učinak. Slično je i u sljedećem primjeru, osim što se može dodati glagol *skokni*:

Haydi, benim aslan kızım, bana bir su getiriver.

(Hajde moja djevojčice, skokni i donesi mi vode.)

(Ongun 1998:23)

Zahtjev je dodatno ublažen načinom oslovljavanja: *benim aslan kızım* što doslovno znači *moja djevojčice lavice*.

Strategija *optimizam* najčešće se realizira upotrebom glagola *ummak* (nadati se) kao i dopunskim pitanjima. Zanimljivo je kako se ovdje pokazuje jedna drugačija, pragmatička funkcija analitičke forme na $-(y)i + vermek$.

Narednom se strategijom može umanjiti ugrožavanje sagovornikovog *obraza* kroz isticanje kooperativnosti.

5.2.13 Uključivanje govornika i sagovornika u istu aktivnost

Upotrebom inkluzivnog *mi* govornik sugerira sagovorniku zajedničku uključenost u određenu aktivnost koju od njega zahtijeva i na taj način umanjuje ugrožavanje njegovog *obraza*.

U engleskom je jeziku inkluzivno *mi* sadržano i u izrazu *let's* (*hajde da...*). Penelope Brown i Stephen C. Levinson navode sljedeće primjere: *Let's have a cookie, then.* - *Hajde da uzmemo kolačić.* (tj. da *ja* uzmem kolačić) ili *Let's get on with dinner, eh?* - *Da nastavimo s večerom?* (tj. da *ti* nastaviš s večerom) (Brown, Levinson1987:127). Prijevodni ekvivalent u turskom jeziku bio bi optativ za prvo lice množine. Zanimljivo je da prvo lice množine optativa glagola *bakmak* (vidjeti) – *bakalım* Ekrem Čaušević smatra partikulom koja „služi za a) poticanje (s imperativom), npr. Otur bakalım! ‘Pa sjedi!’...b) izražavanje sumnje, rezerviranosti, pretpostavke i sl., npr. Bakalım n'olur? ‘Pa da vidimo što će biti?’“ (Čaušević

1996:427). U ostalim slučajevima susreće se lična zamjenica *biz* (*mi*) i glagolski oblici koji sadržavaju lični nastavak za prvo lice množine.

Hoşgeldin! Ee, neler yaptık bugün? (Dobrodošla? E, pa šta smo danas sve radili?)
(Şafak 2000:77)

Ovdje je inkluzivno *mi* korišteno umjesto drugog lica jednine (*Şta si ti radila?*).

Bu fırsati kaçırmayalım, lütfen. İnan bana!
(Ne propustimo tu priliku, molim te. Imaj povjerenja u mene!)
(Deli Yürek.OBN.16.08.2005.)

Optativ prvog lica množine *kaçırmayalım* (*ne propustimo*) znači, ustvari, *nemoj ti propustiti*.
İsterseniz bir hatırlatma yapalım. (Ako želite, da podsjetimo.)
(Kadına dair.TRT.25.05.2005.)

Voditeljica kontakt-programa koristi optativ za prvo lice množine *hatırlatma yapalım* (*da podsjetimo*), a zapravo misli *da vi podsjetite*. Na taj način ona ublažava svoj zahtjev, pokazujući zahtijevanu radnju kao zajedničku aktivnost.

G1: *Hani, kendi kendime dedim ki ben ne yapıyorum hiç bir şeye yaramadım oturuyorum, değil mi, abi? O zaman iş mesela kahvede niye çalışmayım ben bir kahvede miyim?*
(Rekoh sama sebi pa šta ja radim, beskorisna sam, samo sjedim, zar nije tako, brate? Pa , zašto onda ne bih radila, naprimjer, u jednoj kafani, jesam li sad u jednoj kafani?)

G2: *Aslında doğru haklısın, biliyor musun? Neden sana bir iş bulmuyoruz ki?*
(U stvari, u pravu si, znaš? Pa, što mi tebi ne nađemo neki posao?)
(Bizim Evin Halleri.TRT.09.05.2005.)

U odgovoru na zahtjev Govornik 2 koristi oblik prezenta na *-yor* u prvom licu množine *bulmuyoruz* (*ne nađemo*) a zapravo želi reći: *ja ne nalazim*. Ovim se preključenjem na inkluzivno *mi* želi potcrtati kooperativnost i zajedništvo s jedne strane, a s druge strane se umanjuje eventualni dug koji bi Govornik 1 mogao osjetiti prema Govorniku 2.

I u sljedećem primjeru traženja dozvole inkluzivno *mi* zamjenjuje prvo lice jednine:

Artık şeker yiyebilir miyiz Nermin abla?
(Možemo li sad jesti slatkiše, teta Nermina?)
(Mungan 2002:51)

G1: *Babacığım boş günüm, ya.* (Pa danas mi je, tatice, slobodan dan.)

G2: *Boş günün, ya. Aman, ne güzel! Ne dersin babanla kısacık bir tur yapalım, ya?*
(Slobodan dan? O, kako lijepo! Šta kažeš da sa svojim tatom malo prošetam?)
(Bizim Evin Halleri.TRT.13.05.2005.)

Optativ u prvom licu množine *yapalım* (*da napravimo*) nije moguće zbog kongruencije prevesti na naš jezik u istom licu. Zanimljivo je da u turskom primjeru taj oblik ide zajedno s *babanla* (*sa svojim ocem*), koji je korišten umjesto lične zamjenice za prvo lice jednine. Takvo je preključivanje s lične zamjenice za 1. lice na ličnu zamjenicu za 3. lice često u razgovoru s djetetom, naprimjer, *Mama /=ja/ će ti sada dati da jedeš* (Kordić 2002:30). U navedenom primjeru preključivanje u govornom činu zahtjeva/poziva naglašava i podsjeća da je riječ o ocu, pa se time sagovornik podstiče na izvršenje radnje, dok oblik optativa u prvom licu jednine potcrtava zajedništvo.

Postoji još jedan način da se sagovornik uključi u zajedničku aktivnost:

5.2.14 Davati (ili pitati za) razlog

Davati ili pitati za razlog, kako navode Penelope Brown i Stephen C. Levinson, konvencionalizirana je forma pozitivne učtivosti u engleskom jeziku. Zapravo, konvencionalizirana je forma indirektno sugestije koja prije traži nego što daje razloge (*why not, why don't... – zašto ne...*). Takvim se uključivanjem sagovornika u “praktično prosuđivanje”, zajedno s pretpostavkom o podjednakim interesima, ugrožavanje *obraza* prikazuje prihvatljivim i razumnim. Zanimljivo je da se pomjeranjem glagola (koji slijedi iza pitanja *zašto ne*) u prošlost može od sagovornika tražiti razlog zašto je/nije nešto učinio (a on nema prihvatljive razloge) i tako prijeći u govorni čin ekspresivne kritike (Brown, Levinson 1987:128).

U turskim je primjerima čest izraz: *neden olmasın* (bosan. *zašto /da/ ne*; engl. *why not*).

U prvom je primjeru ova strategija korištena u govornom činu traženja usluge. Drugi primjer sadrži izraz *neden olmasın* u pozitivnom odgovoru na ponudu/molbu.

Ha, işte ben de bunu diyorum. Yani, neden olmasın, mesela böyle bir tanıdıklarından biri olsa da ya güvenilecek biri, değil mi, ben de onun yanında çalışırsam.

(Eto, i ja to kažem. Mislim, zašto da ne, naprimjer ako ti imaš nekog poznatog ili pouzdanog da ja radim kod njega.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.09.05.2005.)

Merhaba, tatlım nasılsın? Tabii buluşabiliriz. Hayatım biz bizim kahvede değil, bir yerdeyiz. Buraya gelebilir misin? Ben de seni görmeyi çok isterim. Tabii. Tamam, hayatım, neden olmasın? Görüşürüz.

(Zdravo, srce, kako si? Naravno da se možemo naći. Draga, nismo u našem kafeu, na jednom smo drugom mjestu. Možeš li doći ovamo? I ja tebe želim vidjeti. Ma, naravno. U redu, draga, zašto da ne? Vidimo se.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.11.05.2005.)

I narednom se strategijom, ali na jedan drugačiji način, može pozivati na zajedničku aktivnost.

5.2.15 Pretpostavljanje/ utvrđivanje reciprociteta

Postojanje saradnje između govornika i sagovornika može se pokazati i ukazivanjem na recipročna prava i obaveze. Govornik može reći: *Ja ću za tebe uraditi X ako ti za mene uradiš Y*, ili *Ja sam prošle sedmice za tebe učinila X, pa ti ove sedmice učini Y za mene*. Potcrtavajući uzajamna prava ili naviku recipročnog ugrožavanja *obraza*, govornik može ublažiti prijetnju *obrazu* sagovornika (Brown, Levinson 1987:129).

Olur, hepsini yaparım. Yalnız, benim de sizden bir ricam var.

(Može, sve ću to uraditi. Samo, i ja imam jednu molbu za vas.)

(Kurşunlu 1997:96)

Govorno lice G1 prihvata da ispuni zahtjev sagovornice, ali istovremeno kaže da i ono ima molbu za nju. Izraz je dodatno ublažen veznikom *yalnız* (*samo*).

5.3 Strategije negativne učtivosti

Negativna učtivost usmjerena je ka sagovornikovom *negativnom obrazu*. *Negativan obraz* čine potrebe pojedinca za slobodom i neometanim djelovanjem što je srž onoga što uobičajeno nazivamo ukazivanjem poštovanja, za razliku od pozitivne učtivosti kao okosnice bliskosti. Kad se u zapadnim kulturama govori o učtivosti, misli se, ustvari, na ovu negativnu učtivost. Ona predstavlja kompleks lingvističkih strategija izrazite konvencionaliziranosti, koje već odavno nalazimo u knjigama o lijepom ponašanju. Ove se strategije koriste onda kad se želi ostvariti socijalno distanciranje, suprotno strategijama pozitivne učtivosti koje služe postizanju bliskosti i solidarnosti među sagovornicima. Kulture distance pretpostavljaju da su konflikti i konfrontacije neizbježni i veoma opasni, misli Robin T. Lakoff. Stoga se primjenjuju strategije koje sagovornike održavaju na dovoljnom odstojanju. Riječ je o učtivosti distance analognoj “teritorijalnim strategijama” kod životinja: pazimo da ne upadnemo u nečiji tuđi prostor, u doslovnom i prenesenom značenju (Lakoff 1990:34).

No ne treba zaboraviti da strategije negativne učtivosti kao način ublažavanja potencijalno konfliktnih govornih činova mogu biti usmjerene i prema *pozitivnom obrazu* sagovornika, npr. kod izražavanja ekspresivne kritike.

5.3.1 Konvencionalizirana indirektnost

Konvencionalizirana je indirektnost, prema riječima Penelope Brown i Stephena C. Levinsona, ishod dviju oprečnih namjera: želje da se sagovorniku ostavi prostora (za odbijanje) i želje da mu se direktno obrati. Konvencionalizirana indirektnost mjesto je sudara ove dvije tendencije, ali je ujedno i kompromis koji omogućuje njihovo, barem djelomično ostvarenje. Govornik svoj izričaj čini težim za razumijevanje kako bi ga ublažio i učinio učtivijim (Lakoff 1990:31). Postoji još jedan nesklad koji Nada Ivanetić opisuje kao “nesklad između namjeravane funkcije iskaza i njegovog doslovnog značenja indiciranog formalnojezičnim sredstvima. Ovdje se jedna radnja obavlja pomoću druge: zahtijeva se pitajući, zapovijeda se tvrdeći...” (Ivanetić 1995:22). Ili, kako Anja Nikolić-Hojt tvrdi: govornik misli ono što je rekao, ali i više od toga, jer postoji primarna (nedoslovna) i sekundarna (doslovna) namjera. Sve ilokucije su indirektno i do njihove snage dolazi se pomoću skupa implikatura i strategija prepoznavanja prve i svih narednih namjera (Nikolić-Hojt 1993:36). Postoji cijela skala konvencionaliziranosti pa tako i stepeni kompromisa u jednom (direktnost) i drugom (indirektnost) smjeru. Najizraženija forma konvencionalizirane indirektnosti, prema Penelopi Brown i Stephenu C. Levinsonu, jesu tzv. indirektni govorni činovi. Njihova je konvencionaliziranost ustupak želji da se bude direktan

tako da sagovornik ne može imati dvojbu o tome šta je govornikova intencija. No isto tako su “indirektne forme uvijek dopunjene izraženom učtivošću i predstavljaju ublažavanje zahtjeva” (Katnić-Bakaršić 2003:101). Nijedan govornik engleskog jezika, osim u nekim vrlo bizarnim okolnostima, neće sljedeće pitanje protumačiti kao zahtjev za određenom informacijom: *Can you pass the salt?* (*Možeš/ možete li mi dodati so?*, Brown, Levinson 1987:133). Isti se zahtjev može realizirati kroz cijelu skalu indirektnih govornih činova:

Can you pass the salt? (*Možeš/ možete li mi dodati so?*)

Could you pass the salt? (*Da li biste mi mogli dodati so?*)

Could you possibly pass the salt (please)? (*Da li biste mi, možda, mogli dodati so /molim vas/?*)

Leech, također, tvrdi da se stupanj učtivosti može uvećavati kroz upotrebu sve indirektnijih govornih činova. Oni su sve više učtivi, jer uvećavaju broj opcija, a snaga ilokucije slabi što je ona indirektnija (Leech 1983:108). Međutim, neobaveznost podrazumijeva indirektnost, ali indirektnost ne uključuje neobaveznost jer postoje primjeri gdje indirektnost ugrožava maksimu takta kao u primjeru: *Zar ne možeš biti tih?* gdje je negativno pitanje indirektnije od pozitivnog, a opet je neučtivo, tj. narušava maksimu takta jer je sagovornikov izbor sužen (Leech 1983:127). Indirektnost ne podrazumijeva nužno učtivost, tvrdi i Shoshana Blum-Kulka, učtivost i indirektnost povezani su samo u slučaju konvencionalizirane indirektnosti (Blum-Kulka 1987:132).

Može se reći da i turski jezik posjeduje konvencionalizirane indirektne činove, u kojima je gotovo redovito zastupljen prezent na *-r* (ponekad u posibilitivu) i to u upitnom obliku (ublažavanje najčešće preuzima formu pitanja, Lakoff 1990:31): *Bir şeker bana uzatır misın canım?* (Hoćeš/Možeš li mi, dušo, dodati jednu bombonu?). Naime prezentom na *-r*, za razliku od futura na *-(y)acak*, označava se “nekategorična ili potencijalna budućnost”. Tako se ovaj prezent “upotrebljava u slučajevima kad izvršenje neke radnje ovisi o brojnim objektivnim ili subjektivnim okolnostima...” (Čaušević 1996:243). Takve semantičke osobine prezenta na *-r* predodredile su njegovu pragmatičku upotrebu u govornim činovima molbe, zahtjeva, ublažene zapovijedi jer se sagovorniku ostavlja dovoljno prostora za izbor, odnosno odbijanje i distanciranje.

Bir dakika bakar misiniz? Biraz konuşabilir miyiz?

(Možete li jednu minutu? Možemo li malo porazgovarati?)

(Bedel.TRT.07.11.2005.)

Doslovan prijevod izraza *bakar misiniz?* jeste: *možete li pogledati?* No njegova je osnovna funkcija skrenuti pažnju sagovornika (konobara, prodavača i sl.). U našem se jeziku u toj funkciji nalaze različiti izrazi poput *molim vas*, *oprostite*.

G1. *Madam benimle dans eder misiniz?*

(Gospođo, da li biste plesali sa mnom/hoćete li plesati sa mnom/jeste li za ples?)

G2: *Memnuniyetle.* (Vrlo rado.)
(Bedel.TRT.21.11.2005.)

Prezent na *-r* u govornom činu poziva može se prevoditi našim potencijalom prvim.

“Značenje iterativnosti može podrazumijevati i to da se neka radnja ne vrši samo po navici nego i svjesno ili, pak, sasvim spontano. Stoga ovaj prezent nosi i naglašena intencionalna značenja, koja se u h. jeziku najčešće izražavaju pogodbenim načinom (potencijalom)” (Čaušević 1996:247).

Upotrebom oblika potencijala “molba” postaje još učtivija i u molbama se često javlja i partikula *možda* (Mrazović, Vukadinović 1990:612).

Çiğdem, hayatım. Çiğdem lütfen, gelir misin?
(Çiğdem, dušo! Çiğdem, hoćeš/možeš li doći, molim te?)
(Kuzenler.TRT.25.04.2005.)

Ovdje se zapaža mogućnost prevođenja prezenta na *-r* našim glagolom *moći*, jer on “označava i radnju koju je netko spreman i sposoban izvršiti...” (Čaušević 1996:248). No, sagovornik zna da ga govornik to ne pita u doslovnom smislu.

G1: *Gülçin şunları da envantere geçer misin, lütfen?*
(Gulçin, hoćeš li, molim te, ovo zavesti u inventar?)

G2: *Tabii.* (Naravno.)
(Deli Yürek.OBN.03.10.2005.)

U prethodnim primjerima zahtjev je dodatno ublažen modalnom riječju *lütfen* (*molim vas/te*).

G1: *Açmıyacak mısın şu kapıyı?* (Zar nećeš otvoriti ta vrata?)

G2: *Saçmalama ayağımda Meltem var. Sen açar mısın, lütfen?*
(Glupost, Meltem mi je na nogama. Hoćeš li, molim te, ti otvoriti?)

G1: *Sakız anne şu kapıyı bir açiver, sana zahmet!*
(Mama Sakiz, otvori časkom ta vrata ako ti nije teško.)
(Bizim Evin Halleri.TRT.16.06.2005.)

Navedeni primjer vrlo ilustrativno pokazuje cijelu skalu govornih činova zahtjeva od najučtivije forme (koju, ne slučajno, izgovara sagovornica - više je istraživanja u različitim jezicima pokazalo da su žene u komunikaciji učtivije): *Sen açar mısın, lütfen?* (*Hoćeš li, molim te, ti otvoriti?*), preko forme koja se koristi među sagovornicima male socijalne distance: *Sakız anne şu kapıyı bir açiver, sana zahmet!* (*Mama Sakiz, otvori časkom ta vrata, ako ti nije teško*), do forme koja se može smatrati neučtivom (odrično-upitni oblik) ne samo u turskom, već i u našem

i engleskom jeziku (za Penelopu Brown i Stephena C. Levinsona pitanje: *Couldn't you pass the salt?* označeno je kao izrazito neučtivo, Brown, Levinson 1987:135, istog mišljenja je i Leech, Leech 1983:127): *Açmiyacak mısın şu kapıyı? (Zar nećeš otvoriti ta vrata?)*. Izraz *zahmet olmazsa* ili *zahmet olmasın* (u navedenom primjeru u skraćenoj verziji *sana zahmet - molim, ako nije teško, da ti ne bude teško*) upotrijebljen samostalno znači *molim*, a ako stoji uz još neku riječ, označava molbu *ako ti/vam nije teško* (Teodosijević 2004:34).

G1: *Senden bir şey rica edebilir miyim? (Mogu li te nešto zamoliti?)*

G2: *Elbete. (Svakako.)*

G1: *Şu dosyalarından birini benim için inceleyebilir misin? Görüşünü merak ediyorum.*

(Možeš li za mene pogledati jedan od ovih dosjea? Zanima me tvoje mišljenje.)

(Aynalar.TRT.21.04.2005.)

Govorni čin molba ima svoj uvod izražen upitnom rečenicom: *Senden bir şey rica edebilir miyim? (Mogu li te nešto zamoliti?)*.

Glagol *rica etmek* (moliti, zamoliti), prema Mirjani Teodosijević, može se u zavisnosti od konteksta koristiti u svim vremenima i licima, ali je najčešća upotreba u prezentu na *-r* i to u upitnom obliku, kao i u posibilitivu (ni ovdje se ne radi o doslovnoj moći sagovornika da nešto uradi). Isto značenje ima i fraza *Bir ricam olacak (Nešto ću te/vas zamoliti)* što doslovno znači *imaću jednu molbu za tebe/vas* (upotreba futura kao sredstva distanciranja, također, obilježava strategije negativne učtivosti), npr.: *Senden bir ricam olacak* što doslovno znači *Imat ću jednu molbu za tebe/nešto ću te zamoliti*, ili *Bir ricam var. (Imam jednu molbu.)* (Teodosijević 2004:33).

G1: *Ya bakar mısın, şu dosyayı emanet etsem sana, göz kulak olur musun ya?*

(Molim te, ako ti ostavim ove dokumente hoćeš li ih pričuvati?)

G2: *Oluruz canım, n'olacak ki... (Hoćemo, dušo, naravno...)*

(Uzuner 2006:58)

Kao što se može zaključiti iz primjera, konvencionalizirana se indirektnost najčešće koristi u govornim činovima zahtjeva/molbe. Zapravo se radi o jednom govornom činu kojemu je svrha navesti sagovornika na neku radnju/smjernu djelovanja, pri čemu on sam odlučuje o tome hoće li to učiniti. "Molba" je (bila) karakteristična za istočnoevropska društva kao forma pisma, kojom pošiljatelj, unižavajući sebe, traži neku vrstu privatne usluge od institucije, za razliku od "aplikacije" koja se u zapadnim društvima šalje institucijama koje imaju moć, ali i obavezu da ljudima ponude određena prava i usluge (Wierzbicka1985). Tako bi se moglo reći da je molba (koja nema prijevodni ekvivalent u engleskom jeziku, jer se kao i *zahtjev* prevodi leksemom *request*) govorni čin u kojem je govornik nižeg socijalnog statusa od adresata, ili je veoma blizak s njim i u kojem je potreba da se izvrši određena radnja izraženija nego u govornom činu zahtjevu (što je potencirano određenim izrazima kao što je *molim, molim vas* i slično). Razlika između molbe i zahtjeva može se objasniti i na sljedeći način:

”Zahtjevom u užem smislu se - kao i molbom - od sagovornika zahtijeva da učini nešto što je u interesu govornika. Zahtjev se od molbe razlikuje po intenzitetu izražavanja onoga što govornik želi i u smanjenoj dozi učtivosti” (Mrazović, Vukadinović 1990:614).

U svakom slučaju, radi se o činovima koji ponajviše ugrožavaju sagovornikov *negativan obraz*, odnosno njegovu želju da bude slobodan i neometan u svom djelovanju. Direktivi obično spadaju u kompetitivnu kategoriju (ilokucijski cilj je u sukobu s društvenim ciljem) gdje negativna učtivost igra značajnu ulogu (Leech 1983:106).

Engleski jezik, kao jezik društva izražene negativne učtivosti, posjeduje mnogo razrađeniji sustav konvencionaliziranih indirektnih govornih činova u usporedbi s turskim jezikom. Najčešći glagolski oblik koji se susreće u konvencionaliziranim indirektnim govornim činovima u turskom jeziku jeste prezent na *-r* i to njegov upitni oblik. Može se reći i obratnim smjerom: ovo glagolsko vrijeme svojevrsan je signal da se radi o konvencionaliziranom indirektnom činu. *Ograde*, također, mogu biti strategije negativne učtivosti.

5.3.2 Ograde

Ograde (engl. “hedges”) su lingvistička sredstva kojima se sagovorniku signalizira da ga govornik ne želi ometati/prisiljavati. One reduciraju snagu iskaza (Holmes 1995:74), “razblažuju” njegovu intenciju (Lakoff 1990:37). Stoga ih Penelope Brown i Stephen C. Levinson nazivaju i “oslabljivačima” (“weakeners”). U toj se funkciji mogu naći paralingvistički signali - pauze i signali oklijevanja (“vocal hesitations”, npr. *hm*), intonacija, neke riječi, upitne fraze/dopunska pitanja/privjesci (engl. *tag-questions*), kondicionalne rečenice. Za Leecha lingvističko sredstvo ograda i ublažavanja ponekad mogu biti i negativne rečenice iako ih on objašnjava terminom litota: *I don't like Kenneth (Ne sviđa mi se Kenneth.)* “ublažena je varijanta” iskaza *I dislike Kenneth. (Osjećam antipatiju prema Kennethu)* (Leech 1983:101).

Ograde u odnosu na Griceove maksime spadaju u prvu podskupinu.

Ograde u odnosu na Griceove maksime

Penelope Brown i Stephen C. Levinson ova lingvistička sredstva klasificiraju prema opreci s Griceovim maksimama. Tako se u sklopu prve maksime kvaliteta *ograda* najčešće realizira glagolima mišljenja (*I think - mislim; I believe - vjerujem; I assume - pretpostavljam* i sl.) kojima govornik signalizira da ne preuzima potpunu odgovornost za istinitost iskaza. U turskom jeziku to bi bila fraza *bana kalırsa/bence (po mom mišljenju)*, ili, pak, neki glagoli: *sanırım, düşünüyorum (mislim/pretpostavljam), yanılmıyorsam (ako ne griješim), tahmin ediyorum (pretpostavljam)*.

Hanımefendi bir başka hekime görünmeniz iyi olacak. Anlattığınız ağrularla kalp hastalığının pek ilgisi yok, sanırım.

(Gospođo, bilo bi dobro da vas pogleda neki drugi liječnik. Mislim da bolovi koje ste opisali nemaju baš mnogo veze sa srčanom bolešću.)

(Tuğcu 1991:34)

Primjer pokazuje upotrebu *ograde* u govornom činu neslaganja. Kao ublažavanje ugrožavanja sagovornikovog *obraza* ovdje je pored ukazivanja poštovanja (*hanımefendi* - *gospođo*) korištena i strategija *umanjivanje nametanja* koja je realizirana upotrebom priloga *pek* (u našem jeziku u takvoj upotrebi nalazi se riječca *baš*).

İstifa edip sivil hayata geçmişti, yanılmıyorsam.

(Ako ne griješim, dao je ostavku i prešao u civile.)

(Akengin 1996:98)

Ograda je korištena u asertivu kojim govornik iskazuje kako stvari stoje ali u isto vrijeme izrazom *yanılmıyorsam* što znači *ako ne griješim* (glagol *yanılmak* u negativnom je obliku kondicionala) daje nagovještaj sagovorniku da to možda i nije istina.

Kao analogan tzv. dubitativnoj partikuli u jeziku *Tzeltal* kojom govornik signalizira da ne zna da li je to što govori istina (Brown, Levinson 1989:154), može se navesti turski perfekt na - *miş*. Upotreba perfekta na -*miş* pokazuje:

“neuključenost govornika u tok glagolske radnje. Dakle, osoba koja govori saznaje za neku (već okončanu) radnju i(li) prosuđuje o njoj tek na osnovi njezinih rezultata ili, pak, informacija koje dobiva iz “druge ruke”...Budući da o njoj sudi ili je rekonstruirala na osnovi rezultata koje zatječe, semantički se uvijek podrazumijeva odgovarajući modalni okvir - “čini se”, “reklo bi se” - Numarayı yanlış çevirmişsiniz, dedi - “Okrenuli ste pogrešan broj” reče.” (Čaušević 1996:255).

Na taj bi način ovaj glagolski oblik u pragmatičkom smislu dobio funkciju *ograde*, mada ne treba smetnuti s uma i mogućnost drugačije upotrebe, npr. ironične.

Što se tiče maksime kvantiteta, *ograda* signalizira da iskaz ne nosi dovoljno informacija ili, pak, dovoljno preciznih informacija. Stoga ovdje spada i izražavanje sućuti zbog loše vijesti koja se (ne) saopćava sagovorniku.

G1: *Tahlil neticelerinden daha önemli bir şey çıktı.*

(Iz analiza krvi ispostavilo se nešto još važnije.)

G2: *Ne? (Šta?)*

G1: *Üzgünüm. Çok üzgünüm... (Žao mi je. Jako mi je žao...)*

(Bedel.TRT.07.11.2005.)

Aşağı yukarı öyle sayılır. (Manje-više tako se smatra.)

(Deli Yürek.OBN.16.08.2005.)

U funkciji *ograde* nalazi se prilog za aproksimaciju *aşağı yukarı* (manje-više).

Ograde koje prate maksimu relevantnosti odnose se na promjenu teme koja, također, može ugroziti sagovornikov *negativan obraz*. Ovdje spadaju izrazi poput: *Ovo možda nije relevantno/prikladno/u pravo vrijeme*, ili *Izvini, baš sam pomislila...*

Primjeri koji slijede ne sadržavaju promjenu teme, ali se mogu smatrati njenom podvrstom jer govornik sagovorniku signalizira da je svjestan da ne dolazi u prikladno vrijeme:

G1: *Fitnat Hanım sizi zamansız rahatsız ediyorum ama kusura bakmayın.*

(Gospođo Fitnat, uznemiravam vas u neprikladno vrijeme, ali ne zamjerite...)

G2: *Buyurun...* (Izvolite...)

(Altan 1998:85)

Şey...abi, zamanı değil belki ama biraz konuşsak.

(Ovaj...brate, možda nije vrijeme ali da malo porazgovaramo.)

(Deli Yürek.OBN.06.09.2005.)

Sljedeću skupinu *ograda* predstavljaju fraze kojima se pokazuje oklijevanje govornika da sagovorniku saopšti nepovoljnu vijest.

Ograde koje signaliziraju da je govornik svjestan ugrožavanja sagovornikovog obraza

Penelope Brown i Stephen C. Levinson navode i *ograde* koje signaliziraju da je govornik svjestan ugrožavanja sagovornikovog *obraza* i njegovih potreba i želja. Najčešće su to fraze koje prate prenošenje loših vijesti ili izražavanja ekspresivne kritike gdje govornik pokazuje svoju svjesnost da to što govori sagovorniku treba reći zaobilaznim putem ili možda nikako:

Maalesef, size tatsız bir haber vermek zorundayım.

(Nažalost, moram vam prenijeti jednu neugodnu vijest.)

(Deli Yürek.OBN.17.11.2005.)

Govornik pomoću modalne riječi *maalesef* (nažalost) signalizira svoje žaljenje, a upotrebom perifrastične konstrukcije *-mek/-mak zorunda olmak* (biti prisiljen/morati) izražava primoranost na saopćavanje loše vijesti. Zanimljivo je da se vijest povoljna za sagovornika, a ponekad i za govornika (što bi spadalo u strategije pozitivne učtivosti) najavljuje izrazom *müjde* što znači *radosna vijest, muştuluk, dragička*:

Arkadaşlar müjde. İzinler açılmış, bahçeye asılmış liste.

(Priatelji, muştuluk. Ide se na odsustvo, lista je okačena u dvorištu.)

(Yol)

Primjeri koji slijede pokazuju svjesnost govornika da ugrožava *obraz* sagovornika:

Nasıl söylesem bilmiyorum ki!

(Ne znam kako da kažem!)

(Deli Yürek.OBN.12.08.2005.)

G1: Nasıl sorsam acaba... Yani karışmak gibi olmasın ama Nazlı niye bebek düşünmüyorsunuz? Özür dilerim yanlış bir şey mi söyledim?

(Kako da kažem/pitam? Mislim, da ne ispadne da se miješam, ali, Nazli, zašto ne razmišljate o bebi? Izvinjavam se, jesam li rekla nešto pogrešno?)

G2: Yoo, öyle değil tabii. (Ma ne, naravno da nisi.)

(Deli Yürek.OBN.15.09.2005.)

Navedeni primjeri sadrže kondicional u prvom licu jednine u upitnom obliku koji označava “nedoumicu, kolebanje, neodlučnost” (Čaušević 1996:298). U prvom primjeru to je neodlučnost da se prenese loša vijest, dok u drugom primjeru signalizira neodlučnost i kolebanje prilikom traženja određene informacije. U našem se jeziku u toj funkciji *ograde* nalazi drugačija konstrukcija: upitni prilog/zamjenica + veznik *da* + prezent.

Bilmem nasıl anlatayım, rahmetli pederiniz de bilirdi, ben boş zamanlarımda ufak tefek polisiye öyküler yazarım...

(Ne znam kako da objasnim, vaš je rahmetli otac znao, ja u slobodno vrijeme pišem krimice...)

(Altan 1998:85)

Söze nasıl başlayacağımı bilemiyorum. (Ne znam kako da započnem.)

(Bedel.TRT.28.10.2005.)

Şey...nasıl söyleyeceğimi bilmiyorum ama İsa bana tuhaf davranıyor abi.

(Ovaj...ne znam kako da kažem, ali Isa se prema meni čudno ponaša.)

(Deli Yürek.OBN.24.08.2005.)

Aslında nereden başlayacağımı çok iyi kestiremiyorum.

(Zapravo, nisam baš sigurna odakle da počnem.)

(Samyeli.TRT.09.06.2005.)

Navedeni primjeri sadrže negativni oblik glagola *bilmek* (znati), osim posljednjeg - koji ima negativni oblik glagola *kestirmek* (pretpostaviti, utvrditi, odrediti). U drugom i posljednjem primjeru forma nemogućnosti “pojačava” oklijevanje govornika. No u svim primjerima govornik signalizira sagovorniku da je svjestan da će ugroziti njegov *obraz*.

Şey, bebefendi bazı şeyleri söylemek o kadar zor ki.

(Ovaj...gospodine, tako je teško reći neke stvari.)

(Bedel.TRT.07.11.2005.)

Riječ *şey* što znači *stvar*, *nešto* u ovom primjeru ima pragmatičku funkciju signala oklijevanja (što je u našem jeziku izraz *ovaj*). Asertiv, kao govorni čin gdje se sadržaj iskaza mora poklapati sa stanjem u svijetu i kojim se ovdje tvrdi da je neke stvari teško reći, sadrži česticu *ki* koja “služi za pojačanje pratećih modalnih značenja upitnih i uskličnih rečenica” (Čaušević 1996:426).

Određene riječi, također, mogu imati funkciju ograda.

Riječi u funkciji ograda

Riječi koje, prema Penelope Brown i Stephenu C. Levinsonu, u pragmatičkom smislu imaju funkciju *ograda/okolišanja* mogu biti: *only* (*samo*); *perhaps* (*možda*); *merely* (*jedva, samo*); *maybe/possibly* (*možda, vjerovatno*):

Biraz ayıp olmuyor mu? (Zar to nije pomalo sramotno/Nije li to pomalo sramotno?)

(Azize.TRT.11.05.2005.)

Oğlum ne yaptın? Maksadı da biraz aşmışsın Peyami!

(Sine, šta si to uradio? Malo si pretjerao, Pejami!)

(Bizim Evin Halleri.TRT.11.05.2005.)

Prilog mjere i stupnja *biraz* (*malo*) korišten je u govornim činovima ekspresivne kritike. U prvom primjeru nalazi se i upitno-odrična rečenica gdje se očekuje potvrđan odgovor.

Özür dilerim. Sizi meşgul etmeyeyim. Uygun bir zamanda belki.

(Izvinjavam se. Da vas sad ne zadržavam. Možda kad bude prikladnije vrijeme.)

(Deli Yürek.OBN.18.08.2005.)

Ovdje je modalna riječ pretpostavke *belki* (*možda*) u funkciji *ograda* u govornom činu zahtjeva koji započinje isprikom, a potom samoinicijativnim odgađanjem traženja usluge.

Ufak bir tarih sapması oldu herhalde. Asıl tarih budur...

(Vjerovatno postoji mala greška u datumu. Pravi datum je...)

(Doğançay-Aktuna, Kanişlı 2001:92)

Navedeni primjer predstavlja nastavnikovu korekciju učenikovog pogrešnog odgovora. Modalna riječ *herhalde* (*vjerovatno*) upotrijebljena je ovdje u funkciji *ograda* da bi se sačuvao učenikov pozitivan obraz.

Ograde mogu biti realizirane i kroz određene vrste upitnih rečenica:

Dopunska pitanja u funkciji ograda

Upitne fraze/dopunska pitanja/privjesci (engl. *tag-questions*) imaju više pragmatičkih funkcija a jedna od njih je i upotreba u strategijama negativne učtivosti gdje ublažavaju snagu iskaza (Holmes 1995:80).

G1: *Çok isabetli bir seçim yaptınız.* (Napravili ste pravi izbor.)

G2: *Umarım. A şey...her şey hazır olur, değil mi?*

(Nadam se. A još nešto...sve je spremno, zar ne/je l' da?)

(Deli Yürek.OBN.06.10.2005.)

Yani, neden olmasın mesela böyle bir tanıdıklarından biri olsa da ya güvenilecek biri, değil mi, ben de onun yanında çalışırsam...

(Zašto da ne? Naprimjer, ako ima neki tvoj poznanik ili neko pouzdan, zar ne/je l' da, pa da ja radim kod njega...)

(Bizim Evin Halleri.TRT.09.05.2005.)

Upitna fraza ublažava snagu govornog čina zahtjeva.

Artık toplantıyı açabiliriz, değil mi?

(Možemo otvoriti sastanak, zar ne/je l' da?)

(Ongun 1998:142)

Ovdje starija učenica otvara sastanak literarne sekcije. Zanimljivo je to što je dopunsko pitanje dospjelo u deklarativ čija se ilokucijska namjera sastoji “u izazivanju promjena.” “Deklarativi stvaraju svijet time što ga pomoću jezičnog djelovanja proglašavaju postojećim” (Ivanetić 2003:74). Kako oni zahtijevaju izvanjezičnu instituciju kojom se stvara obaveza i za govornika i za sagovornika, upotreba upitne fraze kao *ograda* može se doživjeti kao “višak”. Međutim, u ovom slučaju radi se o ne tako “službenom” sastanku i o govornom licu mlađe dobi.

Pogodbene rečenice u funkciji ograda

U pragmatičkoj funkciji *ograda* vrlo su česte i pogodbene rečenice, odnosno kondicional, kojim se umanjuje nametanje i pritisak na sagovornika. Shoshana Blum-Kulka takvu upotrebu kondicionala smatra načinom sintaktičkog ublažavanja (“syntactic downgraders”, Blum-Kulka: 1984). Tako se ublažavaju i komande jer se u njih uključuje pojam mogućnosti.

Bir iki nokta var ki kafamı çimdik çimdik çimdikliyor, sizce bir sakınca yoksa, bir iki şeye bakmak istiyorum.

(Postoje dva-tri detalja koji me kopkaju, želio bih pogledati par stvari ako vi nemate ništa protiv.)

(Altan 1998:85)

Fraza *sizce bir sakıncası yoksa* odgovarala bi engleskoj frazi *If you don't mind* (bosan. *Ako nemate ništa protiv*). Korištena je u govornom činu zahtjeva zajedno sa strategijom pod nazivom *umanjivanje pritiska na sagovornika* realiziranom pomoću izraza *bir iki şeye* što doslovno znači *jednu dvije stvari*. Zahtjev se često realizira pogodbenom rečenicom s glagolom *sevinmek* (*obradovati se*) u glavnoj rečenici, npr. *Yarın Caz Festivali programını getirirsen sevinirim.* -

Bilo bi mi drago (doslovno znači – obradovala bih se) ako bi mi sutra donijela program Džez festivala.

Fırsat bulursan kapları bir sudan geçiriver, hunzır kadın dün yarıda bırakıp gitti...

(Ako uhvatiš priliku, properi malo ove navlake, gadura ih je jučer ostavila dopola oprane...)

(Kurşunlu 1997:96)

Kondicional je korišten u govornom činu zahtjeva zajedno sa strategijom pozitivne učtivosti *optimizmom* (*geçiriver - properi časkom*). Upotreba pežorativnog naziva *hunzır* (*gadura*) za osobu koja nije prisutna, također, predstavlja strategiju kojom se postiže zbližavanje i solidarnost sa sagovornikom/sagovornicom (poput ogovaranja). Ovo je jedan od mnogobrojnih primjera koji pokazuju mogućnost preplitanja strategija pozitivne i negativne učtivosti u jednom govornom činu.

G1: *Bu böyle olmayacak hayatım. En iyisi sen git konuş Kemal'le.*

(Dušo, tako neće ići. Najbolje bi bilo da odeš i razgovaraš s Kemalom.)

G2: *Fusun ısrar etme! Yeter artık!* (Fusun, nemoj navaljivati! Dosta više!)

G1: *Eğer güzel güzel konuşursan diyorum, belki mesele çözülür. Onun da kızı var.*

(Ako s njim budeš lijepo porazgovarao, kažem, možda će se problem riješiti. Pa i on ima kćerku.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.28.04.2005.)

Nakon direktiva (u sugestiji) i sagovornikovog odbijanja dolazi ublažavanje/distanciranje kroz upotrebu kondicionala, kojeg, opet, slijedi strategija pozitivne učtivosti - upotreba sadašnjeg vremena: *diyorum* (*kažem*).

Uygun görürseniz... (Ako vam odgovara...)

(Deli Yürek.OBN.08.09.2005.)

Primjer sadrži izraz koji se može koristiti u govornom činu zahtjeva.

G1: *İsterseniz size evi gezdireyim.* (Ako hoćete, da vam pokažem kuću.)

G2: *Rahatsız etmesem ben bu kadar uzun kalmayı düşünmüyordum.*

(Ako vam nije teško, nisam mislila ostati ovako dugo.)

(Kopan 2002:82)

Kondicional je najprije korišten u govornom činu ponude. Zanimljivo je da se nalazi i u odgovoru kao “ublažavanje” pristanka na ponudu jer i pristanak može ugroziti sagovornikov *obraz*. Prihvatanjem ponude/poziva slijedi se maksima slaganja, ali uvećava i sagovornikov “trošak” (engl. “cost”).

G1: *Bir isteğiniz var mı?* (Želite li nešto?)

G2: *Yok sağ ol Hasan.* (Ne, hvala, Hasane.)

G1: *Zahmet olmazsa ben bir çay içerim. Dışarısı çok soğuk.*

(Ako vam nije teško, popila bih jedan čaj. Vani je jako hladno.)

(Kuzenler.TRT.25.04.2005.)

Ovdje oblik kondicionala ima glagol koji, kad se nađe u perfektu na – *di*, označava priznanje nametanja/pritiska na sagovornika (*rahatsız ettim - uznemirila sam /vas/; zahmet ettim - namučila sam /vas/*).

G1: *Başka mazareti olan var mı?... İyi. Ne dersin Nazlı?*

(Ima li još neko da se izvlači?.. Dobro. Šta kažeš, Nazli?)

G2: *Ne diyeyim, çok iyi olur, abi. Tabii, sen müsaitsen.*

(Šta da kažem, bit će odlično, brate. Naravno, ako si ti slobodan.)

(Deli Yürek.OBN.19.08.2005.)

Izrazom *müsaitsen* (*ako si slobodan/slobodna*) može se ublažiti govorni čin zahtjeva ili bilo koji drugi govorni čin koji ugrožava sagovornikovu slobodu djelovanja. U navedenom se primjeru ublažava pristajanje na ponudu.

Taze çay demledim, istersen bir bardak çay içelim.

(Baš sam napravila čaj, ako želiš/hoćeš da popijemo jednu šolju.)

(Aynalar.TRT.21.04.2005.)

Glagol *istemek* (željeti) u kondicionalu drugog lica jednine ili množine može se koristiti u ponudama kao ublažavanje pritiska na sagovornika (*istersen - ako želiš*).

Upotreba kondicionala (umjesto imperativa) u sljedećim primjerima, također, ima funkciju ublažavanja nametanja/pritiska na sagovornika tako što mu se ostavlja prostor da ne uradi ono što mu govornik sugerira (u svim primjerima radi se o govornom činu sugestije/savjeta). Komanda se pomoću kondicionala preoblikuje u učtivu sugestiju (Brown, Levinson 1987:153). Savjet/sugestija predstavlja govorni čin koji ugrožava sagovornikov *obraz* u engleskoj kulturi, dok u turskoj potcrtava i učvršćuje solidarnost, pa se stoga često susreće i ne doživljava kao čin ugrožavanja (Bayraktaroğlu 2001:178).

Sadece biz bu işe karışmasak yani Zeynep ve babası karar verseler de sonra arasan.

(Samo, da se mi ne miješamo u ovo, da Zejneba i njen otac odluče, pa da ti kasnije nazoveš.)

(Kuzenler.TRT.25.04.2005.)

Şey, diyeceğim, sen söylesen de Yusuf abi arada bir kontrol etse.

(Nešto sam htjela reći, kad bi ti rekao, pa da Jusuf povremeno svrati u kontrolu.)

(Deli Yürek.OBN.15.09.2005.)

G1: *Nazlı bir doktora görünsen.* (Nazli, kad bi otišla/a da odeš liječniku?)

G2: *Doktorluk bir şey yok.* (Nije ništa za liječnika.)

(Deli Yürek.OBN.13.09.2005.)

Gitmesen. Ya da tez dönsen.

(Kad ne bi otišao, ili kad bi se brzo vratio.)

(Deli Yürek.OBN.16.08.2005.)

Iz primjera se može zaključiti da se ovaj glagolski oblik kao sredstvo umanjivanja pritiska na sagovornika u govornim činovima zahtjeva, molbe, savjeta, često koristi među sagovornicima male socijalne distance. Naš prijevodni ekvivalent sadrži pogodbene veznike *ako*, *kad* i glagole u obliku potencijala: “Zahtjev se izriče i česticom kad(a) s kondicionalom” (Barić 1997:451). Prijevodni ekvivalent može imati strukturu *da* + prezent s dodatnim ublažavanjem pomoću veznika, u ovom slučaju sredstva za isticanje - *a*. Jednim dijelom ovaj oblik ulazi i u sljedeću strategiju negativne učtivosti, pogotovo ako u sebi nosi neki nagovještaj neostvariva uvjeta.

5.3.3 Pesimizam

Ugrožavanje sagovornikovog *negativnog obraza* ublažava se i tako što se eksplicitno izražava sumnja da su ispunjeni uslovi za govornikov iskaz/zahtjev. U engleskom se jeziku u toj funkciji često koristi konjunktiv (*could*, *would*, *might*) (Brown, Levinson 1987:173). U turskom jeziku tu funkciju može preuzeti i kondicional.

U istu svrhu koristi se i futur, koji se u usporedbi sa sadašnjim vremenom smatra više učtivim, naprimjer: *İmaş li kod sebe koju cigaretu?* i *Hoće li biti koja cigareta kod tebe?* (Brown, Levinson 1987:174). Ovakva upotreba futura može se promatrati i u strategiji *obezličavanja* u funkciji distanciranja.

Još jedan od načina ostvarivanja ove strategije jeste upotreba odričnih rečenica: *Ne vjerujem da postoji ikakva šansa/mogućnost/nada da ti/vi...*

Zanimljiva je upotreba futura (u formi imposibilitiva) u primjeru, kojim turske autorice Seran Doğançay-Aktuna i Sibel Kamışlı, oslikavaju strategiju *ograde* u govornom činu neslaganja:

Seninle aynı fikirde olduğumu söylemeyeceğim.

(Neću moći reći/ Ne bih mogla reći da se slažem s tobom.)

(Doğançay-Aktuna, Kamışlı 2001:92)

Naš prijevodni ekvivalent, kao što se to može vidjeti iz primjera, može biti izražen i kondicionalom I. Također, može se koristiti i turska modalna riječ *belki* (bosan. *možda*; engl. *perhaps*) koju Penelope Brown i Stephen C. Levinson nazivaju pesimističnom ogradom (engl. “pessimistic hedges”, Brown, Levinson 1987:175): *Perhaps you'd care to help me* (*Možda ti je stalo da mi pomogneš*).

G1: *Belki istemeyeceksin, ama yine de soracağım. Vaktin varsa görüşebilir miyiz?*

(*Možda nećeš htjeti*, ali opet ću te pitati. Možemo li se vidjeti ako budeš imala vremena?)

G2: *Vaktim yok. Okula gideceğim de. Vaktim olursa ben seni ararım, olur mu?*

(Nemam vremena. Otići ću do škole. Ja ću nazvati tebe ako budem imala vremena, može?)

G1: *Tamam.* (U redu.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.24.08.2005.)

U govornom činu poziva upotrijebljene su modalna riječ *belki* (*možda*) i negativni oblik futura glagola *istemek* (*željeti*).

G1: *Özür dilerim abla. Bunu söylemek belki işe yaramaz ama... senden çok özür diliyorum.*

(Izvini, sestro. Možda nema koristi od toga, ali... molim te, izvini.)

G2: *Bir şeyim yok. Bak ben iyiyim...* (Nije mi ništa. Vidi, dobro sam.)

(Deli Yürek.OBN.30.08.2005.)

U govornom činu isprike nalazi se modalna riječ *belki* (bosan. *možda*) i negativni oblik prezenta na *-r* glagola *yaramak* (*koristiti*).

Za neke autore ova strategija jeste ključna strategija koja odslikava suštinu strategija negativne učtivosti, za razliku od *optimizma* kao tipične strategije pozitivne učtivosti.

Ako već ne izražava sumnju u postojanje uslova za ispunjenje svog iskaza, govornik ugrožavanje *obraza* sagovornika može ublažiti sljedećom strategijom.

5.3.4 Umanjivanje nametanja/prinude

Nametanje ili pritisak na sagovornika umanjuje se tako što mu se signalizira da usluga koja se od njega traži nije osobito velika. U engleskom se jeziku u tu svrhu koriste fraze poput: *I just want to ask you if I can borrow a tiny bit of paper* (*Želim te samo pitati ako bi mi mogao posuditi jedan komadić papira*) (Brown, Levinson 1987:177). U ovim iskazima moguće je koristiti sve vrste eufemizama, npr. *posuditi* umjesto *uzeti i koristiti*. Tu spadaju i fraze kao: *Just a second.* (*Samo tren*), umjesto *a few minutes* (*nekoliko minuta*); *a little* (*malo*) i slično. Prirodno, tu se nalazi i upotreba deminutiva, koja je vrlo česta u primjerima iz turskog jezika. Ova strategija spada u maksimu takta koja nalaže minimiziranje sagovornikovog “troška” (Leech 1983:132).

Kovmuyorum, uzaklaştırıyorum.

(Ne izbacujem te, samo te udaljavam.)

(Duvar)

Navedeni primjer ilustrira upotrebu eufemizma *uzaklaştırıyorum* (bosan. *udaljavam*) u davanju otkaza podređenom sagovorniku.

G1: *Bir iki nokta var ki kafamı çimdik çimdik çimdikliyor, sizce bir sakınca yoksa, bir iki şeye bakmak istiyorum.*

(Postoji par detalja koji me kopkaju, ako nemate ništa protiv, želim pogledati dvije-tri stvari.)

G2: *Oda biraz dağınık ama...* (Soba je malo neuredna, ali...)

G1: *Fitnat Hanım çok merisi, artık gidiyorum, acaba sizin yaşlı kalfayla azıcık görüşebilir miyim?*

(Gospođo Fitnat, mnogo vam hvala, već idem, a da li bih se mogao nakratko vidjeti s vašim nadstojnikom?)

(Altan 1998:85)

Za umanjivanje pritiska na sagovornika u govornom činu zahtjeva korišten je izraz *bir iki şey* (dvije-tri stvari), kao i prilog *az* (malo) modificiran nastavkom *-cik* (koji je inače nastavak za deminutiv). Zapravo je dodavanjem sufiksa *-ce(k)/-ca(k)* i *-cik* (sve varijante) omogućeno modificiranje značenja priloga: *azıcık* (*az*) - *malko*, *hemencek* ili *hemencecik* (udvojeno) - *odmah*, *iz ovih stopa*, *istog časa* (Čaušević 1996:405).

G1: *Bir kerre, bir kerecik olsun bırak... saçlarıyla bir şey deneyeyim. Ölmezsin ya...*

(Pusti samo jedanput, neka bude samo jedanput, da nešto probam s tvojom kosom. Ta, nećeš umrijeti...)

G2: *Pekala.* (Dobro.)

(Ongun 1998:119)

Hem sadece bir tek kerecik. Başka bir sefer olmayacak... Ne olur bir kerecik. Bu kadar çok şey mi istiyorum senden?

(I još samo jedan jedini put. Neće biti više... Molim te, jedan jedini put. Pa zar tražim puno od tebe?)

(Ongun 1998:78)

U govornom činu zahtjeva u deminutivu je leksema *kere* (puta), koju je najprikladnije prevesti frazom *jedan jedini put* ili riječcom *makar*.

Sadece bakmak istiyordum. (Samo sam željela pogledati.)

(Azize.TRT.19.05.2005.)

G1: *Ne işin var burada? (Šta ti tražiš ovdje?)*

G2: *Ben sadece Zeynep'le konuşmaya geldim. Olay çıkarmak niyetim yok.*

(Samo sam došao razgovarati sa Zejnebom. Nemam namjeru praviti probleme.)

(Kuzenler.TRT.25.04.2005.)

U prethodna dva primjera u zahtjevu je za umanjivanje nametanja korišten prilog *sadece* (*samo*).

Şey...abi zamanı değil, belki, ama biraz konuşsak.

(Ovaj, brate, možda nije vrijeme ali da malo porazgovaramo.)

(Deli Yürek.OBN.06.09.2005.)

Anlamaya çalış birazcık! (Potrudi se bar malo/malçice da shvatiš!)

(Azize.TRT.11.05.2005.)

Ovdje je u deminutivu prilog *biraz* (*malo*), koji je na naš jezik moguće prevesti frazom *bar malo*, ili deminutivom *malčice/malko*.

Gel seninle konuşalım azıcık. (Dođi da malko porazgovaramo.)
(Deli Yürek.OBN.16.08.2005.)

Sibel bir saniye dur! (Sibel, stani jednu sekundu!)
(Kuzenler.TRT.25.04.2005.)

Upotreba riječi *dakika* (*minuta*) i *saniye* (*sekunda*) ukazuju na kratko trajanje uznemiravanja sagovornika.

G1: *Bir dakika bakar mısınız? Biraz konuşabilir miyiz?*

(Možete li jednu minutu? Možemo li malo porazgovarati?)

G2: *Tabii neden olmasın?* (Naravno, zašto da ne?)

G1: *O halde yukarıda kahvede biraz bekler misin? Giyinip gelirim.*

(Onda, možete li me malo sačekati gore u kafeu? Obući ću se i doći.)

G2: *Peki, bekliyorum.* (Dobro, čekam.)

(Bedel.TRT.07.11.2005.)

Bilo bi nezamislivo da se umjesto riječi *minuta* ili *sekunda* koriste izrazi koji ukazuju na duže trajanje uznemiravanja, npr. "Možemo li razgovarati *satima/dugo/nekoliko sati*?"

Ablacığım canım, ablacığım, baksana şimdi bir sakinleş, otur şuraya akıl akıl bir düşünelim.

Haydi...Biraz dinle beni diyorum ya. Bir dakikacık.

(Draga moja sestriče, slušaj, sad se malo smiri, sjedi ovdje da dobro razmislimo. Hajde! Kažem, saslušaj me, samo jednu minutu/minuticu.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.24.05.2005.)

U primjeru je korišten deminutiv riječi *dakika* (*minuta*). Naš prijevodni ekvivalent prije bi odgovarao konstrukciji (riječca) *samo + jedna + minuta*.

Ne olur babacığım, biz de Müslümanız; sizin dertlerinizi dinlemek ve halinize bir çare bulmak için on beş yirmi günden beri buralarda dolaşıyoruz. Bir gececik büzülüp kalırız...

(Preklinjem vas, djedice, i mi smo muslimani. Lutamo ovuda skoro dvadeset dana da bi saslušali vaše muke i pokušali im naći kakvo rješenje. Samo jednu noć da se skupimo i prespavamo...)

(Parlatır 1996:39)

Pored deminutiva riječi *noć*: *gece* - *gececik*, kojim se umanjuje trajanje ugrožavanja sagovornikovog *negativnog* *obraza* u zahtjevu je korišten i eufemizam *büzülüüp kalırız* (*da se skupimo i prespavamo*, doslovno znači *skupimo - odsjednemo*) što predstavlja umanjivanje prostora/teritorija koji će se narušiti (što se ponovo odnosi na *negativan obraz*). Naš prijevodni

ekvivalent ne može sadržavati deminutiv riječi *noć*, jer je riječ *noćca* izrazito stilski markirana i nema značenje koje ima u turskom jeziku.

G1: *Babacığım boş günüm, ya.* (Tatice, pa danas mi je slobodan dan.)

G2: *Boş günün, ya. Aman ne güzel! Ne dersin babanla kısacık bir tur yapalım ya?*

(Slobodan dan. O, kako dobro! Šta kažeš da sa svojim tatom malo prošetam?)

(Bizim Evin Halleri. TRT.13.05.2005.)

Ovaj put u govornom činu poziva u deminutivu je leksema *kısa* (*kratko*) koja se ne može doslovno prevesti. Prikladnije je riječ *šetnja* upotrijebiti u deminutivu.

Za deminutiv se može reći da je gotovo najčešće jezičko sredstvo umanjivanja nametanja u turskom jeziku: *Bir tanecik soru sormak istiyorum.* (Želim da pitam samo jedno pitanje, doslovno znači *jedan komadić pitanja*); *Azıcık su alabilir miyim?* (Mogu li dobiti malo vode?).

G1: *Sağ ol Sakız anne çok teşekkür ederiz.* (Hvala, mama Sakiz, puno hvala.)

G2: *Güle güle giyin oğlum! Bir şey değil.* (U zdravlju nosio, sine! Nema na čemu.)

(Bizim Evin Halleri. TRT.24.05.2005.)

Navedeni primjer pokazuje odgovor na zahvaljivanje, koji glasi: *Bir şey değil* (*Ništa/Nema na čemu*), a koji u mnogim kulturama predstavlja rasprostranjen običaj umanjivanja duga iz perspektive izvršitelja usluge. U turskom se jeziku na zahvaljivanje može odgovoriti i frazama: *estağfurullah* (*nema na čemu* što doslovno znači *sačuvaj Bože* kao izvjesno pretjerivanje); *önemli değil* (*nije važno, nije vrijedno pomena*); *rica ederim* (*molim/nema na čemu* što je malo učtiviji oblik od prethodnog, Teodosijević 2004:42). Domaćica kojoj se gosti zahvaljuju na obilnom objedu može reći: *Aşk olsun, hiç bir şey yapamadım.* (*Ma dajte, ništa nisam napravila*). Umanjivanje usluge često se susreće i u situacijama kada gost odlazi: *Allah aşkına otur çok az oturdun!* (*Zaboga, sjedi, baš si kratko sjedio!*).

Potreba da se umanji nametanje/prinuda na sagovornika razlog je postojanja ove strategije iako navedeni iskazi na prvi pogled mogu zvučati neučtivo, jer umanjuju značaj tražene usluge (Brown, Levinson 1987:178). No, naredna se strategija, zasigurno, ne može tumačiti na takav način.

5.3.5 Ukazivanje poštovanja

Ukazivanje je poštovanja za Robin T. Lakoff jedan od tri glavna aspekta učtivosti, pored distanciranja i bliskosti, prijateljstva. Osnovni razlog za njihovo razlikovanje autorica nalazi u pozicijama sagovornika. Naime u učtivosti distance podrazumijeva se njihov ravnopravan položaj, dok se u učtivosti poštovanja radi o asimetričnoj relaciji gdje jedan od sagovornika ima višu poziciju (Lakoff 1990:36). No nema razloga za posebnim izdvajanjem ove strategije iz

skupine strategija negativne učtivosti, odnosno učtivosti distance ako, kako tvrde Penelope Brown i Stephen C. Levinson, postoji i recipročno ukazivanje poštovanja.

Postoje dva aspekta ukazivanja poštovanja: govornik uzdiže sagovornika i umanjuje/unižava sebe. U oba slučaja sagovornik je osoba koja ima viši socijalni status. Iskazivanje poštovanja služi da ublaži/otkloni potencijalno ugrožavanje sagovornikovog *obraza* tako što će mu se priznati njegovo pravo na relativan imunitet s obzirom na pritisak/nametanje i pokazati da je govornik svjestan da nije u poziciji da vrši prinudu (Brown, Levinson 1987:178).

Ovu strategiju ponajbolje odražava sistem honorifika zabilježen u mnogim tipološki različitim jezicima. Taj sistem posjeduje forme iskazivanja poštovanja (drugog) i unižavanja (sebe). Kroz upotrebu honorifika ogledavaju se socijalni statusi sagovornika i njihove društvene relacije. Priznanje višeg položaja sagovornika i njegove nadmoći ublažit će prinudu sadržanu u zahtjevu tako što će izraziti govornikovo oklijevanje da je izvrši i uvjeriti sagovornika da ona zbog toga, zapravo, i ne postoji (Brown, Gilman 1989).

Jedan od najšire zastupljenih oblika za izražavanje poštovanja jeste i upotreba tzv. T/V zamjenica (ti/vi zamjenice) ili, kako bi to Snježana Kordić rekla, poštovanje se izražava “varijacijom gramatičke kategorije lica i/ili broja” (Kordić 2002:37). U Evropi je ovakva upotreba zabilježena u trećem stoljeću “kad je kralj govorio o sebi u prvom licu množine pred podanicima, koristeći tzv. carsko ja” (Kordić 2002:37).

Kao dio iste strategije, postoji tzv. “samounižavanje” koje može obuhvatati unižavanje svojih vlastitih vrijednosti, mogućnosti ili, pak, posjeda (Brown, Levinson 1987:185). Tako se može uniziti vrijednost poklona, kao i kuće u koju se sagovornik poziva. Za Leecha to predstavlja maksimu skromnosti koja nalaže umanjivanje vlastitih vrijednosti (Leech 1983:132).

Poštovanje se može izraziti i pokazivanjem da su želje i potrebe sagovornika važnije od govornikovih i da čak postaju govornikove: *Kako god vi kažete; Kako god želite* (tur. *başüstüne i emredersiniz*). U savremenom turskom jeziku preostala su dva izraza iz ranijeg perioda: *efendi* (*gospodin*) kao izraz poštovanja drugog i *bendeniz* (*moja malenkost*, što doslovno znači *vaš rob*) kao unižavanje sebe. Izraz *efendi* koji se stavlja iza imena sada se uglavnom koristi prilikom obraćanja muškarcima iz nižih društvenih slojeva (koji obavljaju poslove domara, čistača i sl.). Za oslovljavanje nepoznatih osoba, kao i onih višeg socijalnog statusa koriste se izrazi: *hanumefendi* (*gospođa*) i *beyefendi* (*gospodin*). Osobama koje su na većoj socijalnoj distanci obraća se izrazima *bey* (*gospodin*) i *hanım* (*gospođa*), koji dolaze iza vlastitog imena, naprimjer: *Selim Bey!* (*Gospodine Selim!*); *Sevim Hanım!* (*Gospođo Sevim!*). Imeničke riječi *bey/gospodin* i *hanım/gospođa*, obavezno se koriste za oslovljavanje nepoznatih ljudi različitih profesija (Teodosijević 2004). Suprotno formama obraćanja u engleskom jeziku, gdje se *sir* (*gospodin*) koristi samostalno, ali *lady* (*dama, gospa*) uvijek uz prisvojni pridjev *my - my lady* (*moja gospo*), u turskom se jeziku izrazi *hanım/bayan* (*gospođa*) koriste bez prisvojnog sufiksa za prvo lice

jednine (Bayyurt, Bayraktaroğlu 2001:227). Titule se pišu velikim slovima (kao i svi drugi honorifici): *Doktor Hanım!/Gospođo doktor!*; *Müdür Bey!/Gospodine direktore!* Zanimljiv je i način obraćanja policajcu: *Memur Bey!*, što doslovno znači *Gospodine službeniče!* Noviji termini *bay* (*gospodin*) i *bayan* (*gospođa*) stavljaju se ispred imena/prezimen: *Bay Fahri* (*gospodin Fahri*), *Bayan Adalet* (*gospođa Adalet*); *Bay ve Bayan Öktem* (*gospodin i gospođa Oktem*). Riječi koje označavaju titulu i zanimanje, također, stoje ispred osobnog imena: *Profesör İsmail* (*profesor Ismail*) (Teodosijević 2004:82).

Izrazi poštovanja

Sayın Bakanım *saygılarımı sunarım.*

(Nudim izraze poštovanja (doslovno *mom*) našem poštovanom ministru.)

(Kadına dair.TRT.16.06.2005.)

Zanimljivo je da Mirjana Teodosijević o upotrebi prisvojnog sufiksa za prvo lice kaže: “Ukoliko se potčinjeni obraća nekome na određenoj funkciji, dodaje se prisvojni nastavak prvog lica jednine: *Sayın Cumhurbaşkanım!/Poštovani (moj) predsjedniče republike!*, *Komutanım!/ (Moj) komadante!*” (Teodosijević 2004:83). Čini se, ipak, da ovaj prisvojni sufiks služi i kao signal bliskosti (o čemu je već bilo riječi u strategijama pozitivne učtivosti). Izraz *sayın* (*poštovani*) koristi “osoba koja se obraća visokom funkcioneru svoje zemlje ili svom pretpostavljenom”, npr. *Sayın Başbakanım!* - (*Moj*) *poštovani gospodine premijere!*; *Sayın Valim!* - (*Moj*) *poštovani gospodine guverneru/gradonačelnice!* (Teodosijević 2004:94). U našem se jeziku koristi pridjevska zamjenica *naş*. Pored izraza *sayın* (*poštovani*) nije rijetka upotreba pridjeva *saygıdeğer* (*uvaženi*) i *kıymetli* (*cijenjeni*).

G1: *Hesap alabilir miyim?* (Mogu li dobiti račun?)

G2: *Peki buyurun efendim.* (Naravno, izvolite, gospodine.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.17.06.2005.)

Izraz *efendim* za Mirjanu Teodosijević predstavlja “uljudan način obraćanja nepoznatim”, ali i “poznatim muškim i ženskim osobama” (Teodosijević 2004:88). To je ujedno i jedini izraz poštovanja u turskom jeziku koji se odnosi i na ženski i muški spol (analogan mu je po tome engleski izraz: *your majesty* - *vaše veličanstvo*). Naš prijevodni ekvivalent neće imati pridjevsku zamjenicu *moj*. Potrebno je naglasiti da ovaj izraz može imati i drugu funkciju - kao “konvencionalan način započinjanja razgovora” (Teodosijević 2004:121). Taj se izraz koristi i prilikom odgovaranja na telefonski poziv kao signal sagovorniku da ponovi ono što je rekao i prevodi se našim izrazom *molim*.

G1: *Araz arkadaşlarının ödevlerini toplar mısın?*

(Araze, hoćeš li sakupiti radove svojih kolega?)

G2: *Tabii, hocam toplarım.* (Naravno, profesorice, sakupit ću.)

(Kuzenler.TRT.25.04.2005.)

O izrazu *hocam* što doslovno znači *moj profesore/profesrice* već je bilo riječi u strategijama pozitivne učtivosti (oslovljavanju). No njegova dvojna priroda zahijeva da se nađe i među strategijama negativne učtivosti.

G1: *Fitnat Hanım sizi zamansız rahatsız ediyorum ama kusura bakmayın.*
(Gospođo Fitnat, uznemiravam vas u nezgodno vrijeme ali ne zamjerite.)

G2: *Buyurun...* (Izvolite.)

G1: *Efendim rahmetli pederinizi on yıldır tanırdım...*
(Gospođo, poznao sam deset godina vašeg rahmetli oca...)
(Altan 1998:85)

Izraz poštovanja korišten je u govornom činu zahtjeva i na taj je način sagovornici osigurana distanca.

G1: *Siz Matmazel Elena hakkında da pek iyi düşünmüyordunuz sanırım. Bir iki defa bana bunu hatırlattınız.*

(Mislim da vi niste imali baš lijepo mišljenje o gospođici Heleni.)

Nekoliko puta ste me na to podsjetili.)

G2: *Beni ilgilendirmez hanımefendi. Fakat bu hanımın bir Fransız değil, bir Rum olduğunu sanıyorum.*

(Mene se to ne tiče, gospođo. Ali ova gospođa nije Francuskinja, mislim da je Grkinja.)

G1: *Bu fikre nereden vardığınızı sorabilir miyim Cezmi Bey?*

(Mogu li upitati odakle vam to, gospodine Džezmi?)

(Tuğcu 1991:37)

Izbor izraza francuskog porijekla *matmazel* (*gospođica*) uvijek se smatrao oznakom određene društvene klase u Turskoj (Bayyurt, Bayraktaroğlu 2001:215). Tome se može dodati i upotreba lične zamjenice za drugo lice množine *siz* (*vi*) koja se koristila u određenim krugovima prilikom obraćanja roditeljima i starijoj braći i sestrama. Cjelokupan dijalog odiše distancom koja se zbog “gomilanja” honorifika čini prenaplašenom.

G1: *İhsan Bey açınız, lütfen. Telefonunuz vardır.*

(Gospodine Ihsan, javite se, molim vas. Imate telefonski poziv.)

G2: *Bir yanlışlık olmasın?* (Da nije neka greška?)

G1: *Adınız İhsan Bey değil midir?* (Vi se zovete gospodin Ihsan, zar ne?)

G2: *Evet, ama?* (Da, ali?)

G1: *Acele ediniz, bekliyorlar telefonda.* (Požurite, čekaju da se javite.)

(Çiçekoğlu 1994:26)

U navedenom je primjeru, prema riječima Marie Sifianou, riječ o “kompliciranoj” situaciji kada se na telefon javi osoba kojoj nije upućen poziv (Sifianou 1989:535). Govorno lice koristi

imperativ *açınız* (*javite se*) prilikom obraćanja osobi kojoj je poziv upućen. Njena svojevrsna posrednička uloga i zahtjev koji je u interesu sagovornika omogućava joj da koristi direktnu strategiju, ipak ublaženu modalnom riječju *lütfen* (*molim vas*) i upotrebom izraza poštovanja *İhsan Bey* (*gospodine İhsan*) i lične zamjenice za drugo lice množine *siz* (*vi*).

G1: *Hanımlar ne dersiniz oyunu biraz yükseltelim mi hep böyle çayına kahvesine de oynamayacağız?*

(Šta kažete, gospođe, da malo povećamo napetost u igri, nećemo valjda stalno igrati u čaj i kafu?)

G2: *Yok, şekerim ben böylesine oynamam.* (Ne, srce, ja neću tako igrati.)

G3: *Ben de oynamam. Böyle devam ettirsek oynayalım.*

(Ni ja neću. Igraćemo ako nastavimo ovako.)

G1: *Yapmayın yapmayın, aman. Haydi, hanımlar biraz cesaretli olun!*

(Ama, nemojte tako. Hajde, gospođe, budite malo hrabre!)

(Bizim Evin Halleri. TRT.09.05.2005.)

Zanimljivo je da se u primjeru nalazi neformalan način obraćanja, jer leksema *hanım* (*gospođa*) ima sufiks za množinu (Teodosijević 2004:94). Formalniji način postigao bi se dodavanjem izraza *sayın* (*poštovane*) ili, pak, *saygıdeğer* (*uvažene*).

Sljedeći primjer ilustrira preključivanje s oslovljavanja kojim se uspostavlja bliskost na iskazivanje poštovanja. Dok ne sazna da se radi o osobi koja je visoko pozicionirana, policijski službenik na međunarodnom aerodromu putnika, kojemu su ukradena dokumenta, oslovljava terminom *amca* (*adžo/čiko/striček*). Nakon što sazna ko je putnik, preključuje se na iskazivanje poštovanja i oslovljava ga izrazom *beyefendi* (*gospodin*):

Bizim elimizden bir şey gelmez. Kanunlar böyle amca...

(Ništa tu ne možemo uraditi. Takvi su zakoni, čiko...)

(Uzuner 2006:185)

Arkada bir telefon var buyurun beyefendi...

(Iza ima jedan telefon, izvolite, gospodine...)

(Uzuner 2006: 188)

Upotreba ličnih zamjenica drugog lica

Izbor lične zamjenice *sen/siz* (*ti/vi*) zahtijeva “multidimenzionalnu odluku” za koju su presudne varijable poput biološke (dob, srodstvo, generacija i spol), psihološke (bliskost, formalnost, distanca i solidarnost) i sociološke (klasni ili društveni status) (Bayyurt, Bayraktaroğlu 2001:211). U primjeru koji slijedi izbor lične zamjenice *siz* (*vi*) priključuje izrazima poštovanja i formu obraćanja *abla* (*/starija/ sestra*).

G1: *Selin Abla, ...şey...ben edebiyat koluna girmek istiyorum... Sizin başkan olduğunuzu söylediler...acaba...*

(Selin /starija sestro/,...ovaj,...ja se želim učlaniti u literarnu sekciju. A rekli su da ste Vi predsjednica te sekcije.)

G2: *Anladım, canım, anladım. Daha önce bu tür çalışmalarda bulunmuş muydun?*

(Razumijem, dušo, razumijem. Jesi li se time prije bavila?)

(Ongun 1998:140)

U sljedeća dva primjera poštovanje je pokazano kroz upotrebu lične zamjenice za drugo lice *siz* (*vi*). U prvom se slučaju radi o iznenadnom dolasku. Drugi je primjer odgovor na ponudu (potencijalno konfliktan govorni čin), kojeg niže pozicionirani govornik upućuje više pozicioniranom sagovorniku..

G1: *Sizi rahatsız ettim.* (Uznemirila sam vas.)

G2: *Olur mu öyle şey?* (Ni govora.)

(Kuzenler.TRT.02.05.2005.)

Beni böyle bir göreve layık bulduğunuz için teşekkür ederim. Ama izin verirseniz biraz düşünmek istiyorum.

(Zahvaljujem što me smatrate dostojnim te dužnosti. Ali, ako dozvolite, ja bih malo razmislio.)

(Deli Yürek.OBN.23.08.2005.)

Umanjivanje vrijednosti/posjeda govornika

Primjeri koji slijede ilustruju umanjivanje vrijednosti/posjeda govornika, ili, drugim riječima rečeno, oslikavaju maksimu skromnosti. U prva se dva primjera umanjuje ponuda (hrana), odnosno usluga koju govornik pruža sagovorniku.

G1: *Kusura kalma, evde fazla erzak kalmadı artık Allah ne verdiyse.*

(Ne zamjeri, ali u kući nije ostalo mного namirnica, šta je Bog dao.)

G2: *Elinize sağlık, çok lezzetli olmuş. Uzun zamandır sulu ev yemeği yemiştim.*

(Ruke vam se pozlatile, bilo je jako ukusno. Dugo nisam okusio domaću hranu.)

(Uzuner 2000:212)

Birkaç tane fotoğraf. Çekinecek bu kadar. Canım ne olacak? İki dakikalık iş.

(Nekoliko fotografija. Samo toliko. I šta s tim/ pa šta, dušo, posao od dvije minute.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.11.05.2005.)

Pored neodređenokoličinskih brojeva *birkaç* (*nekoliko*), korišten je i prilog za količinu *bu kadar* koji je ovdje primjerenije prevesti *samo toliko/samo to*, kao i imenica (u ovom slučaju pridjev) na *-lik* kojom se označava (kratak) vremenski period *iki dakikalık iş* (*posao od dva minuta*). Zanimljiva je upotreba i svojevrsnog retoričkog pitanja *ne olacak* (*pa šta/šta s tim?*).

U sljedećem primjeru govornik umanjuje svoje vlastite vrijednosti koristeći upitnu rečenicu čija je struktura: *ben kim* + neko svojstvo/sposobnost + glagol *olmak* + *kim* - u prijevodu *ko sam ja da...*:

Ben kim sana dost olmak kim?

(Ko sam ja da ti budem prijatelj?)

(Deli Yürek.OBN.17.11.2005.)

G1: *Merhaba cicim baba.* (Zdravo, dragi tata.)

G2: *O merhaba büyük Kemal.* (O zdravo, veliki Kemale.)

G1: *Etağfurullah cicim babam. Büyüklük kim biz kim!*

(Bože sačuvaj, dragi tata. Ko sam ja da budem velik?)

(Bedel.TRT.21.11.2005.)

U navedenom je primjeru u istoj funkciji korištena i lična zamjenica *biz* (*mi*), umjesto lične zamjenice *ben* (*ja*).

Ben kim olurum da izin vereceğim.

(Ko sam ja da dajem dozvole?)

(Deli Yürek.OBN.06.09.2005.)

U narednom primjeru govornik, koristeći frazu *Haddime düşmez* unižava sebe prije nego što izrekne svoj osobni stav (ekspresiv):

Haddime düşmez ama Ayhan Bey, valla şanslı adamsınız bence...

(Nije moje da to kažem, ali, gospodine Ajhan, vi ste, po mom mišljenju, sretan čovjek...)

(Uzuner 2006:43)

Sljedeći primjeri ilustriraju upotrebu izraza *bendeniz* kojim govornik unižava sebe:

Bendeniz emekli tarih öğretmeniyim efendim! (Moja malenkost je profesor historije u mirovini!)

(Uzuner 2006:7)

Bendeniz öncelikle İstanbulluyum hanımefendi.

(Gospođo, moja malenkost najprije je stanovnik Istanbula.)

(Uzuner 2006:96)

Zanimljivo je da u navedenim primjerima na turskom jeziku izraz *bendeniz* kongruira s imenskim predikatom u prvom licu jednine kao da je riječ o ličnoj zamjenici *ben* (*ja*).

Ukazivanje da su sagovornikove želje ujedno i govornikove želje

U sljedećim primjerima nalaze se fraze: *nasıl istersin/iz/* (kako želiš/želite), *baş üstüne* (razumijem), *emredersiniz* i *emriniz olur* (kako Vi kažete), kojima se pokazuje da su želje sagovornika ujedno i govornikove želje:

Peki Kısmet sen nasıl istersin.

(U redu, Kismeta, kako ti želiš.)

(Bizim Evin Halleri. TRT.09.05.2005.)

Emredersiniz. (Vama na usluzi.)

(Deli Yürek. OBN.31.08.2005.)

Emriniz olur. (Kako vi kažete./Po vašoj želji.)

(Deli Yürek. OBN.30.08.2005.)

G1: *Arif Şahin bu defa pürüz istemiyorum.*

(Arif Şahine, ovaj put ne želim nikakvih komplikacija.)

G2: *Baş üstüne efendim. (Kako vi kažete, gospodine.)*

(Deli Yürek. OBN.24.08.2005.)

Ovaj izraz, prema Mirjani Teodosijević, koriste mlađi govornici kao odgovor na molbu starijih (Teodosijević 2004:35). No, čini se da primjeri pokazuju još jedno njegovo značenje: *kako vi kažete* ili *razumijem*, s obzirom na to da se tom frazom odgovara i na komande u vojsci.

G1: *Haydi bakalım marş!* (Hajde, marš!)

G2: *Baş üstüne komutanım! (Razumijem/Na zapovijed, komadante!)*

(Parlatır 1996:156)

Primjer koji slijedi pokazuje još jednu upotrebu fraze *baş üstüne*. Naime ona se koristi kao odgovor na pozdrave koji se šalju sagovornikovim ukućanima i bližnjima.

G1: *Evdekilerine selam söyle.* (Pozdravi ukućane.)

G2: *Baş üstüne. (Sa zadovoljstvom.)*

(Deli Yürek. OBN.20.09.2005.)

Na molbu/zahtjev u turskom se jeziku može odgovoriti i frazama (koje najčešće predstavljaju pretjerivanje): *elbette (svakako); hayhay (svakako); seve seve (vrlo rado); zevkle (sa zadovoljstvom); tabii (naravno, svakako)* (Teodosijević 2004:36).

Pored navedene strategije kojom govornik, naglašavajući višu poziciju sagovornika, ublažava ugrožavanje njegovog *obraza* postoji i strategija kojom se sagovorniku može sugerirati da je govornik svjestan potreba i želja njegovog *negativnog obraza*:

5.3.6 Isprike

Govornik sagovorniku izražava svoje žaljenje što ugrožava njegov *negativan obraz* i time jednim dijelom kompenzira to ugrožavanje. Prema Penelope Brown i Stephenu C. Levinsonu, postoje četiri načina na koja govornik to može učiniti. Prvi način jeste priznavanje nametanja,

drugi pokazivanje da govornik nerado pribjegava nametanju, treći navođenje razloga uz pretjerivanje i četvrti način predstavljaju isprike.

Priznavanje nametanja

Govornik može priznati da vrši izvjestan pritisak na sagovornika koristeći sljedeće izraze: *Sigurna sam da si zauzet, ali...; Znam da je to zamarajuće, ali...; Zatražila bih od tebe jednu veliku uslugu.; Nadam se da te to neće previše zamoriti.* (Brown, Levinson 1987:188). Ta vrsta priznanja u nekim jezicima predstavlja izvinjenje, npr. u jeziku Tzeltal, jer ti jezici ne poznaju frazu koja bi odgovarala izrazu *Izvinjavam se/Žao mi je.*

U turskom jeziku su u ovim frazama “priznavanja” najčešće glagoli *rahatsız etmek (uznemiriti, smetati, poremetiti)* i *zahmet etmek (namučiti, zamoriti, uposliti).*

Fitnat Hanım sizi zamansız rahatsız ediyorum ama kusura bakmayın.

(Gospođo Fitnat, izvinite, uznemiravam vas u neprikladno vrijeme.)

(Altan 1998:85)

G1: *A sen miydin Yasemin? Hoş geldin kızım, geç!* (A ti si, Jasmina. Dobrodošla, uđi!)

G2: *Affedersiniz, rahatsız ettim.* (Izvinite, uzmeniravam vas.)

G1: *Estağfurullah!* (Bože sačuvaj!)

(Kuzenler.TRT.25.04.2005.)

U oba primjera govorno lice G1 priznaje da uznemirava/ometta sagovornika u neprikladno vrijeme, odnosno da ugrožava njegovo *negativan obraz*. Primjeri koji slijede pokazuju različite varijacije u upotrebi glagola *zahmet vermek/etmek/olmak (namučiti, zamoriti, biti zamorno/naporno)*. U svim primjerima sagovornik odbija ovu konstataciju (frazama: *rica ederim; ne demek*), odnosno umanjuje dug koji govornik “priznaje”.

G1: *Size zahmet veriyorum!* (Zamaram vas!)

G2: *Rica ederim, lütfen.* (Ma ne, molim vas.)

(Deli Yürek.OBN.12.08.2005.)

G1: *Çok zahmet oldu.* (To vam je bilo jako zamorno.)

G2: *Rica ederim. İyi akşamlar.* (Ništa. Doviđenja.)

(Samyeli.TRT.09.07.2005.)

G1: *Zahmet oldu.* (Bilo je zamorno)

G2: *Ne demek?* (Ni govora.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.19.04.2005.)

U sljedećem primjeru fraza “priznavanja” *sana zahmet (znam da te zamaram)* korištena je u govornom činu zahtjeva i to prema niže pozicioniranom sagovorniku:

G1: *Abdül sana zahmet, şuradan üç tane çay kapıp gel, haydi, koçum.*

(Abdul, znam da te zamaram, uzmi odande tri čaja i donesi ih, hajde, momčino.)

G2: *Tamam, abi getiririm.* (Dobro, brate, donijet ću.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.19.04.2005.)

Sljedeći primjeri sadrže još neke fraze “priznavanja”. U svojim odgovorima sagovornici su redovito odbacivali postojanje govornikovog duga, u prvom primjeru čak veoma direktno (i ovdje bi moglo važiti pravilo: što direktnije to učtivije). Često korištena fraza u odgovoru bila je i *olur mu* što doslovno znači *može li*.

G1: *Size de yük olduk. Başınıza dert olduk.*

(Postali smo i vama teret. Stvorili smo vam neprilike.)

G2: *Hasan bu konuyu kapat alınmaya başlıyorum artık.*

(Hasane, prestani s tim, počinjem se ljutiti.)

(Kuzenler.TRT.25.04.2005.)

G1: *Çok sağ ol. Seni de çok koşturduk zaten.* (Hvala vam mnogo. Baş smo vas izmorili.)

G2: *Olur mu hiç? Vazifemiz.* (Ni govora! To je naša dužnost.)

(Deli Yürek.OBN.30.09.2005.)

Navedeni primjer je zanimljiv zbog upotrebe faktitiva-kauzativa *koşuşturmak* što doslovno znači *učiniti da juri*. Zapravo se fraza “priznavanja” i sastoji od ovog glagolskog stanja koje označava radnju “koju neko vrši na poticaj subjekta” (Čaušević 1996:224).

G1: *Gülçin şunları da envantere geçer misin, lütfen?*

(Gulčin, molim te, hoćeš li to unijeti u inventar?)

G2: *Tabii.* (Naravno.)

G1: *Seni de çok yoruyoruz ama. (Baş te muçimo.)*

G2: *Olur mu?* (Ni govora!)

(Deli Yürek.OBN.03.10.2005.)

G1: *Sizi de işinizden alıkoyduk Vecih.* (Poremetili smo te u poslu, Vedžih.)

G2: *Zararı yok.* (Nema problema.)

(Kurşunlu 1997:35)

Kusura bakmayın. Siz de çalışacaktınız. Mani oldum.

(Oprostite. I vi ste namjeravali raditi. Omeo sam vas.)

(Kuzenler.TRT.20.06.2005.)

Ako već otvoreno ne priznaje da vrši pritisak na sagovornika, govornik može barem pokazati da taj pritisak vrši nerado.

Pokazivanje da govornik nerado vrši pritisak na sagovornika

Sagovorniku se može pokazati da govornik nerado pribjegava nametanju/prinudi. Penelope Brown i Stephen C. Levinson navode sljedeće fraze u engleskom jeziku: *I normally wouldn't ask you this, but...* (Ja ti, inače, to ne bih tražila, ali...); *I don't want to bother/interrupt you, but...* (Ne želim te uznemiravati, ali...); *I hate to intrude but,...* (Mrzim što smetam, ali...); *I'm terribly embarrassed to have to admit...* (Užasno mi je neprijatno što moram priznati...); *I hope you don't mind me saying this, but...* (Nadam se da mi nećeš zamjeriti što ću ti ovo reći, ali...). U primjeru koji slijedi G1, kroz priznavanje stida da zamoli G2, za uslugu pokazuje oklijevanje da ugrozi sagovornikov *negativan obraz*. G2 kroz prijetnju da će se naljutiti zbog tolikog oklijevanja ohrabruje G1 da izrazi svoj zahtjev (što je veći pritisak veća je učtivost).

G1: *Söylemeğe de utanıyorum, ama.* (Stidim se i reći/Nezgodno mi je i reći.)

G2: *Gücenirim sana.* (Naljutit ću se na tebe.)

G1: *Fırsat bulursan kaplari bir sudan geçiriver, huzır kadın dün yarıda bırakıp gitti...*

(Ako budeš imala priliku, properi navlake, gadura ih je ostavila napola i otišla.)

(Kurşunlu 1997:96)

Sljedeća dva primjera sadrže glagol *ummak* (*nadati se*) u asidentskoj rečenici čijom bi se preoblikom u vezničku dobila izrična rečenica. U prvom je primjeru predikat druge rečenice u negativnom obliku prezenta na *-yor* na koji je dodana modalnost na *-dir*: *rahatsız etmiyordur* (*vjerovatno ne smeta*). “Na taj se način postiže ili značenje naglašene rezultativnosti ili pak kategorične pretpostavke koja se gotovo graniči s tvrdnjom. Stoga se katkada naziva i kategoričnom modalnošću” (Čaušević 1996:302).

G1: *Umarım böyle zırt pırt gelip gitmem sizi rahatsız etmiyordur.*

(Nadam se da vas ovi moji iznenadni dolasci i odlasci ne uznemiravaju.)

G2: *Estağfurullah. Buyurun.* (Bože sačuvaj. Izvoli.)

(Deli Yürek.OBN.22.09.2005.)

G1: *Handan bu ne güzel sürpriz!* (Handan, kakvo lijepo iznenađenje!)

G2: *Zamansız gelmedim umarım.* (Nadam se da ne dolazim u nezgodno vrijeme.)

(Samyeli.TRT.09.06.2005.)

Navedeni primjeri pokazali su kako govornik izražava svoju nevoljkost što pribjegava prinudi, dok sljedeći način sadržava pretjerivanje koje je obično karakteristično za strategije pozitivne učtivosti.

Navođenje razloga uz pretjerivanje

Jedan od razloga može biti sopstvena nesposobnost koja prisiljava govornika na ugrožavanje sagovornikovog *negativnog obraza*. U engleskom jeziku postoje izričaji: *I can think of nobody else who could...* (Ne mogu zamisliti nikog drugog ko bi mogao...); *I simply can't manage to...*

(*Ja jednostavno ne uspijevam...*); *I'm absolutely lost...*(*Ja sam potpuno izgubljena..*); *I can't understand a word of this language; do you know where the American Express office is? (Ne razumijem ni riječ ovog jezika; da li znate gdje je ured American Expressa?)* (Brown, Levinson 1987:189).

G1: *Çaresizim, bir tek sen varsin babam. Ne olur affet beni! Ne olur yüzüme bak!*

(*U bezizlaznoj sam situaciji, oče, samo tebe imam. Molim te, oprosti mi! Molim te, pogledaj me!*)

G2: *Canım kızım benim! Hoş geldin!* (Dušo moja, dobrodošla!)

(Kuzenler.TRT.25.04.2005.)

U navedenom primjeru govornik G1 svoju nemoć iskazuje izrazom *Çaresizim* što znači *U bezizlaznoj sam situaciji/Nemam izlaza* i tako navodi sagovornika G2 da mu pomogne.

Isprike

U četvrti način spada molba za oprostaj/izvinjavanje: *Excuse me, but...* (*Izvinite, ali...*); *I'm sorry to bother you...* (*Žao mi je što vas uzmeniravam...*); *I hope you'll/Please/Would you forgive me...* (*Nadam se/Molim vas/Hoćete li mi oprostiti...*) (Brown, Levinson 1987:189). Potrebno je napomenuti da postoje dvije vrste isprika s obzirom na kontinuitet dijaloga. Isprika kao strategija negativne učtivosti inicijativan je govorni čin za razliku od isprike kao reaktivnog govornog čina koji dolazi nakon kritike ili, pak, same radnje/djelovanja govornika, koju sagovornik može negativno vrednovati. Prvi se tip izvinjenja u temporalnom smislu odnosi isključivo na budućnost, za razliku od drugog, pretežno okrenutog prošlosti. No za Janet Holmes radi se o istom govornom činu koji predstavlja sredstvo strategija negativne učtivosti jer, bilo da se odnosi na prošlo ili tek dolazeće narušavanje društvene norme, izražava poštovanje prije nego prijateljstvo i bliskost (Holmes 1995:154). Najviše zbunjuju forme koje samo izgledaju poput isprika: "Žao mi je, gospodin Smith nije u gradu do srijede." (Lakoff 2003). Ovdje govornik ne preuzima odgovornost na sebe, već pomoću *ograde* koja ima formu isprike saopćava sagovorniku vijest koja nije ugodna/poželjna za njega, što je prisutno i u primjeru na turskom jeziku: *Maalesef, size tatsız bir haber vermek zorundayım. (Nažalost, moram vam saopćiti neugodnu vijest.)* ili *Tahliller neticelerinden daha önemli bir şey çıktı. - Ne? - Üzgünüm. Çok üzgünüm...* (Iz analiza krvi ispostavilo se nešto još važnije. - Šta? - Žao mi je. Jako mi je žao...). To je razlog što Mariko Kotani smatra da je jedna od funkcija izraza "I'm sorry" (*Žao mi je*) i izražavanje saosjećanja (Kotani 2002).

U primjeru koji slijedi G1 se prije nego što zatraži uslugu od G2 ispričava koristeći frazu *kusura bakma* (*izvini/ne zamjeri* što doslovno znači *ne gledaj u krivicu*), zajedno s frazom "priznanja" - *rahatsız ettim* (*uznemirio sam te*).

Sana bir işim düştü. Kusura bakma, öyle rahatsız ettim, ama bizim şu Husein Sani var diye. Onun telefon numarası var mı sende, ya?

(Ima nešto gdje bi mi mogao pomoći. Izvini, uznemirio sam te, ali znaš onaj naš Husein Sani. Imaš li njegov broj telefona?)

(Bizim Evin Halleri.TRT.18.05.2005.)

U slijedeća dva primjera isprika prethodi traženju određene informacije:

G1: Affedersiniz, *Kemal Bey'in odası?* (Oprostite, soba gospodina Kemala?)

G2: *Şuradan sağ sonra sol.* (Odavde desno pa lijevo.)

G1: *Teşekkür ederim.* (Hvala.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.28.04.2005.)

G1: Affedersiniz, *Edebiyat Fakültesi ne tarafta?* (Oprostite, gdje je Filozofski fakultet?)

G2: *Şu tarafta?* (Tamo.)

(Rumba'dan Cumba.TRT.22.04.2005.)

O izrazu *affedersiniz* (izvinite, oprostite) Mirjana Teodosijević kaže da se “koristi kada nekoga treba da prekinemo u poslu i da nešto upitamo, ili da se izvinimo za manju štetu...”(Teodosijević 2004:43).

G1: *Sana gelmeni kim söyledi.* (Ko ti je rekao da dođeš?)

G2. *Şey...burada işler yarım kalmıştı da düşündüm ki...*

(Ovaj...pa mislila sam, ostalo je nezavršenog posla...)

G1: Pardon, *bekliyorum.* (Pardon, čekam.)

(Deli Yürek.OBN.18.08.2005.)

Izraz *pardon* “predstavlja jednostavan način izvinjavanja bez mnogo emocija. Upotrebljava se na početku iskaza: *Pardon, geçebilir miyim?/Pardon, mogu li da prođem?*” (Teodosijević 2004:44). Iz navedenog primjera može se iščitati nagovještaj ironične upotrebe ovog izraza.

Kako se nije teško složiti s Janet Holmes da je riječ o istom govornom činu bez obzira na njegovu temporalnost, svoje će mjesto ovdje naći i isprike kao reaktivni govorni činovi koji služe očuvanju/potpri sagovornikovog *negativnog obraza*, ali to ne isključuje mogućnost njihove usmjerenosti i na njegov *pozitivan obraz*. Spomenuta autorica tzv. strategije *isprike* dijeli na:

A) Eksplicitno izražavanje isprike: a) nuđenje isprike *I apologise (Izvinjavam se)*; b) izražavanje žaljenja *I'm sorry (Žao mi je)*; c) Traženje oprostaja *Excuse me (Oprosti)*;

B) Objašnjenje;

C) Priznanje odgovornosti: a) prihvatanje krivice *It's my fault (To je moja greška)*; b) samoprijekor *I was confused (Bio sam zbunjen)*; c) priznavanje prava sagovorniku *You're right (U pravu si)*; d) izražavanje nepostojanja loše namjere *I didn't mean to (Nisam to mislila)*; e) nuđenje ispravke *We'll replace it for you (Mi ćemo vam to zamijeniti)*;

D) Obećanje da se to više neće desiti *I promise it won't happen again* (Obećavam da se to više neće desiti.) (Holmes 1995:161).

Kad je u pitanju turski jezik, Gülcan Erçetin dodaje i umanjivanje odgovornosti: *Evet, arabanızı çizdim. Bunda bu kadar büyütecek bir şey yok. Benim arabam da çizildi. - Da, ogreba sam vaš auto. Nema se za šta praviti tolika galama. I moja su kola ogrebana.* (Erçetin 1997). Autor tvrdi da nativni govornici turskog jezika nisu skloni isprikama kojima se ponovo uspostavlja narušena socijalna ravnoteža između govornika i sagovornika. Strahujući da ne izgube svoj *obraz* pred drugim, Turci radije krive sagovornika ili, pak, odgovornost - ako je već ne prebacuju na nekog trećeg, nastoje što više minimizirati (Erçetin 1997). Robin T. Lakoff naglašava da niko, pogotovo ne osobe na visokim položajima u društvu, ne želi ugroziti svoj *obraz* zvaničnim/javnim isprikama (Lakoff 2003). U sklopu umanjivanja intenziteta povrede kao posebne strategije izvinjavanja Anna Trosborg ukazuje na minimiziranje štete kao i okrivljavanje nekog trećeg. Osoba koja se ispričava može zapasti u “unutrašnji konflikt”: mora umiriti oštećenog/povrijeđenog da bi se ponovo uspostavila narušena socijalna ravnoteža, ali istovremeno mora povratiti vlastiti društveni status (Trosborg 1987). To podsjeća na Goffmanovo viđenje isprike kao čina u kojem se pojedinac “razdvaja” na dva dijela: dio koji je kriv za povredu sagovornika i dio koji se distancira od počinjenog djela i priznaje pravo povrijeđenog (prema Kotani 2002). Isprike uvijek predstavljaju ugrožavanje govornikovog *obraza*, no, izbjegavanje ovog govornog čina, dugoročno gledajući, prouzrokovat će mnogo ozbiljniji gubitak *obraza* (Lakoff 2003). Za Leecha su isprike ponajbolji primjeri maksime skromnosti (Leech 1983:132).

Što se tiče mogućih povreda koje mogu zahtijevati isprike, Janet Holmes navodi povrede tuđeg prostora, povrede tuđeg govora (upadanje u riječ, prekidanje), “vremenske povrede” (kašnjenje koje, kako ističe Sh. Blum-Kulka, u različitim kulturama ima različitu težinu), povrede vlasništva, “društvene gafove” (smijeh u neprikladno vrijeme i slično), neadekvatnu uslugu (Holmes 1995:167).

G1: *Aferin sana!* (Svaka ti čast!)

G2: *Hiç düşünmedim, Serra, inan bana...* (Nisam mislila, Saro, vjeruj mi...)

(Ongun 1998:32)

Govorno se lice ispričava tako što sagovornicu nastoji ubijediti da nije imalo namjeru učiniti ništa loše (nepostojanje loše namjere), u sklopu šireg konteksta priznavanja odgovornosti. Sagovornice se nalaze na maloj društvenoj distanci.

Primjeri koji slijede posloženi su prema frazama koje sadržavaju, a koje se razlikuju s obzirom na težinu povrede (u čemu kontekst i odnos sagovornika, također, igraju značajnu ulogu):

Kusura bakma, abi! Düşüncesizlik ettim. Ama sana söyleyeceklerimi kimse duysun istemiyorum. (Izvini/Ne zamjeri, brate! Bila sam nesmotrena. Ali, ne želim da neko drugi čuje ono što ću ti reći.)

(Deli Yürek.OBN.24.08.2005.)

Kusura bakmayın beklettik! (Oprostite, čekali ste me.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.19.04.2005.)

U prethodna dva primjera nakon fraze koja označava izvinjenje slijedi prihvatanje odgovornosti/krivice. U prvom primjeru postoji i pokušaj da se odgovornost minimizira prebacivanjem krivice na nekog ili na nešto treće, dok se u drugom nalazi faktitiv-kauzativ *beklettik* što doslovno znači *učinili smo da čekate*, što se može podvesti pod prihvatanje/priznavanje odgovornosti/krivice.

G1: *Kusura bakma abi! Korktum, istersen yarın söylerim.*

(Izvini, brate! Prepao sam se, ako hoćeš, sutra ću reći.)

G2: *Git, git yanımdan! (Bježi od mene, bježi!)*

(Duvar)

Pored isprike i prihvatanja krivice i njenog djelomičnog objašnjenja slijedi ponuda ispravke. Zanimljivo je da se isprika ne prihvata (i to na vrlo direktan način).

Geçen hafta gelemedim, oğlum, benim kusuruma bakma!

(Nisam mogla doći prošle sedmice, nemoj mi, sine moj, zamjeriti.)

(Duvar)

Prije isprike slijedi objašnjenje. Sam govorni čin isprike pojačan je ličnom zamjenicom za prvo lice jednine u genitivu *benim* (doslovno znači *ne gledaj u moju krivicu*).

Fraza *kusur(um)a bakma(yınız) – izvini(te), ne zamjeri(te)*, koja doslovno znači *ne gledaj(te) u (moj) nedostatak/krivicu*, prema Mirjani Teodosijević, ima široku upotrebu kao izvinjenje.

Beyim mazur görün, sizin fotoğrafınızı çekemeyeceğim.

(Gospodine, nemojte zamjeriti, ali neću vas moći fotografirati.)

(Parlatır 1996:149)

To je fraza kojom se, prema Mirjani Teodosijević, može tražiti izvinjenje kada se ne uradi nešto što je obećano.

G1: *Senden özür dilerim. Hakketmediğin şeyler söyledim.*

(Molim te izvini. Rekla sam stvari koje nisi zaslužio.)

G2: *Unuttum bile. İyi geceler.* (Čak sam i zaboravio na to. Laku noć.)

(Deli Yürek.OBN.13.09.2005.)

G1: *Sana haksızlık ettim. Özür dilerim. Durduğu yerde bunalım yarattım. Ama ne yapayım? O kadından çok kıskandım seni. Elimde değil.*

(Učinila sam ti nepravdu. Izvini! Bespotrebno sam stvorila mučnu situaciju. Ali, šta da radim? Toliko sam bila ljubomorna na tu ženu. Bilo je izvan moje moći.)

G2: *Özürün kabul edildi.* (Izvinjenje je prihvaćeno.)

(Deli Yürek.OBN.14.09.2005.)

U navedenim je primjerima nakon isprike slijedilo priznavanje odgovornosti. U posljednjem je primjeru prisutno i minimiziranje krivice tako što se same okolnosti, kao nešto treće, pokušavaju predstaviti kao razlog dok se prihvatanje ispravke naglašava i intenzivira upotrebom perfekta na –di.

G1: *Nerede kaldın, seni bekliyorum.* (Gdje si dosad, čekam te.)

G2: *Özür dilerim. Trafikte takıldım.* (Izvini, zaglavio sam u saobraćaju.)

(Altan 2000:80)

Aşkim bu arada ben de sana bir özür borçluyum. Bundan sonra senin kıyafetine karışmayacağım.

(Ljubavi, i ja tebi sada dugujem izvinjenje. Od sada se nikad više neću miješati u tvoje odijevanje.)

(Kuzenler.TRT.24.05.2005.)

Primjer pored eksplicitnog izražavanja isprike sadrži i obećanje da se povod/razlog izvinjenja neće više ponoviti.

Fraza *özür dilerim* (*izvinjavam se/oprostitute, molim za oprostaj*) jeste “veoma učtiv način izvinjavanja. Ima veću težinu od drugih izvinjenja jer u doslovnom prevodu znači “molim za oprostaj” “ (Teodosijević 2004:44). Izraz *özür* u posljednja je dva primjera upotrijebljen na drugačiji način što mu daje veću snagu i izražajnost. Govornik je tim “viškom” signalizirao sagovorniku da mu je stalo da njegova isprika bude prihvaćena.

G1: *Yazıklar olsun! Sana güvendim ben.* (Sramota! Vjerovala sam ti.)

G2: *Ben gerçekten çok üzgünüm.* (Stvarno mi je jako žao.)

(Kuzenler.TRT.25.04.2005.)

Izrazom *üzgünüm/çok üzgünüm* (*žao mi je/jako mi je žao*) izražava se žaljenje zbog učinjenog. Ovdje je on pojačan izrazom (modalnom rječju) *gerçekten* (*zaista*).

G1: *Beni affedebilecek misin? İhanetimi bağışlayacak mısın usta?*

(Hoćeš li mi moći oprostiti? Hoćeš li oprostiti moju izdaju?)

G2: *Ortada bağışlayacak bir şey yok. Şimdi iyice dinlen bir an önce aramıza katıl, tamam mı?*

(Nema šta da se oprašta. Sad se dobro odmori i što prije nam se priključi, dogovoreno?)

(Deli Yürek.OBN.01.09.2005.)

Allah seversen affet! Ne olur, affet! (Tako ti Boga, oprost! Molim te, oprost!)

(Bedel.TRT.27.05.2005.)

G1: *Yaptığım hayvanlığı bağıslamanızı istiyorum.*

(Želim da mi oprostite glupost koju sam napravio.)

G2: *Bu meseleyi kapattım.* (To je završena priča.)

G1: *Yani, beni affettiniz mi?* (Znači, oprostili ste mi?)

G2: *Evet.* (Da.)

(Deli Yürek.OBN.22.09.2005.)

Izrazi *affet* i *bağışlayın* što znači *oprosti(te)* predstavljaju traženje oprostaja u slučaju veće/jače povrede/uvrede sagovornika.

G1: *Çok özür dilerim. Rüya affedersin, yandın mı?*

(Oprost, molim te. Ruja, oprosti, jesi li se opržila?)

G2: *Yandım tabii. Yani, daha doğrusu yanmadım. Allahtan sadece islandım.*

(Naravno da jesam. Ustvari, nisam. Hvala Bogu, samo sam se smočila.)

G1: *Kusura bakma. Sakatlık işte. Ben sana Berna'nın eşofmanlarının birini getiririm.*

(Izvini. Baš sam smotan. Donijet ću ti jednu od Berninih trenerki.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.20.05.2005.)

Kötü kötü laflar söyledim sana, özür dilerim bitanem. Çok seviyorum seni. İlk arkadaşımın sen benim. Vallahi. İlk arkadaşımın hayatta. Özür dilerim Behiyem. Affet beni.

(Rekla sam ti jako ružne riječi, oprosti mi, jedina. Puno te volim. Ti si mi, Boga mi, prva prava prijateljica. Prva prijateljica u životu. Izvini, Behija. Oprost mi.)

(Mağden 2002:215)

Navedeni primjeri sadrže čitav niz fraza izvinjenja pored priznavanja krivice/odgovornosti. U prvom primjeru govornik nudi ispravku, dok u drugom, koristeći više fraza koje kulminiraju u posljednjoj "najjačoj" *affet beni (oprosti mi)*, naglašava svoje žaljenje zbog izgovorenih riječi.

"Izvinjenja se najčešće prihvataju" (Teodosijević 2004:44). Isprikom započeto ponovno uspostavljanje narušene socijalne ravnoteže ne može se dovršiti bez njenog prihvatanja (naravno, ukoliko težina povrede to dopušta). Ovaj put ugrožava se sagovornikov *negativan obraz*, jer se on može osjetiti prinuđenim da minimizira uvredu (Brown, Levinson 1987:67). Najčešće odgovore na izvinjenje predstavljaju fraze: *Bir şey değil (Ništa)*; *Değmez (Nije vrijedno*

spomena, obično nakon izvinjenja zbog pričinjene štete); *Estağfurullah* (Nema zbog čega); *Önemli değil* (Nije važno); *Rica ederim* (Nema zbog čega); *Üzülme(yiniz)* (Ne sekiraj/te/ se, ne brini/te/ se); *Zararı yok* (Ništa, ne mari, nema veze).

Sljedeća strategija polazi od drugačijih pretpostavki: pokušavaju se prikriti agens i objekt ugrožavanja *obraza*.

5.3.7 Obezličavanje

Obezličavanje je postupak kojim govornik pokazuje da ne želi izvršiti nametanje/pritisak na sagovornika, sugerirajući mu da onaj koji vrši pritisak kao i meta pritiska nije govornik, odnosno sagovornik. Stoga se može reći da je rezultat takvih nastojanja izbjegavanje upotrebe ličnih zamjenica za prvo i drugo lice (*ja* i *ti*) (Brown, Levinson 1987:190).

To objašnjava nestanak iz upotrebe performativnih glagola: *It is so.* (*Tako je*) umjesto *I tell you that it is so.* (*Kažem ti da je tako*); *Do this for me.* (*Učini mi to*) umjesto *I ask you to do this for me.* (*Tražim da to učiniš za mene*) (Brown, Levinson 1987:190). Ova se strategija može ostvariti pomoću glagolskih formi gdje je ispuštena lična zamjenica (odnosno lični nastavak), pomoću pasiva, upotrebom neodređenih zamjenica, kao i manipulacijom tačkom gledišta.

Glagolske forme gdje je ispuštena lična zamjenica, odnosno lični nastavak

U mnogim jezicima lična se zamjenica ispušta kad su u pitanju glagolske forme koje sadrže potencijalno ugrožavanje sagovornikova *negativnog obraza*. Obično su to oblici koji označavaju da govornik od sagovornika zahtijeva izvršenje određene radnje, naprimjer: *Obavezno je...*; *Potrebno je...* (Brown, Levinson 1987:191). U turskom su jeziku to predikativi: *gerek*, *lazım* koji ne mogu primati lične nastavke i kojima se na leksičko-semantički način može izraziti značenje potrebe da se neka radnja izvrši - "treba, potrebno je" (Čaušević 1996:296), impersonalni glagoli *lazım olmak/gelmek* (trebati), te glagol *gerekmek* (trebati). Ovoj se skupini može pribrojiti i predikativ *mümkün* (*moguće*).

Seninle bazı mühim şeyleri konuşmam lazım. Ne zaman müsaitsin?

(Potrebno je da s tobom razgovaram o nekim važnim stvarima. Kad ti odgovara?)

(Azize. TRT.19.05.2005.)

Çiğdem hayatım. Çiğdem lütfen gelir misin? Konuşmamız lazım.

(Çiğdem, dušo, molim te, hoćeš li doći? Treba da razgovaramo.)

(Kuzenler. TRT.25.04.2005.)

U navedena dva primjera zahtjeva kao impersonalan oblik korišten je predikativ *lazım* (*treba*). Time je poziv na razgovor predstavljen kao potreba, a ne kao zahtjev govornog lica. Primjeri se razlikuju samo po različitoj prisvojnoj zamjenici (u prvom primjeru *konuşmam* što doslovno znači *moje razgovaranje* i u drugom primjeru *konuşmamız* - *naše razgovaranje*), te se zato ne može reći da je riječ o potpunom obezličavanju, kao što je to slučaj u sljedećem primjeru:

*Şuna dikkat edilmesi lazım. (T**reba** voditi računa o tome.)*
(Kadına dair. TRT.24.05.2005.)

Primjer predstavlja korekciju gdje je predikativom *lazım (treba)* sagovorniku sugerirano da govornik korekciju ne vrši iz ličnih pobuda. Upotrebom pasiva iskaz je dodatno impersonaliziran.

Hayır, görmeniz mümkün değil. Yani, biliyorsunuz, aslında bu kata girmeniz bile...

(Nije moguće da ga vidite. U stvari, znate, nije moguće, čak ni da uđete na ovaj kat...)

(Kopan 2002:115)

U govornom činu odbijanja zahtjeva korišten je predikativ *mümkün değil (nije moguće)*, kojim je odbijanje predstavljeno kao posljedica vanjskih okolnosti.

Impersonalizacija je prisutna i u sljedećem primjeru, samo sa suprotnim predznakom. Naime, govornik ne ističe sebe kao vršitelja radnje (ovdje se može konstatirati maksima skromnosti):

Anne, merhaba...Börekler de hazır. Geliyorsunuz, değil mi?

(Zdravo, mama...I pite su gotove. Dolazite, zar ne?)

(Bizim Evin Halleri. TRT.26.05.2005.)

Sljedeći oblik koji se često koristi kad treba prikriti agensa radnje jeste pasiv.

Pasiv

Pasiv je zbog svoje karakteristike da ne izražava agensa radnje najčešće sredstvo kojim se u engleskom jeziku izbjegava označavanje osoba - učesnika u ugrožavanju *negativnog obraza* (Brown, Levinson 1987:194). U turskom se jeziku može govoriti o pasivu radnje (Çocuk giyildi. - Dijete je obučeno.), pasivu stanja (Cam kırılmıştır. - Staklo je razbijeno.) kao i bezličnom pasivu koji se tvori od prelaznih i još češće od neprelaznih glagola:

“Bezlični se pasiv susreće samo u 3. licu jednine, a njime se ne označava konkretno lice, nego uopćena, impersonalna glagolska radnja koju vrši anonimni subjekt. Takav se pasiv u hrvatskom jeziku izražava refleksivom npr. Burada durulmuyor - “Ovdje se ne stoji”“ (Čaušević 1996:221).

Takve jednočlane rečenice, prema Ismailu Paliću, razultat su obezličjenja kome se mogu :

“podvrgnuti sve dvočlane rečenice uobličene po osnovnome modelu SI + VF, tj. one u kojima je pozicija predikata popunjena neprijelaznim glagolom. Obezličjenjem dvočlane rečenice predikatskom glagolu, koji obavezno dobiva bezlični oblik, tj. oblik trećeg lica

jednine (srednjeg roda), dodaje se povratna riječca se, dok se pozicija subjekta ukida (npr. Ljudi su ovdje rano ustajali > Ovdje se rano ustajalo)” (Jahić, Halilović, Palić 2000:406).

Aşağı yukarı öyle sayılır. (Tako se manje-više smatra.)
(Deli Yürek.OBN.16.08.2005.)

Pored pasiva, tačnije, bezličnog pasiva, u primjerima koji slijede nalazi se i upitna rečenica jer ublažavanje najčešće preuzima formu pitanja (Lakoff 1990:31). Naš prijevodni ekvivalent može biti pojačan riječcom *zar*, koja se, prema lingvistima, koristi kad se sumnja u istinitost iskaza, tj. kad se očekuje negativan odgovor. Primjeri koji slijede predstavljaju govorne činove neodobravanja:

G1: *OO, işe bu saate gelinir mi Azize?* (Oho, dolazi li se, Aziza, u ovo doba?)
G2: *Haklısın. Geciktim.* (U pravu si. Zakasnila sam.)
(Azize.TRT.11.05.2005.)

Bu ne acele kızım, yani ilk gördüğünüüz ev tutulur mu?
(Kakva žurba, dijete moje, pa zar se uzima kuća koju ste prvu vidjeli?)
(Bizim Evin Halleri.TRT.17.06.2005)

Burada oturulur mu, Allah aşkına? Sen burada oturamazsın.
(Za ime Božije, zar se može ovdje stanovati? Ti ne možeš ovdje stanovati.)
(Bizim Evin Halleri.TRT.17.06.2005.)

G1: *Bu evde kahvaltı hiç yapılır mı?* (Doručuje li se ikako u ovoj kući?)
G2: *Yapılmaz olur mu?* (Naravno da se doručuje.)
(Bizim Evin Halleri.TRT.19.04.2005.)

Sljedeći primjer predstavlja govorni čin korekcije gdje se pored pasiva nalazi predikativ *lazım* (treba) kojim se, također, ublažava ugrožavanje sagovornikovog *obraza*:

Şuna dikkat edilmesi lazım. (Treba voditi računa o tome.)
(Kadına dair.TRT.24.05.2005.)

Artık toplantıyı açabiliriz, değil mi? Önce bu okul yılının üyelerinin seçimi yapılacak.
(Možemo otvoriti sastanak, zar ne? Najprije će se izabrati članovi za ovu školsku godinu.)
(Ongun 1998:142)

U navedenom je primjeru upotreba futura kojim se mogu izraziti “i oštrije intonirana naredba ili zapovijed...” (Čaušević 1996:252) djelomično ublažena pasivom: *yapılacak* što doslovno znači *bit će učinjeno*.

Pragmatička upotreba pasiva još jedanput je pokazala kako određeni gramatički oblici mogu dobiti i posebnu pragmatičku funkciju.

Neodređene zamjenice

Većina jezika posjeduje neodređene zamjenice čija upotreba iskaz čini učtivijim: *Ne bi trebao raditi takve stvari. / Čovjek ne bi trebao raditi takve stvari.* U turskom jeziku ovu ulogu najčešće preuzima riječ *insan* (čovjek). Za imenicu “čovjek” Snježana Kordić kaže: “Neke imenice imaju vrlo opće značenje, slično zamjениčkom. To prvenstveno vrijedi za imenicu *čovjek*. Jedno od značenja koje se može izražavati pomoću te imenice je neodređenost.” (Kordić 2002:49). Autorica dalje precizira: “Za upotrebu riječi *čovjek* o kojoj je u ovom poglavlju knjige riječ precizniji je pojam uopćavanje...” (Kordić 2002:49). Tamo gdje je riječ o postojanju prikrivene referencije, tj. tamo gdje je moguća zamjena te lekseme ličnom zamjenicom, radi se o kvazi-nereferencijalnosti jer je prisutno referiranje na neku konkretnu osobu od koje uopćavanje polazi (bilo da se radi o muškoj ili ženskoj osobi). “Upotreba kvazi-nereferencijalnog *čovjek* uzrokovana je pragmatičkim činiocima: subjektivna perspektiva zamjenjuje se objektivnom, postiže se distanciranost, individualno iskustvo se uopćava, čime se vlastitoj tvrdnji pridaje težina“ (Kordić 2002:63), ali se isto tako *obraz* sagovornika može sačuvati od ugrožavanja.

G1: *Peki, sen Peyami gelmeyince aramadın mı?* (Znači ti nisi nazvao kad Pejami nije došao?)

G2: *Niye? Hasta filan yok?* (Zašto bih? Nije valjda bolestan?)

G1: *Yoo. Bir de insan sormaz mı, canım, işinin başına niye gelmedin diye.*

(Nije. Ali, zar čovjek ne nazove da pita: Zašto nisi došao na posao?)

(Bizim Evin Halleri. TRT.11.05.2005.)

G1: *Oğlum insan arayıp haber vermez mi?* (Sine moj, zar čovjek ne nazove i ne javi?)

G2: *Birazdan arayacağım.* (Baš sam te htio nazvati.)

(Azize. TRT.11.05.2005.)

U primjerima je očigledna kvazi-nereferencijalna upotreba imenice *insan* (čovjek) jer se referira na sagovornika. U oba slučaja ova je imenica korištena u govornom činu neodobravanja i poslužila je da se ublaži ugrožavanje *obraza* sagovornika

Pluralizacija ličnih zamjenica

Izbjegavanje upotrebe ličnih zamjenica prvog i drugog lica jednine postiže se i njihovom pluralizacijom. Kako u indoevropskim jezicima (a ni u turskom) ne postoji razlikovanje “dva *mi*” – inkluzivnog *mi* koje uključuje slušatelja (ja + ti) i ekskluzivnog *mi* koje isključuje slušatelja (ja + oni), ova lična zamjenica postaje dvoznačna (Kordić 2002:25). Osobito je zanimljivo ekskluzivno *mi* koje, zapravo, označava “ja + moć” i koje, razlikujući ga od

kraljevskog, majestetičnog *mi*, Penelope Brown i Stephen C. Levinson nazivaju poslovnim *mi* (“business we”): *Ne možemo prihvatiti odgovornost; Prinuđeni smo vas opomenuti da...* (Brown, Levinson 1989:202). Na taj način se sagovorniku signalizira da govornik nije sam i da zbog toga posjeduje određenu moć. To podsjeća i na tzv “liječničku množinu” kojom se, prema mišljenju Snježane Kordić, želi proizvesti povjerenje i smirenost pacijenta, ali i ublaženo izraziti neka naredba ili zahtjev. “Radnja doduše povezuje govornika i slušatelja, ali oni se ne nalaze u ravnopravnom, nego u hijerarhijskom odnosu, koji je uvjetovan društveno/psihološki/emocionalno ili na drugi način” (Kordić2002:27). Može se reći da “liječnička množina” varira između inkluzivnog i ekskluzivnog poslovnog *mi*.

G1: *Hiç umut kalmadı, öyle mi?* (Nema nade, je li tako?)

G2: *Umut her zaman var...Bir test daha...Buna mecburuz. Tedaviye ancak o zaman geçeceğiz. Ama bize güvenirsiniz inanın her şey biraz daha kolaylaşacak.*

(Uvijek postoji nada...Još jedan test...To moramo... Onda ćemo preći na liječenje. Ali, sve će biti lakše ako budete imali povjerenja u nas, vjerujte.)

(Samyeli.TRT.09.07.2005.)

U primjeru se prepoznaje “liječnička množina” prvo kao inkluzivno *mi*, a zatim u zadnjoj rečenici kao preključivanje na ekskluzivno, “poslovno” *mi*.

Bunlara gerek yok, sen az sonra bülbül gibi öteceksin...Boşuna direniyorsun. Senden istenen şeyleri kabul et, sen de kurtul şu işkenceden, biz de kurtulalım. Bak bu iki çocuk suçlarını kabul ettiler, kurtuldular. Öyle değil mi, Ahmet?

(To nije potrebno, uskoro ćeš propjevati...Uzalud se opireš. Priznaj ono što se traži od tebe da priznaš. Izbjegni mučenja, pa da se i mi spasimo mučenja. Slušaj, ova dva momka su priznala krivicu, spasila se. Zar nije tako, Ahmede?)

(Öz 1997:216)

Navedeni primjer predstavlja isljedničko ispitivanje gdje je korišteno ekskluzivno (“poslovno”) *mi* kako bi se sagovornik zaplašio.

G1: *O merhaba, büyük Kemal.* (O zdravo, veliki Kemale.)

G2: *Etağfurullah, cicim babam. Büyüklük kim biz kim!*

(Bože sačuvaj, taticе. Ko smo mi da budemo veliki.) (u značenju: ko sam ja)

(Bedel.TRT.21.11.2005.)

Tamam sustuk. (Dobro, ušutjeli smo.) (u značenju: ušutio sam)

(Deli Yürek.OBN.31.08.2005.)

U navedena dva primjera riječ je o *mi* koje izražava skromnost jer zamjenjuje prvo lice jednine. “Govornik se na taj način prikriva u neodređenom mnoštvu” (Kordić 2002:26). Upotreba prvog lica množine može se sagledati i s drugačijeg aspekta: “Emocionalno-ekspresivnu markiranost imaju iskazi u razgovornom stilu, kada govorno lice izražava uvrijeđenost ili, nekad šalu, npr: Nismo ni mi baš naivni (u značenju: Nisam ni ja baš naivna)” (Katnić-Bakaršić 2001:249).

O ličnoj zamjenici za drugo lice *vi* bilo je riječi u odjeljku o honorificima. Plural sam po sebi sadrži “honorifično” obilježje (Brown, Levinson 1989:200).

Preključivanje na treće lice, baš kao i pluralizacija, signalizira poštovanje počivajući na principu distanciranosti, kao da govornik ili, pak, sagovornik nisu prisutni: *Da li bi njegovo visočanstvo željelo popiti čaj u ružičastoj ili sobi boje lavande?* (Brown, Levinson 1989:201). U primjeru *Što želi gospodin?* Snježana Kordić vidi zamjenjivanje “vi” iz poštovanja (Kordić 2002:24).

Kad se, pak, zamjenjuje zamjenica “ja” ličnom zamjenicom trećeg lica postiže se distanciranost i objektivnost (Kordić 2002:30):

Takma güzel kafanı sen öyle işlere. Halleder onları da Lemanın.

(Ne zamaraj svoju glavu tim stvarima. Riješit će njih tvoja Leman.)

(Mağden 2002:82)

Pluralizacija lične zamjenice trećeg lica predstavlja duplirano “honorifično” *vi*. U turskom jeziku upečatljiv primjer predstavlja leksema *ekselansları i hazretleri* (*vaša ekselencija* s prisvojnim sufiksom za treće lice množine, što doslovno znači *njihova ekselencija*). To je formalan način obraćanja visokim ličnostima: *Ekselansları, bayramınız kutlu olsun! - Sretan vam praznik, vaša ekselencija!* (Teodosijević 2004:89), što ilustriraju i naredna dva primjera.

G1: *Beni emretmişsiniz, paşa hazretleri.* (Tražili ste me, vaša ekselencija.)

G2: *Gel bakalım, oğlum, seninle konuşacağım çok önemli mevzular var.*

(Dođi, sinko, imam s tobom razgovarati o vrlo važnim stvarima.)

G1: *Paşanın emirleri başım üstüne.* (Na vašu zapovijed.)

(Güven 2002:42)

Beyefendi yazar olacakmış. (Gospodin će navodno postati pisac.)

(Kopan 2002:30)

U navedenom se primjeru ne radi o poštovanju, već se takvim odstranjivanjem sagovornika iz govornog čina postiže negativna ekspresivnost. “Govornik tako odstranjuje sagovornika iz komunikacije, lišava ga ravnopravnosti, oduzima mu mogućnost odgovora i suprotstavljanja” (Kordić 2002:24).

I ovdje se, također, vidi kako određeni gramatički oblici, ovaj put zamjenice, poprimaju jednu drugačiju funkciju kad ih se promatra s aspekta pragmalingvistike i strategija učtivosti.

Manipulacije tačkom gledišta

U ulozi distancirajućeg elementa mogu se naći i manipulacije tačkom gledišta. Manipulacija vremenom glagolske radnje služi distanciranju u vremenskom smislu. Tako se govornik

distancira od ovog “sada” i “ovdje”. U turskom jeziku u takvoj se upotrebi pored perfekta nalaze i složena glagolska vremena: imperfekt I, pluskvamperfekt i futur II.

Upotrebom perfekta na *-di* u sljedećem primjeru govornog čina zahtjeva govorno lice ostvaruje distancu i tako smanjuje nametanje/pritisak na sagovornika.

Abim ben hani düşünüyüm ki öyle boş boş oturup duruyorum, değil mi? Ya ne bileyim, ben bir işin ucunu tutayım bir şey arayım, değil mi?

(Brate, ja sam, znaš, mislila, ovdje stalno sjedim besposlena, je l' da? Pa, šta ja znam, da se uhvatim kakvog posla, da nešto potražim, je l' tako?)

(Bizim Evin Halleri.TRT.09.05.2005.)

Međutim, postoji mogućnost da se ovaj perfekt na *-di* koristi i u strategijama pozitivne učtivost kao element zbližavanja/solidarnosti.

“Značenje radnje koja će se neizostavno dogoditi u budućnosti može se, s vrlo pojačanom dozom ekspresivnosti, izraziti i određenim perfektom na –di i to samo u slučajevima kad se daje odgovor na konkretno pitanje, npr. Orhan, bu akşam gelecek misin? - Geldik! “Orhane, hoćeš li doći večeras? - Došao sam!” tj. “Možeš računati/smatraj da sam došao”. Budući da govornik buduću radnju intimno prihvata kao već realiziranu, on umjesto futura upotrebljava perfekt. U ovim i sličnim slučajevima zanimljiva je i upotreba 3. lica jednine perfekta gl.gitmek (gitti), kojim se potencira da se konkretna radnja, iako treba da uslijedi iza momenta govora, može smatrati apsolutno okončanom” (Čaušević 1996:251).

Primjer koji slijedi predstavlja zahtjev, tačnije rečeno, traženje određene informacije. Pritisak na sagovornika umanjen je upotrebom imperfekta I.

Rüzgarcığım, tam zamanında geldin. Bora da sana bir şey sormak istiyordu.

(Ruzgar, draga moja, baš si došla na vrijeme. Bora te je htio nešto pitati.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.27.05.2005.)

U sljedećem primjeru zahtjeva, ali i dolaska na tuđa vrata, nametanje se umanjuje upotrebom pluskvamperfekta, kojeg Ekrem Čaušević naziva “markerom” udaljavanja od momenta govora u “distanciranu” prošlost (Čaušević 1996:281).

Merhaba ben Meltem’i aramıştım. (Dobar dan, došla sam kod Meltem.)

(Kuzenler.TRT.31.05.2005.)

Naredni primjeri sadržavaju futur perfekta kao sredstvo distanciranja i ublažavanja nametanja/pritiska na sagovornika. Futurom perfekta se, između ostalog, izražava “intencija,

htijenje, namjera ("htio sam/namjeravao sam" + infinitiv ili veznik "da" s prezentom)" (Čaušević 1996:276):

Pardon. Rahatsız etmiyorum, değil mi? Şunu bırakacaktım da.
(Pardon. Ne uznemiravam vas, je l' da? Htjela sam ovo ostaviti.)
(Bizim Evin Halleri.TRT.24.08.2005.)

Yusuf Bey'le görüşecektim. (Trebalo je da se vidim s gospodinom Jusufom.)
(Deli Yürek.OBN.12.08.2005.)

Bir şey soracaktım. Bu Kemal denen adamı hiç gördünüz mü sonra?
(Nešto sam htio pitati. Jeste li poslije viđali onog čovjeka po imenu Kemal?)
(Bizim Evin Halleri.TRT.11.05.2005.)

Şey diyecektim abi. Akşama işin var mı abi? (Nešto sam htio reći, brate. Imaš li posla večeras?)
(Bizim Evin Halleri.TRT.24.08.2005.)

Nakon strategije obezličavanja kojom se i govornik i sagovornik isključuju iz ugrožavanja *obraza* slijedi strategija kojom se ugražavanje *obraza* predstavlja kao rezultat vanjskih, objektivnih okolnosti.

5.3.8 Predstavljanje ugrožavanja negativnog obraza kao općeg pravila

Govornik signalizira sagovorniku da pritisak koji vrši na njega ne potječe iz njegove želje, već iz objektivnih okolnosti. Ugrožavanje sagovornikovog *obraza* proizlazi iz nekog društvenog pravila/zakona/obaveze. Jedino što govornik čini jeste to da sagovorniku skreće pažnju na postojanje određenog pravila (Brown, Levinson 1987:206).

G1: *İşte dolabın artık hiç bi şey almıyor. Kocaman çöp torbalarından alalım bir paket; kullanmadığın giysileri doldurup atalım bir güzel. Ne gerek var bi bunlara? Çok anılı olanları ayırırsın, yeter işte.*

(Eto, više ništa ne može stati u ormar. Da uzmemo jedno pakovanje velikih vreća za smeće, napunimo ih odjećom koju ne nosiš i fino bacimo. Što će ti? Odvoji uspomene, to je dovoljno.)

G2: *Peki Behiye.* (Dobro, Behija.)

G1: *Bana bak. Üzülme. Görüyorsun işte dolabının halini. Bunca zamandır giymediğin lüzümsüz şeyleri atsak fena mı olur?*

(Slušaj me. Nemoj biti tužna. Pa, vidiš u kakvom ti je stanju ormar. Zar je loše ako bacimo nepotrebne stvari koje toliko dugo nisi obukla?)

(Mağden 2002:109)

Govorno lice svoj zahtjev sagovornici (na maloj socijalnoj distanci) formulira kao činjenično stanje što se može (kao podvrsta) podvesti pod ovu strategiju. Slično je i u sljedećem primjeru: G2 odbijanje zahtjeva G1 ublažava iznošenjem određenih činjenica.

G1: *Çok sıkıldım burada. Sana gelebilir miyim?* (Užasno mi je ovdje. Mogu li doći tebi?)

G2: *Hayır. Yani, şey, Neva beni yanlış anlama ama tabii ki yanımda olmanı çok isterim de, şimdi burada olman pek doğru olmaz.*

(Ne. Nemoj me, Neva, pogrešno razumjeti, naravno da želim da budeš pored mene, ali to sada ne bi bilo ispravno.)

G1: *Niye?* (Zašto?)

G2: *Yani, ailen açısından, hayatım. Biliyorsun durum oldukça hasas.*

(Pa s obzirom na tvoju porodicu, dušo. Znaš da je situacija prilično šakaljiva.)

(Bizim Evin Halleri. TRT.02.05.2005.)

U sljedećim primjerima neodobravanja nalazi se upotreba općeg pravila:

G1. *Gel, gelmiyor musun? Bak, herkes geldi. Seni bekliyorlar.*

(Dođi, zar ne dolaziš? Slušaj, svi su došli. Tebe čekaju.)

G2: *Size afiyet olsun. Ben tokum.* (Prijatno vam. Ja sam sita.)

G1: *Aşkm ama bak sofraya birlikte oturmak Bayram adetidir.*

(Ljubavi, slušaj, običaj je da za Bajram svi zajedno sjednu za stol.)

(Kuzenler. TRT.02.05.2005.)

G1: *Ben meraklı bir kızım.* (Ja sam radoznala djevojka.)

G2: *İnsanın başına ne gelirse meraktan geliyor.*

(Sve što zadesi čovjeka zadesi ga zbog njegove radoznalosti.)

(Kuzenler. TRT.02.05.2005.)

Naredni primjer sadrži opća pravila kao uvod/ublažavanje govornog čina savjeta. Ovdje je zanimljiva upotreba upitnih rečenica koje podsjećaju na pitanja u učionici gdje nastavnik/profesor pita učenike o nekim općim stvarima kako bi ih naveo na određene zaključke. Stoga je korišten prezent na -r koji se upotrebljava i kao “gnomski (ili poslovični) prezent, kojim se izražavaju uopćena iskustva, spoznaje, zapažanja, izreke, poslovice, zagonetke, sentence, aforizmi i sl.” (Čaušević 1996:242).

G1: *Hayırdır baba kötü bir şey yok mu?* (Kojim dobrom, oče? Je li se nešto loše desilo?)

G2: *Hayır. Bak, oğlum. Erkek olanlar askere giderler. Bundan sonra ne yaparlar? Genel olarak erkekler ne yaparlar?*

(Nije. Slušaj, sine. Oni koji se zamomče idu u vojsku. Šta onda rade? Šta, inače, rade mladići?)

G1: *Sen ne yaptın, baba?* (Šta si ti uradio, tata?)

G2: *Evlendim.* (Oženio sam se.)
(Babalar Son Duyar. TRT.24.05.2005.)

Ova strategija može se promatrati i kao strategija nekonvencionalizirane indirektnosti, gdje sagovornik ne mora odmah prepoznati govornikovu intenciju.

Naredna strategija negativne učtivosti *nominalizacija* primjerenija je pisanom diskursu, barem kad je u pitanju naš jezik.

5.3.9 Nominalizacija

Nominalizacija je u engleskom jeziku, prema mišljenju Penelope Brown i Stephena C. Levinsona, nezaobilazna strategija negativne učtivosti. “Umirena” akcija i radnja u glagolskoj imenici čini se manje prijetećom.

Ova vrsta rečenične kondenzacije za Nadu Ivanetić predstavlja drugo sredstvo redukcije u pisanom diskursu (tačnije u “uporabnom tekstu” – životopisu).

“Najznačajnija posljedica komprimiranosti/zgusnutosti u ovoj varijanti tekstne vrste svakako je bezličnost, odnosno neosobnost na površinskoj strukturi - emitent se iz uloge agensa i izvjestitelja u prvom licu singulara povlači u ulogu pacijensa, postaje treće lice singulara – ja postaje on/ona” (Ivanetić 2003:153).

Administrativni stil je stil gdje je čest “postupak kondenzacije, naročito nominalizacije, tako da je broj glagola dodatno smanjen” (Katnić-Bakaršić 2001:92). Turski jezik, za razliku od našeg, ima tu karakteristiku “da se glagolske imenice u turskom mogu derivirati iz svakog glagola izuzev pomoćnog “imek” te da su, i zbog toga vrlo frekventne” (Čaušević 1996:340). No bez obzira na ovu činjenicu, zapravo, uprkos njoj, turski autor Didar Akar navodi nominalizaciju, zajedno s upotrebom pasiva, kao dio strategija poslovnog diskursa. Naime, za ovog su autora *iskazi o potrebi* (“necessity statements”) najraširenija strategija za tvorbu zahtjeva jer reduciraju nametanje i ugrožavanje sagovornikovog *obraza*. U ovim iskazima vodeću ulogu imaju “gramatičke strukture” poput nominalizacije i pasiva, npr. “*Ürünlerin doktor numunelerinin en kısa sürede hazırlanarak departmanımıza verilmesi gerekmektedir.*” (Akar 2002:313) (*Našem je odjeljenju potrebna što hitnija priprema i dostava uzoraka za ljekare.*) Sljedeći primjer prilično dobro ilustrira funkciju ove strategije - radnja “umirena” glagolskom imenicom djeluje manje prijeteće:

G1: *Umarım fikrimi açıklıkla beyan etmem canınızı sıkmamıştır.*

(Nadam se da vas moja otvorenost nije uznemirila.)

G2: *Yoo, hayır.* (Ne, nije.)

(Deli Yürek.OBN.08.09.2005.)

Ako se za ovu strategiju i ne može reći da se podjednako susreće u našem i turskom jeziku, naredna je, zasigurno, zastupljena u oba jezika.

5.3.10 Otvoreno priznavanje duga

Govornik kompenzira ugrožavanje sagovornikovog *negativnog obraza* tako što otvoreno priznaje dug, čak ga i preuveličava: *Bit ću ti neizmjereno zahvalna ako ti...; Nikad ti se neću moći odužiti ako ti...* (Brown, Levinson 1987:210). Ovakav način kompenzacije suprotan je već spomenutoj strategiji *umanjivanja nametanja*. Kod sagovornika male socijalne distance dijelom ove strategije može se smatrati i emfatično traženje pomoći, gdje se naglašava govornikov dug i ovisnost o sagovorniku.

Prva dva primjera sadrže riječ *borçlu* (dužnik). Govornik G1 otvoreno priznaje da je dužnik G2 (u prvom primjeru dug je usluga, a u drugom G1 duguje zahvalnost kao verbalan nadomjestak za uslugu G2):

İnanın bana, kendimi size borçlu hissediyorum. (Vjerujte mi, osjećam se vašim dužnikom.)

(Deli Yürek.OBN.17.11.2005.)

Size ancak şukran borçluyum.... (Ja vam ionako dugujem zahvalnost....)

(Deli Yürek.OBN.14.09.2005.)

Kusura bakmayın, kızlarım, ama vallahi size nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum.

(Izvinite, djevojke, Boga mi, ne znam kako da vam zahvalim.)

(Kuzenler.TRT.02.05.2005.)

Govornik G1 “priznanjem” da ne zna kako da zahvali G2 pretjeruje, uvećava dug. Primjer koji slijedi, također, sadrži pretjerivanje:

Beni utandırıyorsun. Sana ne diyeceğimi bilemiyorum!

(Dovodiš me u nezgodan položaj. Ne znam šta da ti kažem!)

(Rumba'dan Cumba.TRT.22.04.2005.)

Slijedeća dva primjera ilustriraju emfatično traženje pomoći govornika koji je na maloj socijalnoj distanci sa sagovornikom. U prvom primjeru nalazi se glagol *yalvarmak* (*preklinjati*), a u drugom izraz *ne olur* (*molim te/preklinjem te*). Tim se sredstvima može izraziti i molba upućena više pozicioniranom sagovorniku.

Beni kurtarın ya! Mahvoldum. Yalvarırım beni kurtarın.

(Spasite me! Gotov sam. Preklinjem vas spasite me!)

(Bizim Evin Halleri. TRT. 19.04.2005.)

Nasıl eğlenmiştik o gece Boğaziçi'nin havuzunda. Yine eğleniriz öyle. N'olur gel, Behiye, n'olur gel benimle.

(Kako smo se zabavljale one noći na bazenu na Bosforu. Opet ćemo se tako zabavljati. Molim te, Behija, pođi sa mnom, molim te.)

(Mağden 2002:213)

Molba se u turskom jeziku može izraziti i sljedećim izrazima: *gözünü seveyim* (*preklinjem te*, doslovno znači *da ti pomilujem oko*); *kurban olayım* (*preklinjem te*, doslovno znači *da ti budem žrtva*).

Ah kurban olayım kuzucuğum, tez karar verme, bir daha düşün!

(Preklinjem te, janje moje, ne donosi odluku nabrzinu, još jednom razmisli!)

(Uzuner 2006:232)

Karakteristično je za ovu strategiju da sadrži pretjerivanje koje je, inače, odlika strategija pozitivne učtivosti. Ona je ujedno i posljednja strategija negativne učtivosti. Konvencionalizirana indirektnost bila je njihovim dijelom, nekonvencionalizirana indirektnost, pak, obuhvata poseban niz strategija kojima se bavi naredno poglavlje.

5.4 Nekonvencionalizirana indirektnost

Jedna bitna zajednička karakteristika okuplja raznovrsne strategije u ovu skupinu: sve one izvode se tako indirektno i zaobilazno da im je teško pridružiti jasnu komunikacijsku intenciju. Govornik se oslobađa od odgovornosti ugrožavanja sagovornikovog *obraza* čineći svoju namjeru netransparentnom (Brown, Levinson 1987:211). Naime, sagovorniku se ostavlja da, prateći određene naznake, na svoj način interpretira govornikov izričaj, a kako ih opredjeljuje kriterij forme, a ne funkcije, mogu biti upućene i pozitivnom i negativnom *obrazu*.

Strategije iz ove skupine Penelope Brown i Stephen C. Levinson klasificirali su s obzirom na kršenja Griceovih maksima. U prvoj su skupini tri strategije koje predstavljaju kršenje Griceove maksime relevantnosti: aluzije, upotreba asocijacija i pretpostavke.

5.4.1 Aluzije

Ako govornik sagovorniku kaže nešto što nije eksplicitno relevantno, on ga poziva da potraži odgovarajuću interpretaciju njegova iskaza. Naznaka za pravilno tumačenje govornikove namjere može biti data kroz izricanje motiva/razloga za izvršenje određene radnje, naprimjer: *Ovdje je hladno. (Zatvori prozore!)* (Brown, Levinson 1987:215).

Gerçekten umarım sizi özlemek zorunda kalmam.

(Stvarno se nadam da vas neću morati poželjeti.)

(Deli Yürek.OBN.12.08.2005.)

Izražavajući želju da ne poželi svoje sagovornike, govorno lice nenametljivo pokazuje želju da se i dalje viđa sa sagovornicima. Ta želja za viđanjem sagovornika predstavlja pozitivnu učtivost ali je način njene realizacije smiješta u ovu skupinu strategija.

G1: *Evet, bütüün ilanlara baktım bana göre bir iş yok.*

(Pregledala sam sve oglase, nema nikakav posao za mene)

G2: *Ya, kızım, sabırlı ol. Öğleden sonra bir de arayacağımı dedim ya arkadaşımı.*

(Pa strpi se, djevojko. Ta, rekao sam da ću popodne nazvati jednog svog prijatelja.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.09.05.2005.)

Navodeći razlog da nema posla, govorno lice G1 od sagovornika indirektno traži pomoć u njegovom nalaženju, zapravo, navodi sagovornika da on iznese ponudu (da će mu tražiti posao).

Çaylar soğuyor. (Hladi se čaj.)

(Deli Yürek.OBN.18.08.2005.)

Primjer predstavlja ponudu/nuđenje čaja kroz navođenje razloga zašto bi se on trebao popiti.

Upotreba asocijacija prirodan je nastavak strategija *aluzije*, samo što je proširena za zajedničko znanje i iskustvo govornika i sagovornika kako bi se naznake u iskazu pravilno protumačile. Tako Penelope Brown i Stephen C. Levinson navode primjer: *O, Bože, opet imam glavobolju*. Ovaj iskaz može značiti da govornik od sagovornika želi posuditi kupaći kostim jer je glavobolja zajednička asocijacija - da govornik želi svoju glavobolju utopiti u vodi (Brown, Levinson 1987:215). Zanimljivo je da se na Madagaskaru većina zahtjeva ostvaruje upravo na taj način. U svakom slučaju, naznake, odnosno aluzije prepuštaju sagovorniku da učini govorni čin ponudu preuzimajući na sebe odgovornost za eventualno ugrožavanje *obraza*.

5.4.2 Prepostavke

Pretpostavke, također, krše maksimu relevantnosti. Ono što ih čini drugačijim jeste činjenica da iskaz može biti gotovo potpuno relevantan u kontekstu i ujedno kršiti maksimu relevantnosti. Ako neko, naprimjer, kaže: *Danas sam opet oprao auto*, on na taj način može implicirati ekspresivnu kritiku. Upotreba riječi (čestice) *opet* sugerira sagovorniku da traži relevantnost s pretpostavljenim prethodnim događajem (Brown, Levinson 1987:217).

G1: *Bir daha sekizi geçme!* (Nemoj više dolaziti poslije osam!)

G2: *Olur.* (Važi.)

G1: *Bakanlıkta yeniyim. Bir laf gelsin istemem.*

(Novi sam u ministarstvu. Neću da mi se išta prigovori.)

G2: *Tabii, canım, ben de istemem.* (Svakako, ni ja to ne želim.)

(Bedel.TRT.12.06.2005.)

Upotreba izraza *bir daha* (*više*) ukazuje na ekspresivnu kritiku. Taj izraz kao i izraz *yine* (*opet*) u sljedećim primjerima govornog čina neodobravanja signalizira sagovorniku da potraži relevantnost s pretpostavljenim prethodnim događajem.

G1: *Kusura bakma, abi. Düşüncesizlik ettim. Ama sana söyleceklerimi kimse duysun istemiyorum.*

(Izvini, brate. Bila sam nepromišljena. Ali ne želim da iko čuje šta ću ti reći.)

G2: *Yine ne oldu, Gonca.* (Šta je opet bilo, Gondža?)

(Deli Yürek.OBN.24.08.2005.)

G1: *Kadın olmak kolay değil Verda. Hele anne olmak. Her şeye yetişmek kolay değil yavrum.*

(Nije, Verda, lako biti žena. Pa još majka. Nije lako na sve stići, sine moj.)

G2: *Sen yine bir şeyler mi ima etmek istiyor musun, anne? Açık söyle!*

(Je li ti to, opet, aludiraš na nešto, mama? Reci otvoreno!)

G1: *Yoo, hayır, hayır.* (Ma ne, ne.)

(Azize.TRT.11.05.2005.)

U posljednjem primjeru govorno lice G2 otvoreno traži objašnjenje, odnosno govornikovo značenje (ilokuciju) nejasnog i dvosmilenog izričaja. Odgovor pokazuje karakteristiku ove strategije da govornik može negirati ponuđenu interpretaciju iskaza. U sljedeće tri strategije (litoti, hiperboli i upotrebi tautologija) krši se maksima kvantiteta.

5.4.3 Litota

Litota krši maksimu kvantiteta, iskaz sadrži manje ili više informacija nego što je potrebno, pa se sagovornik poziva da otkrije razlog za to. Litota je “trop koji se sastoji u skraćivanju sema kvantiteta”. “Neutralni iskaz zamijenjen je figurativnim, koji mora ublažiti “stvarno” stanje, odnosno emocionalni stav” (Katnić-Bakaršić 2001:328). Izričaji kojima se kaže manje nego što je potrebno tvore se tako što se na skali determinatora odabere onaj koji je niže pozicioniran od determinatora koji bi tačno opisao stanje stvari (Brown, Levinson 1987:218). Ova se strategija u engleskom jeziku koristi u odgovorima na komplimente, ekspresivnoj kritici i prihvatanjima ponude. Kako kaže Leech, postoji prirodna sklonost ka pretjerivanju u učtivosti (*overstatements - hiperbole*) i prećutkivanju neučtivosti (*understatements - litote*). Zato se litote često koriste u izražavanju ekspresivne kritike: *Nisam bila oduševljena njenim govorom*. Isto tako umanjivanje/prećutkivanje pohvale bit će prije usmjereno ka govorniku nego sagovorniku: *Jelo koje sam skuhao nije bilo tako loše*. Razlog postojanja ove strategije Leech nalazi u tzv. principu *Pollyanne* izvedenom iz hipoteze *Pollyanna* prema kojoj ljudi potenciraju ljepšu stranu života (hipoteza je dobila ime po glavnoj junakinji Pollyanni iz istoimene novele Eleanor H. Porter). Princip *Pollyanne* znači da učesnici u razgovoru preferiraju ugodnije teme. Stoga se ovdje pojavljuju eufemizmi: može se govoriti o neprijatnim stvarima pomoću manje neugodnih izraza. Sljedeći je korak prikazivanje stanja stvari manje lošim, gdje glavnu ulogu imaju adverbijali “za umanjivanje”: *a bit (nešto/malo)*, *a little (malo)* i *a little bit (malo)*. Litote se tako pojavljuju tamo gdje postoje aspekti značenja koji su u pragmatičkom smislu “nepoželjni” (Leech 1983:148). Ali, postoji još jedna vrsta litote koja se ne koristi radi principa zanimljivosti: *Ona ne izgleda loše/Ona nije ružna djevojka*. Ovdje litota, upravo suprotno, djelujući netipično kao ublažavanje poželjne kvalitete, preuzima funkciju osiguranja iskrenosti govornika i na taj način ponovo uspostavlja vrijednosti principa kooperativnosti naspram principa zanimljivosti (Leech 1983:149).

Sljedeća dva primjera pokazuju kako se litota ostvaruje pomoću negacije:

Ben mutsuz değilim. (Ja nisam nesretan.)

(Pamuk 2002:95)

Bu genç adam bana iltifat ederek beni genç bulduğunu dolayı bir yoldan anlatmaya kalktı. Ama şimdi kendisi de anladi ki, ben artık genç değilim.

(Ovaj mi je mladi čovjek odlučio na indirektan način dati kompliment i pokazati da me smatra mladim. Ali sad je i sam shvatio, ja više nisam mlad.)

(Uzuner 2000:348)

Iako maksima skromnosti zahtijeva umanjivanje vlastitih vrijednosti, čini se, da se ovdje ukršta s još jednim principom - principom *Pollyanna*. Naime upotreba eufemizma *nisam mlad* umjesto *star sam* može se, imajući u vidu prirodan i konstantan ljudski strah od starenja, smatrati dijelom konteksta izbjegavanja neprijatnih tema.

G1: *İsterseniz size evi gezdireyim.* (Ako hoćete da vam pokažem kuću.)

G2: *Rahatsız etmesem ben bu kadar uzun kalmayı düşünmüyordum.*

(Ako vas ne uznemiramavam, nisam mislila tako dugo ostati.)

(Kopan 2002:82)

U navedenom primjeru litota je korištena u prihvatanju ponude jer se i tu može raditi o potencijalnom ugrožavanju sagovornikovog negativnog *obraza*.

Kao suprotna ovoj strategiji u kojoj se kaže manje nego što je potrebno, slijedi strategija kojom se kaže više nego što treba.

5.4.4 Hiperbola

Koristeći hiperbolu, govornik kaže više nego što je potrebno i takvim pretjerivanjem ili, pak, izabiranjem determinatora koji je iznad onog koji bi tačno odredio stanje stvari, poziva sagovornika da potraži razloge za to.

”Ovaj se trop sastoji u kvantitativnom pretjerivanju, preuveličavanju; on se nekad definira kao namjerni ”kvar mjerne tehnike”. U hiperboli neutralan iskaz biva zamijenjen drugim, kojem su dodate seme kvantiteta, te je zato ovaj trop količinski trop, baziran na principu pojačavanja” (Katić-Bakaršić 2001:328).

Iskaz: *Bilo je milion ljudi!* može značiti izvinjenje zbog kašnjenja, dok iskaz *Zašto uvijek pušiš?* može biti ekspresivna kritika (Brown, Levinson 1987:220). Hiperbola se, prema Leechu, koristi i u pohvali drugih: *To je bilo izvrsno jelo!*, dakle i u komplimentima. Princip koji se krije iza ovakvih pretjerivanja princip je zanimljivosti koji nalaže da se kaže ono što je neočekivano (Leech 1983:146).

Ne çok oldu sizleri görmeyeli aramasam arayacağımız yok. Hayırsızlar sizi!

(Koliko je samo prošlo otkako vas nisam vidjela, ako ja ne nazovem, neće niko od vas. Vi, nevaljalice jedne!)

(Ongun 1998:11)

G1: *Size ulaşmakta çok güçlük çektik Turgut Bey.*

(Jako smo se namučili da dođemo do vas, gospodine Turgut.)

G2: *Ama ben hep buradayım. Nasıl ulaşamadığınızı anlamadım.*

(Ali, ja sam stalno tu. Ne razumijem kako niste mogli doći do mene.)

(Deli Yürek.OBN.14.09.2005.)

Vay, koçum, sen de miydin? Saçı sakalı kesmişsin bakıyorum. Vallahi tanıyamadım. E...neredesin bu kadar zamandır? İzini yerini kaybettirdin.

(Ma, momčino, jesi li to ti? Vidim fino si se uredio, obrijao. Boga mi, nisam te prepoznao. Pa gdje si sve ovo vrijeme? Pomeo si svaki trag za sobom.)

(Deli Yürek.OBN.23.08.2005.)

Usta gözümüüz yolda kaldı. Saniyeler bile geçmez oldu.

(Šefe, ludi smo od čekanja. Vrijeme nikako da prođe.)

(Deli Yürek.OBN.08.09.2005.)

U navedenim primjerima hiperbola je korištena u govornim činovima ekspresivne kritike, i stoga se može reći da su primjeri oslikali njenu neučtivu upotrebu. No, u svim slučajevima kritika je upućena zbog neviđanja sa sagovornikom, pa se kroz nju ističe značaj sagovornika (njegovog pozitivnog obraza) za govornika.

Orada dünya kadar işim birikti. Mecburum. Kusura bakmayın.

(Tamo mi se skupila gomila posla. Moram ići. Ne zamjerite.)

(Deli Yürek.OBN.18.08.2005.)

Hiperbola je korištena u okviru govornog čina isprike gdje je pretjerivanje poželjno.

G1: *Ooo, bu ne şıklıktır böyle, delikanlılar?* (Oho, kakva je to elegancija, djevojke?)

G2: *Ee, Kısmet teyzem kırk yılda bir evleniyor.*

(E pa, tetka Kismet se udaje jednom u sto godina.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.02.05.2005.)

U primjeru na turskom jeziku nije korišten broj *sto*, već broj *çetrdeset* (*kırk*). Zanimljivo je da se on upotrebljava i za "izražavanje velike i neodređene količine nečega, odnosno vremenskog trajanja koje se subjektivno i s afektacijom procjenjuje kao "vrlo dugo". (Čaušević 1996:173). U našem jeziku takvu upotrebu ima broj *sto* ("Nisam te vidjela sto godina.").

Harika yapmışsın. Bayılıyorum anne.

(Mama, izvrsno si to napravila. Zadivljena sam.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.02.05.2005.)

To je očigledan primjer pretjerivanja u govornom činu komplimenta. Glagol *bayılmak* doslovno znači *onesvijestiti se*.

G1: *Bir çay istedin mi?* (Jesi li bila za jedan čaj?)

G2: *Yok, sağ ol. İçim dışım çay oldu.* (Ne, hvala, sva sam se pretvorila u čaj.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.11.05.2005.)

Hiperbola je korištena u odgovoru na ponudu, tačnije rečeno, kao odbijanje ponude i kako je to govorni čin koji može ugroziti sagovornikov pozitivni *obraz*, pretjerivanje pridonosi njegovom ublažavanju.

G1: *İyi ki gelmişsin. Yoksa açlıktan ölecektmişim.*

(Dobro je da si došao, inače bih umrla od gladi.)

G2: *Afiyet olsun.* (Priyatno.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.15.06.2005.)

Pretjerivanje je poslužilo kao sredstvo u govornom činu zahvaljivanja, koje je usmjereno pozitivnom *obrazu* sagovornika i zato je dobrodošlo.

Posljednja od strategija kojom se krši maksima kvantiteta jeste upotreba tautologija.

5.4.5 Upotreba tautologija

Treća strategija koja krši maksimu kvantiteta jeste upotreba tautologija gdje govornik, iznoseći očigledne i svima poznate činjenice (iskaz ne nosi niti jednu novu informaciju), poziva sagovornika da potraži “informativnu interpretaciju” “neinformativnog izričaja” (Brown, Levinson 1987:220). Ova se strategija može upotrijebiti prilikom izvinjavanja: *Rat je rat*; izražavanja ekspresivne kritike: *Tvoja odjeća stoji gdje stoji tvoja odjeća, a moja odjeća stoji gdje stoji moja odjeća* ili, pak, prilikom odobravanja *Amerika je Amerika*. (kad je Apolo sletio na Mjesec) ili, neodobravanja (kad se Jacqueline Kennedy udala za Onassisa) (Brown, Levinson 1987:220).

G1: *Şimdi bir kahve içebilir miyim? Unutma bana söziün var.*

(Mogu li sada popiti kafu? Ne zaboravi da si mi obećala.)

G2: *Söz sözdür. Ben kahveni yapıp geliyorum.*

(Obećanje je obećanje. Napravim ti kafu i dođem.)

(Deli Yürek.OBN.23.08.2005.)

Tabii tabii, ödeyeceğim. Yani, borç borçtur. Ödemez olur muyum? Ama şu anda param yok beyefendi.

(Pa naravno da ću platiti. Mislim, dug je dug. Zar mogu da ne vratim? Samo što, gospodine, trenutno nemam novca.)

(Bizim Evin Halleri. TRT.15.06.2005.)

Tautologija je korištena u govornom činu obećanja gdje zvuči i kao blaga rezignacija. Govornik tako sagovorniku sugerira da je obećanje prije ishod vanjskih utjecaja nego njegove vlastite volje.

Biz de üzgünüüz. Ama kanun kanundur. Kanunlara karşı gelenlerin akibeti budur.

(I nama je žao. Ali zakon je zakon. To je sudbina onih koji se usprotive zakonu.)

(Yol)

Primjer ilustrira upotrebu tautologije u govornom činu isprike gdje se kao razlozi navode vanjske okolnosti koje nisu pod kontrolom govornika.

Narednom strategijom započinje grupa strategija koje krše maksimu kvalitete.

5.4.6 Upotreba kontradikcija

Upotreba kontradikcija krši maksimu kvalitete - *govori istinu i budi iskren/a*, koja predstavlja osnovni princip upotrebe jezika jer bi učenje jezika u zajednici gdje svi lažu bilo nemoguće (Brown, Levinson 1987:221). Tvrdeći u isto vrijeme dvije stvari koje su međusobno proturječne, govornik sugerira sagovorniku da ono što mu saopćava ne može biti istinito, pa ga poziva da naknadno potraži odgovarajuću interpretaciju izričaja. Ova je strategija u engleskom jeziku zastupljena u žalbama i ekspresivnoj kritici: *Are you upset about that? Well, yes and no/I'm and I'm not. (Jesi li uznemiren zbog toga? Pa, i jesam i nisam.)* (Brown, Levinson 1987:221).

Primjer koji slijedi ilustrira upotrebu ove strategije u govornom činu neodobravanja/ neslaganja.

Çok sevindim...Ama bir taraftan da üzüldüm.

(Baš mi je drago. A, opet, i žao mi je.)

(Özçelik 1994:82)

Benim babam ha var ha yok. (Ja imam i nemam oca.)

(Ongun 1998:74)

Kontradikcija korištena kao sredstvo žalbe, ali i ekspresivne kritike koja se odnosi na lice koje nije prisutno.

Ironija predstavlja sljedeću strategiju kojom se krši maksima kvalitete.

5.4.7 Ironija

Reći nešto suprotno od onog što se zaista misli, također, krši maksimu kvalitete i predstavlja izražavanje “pragmatičke neiskrenosti” (Toplak, Katz 2000). “Ovo je trop kod kojega je forma iskaza u suprotnosti sa sadržajem iskaza, te se značenje može shvatiti pomoću neverbalnih sredstava ili intonacije, odnosno pomoću konteksta” (Katnić-Bakaršić 2001:328). Iako je prepoznata kao “sredstvo indirektnog iskazivanja učtivosti/neučtivosti”, kojim se može izraziti kritika, njen poseban značaj Marina Katnić-Bakaršić vidi u tome što ona “naročito čini vidljivim ulogu recipijenta u dešifriranju smisla nekog teksta ili njegovog segmenta, a uz to pokazuje na nestabilnost smisla svakoga teksta” (Katnić-Bakaršić 2001:33). Ironija zahtijeva zajedničko “pozadinsko znanje” govornika i sagovornika: govornik kaže nešto za šta se zna da nije istinito (Lakoff 1990:172). Za Leecha je princip ironije princip drugog reda koji govorniku omogućava da bude neučtiv izgledajući učtivo. Pružajući govorniku priliku da zaobiđe učtivost, ovo je princip koji promovira/pomaže “nesocijalnu /antisocijalnu” upotrebu jezika. No, u isto vrijeme ironija ima i tu pozitivnu funkciju da agresivnost prikaže u društveno prihvatljivom svjetlu. Na ironiju je teže odgovoriti, jer u sebi sadrži “umijeće napada” kombinirano s prividnom nevinošću kao formom samoodbrane (Leech 1983:142). Govornici koji koriste ironiju u svojoj namjeri da uvrijede sagovornika i prouzrokuju njegovu ljutnju doživljavaju se kao verbalno agresivniji od onih koji su direktni i ne koriste ironiju (Toplak, Katz 2000). Međutim, analiza ironije ne može se svesti samo na značenja suprotna onome što iskaz doslovno znači, već je treba promatrati i kroz pojam eha. U tom slučaju ironija bi predstavljala ponavljanje (eho) iskaza ili mišljenja neke druge osobe i to onog mišljenja koje govornik ne dijeli s tom osobom. Ironija bi, ako bi bila prepoznata kod sagovornika, suprotno svojoj antisocijalnoj ulozi, uvećala bliskost sagovornika (Blakemore 1992:170).

G1: *Aferin sana!* (Svaka ti čast!)

G2: *Hiç düşünmedim, Serra, inan bana...* (Nisam ni pomislila, Saro, vjeruj mi...)

(Ongun 1998:32)

Bir bu eksikti. (Samo je to falilo.)

(Deli Yürek.OBN.31.08.2005.)

G1: *Gerçekten çok teşekkür ederim. Bana sıcak bastı. Ben çıkarıyorum.*

(Hvala od sveg srca. Vruće mi je. Skidam je.)

G2: *Olur mu öyle yavrum, şey hava çok serin. Yavrum vallahi, çok yakıştı.*

(Može li tako, dijete, hladno je. Boga mi, sine, divno ti stoji.)

G1: *Evet çok güzel cepleri, düğmeler.* (Jeste, veoma lijepi džepovi, dugmad.)
(Bizim Evin Halleri.TRT.13.05.2005.)

G1: *Tak!* (Stavi!)

G2: *Sağ ol, lütfettin, kızım!* (Baš ti hvala, kćeri, što si mi dozvolila.)
(Bizim Evin Halleri.TRT.19.04.2005.)

Primjeri predstavljaju govorne činove neslaganja i ekspresivne kritike izražene na ironičan način. Ako kod sagovornika ironija može prouzročiti ljutnju i doživljaj da su “jače” napadnuti, to se može tumačiti i time da mu ovakav ispad agresivnosti umanjuje mogućnost odgovora na napad jer je on kombiniran s prividnom nevinošću.

G1: *Sen kendi işine bak.* (Ti gledaj svoja posla.)

G2: *Ooo, prenses hazretleri bugün pek sinirli.*
(O, njeno veličanstvo, princeza danas je prilično nervozna.)
(Ongun 1998:81)

Primjer je zanimljiv, jer bi se mogao naći i u strategijama obezličavanja. Odstranjivanje sagovornika pomoću trećeg lica povezano je s negativnom ekspresivnošću. Ali kako je korišten izraz poštovanja, kojeg govornik ne koristi iskreno, može se ustvrditi i ironija. Slično je i u sljedećem primjeru:

Otur şuraya küçük hanım kulaklarını iyice aç ve sana anlatacaklarımı dinle.
(Sjedi tu, gospođice, i pažljivo slušaj šta ću ti reći.)
(Ongun 1998:88)

Sljedeći primjer ilustrira ironiju koju koristi govorno lice koje posjeduje moć nad sagovornicima (upravitelj zatvora u razgovoru sa zatvorenicima) i to u govornom činu prijekora:

Demek bizim otelden memnun değilsiniz, a? Neyi beğenmiyorsunuz?
(Znači niste zadovoljni našim hotelom, ha? Šta vam se to ne dopada?)
(Duvar)

I ovdje se vidi da se sagovornicima ograničava mogućnost odgovora na “verbalni napad” pogotovo jer se radi o govorniku koju posjeduje moć. Naredna strategija, također, krši maksimu kvaliteta.

5.4.8 Upotreba metafora

Jedna od teorija “tumači metaforu kao upotrebu jednog označitelja umjesto drugog na principu odabira (paradigmatskog), a na osnovu neke sličnosti sa drugim označenim.” U svakom slučaju “u mišljenju općenito, metafora služi i da bi se premostio jaz između starog (poznatog) i novog

(koje još nema ime), ona je način da nešto vidimo kao nešto drugo; u krajnjoj liniji, načini metaforizacije zapravo su oblici spoznaje” (Katnić-Bakaršić 2001:323).

Tako za Leecha metafora trgovine vrlo izrazito obilježava govorne činove kao činove u kojima postoji izvjesna transakcija među sagovornicima: duguje se zahvalnost, isprika (Leech 1983: 124). Eve Sweetser dodaje još i metaforu putovanja kroz prostor: *Dokle smo bili došli kad su nas prekinuli?* (Sweetser 1990:19). Prema mišljenju Diane Blakemore, ne postoji oštra crta koja razdvaja metaforično od doslovnog jer su u razumijevanje svih mogućih iskaza uključeni isti kognitivni procesi a metafora predstavlja doprinos onome što se saopćava/komunicira. Ono što je ključno za predstavljanje, odnosno razumijevanje metafore jeste pojam pojašnjavajuće sličnosti, a zapravo je svaki iskaz pojašnjavajuća reprezentacija misli koje govornik želi saopćiti. Metafore mogu varirati od “kreativnih” do potpuno “mrtvih”. Metafora u iskazu koji navodi Diane Blakemore: *Moj je susjed aždaha* primjer je “standardizirane” metafore gdje većina slušatelja ima trenutni pristup stereotipnim pretpostavkama o aždajama. No, ipak je govornik, izabравši metaforu na račun doslovnosti, imao namjeru izreći nešto više ohrabrujući slušatelja da istraži lanac drugih kontekstualnih implikatura u vezi s neprijateljskim držanjem susjeda, i možda implikatura u vezi s njegovim izgledom. Stoga se ni ova standardizirana metafora ne može parafrazirati bez određenog gubitka. U slučaju “svježijih”, kreativnih metafora slušatelju je dat veći udio u odgovornosti za interpretaciju (Blakemore 1992:164). Zapravo bi jedino takve, ili pak, metafore s više konotacija pripadale ovom poglavlju prožimajući se sa strategijom *dvosmislenosti*. Izričaj: *Harry’s real fish. (Hari je prava riba.)* može u engleskom jeziku značiti: *He drinks/swims/is slimy/is cold-blooded like a fish (On pije/pliva/je sluzav/je hladnokrvan kao riba.)* (Brown, Levinson 1987:222).

Ovdje se ujedno ubrajaju i eufemizmi u kojima se “loša stvar” supstituira dobrom, naprimjer, *sanitary engineer* (sanitarni inženjer) umjesto *janitor* (domar, čistač). I obrnuto, postoje uvrede - kad se, npr. riječi koje označavaju životinje primjenjuju na ljude (Brown, Levinson 1987:223). U turskom jeziku postoje animalne metafore: *aslan (lav)*, *koç (ovan, uvijek kao koçum - moj ovan, odnosno moj momče/momčino)*, *kuzu (jagnje)*, koji imaju pozitivno konotacijsko značenje, za razliku od naziva s negativnim konotacijama: *eşek (magarac, budala, glupan)*, *it (džukela, bitanga)*, kao i samo *hayvan (životinja, skot)*.

Seni meraklı tavşan seni. Niye buralarda olduğunu bilmek için kahin olmaya gerek yok.

(Ti, radoznali zeko. Ne treba biti vidovnjak da bi se znalo zašto si tu.)

(Ongun 1998:163)

Primjer je zanimljiv jer pored animalne metafore *tavşan (zec)* koja je dvosmislena sadrži i tzv. uzvični akuzativ *seni* o kojem će biti riječ u poglavlju o dvosmislenosti.

Kao dvosmislene animalne metafore u turskom jeziku mogle bi se navesti lekseme *ördek* (*patka*), koja znači *priglup*, *blentav*, ali isto tako u argou označava *usput pokupljenog putnika*. Dvosmislena je i leksema *maymun* (*majmun*) jer označava *rugobu/nakazu*, ali njeno značenje može biti i *vragolan/spadalo*.

Narednom strategijom završava se skupina strategija kojima se krši maksima kvaliteta.

5.4.9 Upotreba retoričkog pitanja

Retoričko je pitanje pitanje “na koje nema odgovora ili ga govornik i ne očekuje, a sa svim svojim podvrstama zamjenjuje izjavnu rečenicu” (Katnić-Bakaršić 2001:318). Postavljati pitanje a ne očekivati odgovor na njega predstavlja kršenje maksime kvaliteta. Ovakva pitanja koriste se, između ostalog, prilikom isprike i ekspresivne kritike (Brown, Levinson 1987:223).

Sljedeća dva primjera pokazuju upotrebu retoričkog pitanja u govornom činu ekspresivne kritike:

Her şeyi yıkmak zorunda mısın? (Zar moraš sve pokvariti?)
(Azize.TRT.11.05.2005.)

Beğendin mi yaptığımı? *Rezil olduk senin yüzünden.*
(Je li ti drago što si to uradio? Osramoćeni smo zbog tebe.)
(Bizim Evin Halleri.TRT.19.04.2005.)

Tabii, olur, olmaz olur mu? (Naravno, može, zar može da ne može?)
(Bizim Evin Halleri.TRT.11.05.2005.)

Ovdje se retoričkim pitanjem, za razliku od prethodnih primjera ekspresivne kritike, naglašava prihvatanje ponude.

Nakon strategija kojima se kršila maksima kvalitete slijede strategije koje narušavaju maksimu modaliteta.

5.4.10 Dvosmislenost

Dvosmislenost se postiže i upotrebom metafora kada njihove konotacije nisu jednoznačne. Zapravo, sve nekonvencionalizirane indirektno (eng. *off record*) strategije koriste dvosmislenost u njenom najširem značenju: kao dvoznačnost između doslovnog značenja iskaza i njegovih mogućih implikatura (Brown, Levinson 1987:225).

Može se reći da je izraz *alem* (*svijet*) u sljedeća dva primjera korišten u suprotnim značenjima: prvi ima pozitivne konotacije, a drugi negativne, odnosno prvi se može tumačiti kao kompliment, a drugi kao uvreda.

Alem kızsın, Serra! (Saro, ti si posebna djevojka!)
(Ongun 1998:188)

Bu Zeynep bir alem. (Ta Zejneba je posebna priča/svijet za sebe.)
(Ongun 1998:43)

Dvosmislena je i upotreba lične zamjenice *sen* (*ti*) u akuzativu (tzv. “uzvični akuzativ”): *Seni gidi (seni)!* (*Ah, ti!, gidi* - usklik sa šaljivim primjesama ukora ili sažaljenja); *Seni gidi yaramaz!* (*Ah, ti, nevaljalče jedan!*) (Čaušević 1996:95). U prvom primjeru koji slijedi konotacije su pozitivne (osjeća se prizvuk nostalgije, žaljenja), dok u drugom imaju suprotan predznak (radi se o prijekoru):

Çekil yoldan ahraz...Büyükler geçerken küçükler yol açar. Hey gidi İbrahim Çavuş...O geçerken ben put gibi selama dururdum...

(Sklanjaj se s puta, mutavi...Mali se sklanjaju dok prolaze veliki. Ah, gdje je sad čauš Ibrahim?.. Stao bih kao kip u znak pozdrava kad bi on prolazio...)
(Özçelik 1994:6)

Bırak, len, kızı...Çık defol git evimden...Seni gidi kahve döğücünüün hınk deycisi seni...
(Ostavi ti djevojku... Napolje, gubi se iz moje kuće...Ah, ti ljenjivče...)
(Özçelik 1994:53)

U narednom primjeru govornik otvoreno pokazuje da ne razumije šta njegova sagovornica želi reći te traži od nje da to izrazi otvoreno, bez dvosmislenosti.

G1: *Şey...nasıl söyleyeceğimi bilmiyorum ama İsa bana tuhaf davranıyor, abi.*
(Ovaj,...ne znam kako da kažem, ali İsa se prema meni čudno ponaša.)

G2: *Ne demek tuhaf davranıyor. Açık konuşsana kızım!*
(Šta znači čudno ponaša? Pa daj, djevojko, govori otvoreno!)
(Deli Yürek.OBN.24.08.2005.)

G1: *Günaydın. Trafik berbat yürürsem daha hızlı gelirdim.*
(Dobro jutro. Velika je gužva u saobraćaju, da sam išla pješice, prije bih stigla.)

G2: *En iyisi sana bir motosiklet alalım. Ya da daha iyisi bir bisiklet. Hem spor olur.*
(Najbolje bi bilo da ti kupimo jedan motor. Ma još bolje jedan bicikl. To bi još bila i rekreacija.)

G1: *Biliyorum biraz kilo aldım.* (Znam, malo sam se udebljala.)

G2: *Aaa, onun için demedim.* (Ma nisam to rekla zbog toga.)
(Her Şey Aşk İçin. TRT.19.04.2005.)

Ovdje se pokazuje kako sagovornica pogrešno razumijeva implikaturu izričaja koji u sebi nosi dvosmislenost.

Kao dvosmislene izraze Seran Doğançay-Aktuna i Sibel Kamyşlı navode primjere iskaza u kojima nadređeni izražavaju svoje neslaganje s podređenima. No, takvi su primjeri, prema ovim autoricama, rijetki. One tvrde da su nekonvencionalizirane indirektno ("off record") strategije koje nude iskaze otvorene za pregovaranje prilično nepopularne među nativnim govornicima turskog jezika:

İşlerimin yoğun olmadığı bir zamanda üzerine düşünüp, fikrimi ondan sonra belirteceğim.
(Razmislit ću o tome kad budem manje zauzeta i javit ću ti šta mislim o tome.)

Şu anda bir karar almak doğru olmaz. (Ne bi bilo dobro sada donijeti odluku.)
(Doğançay-Aktuna, Kamyşlı 2001:84)

Zanimljivo je da se i među nekim nativnim govornicima bosanskog jezika ove strategije smatraju prilično nepopularnim pa čak i neučtivim.

Sljedeća strategija, također, krši maksimu modaliteta. Prikriva se objekt ugrožavanja *obraza*.

5.4.11 Nejasnost

Govornik može biti tako indirektan da sagovorniku ostane skriven objekt ugrožavanja *obraza*. Ujedno mu može ostati nejasan i sam sadržaj iskaza, naprimjer: *Izgleda da je neko malo previše popio; Možda je neko napravio neki nestašluk.* (Brown, Levinson 1987:226). Ovim primjerima slične primjeri iz "Gramatike suvremenoga turskog jezika": *Bazı insanlara inanmıyorum (Ne vjerujem nekim ljudima.); Kimimiz bilir, kimimiz bilmez (Neki od nas znaju, a neki ne znaju.)* (Čaušević 1996:157 - 158).

G1: *Aslında doğru haklısın biliyor musun? Neden sana bir iş bulmuyoruz ki?*
(Stvarno si u pravu, što ti ne nađemo kakav posao?)

G2: *Ha, işte ben de bunu diyorum. Yani neden olmasın, mesela böyle bir tanıdıklarından biri olsa da ya güvenilecek biri değil mi, ben de onun yanında çalışırsam.*

(Pa to i ja kažem. Mislim, zašto da ne, ako ima neki tvoj poznanik, ili neko pouzdan, je l' da, da ja radim kod njega?)

(Bizim Evin Halleri. TRT.09.05.2005.)

U govornom činu zahtjeva govorno lice koristi neodređenu zamjenicu *biri* (*neko*), a zapravo misli na svog sagovornika što podsjeća na upotrebu imenice *insan* (čovjek) u strategijama negativne učtivosti (obezličavanje).

I narednom se strategijom prikriva objekt ugrožavanja *obraza*.

5.4.12 Prekomjerna uopćavanja

Objekt ugrožavanja *obraza* može zamagliti i iznošenje određenih pravila: *Odrasli ljudi ponekad pomažu u pranju suđa*. Sagovorniku ostaje izbor da odluči da li se to pravilo u određenoj situaciji odnosi na njega. U istu se svrhu mogu koristiti poslovice, iako je važno napomenuti da se zbog svojih konvencionaliziranih implikatura one najčešće koriste u nemodificiranom direktnom obraćanju: *Ko se zadnji smije najslade se smije*. (Brown, Levinson 1987:226).

G1: *Her şey olacağına varır*. (Bit će ono što će biti.)

G2: *Yani, kuzu kuzu bekleyeceğiz*. (Znači, mirno ćemo čekati.)

(Deli Yürek.OBN.29.08.2005.)

Sagovornik je “ispravno izabrao” da se pravilo/poslovica odnosi na njega.

Primjer koji slijedi predstavlja govorni čin savjeta, odnosno sugestije izražen nekom vrstom poslovice:

Sabır her şeyin başı sabır. (Strpljenja, sve počiva na strpljenju.)

(Aynalar.TRT.21.04.2005.)

Sljedeći primjer sadrži imperative izrečene u sagovornikovom interesu. Govorni čin savjeta završava se poslovicom:

Boş ver usta. Takma kafana böyle şeyleri. Herkes kendi kazdığı kuyuya düşer.

(Ne obraćaj pažnju, šefe. Ne lupaj glavu takvim stvarima. Svako upada u jamu koju sam iskopa.)

(Aynalar.TRT.21.04.2005.)

G1: *Kadın olmak kolay değil Verda. Hele anne olmak. Her şeye yetişmek kolay değil yavrum*.

(Nije lako biti žena, Verda. Pa još majka. Nije lako stići na sve, sine moj.)

G2: *Sen yine bir şeyler mi ima etmek istiyor musun anne? Açık söyle!*

(Je li ti to, mama, opet na nešto aludiraš. Kaži otvoreno!)

(Azize.TRT.11.05.2005.)

Sagovornica “provjerava” da li se pravilo odnosi na nju. Upotreba čestice *opet* (tur. yine) u odgovoru ukazuje da se tu radi o strategiji *pretpostavke* i na taj se način sagovornici G1 sugerira da traži relevantnost s pretpostavljenim prethodnim događajem.

G1: *Huzur evinde kalıyorum*. (Živim u staračkom domu.)

G2: *Ya...ya, işte böyle hayat*. (Da, da, takav je život.)

(Bizim Evin Halleri.TRT.19.04.2005.)

Sagovornik koristi pretjerano uopćavanje kao odgovor na neprijatnu činjenicu koju o sebi iznosi govornik.

U narednoj se strategiji na naočiglediji način prikriva objekt ugrožavanja *obraza*. Govornik se prividno obraća nekom trećem licu.

5.4.13 Obraćanje nekom trećem umjesto sagovorniku

Ovom se strategijom pokušava prikriti pravi objekt ugrožavanja *obraza*. Govornik se, naime, može prividno obraćati nekom trećem nadajući se da će se prava (ali skrivena) meta ugrožavanja prepoznati kao takva. Naprimjer, jedan službenik od drugog traži spajalicu koristeći strategije negativne učtivosti. No spajalica je najbliža njihovom nadređenom, koji može izabrati da to učini kao dobrovoljan čin jer njegov *obraz* nije direktno ugrožen (Brown, Levinson 1987:226). Naredna strategija posljednja je u nizu strategija nekonvencionalizirane indirektnosti:

5.4.14 Elipse

Elipse istovremeno krše maksimu kvantiteta i maksimu modaliteta. Koristeći eliptične izričaje, govornik ostavlja nedovršeno ugrožavanje sagovornikovog *obraza*. Implikatura njegovog iskaza “ostaje da visi u zraku” (Brown, Levinson 1987:227). U turskom su jeziku bespredikatne rečenice eliptične rečenice (Čaušević 1996:472).

G1: *Muharrem Usta sizlere ömür.* (Majstore Muhareme, da ste vi živi i zdravi.)

G2: *Ne? Ustam öldü mü?* (Molim? Je li to naš majstor umro?)

G1: *Öldü ya... Akşam hastahaneye kaldırdık. Bu sabah... Kalfalar, karısı hastahanedeler...*

(Umro je, da...Sinoć smo ga odveli u bolnicu. Jutros... Kalfе, njegova žena svi su u bolnici...)

(Parlatır 1996:279)

Elipsa je korištena prilikom prenošenja loše vijesti. Zapravo, govornik je tu vijest već saopćio sagovorniku, ali kako se radi o smrtnom slučaju, on (može se reći da se radi i o principu *Pollyanna*) ne ponavlja glagol *öldü* (*umro*).

G1: *Diyecektim ki, baba...* (Htjela sam ti reći, tata...)

G2: *Söylesene, kızım...* (Hajde, kćeri, kaži...)

G1: *Ben...şey...ha babacağım, ben kaç yaşındayım?* (Ja...ovaj..tatice, koliko je meni godina?)

(Özçelik 1994:43)

Elipsa ostavlja neizgovorenim ekspresivnu kritiku koja ostaje da “visi u zraku”.

Ovom skupinom strategija ujedno se završavaju strategije učtivosti u razgovornom diskursu.

6. Pisani razgovorni diskurs

U pisanom diskursu „diskursni modeli ne pripadaju živoj govornoj komunikaciji već onoj prije svega institucionalnoj koja se unutar polja diskursa prepoznaje kao specijalizirana“. Takvom se komunikacijom služe državni mehanizmi u kojima se „sam jezik ujednačuje i obezličuje“ (Kovačević, Badurina 2001:78). Zbog toga je takav jezik prilično „okoštao“ jer administrativni obrasci teže predstavljanju institucionalne uređenosti. No, pisani razgovorni diskurs o kojem će ovdje biti riječi ponovo će potvrditi tezu o međusobnim prožimanjima: iako će se realizirati u pisanom mediju i iz toga razloga posjedovati izvjesne osobine „pisanosti“ ili „knjiškosti“, teško će se moći odvojiti od „govornosti“, „razgovornosti“ pogotovo s pomjeranjem od poslovne korespondencije ka e-mail i SMS porukama. Zapravo, bit će riječ o razgovornom diskursu (postoji konverzacijska funkcija, razmjenjivanje govornih poruka) realiziranom u pisanom mediju (gdje prinuda određenih obrazaca opada kako se približavamo e-mail i SMS porukama).

Prožimanje s razgovornim diskursom (zapravo, govornom komunikacijom) omogućilo je da se poslovna korespondencija, e-mail i SMS poruke kao osnovni sadržaj korpusa prate kroz iste strategije učtivosti kao i razgovorni diskurs (tačnije rečeno kroz strategije pozitivne i negativne učtivosti).

6.1 Strategije pozitivne učtivosti

6.1.1 Ukazivanje pažnje sagovornikovim interesima, željama i potrebama

Već je rečeno da se u ovoj strategiji radi o zapažanju nečega u vezi sa sagovornikom. Kako se sa zapažanja najčešće priđe na komplimentiranje, glavni sadržaj ove strategije čine komplimenti. U pisanom razgovornom diskursu, tačnije korpusu koji je bio na raspolaganju, najviše je bilo komplimentata za postignuća i odnos među sagovornicima.

Prvi primjer - pismo nadređenog svojim podređenima ilustrira kompliment kao sredstvo postizanja bliskosti/solidarnosti, ali i kao potencijalno pokroviteljski čin. Deborah Tannen kaže da je pohvala inherentno asimetrična jer govornika postavlja u poziciju da prosuđuje djelovanje nekog drugog (prema Holmes 1995:119). Kako se radi o svojevrsnom „oprostajnom“ pismu, može se utvrditi da se ono obraća pozitivnom *obrazu* podređenih kolega (analogno funkciji opraštanja u razgovornom diskursu).

Değerli Meslektaşlarım,

...tarihi itibariyle emekli olarak görevden ayrılıyorum. 35 yılı aşkın bir süre sizlerle birlikte sizin bilgi ve becerileriniz sayesinde istenirse de herkesin büyüklüğünü ve kalitesini kabul ettiği bir kurumda çalışmak gerçekten büyük onur...

Şunu unutmayın sizler çok güzel şeylere layıksınız. Ve bunu alacaksınız. Sizden iyisini kimse bulamaz, zira siz en iyisiniz...

Uvažene kolege,

Odlazim u mirovinu...(datum). Velika je čast preko 35 godina raditi s vama u instituciji čiju su veličinu i kvalitet zbog vašeg znanja i sposobnosti priznali svi, makar nekad i nerado...

Ne zaboravite da zaslužujete mnoge lijepo stvari. I dobit će te ih. Niko ne može naći bolje od vas ,jer ste vi najbolji...

Ovdje se može zapaziti izvjesno pretjerivanje koje se ostvaruje različitim „pojačivačima“. Pored kvantifikatora priloga mjere i stupnja *çok* (*mnogo*), u istoj se funkciji susreće modalna riječ *gerçekten* (*doista, uistinu*), kao i pridjev sa značenjem najvišeg stepena pozitivnog svojstva kojim se izražava priznanje i divljenje *en iyisiniz* (*najbolji ste*).

Sljedeći primjer jeste kompliment za postignuće, kojeg pomoću e-maila upućuje pošiljalatelj svom kolegi. Ovdje se samo uslovno radi o simetričnoj relaciji jer se asimetričnost otkriva već u pošiljalateljevom obraćanju recipijentu (koji je stariji i koji je moderator cijele grupe) ličnom zamjenicom *siz* (*vi*):

Sayın...

Sizi Ankara'daki yabancılar için Türkçe Yarışmasında gördüm ve tanıdım. Yeteneğinizden o kadar etkilendim ki ifade edecek söz bulamıyorum...

Şuna kesinlikle emin olabilirsiniz ki o ödülü gerçekten de ananızın sütü gibi helal olarak hakkediyorsunuz. Yaptığınız konuşmadaki Türkçenizden müthiş etkilendim...

Ama siz aynen bir Türk gibi Türkçe konuşuyorsunuz. Ayrıca konuşmanızda Yunus Emre'den Nasrettin Hoca'dan örnekler vermeniz o kadar duygulandırdı ki...

Poštovani...

Vidio sam vas i upoznao u Ankari, na Natjecanju u turskom jeziku za strance. Vaša vještina ostavila je na mene takav utisak da ga riječima ne mogu opisati...

Možete biti sigurni da u potpunosti zaslužujete tu nagradu. Vaš turski je na mene ostavio jak utisak...

A vi govorite turski poput Turčina. Povrh toga, tako su me ganuli primjeri koje dajete iz Junuza Emrea i Nasrudina Hodže ...

I ovdje se može ustvrditi pretjerivanje: modalna riječ *gerçekten* (*odista, uistinu*) i prilog *müthiş* (*izvanredno, strašno*) korišteni su kao „pojačivači“. Istu funkciju ima i *ki* - čestica koja uvijek dolazi na kraju rečenice i „služi za pojačanje pratećih modalnih značenja upitnih i uskličnih rečenica...“(Čaušević 1996:426).

Kompliment u sljedećem primjeru odnosi se na relacije pošiljalatelja i recipijenata (ovdje su to ostali članovi turkološke grupe). Zanimljivo je da se pored njegove funkcije uspostavljanja bliskosti/solidarnosti može ustvrditi i izražavanje poštovanja (što je, opet, dio strategija negativne učtivosti):

Merhaba,

Yabancılarla Türkçe öğretiminin gönülden yapılan bir iş olduğunu bilen kişilerle aynı grupta olmak onur duyduğumu belirtmek isterim. Bir ömürle kazanılan hayattaki en değerli hazine olan tecrübelerinizden faydalanmaktan mutluluk duyuyorum.

Zdravo,

Želim reći da se osjećam počastvovanim što sam u istoj grupi s osobama koje znaju da je podučavanje stranaca turskom jeziku posao koji se radi srcem. Sretan sam što koristim vaše iskustvo, najdragocjeniju riznicu koja se može steći za životnog vijeka.

Ovdje se može iščitati još jedna funkcija komplimenta kao načina (strategije) da se realizira zahtjev. Naime, turkološka je grupa uspostavljena zbog razmjene informacija tako da pošiljatelj nakon komplimenta priznaje da se koristi informacijama drugih članova.

Pošiljatelj je koristio “pojačivače” u obliku pridjeva sa značenjem najvišeg stepena pozitivnog svojstva kojim se izražava priznanje i divljenje: *en değerli (najdragocjenija)*.

Sljedeća strategija pozitivne učtivosti jeste upotreba markera koji pokazuju pripadnost grupi.

6.1.2 Upotreba markera koji pokazuju pripadnost grupi

Najčešći oblici oslovljavanja korišteni za utvrđivanje/povećavanje bliskosti/solidarnosti u preko 1000 e-mail poruka članova jedne turkološke grupe bili su:

arkadaşlar (prijatelji) ili sayın/değerli arkadaşlar (poštovani prijatelji), ili sevgili arkadaşlar (dragi prijatelji) ili çok değerli öğretmen arkadaşlarım (moji vrlo cijenjeni prijatelji profesori);

meslektaşlarım (moje kolege) ili değerli meslektaşlarım (moje cijenjene kolege);

değerli üyeler (poštovani članovi) ili sevgili grup üyeleri (dragi članovi grupe);

dostlar (prijatelji) ili aziz dostlar (dragi prijatelji) ili değerli Türkçe dostları (poštovani prijatelji turskog jezika).

Zanimljivo je da se prilikom obraćanja pojedinačnom članu grupe strategija pozitivne učtivosti gotovo redovito prometala u strategiju negativne učtivosti (u ukazivanje poštovanja).

Slaganje sa sagovornikom sljedeća je strategija pozitivne učtivosti.

6.1.3 Slaganje sa sagovornikom

Kao sastavni dijelovi strategije *slaganja sa sagovornikom* spominju se samo *neutralne teme i ponavljanje*. Čini se neopravdanim izostaviti često korištenu frazu kojom se izražava slaganje:

...Beye kesinlikle katılıyorum.

Potpuno se slažem s gospodinom .....

Glagol *katılmak* doslovno znači *priključiti se, učestvovati*, uz koji je ovdje upotrijebljen pojačivač *kesinlikle* (*apsolutno/potpuno*).

Prirodno, nakon *slaganja sa sagovornikom* slijedi *izbjegavanje neslaganja*.

6.1.4 Izbjegavanje neslaganja

Izbjegavanje neslaganja motivirano je željom govornika da se složi, makar i prividno, sa svojim sagovornikom.

Prva su dva primjera primjeri „simboličnog slaganja“ gdje govornik umjesto direktnog neslaganja radije izabire da kaže: „*Da, ali...*“:

Değerli...

Gerçi böyle bir sözün önceki iletilerde tartışılan „Türkçe matematiksel bir düzene sahiptir“ sözü gibi, bilimsel olmadığı görüşünü sizinle paylaşıyorum ama buna yüzde yüz saçma da demezdim...

Uvaženi...

Slažem se s vama da nisu naučne izjave poput „Turski ima matematičko ustrojstvo“, o kojima se polemiziralo u prethodnim porukama, ali ne bih mogao reći ni da su stopostotna glupost...

Haklısınız, ama başlangıç dersleri için bu uyum konusunu fazla abartıp öğrencilerinizi ürkütmezseniz daha iyi olur...

U pravu ste, ali bit će bolje ako u uvodnim časovima ne budete pretjerano ustrajavali na vokalnoj harmoniji i tako strašili studente...

Sljedeći je primjer ostvaren pomoću ograda: priloga *biraz* (*malo*) i glagola koji označava mišljenje *düşünüyorum* (*mislim*):

...Ömer Seyfettin kötü demiyorum. Ömer Seyfettin'in biraz ağır olacağını düşünüyorum...

Ne kažem da je Ömer Seyfettin loš. Mislim da Ömer Seyfettin može biti malo tezak...

Ista ograda u obliku priloga *biraz* (*malo*) nalazi se u narednom primjeru, upotrijebljena je uz glagol koji bi se u ovom kontekstu mogao smatrati eufemizmom – *yadırgamak* (*smatrati stranim, čudnim, ne prepoznati*):

Değerli...

Türkdilli kelimesi için son derece yanlış ve kullanışsız demenizi biraz yadırgamıştım, çünkü tartışmalara yaptığınız değerli katkılardan sizi dile tarafsız yaklaşılması gereğinin savuncularından biliyorum...

Uvaženi...

Učinilo mi se pomalo čudnim što ste za riječ „Türkdilli“ rekli da je potpuno pogrešna i nepraktična, zato što Vas kroz Vaše dragocjeno učešće u diskusijama poznajem kao jednog od zagovornika nužnosti nepristrasnog pristupa jeziku...

Neslaganje je dodatno ublaženo komplimentom za ličnost.

Naredna strategija za razliku od izbjegavanja neslaganja predstavlja ukazivanje pažnje sagovornikovom *pozitivnom obrazu* tako što se pokazuje da su želje sagovornika ujedno i govornikove.

6.1.5 Ponude i obećanja

U želji da ublaži ugrožavanje sagovornikovog *obrazu* govornik može izabrati da na neki drugi način naglasi njihovo zajedništvo/bliskost. On može signalizirati da su sagovornikove želje i njegove želje i da je on spreman pomoći prilikom njihovog ostvarenja. Ponude i obećanja slijede kao prirodan odabir u okviru ove strategije (Brown, Levinson 1987:125). U e-mail porukama spomenute turkološke grupe ponude su, zapravo, ponude informacija ili, pak, ponude vlastitih radova:

Sitemize yenilerde temel seviyede “dinleme dersleri” ekledik. Beğeninize sunuyorum.

Nedavno smo našem sajtu dodali “audio lekcije” za početnike. Nudim vam ih na uvid/Predajem ih vašoj prosudbi.

Ovdje je zanimljiva fraza *beğeninize sunuyorum* što doslovno znači *nudim vašem ukusu*, iz koje se može iščitati i nagovještaj maksime skromnosti jer je predmet ponude vlastiti rad.

...sitesini önerebilirim. Siteye üye olarak girerseniz dersleri ve ödevleri görebilirsiniz.

Mogu preporučiti sajt... Ako uđete na sajt kao član, možete vidjeti lekcije i zadatke.

...özet içeriğini sizinle paylaşmak istemişim.

...želio sam s vama podijeliti sadržaj rezimea.

Naredna strategija kreće se u suprotnom pravcu: pošiljalatelj pretpostavlja da su njegove želje ujedno i recipijentove želje i da će mu ovaj pomoći prilikom njihove realizacije.

6.1.6 Optimizam

Pretpostavka od koje govornik/pošiljalatelj polazi pri upotrebi strategije *optimizam* jeste da sagovornik/recipijent želi da se pošiljalateljeve želje ostvare i da je spreman pomoći u tome.

Penelope Brown i Stephen C. Levinson smatraju je strategijom koja na najupečatljiviji način ističe razliku između strategija pozitivne i strategija negativne učtivosti (Brown, Levinson 1987:126).

Čini se da se u pisanom razgovornom diskursu ovakav optimizam, između ostalog, susreće u šabloniziranim formulama kojima se pošiljatelj unaprijed zahvaljuje recipijentu:

Cevaplarınız için şimdiden teşekkür ederim.

Unaprijed hvala na vašim odgovorima.

Şimdiden herkese çok teşekkürler.

Već sada veliko hvala svima.

Zamanınıza şimdiden çok teşekkürler.

Unaprijed hvala na vašem vremenu.

Şimdiden hepimizin ilgisine teşekkür ediyorum.

Unaprijed zahvaljujem na vašoj pažnji.

Bu konudaki yardım ve tavsiyeleriniz için şimdiden teşekkürler.

Unaprijed hvala na vašoj pomoći i savjetima.

Yardımcı olabilecek arkadaşlara şimdiden çok teşekkürler.

Unaprijed velika hvala prijateljima, koji mogu biti od pomoći.

Bilgi ve deneyimlerinizi paylaşabileceğim için şimdiden çok memnun olduğumu belirtmek isterim.

Želim reći da sam već sada jako sretan što ću moći podijeliti vaše znanje i iskustva.

Sve ove fraze nalaze se u e-mailovima članova turkološke grupe, zahvaljivanje (i to unaprijed, izraženo prilogom za vrijeme şimdiden što doslovno znači *od sada*) slijedi nakon zahtjeva za određenim informacijama.

Optimizam se može izraziti i glagolom *ummak* (*nadati se*):

Umarım yardımci olmuştur.

Nadam se da je bilo od pomoći.

Umarım aydınlatici olmuştur.

Nadam se da je bilo od pomoći u rasvjetljavanju problema.

Kako se vidi iz primjera, optimizam se odnosi na djelotvornost pomoći bilo koje vrste, koju pošiljalatelj pruža recipijentu te se kreće u suprotnom smjeru: od govornika koji ne traži, već nudi uslugu.

U nekim slučajevima bit će primjerenije odabrati narednu strategiju gdje govornik, pozivajući se na pretpostavke o zajedničkoj aktivnosti, može ublažiti ugrožavanje sagovornikovog *obraza*.

6.1.7 Uključivanje pošiljalca i recipijenta u zajedničku aktivnost

Upotrebom inkluzivnog *mi* govornik može, pozivajući se na pretpostavke o zajedničkoj aktivnosti, ublažiti/kompenzirati ugrožavanje sagovornikovog *obraza*.

Zanimljivo je da u primjeru koji slijedi pošiljalatelj kao više pozicioniran, tačnije rečeno, nadređen recipijentu, koristi optativ za prvo lice množine (kao poticanje na neku radnju), kojim ublažava govorni čin naredbe:

Sayın...

aşağıdaki metni Boşnakça'ya çevirdikten sonra ...Hanım ile ...Hanımın okuduklarına dair, yazının arkasına imzalarını alalım.

Poštovani/Poštovana...

da uzmemo na poleđini potpise gospođa...(ime i prezime) o tome što su pročitale nakon što prevedete/prevedemo na bosanski jezik tekst u nastavku.

Upotreba optativa za prvo lice množine nalazi se i u jednom e-mailu upućenom kolegama turkolozima i to, opet ,kao poticanje na određenu radnju:

Hiç olmazsa bu alanın öğrencilerine böyle bir desteği sağlamaktan çekinmevelim.

Ako ništa, da se ne ustručavamo dati studentima podršku u toj oblasti.

6.1.8 Pozdravi i dobre želje

Formule prilikom otvaranja i zatvaranja dijaloga Penelope Brown i Stephen C. Levinson svrstali su zbog njihove forme (česte pojave direktnih komandi) u nemodificirane direktne strategije. No zbog njihove funkcije (ostvarivanja bliskosti i solidarnosti sa sagovornikom)

čini se primjerenijim uključiti ih u strategije pozitivne učtivosti. Najčešći pozdravi na početku pisanih poruka bili su:

Selamlar (Pozdrav, Zdravo/Pozdravi)
Merhaba (Dobar dan/Zdravo)
Merhabalar (Dobar dan/Zdravo)
Herkese merhabalar (Zdravo/Dobar dan svima)
İyi günler (Dobar dan)

Kao što se vidi iz primjera, pozdravi na početku poruka jesu pozdravi iz razgovornog diskursa.

Većina poruka završavala se sljedećim formulama:

Selamlarımla – Pozdravi (doslovno S mojim pozdravima)
Saygılarımla - S (mojim) poštovanjem
En samimi selam ve iyi dileklerle - S najsrdačnijim pozdravima i dobrim (mojim) željama
Hoşça kalın - Doviđenja/Prijatno

Sevgiler - S ljubavlju (doslov. mnogo ljubavi)
Sevgilerimle - S ljubavlju (doslov. s mojom ljubavlju)
Selam ve saygılarımla - S pozdravima i (mojim) poštovanjem
Saygı ve sevgilerimle - S poštovanjem i (mojom) ljubavlju
Hürmetler - Poštovanje

Selam ederim – Pozdravljam

Öğrencimize yardımcı olmanız dileğiyle teşekkür eder saygılar sunarım.

Sa željom da pomognete našoj studentici zahvaljujem i izražavam poštovanje.

Zanimljivo je da se u formulama na kraju pisanih poruka može pratiti otklon od pozdrava koji zatvaraju dijalog u razgovornom diskursu. Može se zapaziti da ove poruke posjeduju odlike pisanog diskursa, tj. administrativnog stila kao njegovog “najistaknutijeg” predstavnika - “visok stepen shematiziranosti i determiniranosti jezičnih sredstava” (Katnić-Bakaršić 2001:88).

Na kraju poruka često su se zajedno s pozdravima nalazile i dobre/lijepe želje:

Olumlu değerlendirmeleriniz arzusuyla durumu bilgilerinize sunar, bu vesile ile hayırlı işler dilerim.

Obavještavam Vas o situaciji sa željom da pozitivno odgovorite. Ovom prilikom Vam želim uspješan rad.

Güzel ve mutlu bir gelecek dileğiyle hoşça kalın.

Doviđenja sa željom da imate lijepu i sretnu budućnost.

Sağlıcakla kalın (Ostajte u zdravlju/Doviđenja)

Başarılar dilerim (Želim vam mnogo uspjeha)

Herkese kolay gele (Neka je svima sretan/uspješan rad)

Kolay gelsin (Sretan/uspješan rad)

İyi çalışmalar (Sretan/uspješan rad)

İyi çalışmalar diliyorum (Želim vam sretan/uspješan rad)

Faydalı olması temennisiyle (Sa željom da bude korisno/od koristi)

En samimi selam ve iyi dileklerimle (S najsrdacnijim pozdravima i dobrim željama)

Formule koje dolaze na kraju pisanih poruka općenito su duže od onih na početku zbog toga što je potencijalno ugrožavanje sagovornikovog/recipientovog pozitivnog obraza veće prilikom zatvaranja dijaloga. Zanimljivo je da se većina njih i u turskom i u našem jeziku realizira pomoću instrumentala, naprimjer, sevgilerle (s ljubavlju). Čini se da se na taj način prekid komunikacije kompenzira “dodacima” u instrumentalu - ljubavlju i poštovanjem, što ima izuzetan značaj za pozitivan obraz sagovornika/recipienta.

6.1.9 Čestitke

Čestitke se „u literaturi o tekstnoj lingvistici ubrajaju među ekspresivne tekstove, kojima se izražavaju osjećaji ili stvaraju društveni odnosi.“ (Ivanetić 2003:185). Brinker ih naziva kontaktivima, jer emitent recipientu signalizira da mu je važan kontakt s njim. Podskup kojemu pripadaju naziva se participativni jer se čestitkama izražava saosjećanje s adresatom, dok je funkcija govornog čina čestitke, prema Searlu, „izraziti govornikovo zadovoljstvo zbog nekog događaja“ (citirano prema Ivanetić 2003:185).

„Govornik izražava sagovorniku svoju radost povodom nekog izuzetnog događaja koji za sagovornika ima posebnu vrijednost/važnost. Čestitati se može rođendan, privatni i zvanični jubilej, poslovni uspjesi ali i određeni praznici“ (Mrazović, Vukadinović 1990:610).

Struktura čestitki u biti je predvidiva i stereotipizirana: Recipient - Čestitanje - Emitent. Čestitke se sintaktički „u pravilu realiziraju jednom izričnom rečenicom“ (Ivanetić 2003:187).

Primjeri koji slijede predstavljaju čestitke za Bajram, koje su članovi turkološke grupe upućivali jedni drugima. Kao što se može primijetiti, pošiljatelji su svaki na svoj način nastojali izbjeći predvidivost i stereotipe. Takav dodatan napor signal je primatelju/primateljima da pošiljatelj veoma drži do njihovog *pozitivnog obraza* i izražava svoj pozitivan emocionalan stav. Čestitke su duže kad se radi o pisanom diskursu, naglašavaju Pavica Mrazović i Zora Vukadinović.

Arkadaşlar hepinizin bayramını şimdiden kutluyorum. Kendinize iyi bakın, ailelerinizde güzel bir bayram geçirin.

Prijatelji, unaprijed vam svima čestitam Bajram. Dobro se čuvajte i provedite ugodan Bajram sa svojim porodicama.

Ailesinden uzak herkese mutlu bayramlar.

Svima koji su daleko od svojih porodica sretan Bajram.

Herkesin geçmiş Ramazan Bayramını en içten dileklerimle kutlarım.

Čestitam svima protekli Bajram uz najbolje želje.

U osnovi nabrojenih čestitki nalazi se fraza *Bayramı(ızı) kutluyorum* (*Čestitam ti/vam Bajram*, glagol *čestitati* ovdje se nalazi u performativnom obliku u prvom licu jednine prezenta) ili *Mutlu Bayramlar* (*Sretan Bajram*, ovdje se javlja imenička fraza), isto tako moguće je čestitati i frazom *Bayramınız kutlu olsun!* (*Neka vam je sretan Bajram* ili bilo koji drugi *praznik*, jer to turska riječ *bayram* i znači) gdje se nalazi imperativ u trećem licu jednine - naša konstrukcija s *neka*. U prve dvije spomenuta je porodica koja ima značajno mjesto u turskom društvu. U prvoj se želi ugodan Bajram unutar obitelji jer je želja izražena imperativom za drugo lice množine: *geçirin* (*provedite*). U drugoj se uz naglašenu solidarnost želi sretan Bajram onima koji su odvojeni od nje. Zadnja čestitka sadrži frazu *en içten dileklerimle* (*s najiskrenijim željama*), gdje upotreba superlativa naglašava pošiljateljev pozitivan emocionalan stav.

Slijedeća čestitka odnosi se na početak nove školske godine (u pitanju je ista turkološka grupa) kad se recipijentima (kolegama) želi uspješan rad:

Değerli meslektaşlarım

Yeni öğretim yılının başında hepinize işinizde başarılar diliyorum.

Poštovane kolege,

Na početku nove školske godine svima želim uspjeha u radu.

Primjeri koji slijede čestitke su za Novu godinu, koje su e-mailom slali članovi turkološke grupe:

Grup üyesi dostlara

Mutlu, sağlıklı ve başarılı yıllar dilerim.

Prijateljima, članovima grupe,

Želim vam sretne i uspješne godine pune zdravlja.

Herkesin yeni yılını kutlar, sağlık mutluluk ve başarı dolu bir yıl olmasını dilerim.

Čestitam svima Novu godinu i želim da to bude godina ispunjena zdravljem, srećom i uspjehom.

Değerli arkadaşlar,

Yeni yılınızı kutluyor, sağlık, mutluluk ve başarı dolu yepyeni bir yıl diliyor, tüm dilek ve beklentilerinizin gerçekleşmesini temenni ediyorum. 2006 yılının tüm dünyaya barış getirmesi dileğiyle, daha nice nice kadersiz yıllara.

Cijenjeni prijatelji,

Čestitam vam Novu godinu, želim vam jednu potpuno novu godinu ispunjenu zdravljem, srećom i uspjesima. Želim da vam se ispune sve želje i sva očekivanja. Sa željom da 2006. godina donese mir cijelom svijetu i da doživite još mnoge bezbrižne godine.

Pored performativnog glagola *čestitam* ovdje se nalaze i glagoli *željeti* (*dilemek -diliyorum - želim*) i *temenni etmek* (*temenni ediyorum - želim*, glagol arapskog porijekla, arhaičan i stoga ima markiranu ulogu). Želi se zdravlje, sreća, uspjesi i ostvarenje svih želja, kao i mir u svijetu. Pošiljalatelj je, kako se vidi i iz same dužine poruke, uložio dodatan napor signalizirajući iskrenost svojih čestitki i brigu za *pozitivan obraz* primatelja. Čestitka završava redupliciranom količinsko-uskličnom zamjenicom *nice* (koliko) koju prevodimo izrazom *još mnogo*.

İlk önce üyelerimizin yeni yılını kutlar, mutluluk, başarı ve sağlık dolu günler getirmesini dilerim.

Prije svega, čestitam Novu godinu našim članovima i želim da im ona donese dane ispunjene srećom, uspjehom i zdravljem.

Herkese sağlıklı, mutlu, huzurlu, neşeli, güzel, eğlenceli, başarılı bir yıl dilerim. Yeni yılınız kutlu olsun!

Svima želim sretnu, mirnu, veselu, lijepu, zabavnu, uspješnu Novu godinu punu zdravlja. Neka vam je sretna Nova godina!

Ovdje su još dodati atributi kojima se pokazuje kakva se nova godina želi: *neşeli* (vesela), *eğlenceli* (zabavna), *güzel* (lijepa).

U sljedećem primjeru čestita se Božić:

Mutlu Noeller Hocam! (Čestit Božić, profesore!) (Uzuner 2006:263)

Rođendan se može čestitati sljedećim frazama:

Doğum günün(üz) kutlu olsun! (Sretan ti/Vam rođendan!)

Doğum gününüüz kutlar, mutluluk dilerim. (Želim Vam sretan rođendan i mnogo sreće.)

Daha nice mutlu doğum günleri dilerim. (Želim ti/Vam još mnogo sretnih rođendana.)

(primjeri iz: Teodosijević 2004:54)

Prva fraza realizirana je imperativom u trećem licu jednine *olsun* što doslovno znači *neka bude*, dok se u naredne dvije fraze nalazi glagol *željeti* u prezentu na *-r* u prvom licu jednine: *dilerim* (*želim*).

U Republici Turskoj obilježava se i praznik majki, kao i praznik očeva (*anneler günü* i *babalar günü*):

Omrun boyunca mutluluk dolu anneler günü geçirmen dileğiyle anneler günü kutlu olsun.

Sretan ti Dan majki sa željom da do kraja života taj dan provodiš u sreći.

Čestitka koja slijedi odnosi se na nagradu koju je dobio moderator turkološke grupe:

Değerli üyeler,

Ali Şir Nevai Türkçeye Hizmet Ödülü'nden Johan Bey'i ben de yürekten kutluyorum.

Poštovani članovi

I ja od srca čestitam gospodinu Johanu na Nagradi za doprinos učenju turskog jezika „Ali Şir Nevai“.

Čestitka sadrži performativni glagol *çestitam (kutluyorum)* i izraz *yürekten (od srca)* kojim se izraz „pojačava“ i primatelju signalizira pošiljateljeva iskrenost.

Ovim bi se završili primjeri koji ilustriraju upotrebu strategija pozitivne učtivosti u pisanom razgovornom diskursu.

6.2 Strategije negativne učtivosti

6.2.1 Konvencionalizirana indirektnost

Konvencionaliziranu indirektnost, kao što je već rečeno, karakterizira preklapanje dvije suprotne intencije govornika: s jedne strane, nastojanja da se bude jasan/nedvosmislen i s druge strane, želje da se bude indirektan. Kompromis počiva u konvencionaliziranoj indirektnosti koja u izvjesnom stupnju zadovoljava obje tendencije. Zahtjevi se kao potencijalno prijeteći govorni činovi najčešće realiziraju na ovaj način. Kako je ovdje riječ o pisanom razgovornom diskursu koji je više shematiziran i konvencionaliziran, zahtjevi i molbe, ali i obavještenja, imaju oblik ustaljenih formula koje najčešće popunjavaju finalnu poziciju u tekstu. Didar Akar poslovnu korespondenciju prema komunikacijskom cilju dijeli na: zahtjeve/molbe i obavještenja (Akar 2000:9). Zanimljivo je da se u zahtjevima, molbama, ali i obavještenjima koriste dva glagola ovisno o poziciji pošiljatelja: ako je on više pozicioniran u odnosu na primatelja, koristi glagol *rica etmek*, dok niže pozicionirani koristi glagol *arz etmek* (oba glagola imaju značenje *moliti*). No, ova se distinkcija polako gubi u sredinama sklonijim simetričnim relacijama, te glagol *rica etmek* postepeno zamjenjuje glagol *arz etmek*. Didar Akar ovu strategiju kojom se realizira zahtjev naziva izjavom koja sadrži performativni glagol *rica etmek*, odnosno *arz etmek* (Akar 2000:12).

Yurtdışı verilmek üzere, sabıka kaydının olup olmadığının tarafına bildirilmesini saygularıyla arz ederim.

S poštovanjem molim da mi se uputi obavijest o nekažnjavanju koja treba da se predoči izvan zemlje.

...tarihinde 1 işgünü izinli sayılmam hususunu müsaadelerinize arz ederim.

Molim Vas da mi odobrite jedan slobodan dan dana ... (datum).

...tarihinde yapılmasına karar verilmiştir. Bilgilerinize arz ederiz.

Odlučeno je da se održi dana ... (datum). Molim Vas da primite k znanju.

U svim navedenim primjerima glagol *arz etmek* koristio je niže pozicionirani pošiljatelj.

Genel Duyuru

...tarihi itibariyle görevli olarak Türkiye'ye gideceğim için Genel Müdür yardımcısı ...'in dönüşüne kadar Genel Müdürlüğe ...vekalet edecektir. Bilgi edinilmesini rica ederim.

Obavještenje

S obzirom na to da ću ići službeno u Tursku dana...(datum), do povratka zamjenika generalnog direktora zastupat će ga ...(ime i prezime) Molim vas da to primite k znanju.

... 'de halen yürürlükte olan Bankalar Kanunu'nun Türkçeye tercüme edilmiş bir örneğinin aşağıda belirtilen e-mail adresine veya faks'a gönderilmesi hususunda bilgilerinizi ve gereğini rica ederiz.

Molimo da se uradi što je potrebno i da nas obavijestite po pitanju slanja jednog primjerka Zakona o bankama, koji je trenutno na snazi u ....(naziv države), prevedenog na turski jezik, na dolje naznačenu e-mail adresu ili faks.

Gereğini bilgilerinize rica ederim.

Molim vas da primite na znanje kako bi se preduzele potrebne radnje.

*Primjeri sadržavaju glagol *rica etmek* koji je koristio više pozicionirani pošiljatelj.*

*Primjeri koji slijede pokazuju postepeno brisanje razlike u upotrebi ova dva glagola. Glagol *arz etmek* ili, pak, oba glagola zajedno *arz etmek i rica etmek* koristio je više pozicionirani pošiljatelj, ili pošiljatelj u simetričnoj relaciji:*

Bankanızın faaliyet gösterdiği ülkenin 2005 yılındaki resmi tatil günlerini Başkanlığımıza ivedilikle bildirilmesi hususunda bilgi ve gereğini müsaadelerinizi arz ederim.

Molim vas da mi u direkciju hitno dostavite obavijest o neradnim danima za vrijeme praznika u 2005. godini u zemljama u kojima posluje naša banka.

Öğrencimizin endüstriye dayalı öğretimini işyerinizde yapmasını uygun görmeniz halinde form 3' doldurarak Yüksek okul müdürlüğüne göndermenizi arz ve rica ederim.

U slučaju da smatrate prikladnim da naša studentica svoje praktično obrazovanje stekne u vašoj poslovnici, lijepo Vas molimo da popunite formular 3 i pošaljete ga Direkciji Više škole.

Većina zahtjeva/molbi bila je dodatno ublažena upotrebom pasiva o čemu će biti riječi u strategijama obezličavanja.. Sljedeća strategija zahtjeva, odnosno molbe koju navodi Didar Akar jeste upitna rečenica (koja redovito sadrži prezent na -r):

Aşağıdaki e-maili yarına kadar cevap vermek üzere sayın ...'e iletir misiniz?

Možete/ hoćete li prenijeti uvaženom...(ime i prezime) navedenu e-mail poruku kako bi odgovorio do sutra?

Ograde predstavljaju sjedeću strategiju negativne učtivosti.

6.2.2 Ograde

Ograda je riječca, riječ ili, pak, fraza koja modificira stupanj učešća predikata ili imeničke fraze u samom iskazu, drugim riječima, to su lingvistička sredstva koja modificiraju snagu govornog čina (Brown, Levinson 1987:145). Spomenuti autori ih razgraničavaju i u odnosu prema Griceovim maksimama.

Tako „ograde kvaliteta“ signaliziraju da govornik/pošiljatelj ne preuzima potpuno odgovornost za istinitost svog iskaza:

... 'nin bazı ders notlarını görmüştüm hatta zannediyorum fotokopisini de almıştım ancak nereden bulunabileceğini bilemiyorum çünkü hatırladığım kadarıyla matbu değildi.

Vidjela sam neke zabilješke s predavanja, čak sam ih, mislim, i fotokopirala, ali zaista ne znam gdje ih mogu naći, koliko se sjećam, nisu štampane.

Sanıyorum burada özne ve eyleyen kavramları karişmış.

Mislim da su se ovdje vjerovatno pomiješali pojmovi subjekta i vršioća radnje.

U govornom činu korekciji pored “ograde kvaliteta” - glagola *sanmak* (*misлити*) korišten je i perfekt na *-miş* koji podrazumijeva “da govornik nije bio aktivno uključen u tok te radnje, odnosno da nije očevidac ili sudionik nekog događaja. Budući da o njoj sudi, ili je rekonstruirao na osnovi rezultata koje zatječe, semantički se uvijek podrazumijeva odgovorajući modalni okvir (“čini se”, “reklo bi se”, “izgleda” i sl. - pretpostavka)” (Čaušević 1996:255).

O yüzden Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen insanlara bunlar arasındaki farklılıkları öğretmeye gerek olmadığını düşünüyorum.

Stoga, mislim da nije potrebno ljude, koji uče turski kao strani jezik, podučavati razlikama između njih.

Aşağıdaki iki sorunun anlamı da bence farklıdır.

Značenja dva navedena pitanja jesu, prema mom mišljenju, različita.

Bana kalırsa üçünün de birbirinin yerine kullanılabilecekleri söylenebilir.

Može se reći, po mom mišljenju, da se sva tri mogu koristiti u istom značenju.

Kodlama sorunları hiç halledilmeyeceğe benziyor...

Çini se da se neće nikako riješiti problem s fontovima...

“Ograde kvantiteta” signaliziraju da iskaz ne sadrži dovoljno informacija:

Türkçeden kabaca şu örnekleri verebilirim.

Mogu ugruba dati sljedeće primjere iz turskog jezika.

U funkciji ograda nalazimo i sljedeću frazu:

...olacak gibime geliyor.

Meni se çini da će biti tako...

Ovdje postpoziciju *gibi* (kao, poput) susrećemo supstaniviranu “u frazeološkom glagolu gibisine gelmek “çiniti se da...”, npr. Olmaz gibime geliyor. “Çini mi se nemogućüm” (Čaušević 1996:408). Sličnog značenja je i fraza u primjeru koji slijedi:

Şu cümlelerse geniş zaman çekimli olmamalarına rağmen doğru gözüküyorlar bana.

Şto se tiče sljedećih rečenica, meni se çine, ispravnim iako nisu u prezentu na -r.

U ograde spada i upotreba kondicionala, odnosno pogodbenih rečenica. U primjerima na turskom jeziku u glavnoj rečenici nalaze se glagoli *sevinmek* (*radovati se*), *memnun olmak* (*biti zadovoljan, osjećati zadovoljstvo*):

...ilgili makaleyi internet aracılığıyla göndermeniz mümkünse çok sevindir.

Bit će mi drago ako budete mogli putem interneta poslati taj članak.

Bahsettiğiniz yazarın çalışmalarını nereden ulaşabileceğimi söylerseniz sevindir.

Bit će mi drago ako mi kažete gdje mogu naći radove autora o kojem ste govorili.

Cevaplarınızı benim kişisel mail adresime yollarsanız çok memnun olacağım.

Bit će mi drago ako vaše odgovore pošaljete na moju privatnu e-mail adresu.

Zavisno od konteksta i situacije pošiljalatelj može umjesto *ograda* pribjeći narednoj startegiji negativne učtivosti - *pesimizmu*.

6.2.3 Pesimizam

Pošiljalatelj pruža kompenzaciju *negativnom obrazu* primatelja tako što izražava sumnju da su se stekli potrebni uslovi za govornikov iskaz. Modalna riječ *belki* (*vjerovatno*), kao i negativno-upitne rečenice (s privjeskom) neka su od lingvističkih sredstava njihove realizacije.

Aşağıdaki site faydalı olabilir belki.

Možda će spomenuti sajt biti od koristi.

U primjeru na turskom jeziku dodatno je korištena i forma mogućnosti (doslovno - *možda će moći biti od koristi*).

Za razliku od pesimizma, pošiljalatelj, koristeći narednu strategiju *umanjivanje nametanja*, signalizira primatelju da nametanje nije veliko.

6.2.4 Umanjivanje nametanja

Govornik, odnosno pošiljalatelj može izabrati da ugrožavanje *obrazu* sagovornika, odnosno recipijenta umanja tako što će pokazati da ozbiljnost nametanja nije velika. Ostvaruje se različitim lingvističkim sredstvima: modalnim riječima, pridjevima, priložima, kao i upotrebom deminutiva i eufemizama.

... yalnız eklemek istediğim bir-iki nokta var.

Samo želim dodati dvije-tri stvari...

U navedenom primjeru dva lingvistička sredstva služe za umanjivanje nametanja: veznik/prilog *yalnız* (*samo*) i idiom *bir-iki* (*malo/par/dvije-tri*). Potrebno je napomenuti da se upotreba navedenih lingvističkih sredstava može promatrati i kao dio *ograda*.

...Ömer Seyfettin'in biraz ağır olacağını düşünüyorum.

Mislim da će Omer Sejjetin biti malo težak.

U primjeru izražavanja neslaganja korišten je prilog mjere i stupnja *biraz* (*malo*).

Ben seriyi kullanıyorum ve oldukça faydalı olduğunu düşünüyorum.

Koristim tu seriju i mislim da je prilično korisna.

Kusura bakmayın, sadece soruyorum.

Ne zamjerite, samo pitam.

Kao sredstvo umanjivanja nametanja korišteni su prilozi *oldukça* (*prilično*) i *sadece* (*samo*).

U primjerima koji slijede govorni činovi korekcije i neslaganja ublaženi su pridjevima *küçük* (*mala*) i *kısa* (*kratak*):

Küçük bir düzeltme.

Jedna mala ispravka.

...-idi ile ilgili tartışmaları izledim kısa bir katkı olacak.

Pratio sam polemike u vezi s -idi, imat ću nešto kratko da dodam...

Pek uygun bulmuyorum.

Ne smatram baş prikladnim.

Nametanje se umanjuje konstrukcijom: prilog *pek* + opisni pridjev *uygun* + negativni oblik glagola *bulmuyorum*. Zanimljivo je da se ovdje prilog mjere i stupnja *pek* (*vrlo*) prevodi našom riječcom *baş*.

Türkdilli kelimesi için son derece yanlış ve kullanışsız demenizi biraz yadırgamıştım.

Učinilo mi se malo čudnim/stranim to što ste za riječ „Türkdilli“ rekli da je potpuno pogrešna i neupotrebljiva.

Pored priloga mjere i stupnja *biraz* (*malo*) upotrijebljen je i glagol *yadırgamak* (*smatrati čudnim/stranim, ne prepoznati*), koji se u ovom slučaju može smatrati eufemizmom.

Ublažavanje ugrožavanja *obraza* recipijenta može se ostvariti i narednom strategijom - ukazivanjem poštovanja.

6.2.5 Ukazivanje poštovanja

Fenomen poštovanja predstavlja najizrazitiji „upad“ socijalnih činilaca u strukturu jezika (Brown, Levinson 1987:179). Putem honorifika moguće je direktno iz strukture jezika iščitati socijalni status sagovornika. U e-mail porukama turkološke grupe pored upotrebe lične zamjenice za drugo lice množine najčešće su korištene imenice koje označavaju socijalni status: *hanım* (*gospođa*), *bey* (*gospodin*), kao i imenica koja označava zanimanje *hocam* što doslovno znači *moj profesore*. Uz ove su imenice često zabilježeni pridjevi *sayın* (*poštovani*), *değerli* (*cijenjeni*). Poruke su započinjale sljedećim izrazima:

Sayın ...Hanım

Poštovana gospođo ...(ime)

Sevgili ...Bey

Dragi gospodine ...(ime)

Za navedeni se primjer može ustvrditi prožetost strategija distanciranja (*bey - gospodin*) sa strategijama solidarnosti/približavanja (pridjev *sevgili – dragi*), što nije rijetka pojava u turskom jeziku.

Sayın ...Bey

Poštovani gospodine ...(ime)

Merhaba hocam

Dobar dan (moj) profesore

Najčešće fraze kojima se završavala e-mail poruka i kojima je izražavano poštovanje bile su: imenica *saygı* (poštovanje) + prisvojni sufiks za prvo lice jednine (moje) + postpozicija *ile* (sa):

Saygılarımla

S (mojim) poštovanjem

Saygılarımızla

S (našim) poštovanjem

İngiltere'den selamlar ve saygılar

S pozdravima i poštovanjem iz Engleske

U primjerima koji slijede nalazi se glagol *sunmak* (*predati, izraziti, iskazati*).

Saygılar sunarım

S poštovanjem, doslovno znači Izražavam poštovanje.

Saygı, sevgilerimi sunarım

S poštovanjem i ljubavlju, doslovno znači Izražavam svoje poštovanje i ljubav.

Posljednji primjer ilustrira preplitanje strategija pozitivne i negativne učtivosti.

Primjeri poziva, odnosno pozivnica, pokazuju kako se može „pretjerivati“ i u izražavanju poštovanja (kao strategiji negativne učtivosti). Ovo pretjerivanje podsjeća na pretjerivanje prilikom pozivanja sagovornika da uđe u kuću govornika. Poziv/pozivnica je tekstna vrsta

koja u širem smislu spada u direktive (čija je ilokucijska namjera ljude navesti na neku radnju, smjer djelovanja) s osnovnom funkcijom „reći adresatu da čini x, ali adresat sam odlučuje o tome hoće li to učiniti“ (Ivanetić 2003:72).

Ramazan ayı dolayısıyla vermiş olduğumuz iftar yemeğine tesriflerinizle bizi onurlandırmanızı bekliyoruz.

Očekujemo da nam ukazete čas svojim dolaskom na iftar.

...tarihinde ...restoranda düzenleyeceğimiz yemeğe tesriflerinizi rica ederiz.

Molimo Vas da nam ukazete čas svojim dolaskom na večeru koju ćemo organizirati dana... u restoranu...

Kıbrıs İngiliz Kültür Heyeti Müdürü

.....

Dr... 'tan

12 Mart Cuma Günü saat 13:30 da vereceği öğle yemeğini şereflelendirmelerini rica eder.

.....

Direktor The British Concil-a na Kipru

ljubazno poziva/moli dr. .... da mu ukaže čas svojim dolaskom na ručak 12. marta u petak u 13 i 30.

Bizler

..... ve .....

22 Mayıs

Cumartesi akşamı

19. 30 - 21. 30 arası

Saray Otel'de

Vereceğimiz

Evlenme kokteylimizde

Sizleri aramızda görmekten

Mutluluk duyacağız.

Mi

..... i ....

bit ćemo sretni ako Vas vidimo na koktelu povodom našeg vjenčanja u hotelu Saraj, 22. maja u subotu između 19 sati i 30 minuta i 21 sat i 30 minuta.

Pošiljalatelj može i ispričama ublažiti ugrožavanje negativnog obraza recipijenta.

6.2.6 Isprike

Govornik/pošiljalatelj pokazuje da ne želi ugroziti obraz sagovornika, odnosno recipijenta i na taj mu način pruža izvjesnu kompenzaciju (Brown, Levinson 1987:187).

Pored izraza izvinjenja u primjerima koji slijede nalaze se i objašnjenja, prihvatanja odgovornosti, kao i nuđenja ispravke:

Bu mesaji Turkish learner grubundan yönlendiriyorum oraya da üye olup da iki kez alanlar olduysa pardon.

Ovu poruku šaljem preko grupe Turkish learner, neka mi oprostite oni koji će je kao članovi obje grupe primiti dva puta.

Za ispriku je korišten izraz preuzet iz francuskog jezika: *pardon*. Može se reći da se pošiljalatelj u širem smislu izvinjava zbog oduzimanja tuđeg vremena.

Selamsız sabahsız açıklamasız yazmıştım kusura bakmayın.

Napisao sam ovu poruku bez uvodnog pozdrava, ne zamjerite.

Pošiljalatelj se izvinjava prihvatajući/navodeći svoju krivicu (koja se sastoji u tome da nije napisao pozdrav).

...hanım, özür dilerim mesajımın ne hale geldiğini kendim de gördüm ve hemen düzelterek tekrar yolladım zaten.

Gospodo ..., izvinite, vidio sam i sam kako je izgledala moja poruka i odmah sam je ispravio i ponovo poslao.

Pošiljalatelj preuzima odgovornost i umjesto nuđenja ispravke konstatira da je ona već napravljena.

Vaktinizi aldığım için özür diler, iyi çalışmalar dilerim.

Izvinite što sam vam oduzeo vrijeme, želim vam uspješan rad.

Ispriku slijedi preuzimanje odgovornosti i priznavanje krivice (da je primatelju oduzeto vrijeme).

Naredni primjeri predstavljaju podvrstu ovih strategija, koju Penelope Brown i Stephen C. Levinson nazivaju *navođenjem razloga uz pretjerivanje*. Ti razlozi, najčešće uz pretjerivanje, ukazuju na nemoć/nesposobnost pošiljatelja što se primatelju predočava kao jedini razlog ugrožavanja njegovog *obraza*.

Lakin çok zorlanıyorum. Özellikle kaynaştırma harfleriyle başım belada. Ben herhangi bir kural bilmiyorum bu konuda. Bilen varsa yardım talep ediyorum.

Ali, jako mi je teško. Pogotovo sam u neprilici kad su u pitanju intervokalni suglasnici. Ne znam sva pravila. Ako neko zna, molim da mi pomogne.

...bir konuda çok zorluk yaşadım ve hala yaşıyorum...Bana yardımcı olur musunuz?

Po tom pitanju imao sam velike poteškoće i sad ih imam... Možete li mi pomoći?

Ugrožavanje *negativnog obraza* primatelja pošiljatelj može spriječiti i izbjegavanjem upotrebe ličnih zamjenica *ja* i *ti*:

6.2.7 Obezličavanje

Govornik/pošiljatelj signalizira primatelju da ne želi ugroziti njegov *negativan obraz* tako što u svom izričaju izbjegava korištenje ličnih zamjenica *ja* i *ti* (Brown, Levinson 1987:190). Postoji više načina na koji se iskazivanje agensa i objekta čina ugrožavanja *obraza* mogu izbjeći: upotrebom impersonalnih glagola i pasiva, zamjenom ličnih zamjenica *ja* i *ti* neodređenim zamjenicama, manipulacijom tačkom gledišta radi ostvarivanja distance.

U turskom se jeziku uopćena, impersonalna radnja (radnja koju vrši anonimni subjekt) označava tzv. bezličnim pasivom koji se susreće samo u 3. licu jednine. „Bezlična se glagolska radnja može izraziti i aktivnim glagolskim likom, tj. predikatom u 3. licu množine, npr. Bu kitabı çok okuyorlar. “Mnogo čitaju ovu knjigu” (Čaušević 1996:221). Zanimljivo je da tamilski jezik nema pravi pasiv, ali da se impersonalizacija ostvaruje ispuštanjem ličnih nastavaka. To podsjeća na neke predikative u turskom jeziku: „U modalne riječi spadaju i predikativi sa semantikom neophodnosti i mogućnosti npr. Gitmem gerek. “Treba da idem”; Gelmese mümkün. “Moguće je da dođe” (Čaušević 1996:430). Slično je i sa složenim glagolima *lazım olmak/gelmek (trebati, biti potreban)*, kao i s glagolom *gerekmek (trebati)*. „Budući da se gramatički subjekt izražava posvojnim sufiksima, oni su impersonalni i uvijek se upotrebljavaju u 3. licu jednine“ (Čaušević 1996:297). Iskaze koji sadržavaju te glagole Didar Akar naziva *iskazima koji izražavaju potrebu* („gereklilik ifadeleri“) i oni služe za ublažavanje prijetnje recipijentovom *obrazu* (Akar 2000:13). Tako upotreba glagola *gerekmek* čini iskaz mnogi manje prijetećim od onog koji sadrži necesitativ („glagolski način kojim se izražava neophodnost i objektivna potreba da se neka radnja izvrši“ Čaušević 1996:295).

Avustralya'da durum nedir bilgi verebilmeniz mümkün mü acaba?

Je li ikako moğuce da mi prosljedite informaciju o situaciji u Australiji?

Kanımca öncelikle eğitim verilen kurumun mevcut düzeninin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Potrebno je, prema mom mišljenju, najprije imati u vidu postojeće ustrojstvo obrazovnih institucija.

...örneklerde her üçü de kullanılabilir gibi görünüyor.

Izgleda/çini se kao da se u primjerima mogu koristiti sva tri.

U navedenom primjeru nalazimo glagol görünmek (izgledati, çiniti se) koji postaje impersonalan kad se ispusti njegova dopuna (lična zamjenica *ben - ja*) u dativu (*bana görünüyor - çini mi se*).

Primjeri koji slijede sadrže pasiv kao lingvističko sredstvo obezličavanja:

Ücretsiz olacak konsere Saraybosna'da yaşayan Türk vatandaşları ile ailelerinin katılımı beklenmektedir. Anılan kurumlarda çalışan Bosna-Hersek vatandaşlarının da konsere gelmelerinden memnuniyet duyulacaktır. Yer düzenlemesi yapabilmelerini teminen davetlilerin beraberlerinde kaç kişiyle konsere gelmeyi istediklerini 14 Mayıs Pazartesi Günü Saat 17.00'ye kadar ...'e bildirmeleri rica olunur.

Očekuje se dolazak turskih državljana koji žive u Sarajevu na besplatni koncert. Posebno zadovoljstvo pričinīt će dolazak bosanskohercegovačkih građana koji rade u spomenutim ustanovama. Mole se zvanice koje žele rezervirati mjesta da ....(ime osobe) do ponedjeljka 14. maja, do 17, sati potvrde svoj dolazak i broj osoba koje s njima dolaze.

Türk Edebiyatından seçilecek roman masal veya öykülerin hem dil hem de kelime sayısı bakımından basitleştirilmesi projesinde birlikte çalışacak gönüllüler aranıyor.

Traže se dobrovoljci, koji bi radili na projektu prilagođavanja/pojednostavljenja (s obzirom na jezik i broj riječi) romana i priča iz turske književnosti.

Bilgi edinilmesini rica ederim.

Molim da se uzme na znanje.

Bir hafta içinde alınmayan dilekçeler iptal edilir.

Molbe koje ne stignu u roku jedne sedmice neće biti razmatrane. (doslovno - bit će poništene)

...tarihinde 15:00'te yapılmasına karar verilmiştir.

Odlučeno je da se održi dana... u 15 sati.

Svi navedeni primjeri predstavljaju svojevrsna obavještenja koja ne ističu vršitelja radnje.

Başka dillerin konuşucularından farklı olarak Türkçe konuşucularında çok güçlü bir „kelime beğenmeme eğilimi“ gözlemlenmektedir.

Za razliku od nativnih govornika drugih jezika, kod nativnih govornika turskog jezika zapaža se vrlo izražena sklonost ka emotivnom odnosu spram riječi.

U govornom činu ekspresivne kritike pasiv je korišten kao sredstvo ublažavanja i „skrivanja“ agensa radnje.

U primjerima koji slijede umjesto ličnih zamjenica prvog i drugog lica korištene su riječi *taraf* (*strana*) koja u administrativnom jeziku znači *lice*, *osoba* i *kişi* (*osoba*):

Yurtdışı verilmek üzere sabıka kaydımın olup olmadığının tarafıma bildirilmesini saygılarımla arz ederim.

S poštovanjem molim da mi (doslovno znači mojoj strani) se uputi obavijest o nekažnjavanju, koja treba da se predoči izvan zemlje.

Yukarıda kimlik bilgileri bulunan kişinin adlı sicil kaydı yoktur.

Lice čiji su osobni podaci navedeni nije kažnjavano.

Naredni primjeri sadrže manipulaciju tačkom gledišta, tačnije rečeno, uključuju manipulaciju glagolskim vremenom radi ostvarivanja distance. Svako pomjeranje izvan sadašnjeg vremena distancira govornika/pošiljatelja od ovog „ovdje“ i „sada“ (Brown, Levinson 1987:204).

Prva tri primjera (gdje je korišten futur) predstavljaju govorni čin zahtjeva:

Eğer böyle bir şey var ise bir bilenin bu durumu somut örneklerle açıklamasını rica edeceğim.

Ako postoji takvo nešto, zamolit ću nekoga ko zna da to objasni konkretnim primjerima.

Bu arada değişik dilleri bilen arkadaşlarımızdan bir isteğim olacak.

Zamolit ću naše prijatelje koji znaju druge strane jezike.

Önerilerinizi bekleyeceğim.

Saçekat ću vaše prijedloge.

Sljedeći primjer sadrži govorni čin neslaganja, koji je pored upotrebe futura dodatno ublažen prilogom *yalnızca* (*samo*) i glagolom koji se ovdje može smatrati eufemizmom *değınmek* (dotaći se, osvrnuti se).

Yalnızca tutarsızlıkla ilgili değırlendirmenize değıneceğim.

Dotaknut ću se samo vaše procjene u vezi s nedosljednošću.

Primjeri koji slijede sadržavaju imperfekt II i perfekt na *-di*. Pomjerenjem u prošlost pošiljatelj je postigao distanciranje u različitim govornim činovima.

Bu konuda sizin fikrinizi almak isterdim.

Želio bih saznati vaše mišljenje o tom pitanju.

U govornom činu zahtjeva imperfekt II upotrijebljen je kao sredstvo distanciranja.

Sizin için ekmek parası olan bir şeyi birilerinin bedava dağıtması hoşunuza gider miydi?

Da li bi vam se dopalo da neko besplatno radi ono od čega vi živite?

Izražavanje ekspresivne kritike, pored imperfekta II, sadržava dodatno sredstvo ublažavanja - upitnu rečenicu.

U sljedećem primjeru perfekt na *-di* korišten je prilikom traženja informacije (govorni čin zahtjeva):

...Bey bu size has bir tabir yoksa gerçekten böyle söylenebilir mi? Merak ettim.

Gospodine ...(ime) da li je taj izraz samo vama svojstven ili se tako zaista može reći? Zanimalo me.

I narednom strategijom pošiljatelj ne ističe sebe kao onoga koji vrši pritisak.

6.2.8 Ugrožavanje obraza kao opće pravilo

Govornik/pošiljatelj sugerira primatelju da je zbog vanjskih okolnosti (koje su izvan njegove moći) prisiljen izvršiti pritisak/nametanje. Tako ugrožavanje recipijentovog *obraza* postaje

isključivo posljedicom neke društvene norme što omogućuje ispuštanje lične zamjenice za drugo lice:

Dilekçe ile birlikte Nüfus Cüzdanı aslınu ibraz etmek mecburidir.

Obavezno je uz molbu podnijeti original lične karte.

Kanımca öncelikle eğitim verilen kurumun mevcut düzeninin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Potrebno je, po mom mišljenju, najprije imati u vidu postojeće ustrojstvo obrazovnih institucija.

Može se reći da navedeni primjer podjednako ulazi i u strategiju *obezličavanja* jer sadrži impersonalni glagol *gerekmek* (*trebati*).

Elinizde bunlara benzer resimler varsa bizlere göndermenizi rica ediyorum. Bilgi ve tecrübeler paylaşıldıkça değer kazanacaktır.

Molim vas da nam, ako ih posjedujete, pošaljete slike slične ovima. Svaki put kad se znanje i iskustvo razmijene postigne se nešto vrijedno.

U govornom činu zahtjeva ključnu ulogu u realizaciji strategije navođenja općeg pravila igra upotreba kvazigerunda na *-dikça* koji „služi za izražavanje komparacije po kriterijima kvantiteta i vremena“ (Čaušević 1996:398).

Nominalizacija predstavlja posljednju strategiju negativne učivosti.

6.2.9 Nominalizacija

Nominalizacija je sredstvo redukcije, kojim se postiže komprimiranost/zgusnutost čija je najznačajnija posljedica „bezličnost, odnosno neosobnost na površinskoj strukturi“ (Ivanetić 2003:152). Didar Akar navodi nominalizaciju (uz pasiv) kao sredstvo ostvarenja tzv. izričaja koji izražavaju potrebu/nužnost. Na ovaj način postiže se svojevrsno „obezličavanje“ i umanjuje nametanje/pritisak na recipijenta (Akar 2000:11).

Olumlu değerlendirmeleriniz, arzusuyla durumu bilgilerinize sunar bu vesile ile hayırlı işler dilerim.

Sa željom da pozitivno odgovorite obavještavam Vas o situaciji i želim Vam ovom prilikom uspješan rad. (doslovno znači sa željom vašeg pozitivnog vrednovanja)

Nominalizacijom se u govornom činu zahtjeva umanjuje prinuda i nametanje. Slično je i u sljedećem primjeru zahtjeva:

Özetlemeniz mümkün mü?

Da li je moguće da date kratak siže? (doslovno znači je li moguće vaše rezimiranje)

Primjer koji slijedi sadržava nominalizaciju u govornom činu sugestije koja je dodatno ublažena upotrebom prisvojnog sufiksa za prvo lice množine (*naš trud/naše nastojanje*):

En doğru davranış bence bu söziin temelinde yaptığımı sezdiğimiz gerçeği bilimsel bir şekilde ifade etmeye çalışmamız olur.

Po mom mišljenju, najispravnije je potruditi se izraziti na znanstven način istinu za koju slutimo da leži u osnovi te riječi.

En azından benim açıklamam böyle.

U najmanju ruku, takvo je moje tumačenje.

Navedeni primjer može se smatrati i *ogradom* kojom pošiljatelj signalizira da je upitna istinitost njegove tvrdnje. U svim je primjerima na turskom jeziku bila zastupljena glagolska imenica s prisvojnim sufiksom, dok bi istinsko obezličavanje predstavljala upotreba glagolske imenice u pasivu. No, opet se može ustvrditi da je prijetnja recipijentovom obrazu umanjena jer glagolska imenica u kojoj je radnja „umirena“ predstavlja manju prinudu/nametanje.

7. Zaključak

Bilo bi teško uspostaviti i zadržati društvene relacije kao i socijalnu koheziju sačuvati od erozije kad društvo ne bi posjedovalo sredstva kojima će ublažiti i otkloniti konflikte, tvrdi R. T. Lakoff. Mi stupamo u svakodnevnu konverzaciju s određenim željama, potrebama i ciljevima koji mogu biti u sukobu s nastojanjima sagovornika. Nekome treba reći neprijatnu vijest, zatražiti uslugu, odbiti zahtjev ili ponudu. Svim tim situacijama zajednička je opasnost da ćemo uvrijediti sagovornika, te stoga pribjegavamo strategijima učtivosti koje predstavljaju sredstva kojima se može, ako ništa, sačuvati privid harmonije i kohezije u društvu (Lakoff 1990:34). U svim kulturama naići ćemo na forme društvenog ponašanja, koje možemo označiti kao kulturološki osobene obrasce ukazivanja pažnje drugima. Zato su zajednička (kooperativna) socijalna interakcija i pokazivanje obzira za drugog univerzalne karakteristike svake sociokulturne grupe (Watts 2003:30). To je dovoljno značajan razlog da se strategije učtivosti istražuju u pojedinačnim jezicima.

S druge strane, postoji i nekoliko „praktičnijih“ razloga. Prije svega, to je odavno prisutna svijest o tome da lingvistički izraz istovremeno prenosi značenje na nekoliko različitih nivoa (Holmes 1986). Poznavanje pragmatike kao promatranja jezika s aspekta njegovih korisnika osigurava govorniku „pragmatičku“ kompetenciju koja mu omogućava prepoznavanje ilokucije iskaza. Zato se Gabriele Kasper zalaže za istovremeno podučavanje pragmatike i gramatike tvrdeći da je odavno srušen mit da se pragmatika može učiti tek nakon što se dobro savlada gramatika. Bez ovih objedinjenih znanja studenti neće biti u mogućnosti realizirati ni naočigled jednostavne „lingvističke rutine“ kao što su pozdravi: poljski su studenti engleskog jezika na pozdrave (na engleskom jeziku) odgovarali suviše tiho, nakon duže pauze i oklijevanja (Jaworski 1994). Shoshana Blum-Kulka zamjećuje da nenativni govornici koriste više riječi nego nativni govornici u realizaciji istog „pragmatičkog“ čina, da upotrebljavaju više no što je potrebno lingvističkih sredstava u objašnjavanju svog čina (što se može objasniti nesigurnošću u govornu kompetenciju ali i nastojanjima nastavnika da studenti odgovaraju kompletnim rečenicama), a da, s druge strane, koriste mnogo manje „umanjivača troška“ (engl. *cost minimizers* - lingvističkih sredstava kojima se umanjuje dug i nametanje/pritisak na govornika, Blum-Kulka, Olshtain 1985). Stoga su početnici (u učenju stranog jezika) više direktni u odbijanju, zahjevima i sličnim govornim činovima: prije će reći „May I have your notes?“ što doslovno znači „Mogu li imati tvoju teku?“ umjesto da koriste „manje prijeteće“ riječi poput *borrow* ili *lend* (posuditi). Oni su nekad i svjesni sociolingvističke (tj. sociopragmatičke) potrebe da se ispričaju, ali imaju ograničenu

lingvističku kompetenciju (tačnije pragmalingvističku) da to i učine (Bardovi-Harlig 1999). Rezultat je uvijek isti: pragmatički neuspjeh (engl. „pragmatic failure“) koji se pojavljuje svaki put kada sagovornici jedni drugima ne shvate (ne prepoznaju) namjere.

Slični zaključci mogu se izvući iz ankete sprovedene među studentima turskog jezika. Naime, kod studenata, pogotovo prve i druge godine, može se zapaziti već spomenuta direktnost (tamo gdje bi druge strategije bile prikladnije): *Hocam, bu cevabı gördünüz mü? Lütfen bu cevabı görüün!* (*Profesore, jeste li vidjeli taj odgovor? Molim vas, pogledajte taj odgovor;* u anketi su studenti zamoljeni da napišu kako bi profesoru skrenuli pažnju da im u testu nije priznat jedan tačan odgovor). Na isti „direktan“ način ostvaren je i govorni čin odbijanja projekta nadređenom sagovorniku: *Şu projeye katılmayı istemiyorum. (Ne želim učestovati u tom projektu, što je lektorica turskog jezika, kao nativni govornik, označila kao krajnje neučtiv iskaz). Za razliku od navedenog odbijanja koje je napisao student prve godine, nativni je govornik ovaj govorni čin realizirao na sljedeći način: Müdür Bey, ben projeyi yapabileceğimi sanmıyorum. Bir başkasına verebilir misiniz? (Gospodine direktore, ne vjerujem da ću moći prihvatiti projekat. Da li biste ga mogli dati nekome drugom?).*

G. Kasper ukazuje na još jedan bitnu činjenicu: članovi jezične zajednice (jezika-cilja) potpuno približavanje nenativnog govornika jeziku-cilju (znači potpuno ovladavanje pragmatičkom kompetencijom) mogu doživjeti i kao „nepoželjno upadanje“- nespojivo i proturječno s ulogom nenativnog govornika kao strane osobe (Kasper 2003).

Učtivost kao sociokulturni fenomen baziran na društvenim vrijednostima pojedinačne zajednice zahtijeva i poznavanje njenih kulturnih i društvenih vrijednosti/karakteristika. Zato pragmalingvistička i sociopragmatička kompetencija čine neodvojivu cjelinu koju nazivamo pragmatika. Više autora bavilo se pitanjem kako djeca usvajaju ovaj kompleksan sistem. Pokazalo se da su jedan od izvora učenja predstavljale porodične situacije gdje su roditelji izbjegavali direktnu konfrontaciju: kad je djevojčica počela pjevati za stolom majka joj je rekla: „O, to je divno, hvala ti. A sad ostavimo to...“ (Snow, Rivka, Perlmann, Gleason, Hooshyar 1990). No s druge strane, djeca su na izravan način podučavana prirodni pravila. Druga skupina autora ovakvo podučavanje djece tumači činovima koje naziva kontrolnim (engl. *control acts*) a koji proizvode izmjene u akcijama drugih (Ervin-Tripp, Guo, Lampert 1990). U porodici su ti činovi imali širok dijapazon: od zabrane do poziva na pridruživanje u akciji, od ponude do dozvola. Možda bi ovakvi kontrolni činovi bili od koristi i u učionici prilikom nastave stranih jezika.

Čini se da tek s pragmatičkim aspektom veliki broj riječi (ili da upotrijebim izraz Snježane Kordić - *riječi na granici punoznačnosti*) zadobija svoju funkciju i mjesto u iskazu. To su prije svega čestice (riječce, partikule) „značenjski i funkcionalno heterogene“ riječi, zatim još uvijek slabo istražene modalne riječi, odnosno rečenični prilozni ili modifikatori čije izdvajanje u posebnu vrstu riječi Ivo Pranjković smatra suvišnim (priloge ionako naziva riječima svijju

vrsta) (Pranjkočić 1993:15). Prilozi i partikule međusobno su veoma slični, pa ih je teško razgraničiti.

„S jedne bi se strane među partikule mogli svrstati svi gramatikalizirani (sinsemantički) prilozi, a s druge bi se strane partikule mogle odrediti kao prilozi kojima nije svojstvena priglagojska, adverbijalna funkcija tj. kao one neprijedložne, nevezničke i neuzvične nepromjenjive riječi koje ne mogu dolaziti u funkciji prave okolnosne oznake ili tzv. indeklinabilne odredbe (npr. *li, ne, zar, da i sl.*)“ (Pranjkočić 1993:31).

Rečenične priloge Pranjkočić dijeli na modifikatore ili modalno-ocjenske izraze (izražavanje subjektivne modalnosti) i tekstne konektore (sredstva veze na razini teksta). Ukazujući na mogućnost postojanja i „modifikatora-konektora“, spomenuti autor upozorava na potrebu „iscrpnijeg opisa naznačenih raznolikosti (uključujući i suprotnosti) u funkcijama i značenjima priloga, a i drugih, posebice gramatikaliziranih riječi...“ (Pranjkočić 2003:32).

Janet Holmes lingvističke forme s obzirom na njihov utjecaj na iskaz u kojem se nalaze dijeli na dvije velike skupine: a) *ograde* (engl. *hedges*, u prijevodu *prigušivači, neutralizatori*, Stević 1997) ublažavaju i slabe (reduciraju) snagu iskaza gdje, naprimjer, spadaju modalna riječ *perhaps* (*možda*), izraz *a bit* (*malo*), glagol *seemed* (*izgleda*), privjesak *didn't you* (*zar ne?*) (House i Kasper nazivaju ih „downgraders“, a Brown i Levinson koriste termin „weakeners“-*oslabljivači*), i b) *intenzifikatore* (*pobuđivače*, engl. *boosters*) koji pojačavaju snagu iskaza (House i Kasper ih zovu „up-graders“, kod P. Brown i S. C. Levinsona nalazimo izraz „strengtheners“ - pojačivači) kakva je, naprimjer, modalna riječ *really* (*zaista*). Koristeći se prvom skupinom lingvističkih sredstava, govorno lice može signalizirati da se ne želi nametati sagovorniku, drugim riječima, prigušivači su sredstva primjerenija strategijama negativne učtivosti (mada sve ovisi o kontekstu). Intenzifikatori, s druge strane, nisu apriori sredstva pozitivne učtivosti: oni mogu doprinijeti kako izrazima solidarnosti (u komplimentima, pozdravima, slaganjima) tako i izrazima koji predstavljaju ugrožavanje *obrazu*: uvredama, neslaganjima, kritici (Holmes 1995:77). Neka od ovih sredstava nazivaju se „pragmatičkim partikulama“ (eng. *pragmatic particles*): to su „ispunjivači“ (Stević 1997:218; engl. „verbal fillers“) poput izraza *you know* (*znaš*), *I think* (*mislim*) i slično (Holmes 1995:86).

Iako nije predviđena kontrastivna analiza, samim prevođenjem turskih primjera na naš jezik, uočljivim postaju razlike kako lingvističkih sredstava kojima se određeni govorni činovi ostvaruju u našem i turskom jeziku (pragmalingvistički aspekt) tako i sociokulturnih činitelja, kao konteksta njihove realizacije. Ponajprije se može primijetiti neusporedivo veći broj dobrih, odnosno lijepih želja u turskom jeziku, koje većinom moramo prevoditi opisno ili,

pak, frazama koje nemaju ustaljenu upotrebu u našem jeziku. Isto tako turski jezik posjeduje više termina za oslovljavanje, pogotovo onih kojima se uspostavlja bliskost i solidarnost sa sagovornikom tako da i izrazi poštovanja s dodatim prisvojnim sufiksom za prvo lice jednine signaliziraju izvjesnu prisnost.

Čini se da nativni govornici turskog jezika vrlo često koriste kondicional (kako u ponudama, tako i u savjetima/sugestijama), koji je obično u prvom licu množine (inkluzivno *mi*). U našem jeziku ovakvu upotrebu kondicionala pokriva više različitih oblika. Na više je načina moguće prevoditi i turski prezent na *-r*: prezentom, futurum, potencijalom I, glagolima *moći*, *htjeti*.

Zanimljiva je i „dvostruka uloga“ perfekta na *-di*: kao sredstva distanciranja, najčešće u govornim činovima zahtjeva/molbe i sredstva približavanja i naglašavanja solidarnosti (često u odgovorima na zahtjeve/molbe).

U turskom se jeziku mnogo više koristi pasiv, jer naš jezik „ne trpi pasivne konstrukcije, te je u prijevodu ovakvih rečenica bolje pribjeći aktivu“ (Čaušević 1996:221). Slično je i s nominalizacijom: takve konstrukcije „nerijetko smo prisiljeni prevoditi h. zavisnim rečenicama s finitnim gl. oblikom“ (Čaušević 1996:339) i to stoga što se „gl. imenice u turskom mogu derivirati iz svakog glagola izuzev pomoćnog „imek“ te da su, i zbog toga, vrlo frekventne“ (Čaušević 1996:340).

Čini se da se kod nekih gramatičkih formi može prepoznati pragmatička funkcija: poput skraćenog infinitiva s posvojnim sufiksom *-si* i dativnim nastavkom (*-me+si+ne/-ma+si+na*) s finitnim glagolskim oblikom od istog glagola kojim se postiže „sasvim specifičan način intenziviranja gl. radnje“, radnja je nepobitno izvršena ali nije dala očekivane rezultate (forma se koristi u strategiji *izbjegavanja neslaganja*). Analitička forma *-(y)i + vermek* koja služi za izražavanje brzine i trenutačnosti glagolske radnje može spadati u strategiju pozitivne učtivosti - *optimizam*, dok se perfekt na *-miş* čija upotreba „uvijek signalizira neuključenost govornika u tok gl. radnje“ (Čaušević 1996:255) može promatrati kao dio strategije *ograde*. Za tursko društvo može se ustvrditi inkliniranje pozitivnoj učtivosti (što potvrđuje i znatno veći obim poglavlja koje se bavi ovim strategijama), naše društvo mora sačekati na zaključke takve vrste.

No, ono što se čini bitnijim od razlika jeste to što se oba jezika mogu motriti kroz model strategija učtivosti P. Brown i S. C. Levinsona, i što se u oba jezika mogu pronaći gotovo sve nabrojane strategije i lingvistička sredstva kojima se ostvaruju (ta sredstva mogu se pratiti na fonetskom, morfološkom i sintaksičkom planu).

Postoje isto tako važni detalji koji su namjerno propušteni, npr. paralingvistička sredstva ostvarivanja pojedinih strategija (naročito intonacija - zanimljiv je primjer jezika *Tzeltal* gdje pretjerivanja u pozitivnoj učtivosti, pomoću intonacije mogu prepoznati i oni koji ne znaju ni jednu riječ tog jezika, Brown, Levinson 1987:105). Većinom je izostao i sociopragmatički

aspekt: sveprisutno raslojavanje, odnosno „unutarnja varijativnost“ svakog jezika, gdje se različite socijalne grupe odlikuju „različitim varijetetima jezika“ (Katnić-Bakaršić 2001:59) zahtijeva opsežna promatranja da bi se mogli izvesti zaključci o tome ko, kada i kako koristi određena lingvistička sredstva, a čije bi naučno utemeljenje, pa tako i vrednovanje bilo teško ostvarivo. Kao što je već rečeno, u konačnici sve se može svesti na pojedinačne bezbrojne pragmalekte, za razliku od ograničenog broja lingvističkih sredstava. Njihovo prepoznavanje u novom pragmatičkom svjetlu bio je jedan od osnovnih ciljeva ove knjige kako bi se svima onima koji uče turski jezik olakšalo stjecanje pragmatičke, tačnije pragmalingvističke kompetencije (uz prethodno buđenje svijesti o njenom postojanju i značaju).

Model strategija učivosti Penelope Brown i Stephena C. Levinsona pružio je zadovoljavajući teoretski okvir kroz koji se mogla pokazati većina lingvističkih sredstava ostvarivanja učivosti i izbjegavanja konfliktnih situacija. Do drugačijeg, možda primjerenijeg modela, čini se da vodi samo jedan pravac: kroz detaljno upoznavanje i okušavanje s ovim postojećim.

O korpusu je već bilo riječi u uvodu. Ovdje je potrebno napomenuti da su većinu korpusa za razgovorni diskurs činile turske serije relativno novijeg porijekla i koje su se bavile svakodnevnim temama. Istraživanje je provedeno na preko hiljadu ekscerpiranih dijaloga. Toliko je otprilike bilo i e-mail poruka koje su predstavljale jedan dio materijala za istraživanje pisanog razgovornog diskursa.

I na kraju, korištena terminologija predstavlja jedan pokušaj prijevoda engleskih termina i otvorena je za promjene. Pojam *obraz* na prvi pogled predstavlja uvođenje pučke terminologije u znanost. Međutim, takvo je porijeklo i engleskog termina *face*. I izrazi *pozitivna i negativna učivost* mogu se činiti dvosmislenim, ali ih zbog prepoznatljivosti i naslanjanja na Durkheimove pojmove pozitivnog i negativnog kulta (rituala) ostavljam ovdje „djelomično“ prevedenim. Isto tako su i predloženi prijevodi tzv. *bald on record* i *off record* strategija otvoreni za korekcije i izmjene.

Konačno ustaljivanje terminologije (možda i kroz neke druge termine) značit će i priznavanje i postuliranje pragmatike kao nezaobilazne u učenju stranih jezika, u čemu će, nadam se, i ova knjiga predstavljati određen pomak.

Literatura

1. Aakhus, Mark, Alan Aldrich., 2002. Crafting communication activity: Understanding felicity in „I wish I...“ compliments. *Research on Language and Social Interaction* 08351813. Vol. 35. Database: Academic Search Premier. 395-425.
2. Andrews, W.G. 2000. *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*. İstanbul: İletişim.
3. Antonopoulou, Eleni, 2001. Brief service encounters: Gender and politeness. In: Bayraktaroğlu, A., Sifianou, M. (eds.) *Linguistic Politeness Across Boundaries. The case of Greek and Turkish*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 241-269.
4. Arijes, Filip, Žorž Dibi, (ur.) 2002. *Istorija privatnog života: Od renesanse do prosvetećenosti*. Beograd: Clio.
5. Austin, John L. 1962. *How to Do Things With Words*. London: Oxford University Press.
6. Bardovi-Harlig, Kathleen, 1999. Exploring the interlanguage of interlanguage pragmatics: A research agenda for acquisitional pragmatics. *Language Learning* 00238333, Vol.49, issue 4. Database: Academic Search Premier. 677-713.
7. Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešević, S., Peti, M., Zečević, V., Znika, M. 1997. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
8. Bayraktaroğlu, Arın, 2001. Advice-giving in Turkish: „Superiority“ or „solidarity? In: Bayraktaroğlu, A., Sifianou, M. (eds.) *Linguistic Politeness Across Boundaries. The Case of Greek and Turkish*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.177-208.
9. Bayyurt, Yasemin, Arın Bayraktaroğlu, 2001. The use of pronouns and terms of address in Turkish service encounters. In: Bayraktaroğlu, A., Sifianou, M. (eds.) *Linguistic Politeness Across Boundaries. The case of Greek and Turkish*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.209-240.
10. Blakemore, Diane, 1992. *Understanding Utterances*. Oxford: Blackwell Publishers.
11. Blum-Kulka, Shoshana, E. Olshtain, 1984. Requests and apologies: A cross-cultural study of speech acts realization patterns (CCSARP). *Applied Linguistics*. Vol. 5. Number 3.196-212.
12. Blum-Kulka, Shohana., E. Olshtain, 1985. Too many words: Length of utterance and pragmatic failure. *Studies in Second Language Acquisition*, 8,47-67.
13. Blum-Kulka, Shoshana, 1987. Indirectness and politeness in requests: Same or Different. *Journal of Pragmatics* 11.131-146.
14. Blum-Kulka, Shoshana, 1990. You don't touch lettuce with your fingers. *Journal of Pragmatics* 14. 259-288.
15. Bratanić, Maja, 1999. „Bok, gospođo profesor!“ (O nesigurnosti u uporabi pozdravnih formula u suvremenom hrvatskom jeziku). U: Badurina, N., Ivanetić, N., Pritchard, B., Stolac, D. (ur.) *Teorija i mogućnost primjene pragmalingvistike*. Zagreb, Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.103-113.

16. Brlobaš, Željka, M. Horvat, 1999. Stereotipi u željama. U: Badurina, N., Ivanetić, N., Pritchard, B., Stolac, D. (ur.) *Teorija i mogućnost primjene pragmalingvistike*. Zagreb, Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.135-145.
17. Brown, Penelope, Stephen C. Levinson, 1987. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. (drugo izdanje) Cambridge: Cambridge University Press.
18. Brown, Roger, Albert Gilman, 1960. The pronouns of power and solidarity. In: Sebeok, Th..A. (eds) *Style in Language*. New York, London: The Technology Press of Massachusetts Institute of Technology and John Wiley and Sons. 253-276.
19. Brown, Roger, Albert Gilman, 1989. Politeness theory and Shakespeare's four major tragedies. *Language in Society*. Vol 18, number 2. 159-213.
20. Chen, Rong 1993. Responding to compliments: A contrastive study of politeness strategies between American English and Chinese speakers. *Journal of Pragmatics* 20.49-75.
21. Carreira, M.H.A. 2004. Politeness in Portugal. In: Hickey, L. Stewart, M. (eds) *Politeness in Europe*. Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters.306-316.
22. Cohen, A.D. 1996. Speech acts. In: Lee McKay, S., Hornberger, N. H. (eds.) *Sociolinguistics and Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.383-420.
23. Coupland, N., Grainger, K., Coupland, J. 1988. Politeness in context. *Language in Society*. Vol.17, Number 2. Pp. 253-262.
24. Culpeper, Jonathan, 1996. Towards an anatomy of impoliteness. *Jurnal of Pragmatics* 25. 349-367.
25. Čaušević, Ekrem, 1991. O deiktičkoj funkciji posesivnog sufiksa –(s)ı i zamjenica bu i şu u savremenom turskom jeziku. *Prilozi za orijentalnu filologiju*, Sarajevo, br. 40. 25-38.
26. Čaušević, Ekrem, 1996. *Gramatika suvremenoga turskog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
27. Čaušević, Ekrem, 1997. Nominalizacija u turskom jeziku II. (Prilog kontrastivnoj analizi sintakse turskoga i hrvatskog jezika). *Suvremena lingvistika*, Zagreb, br. 43/44. 29-60.
28. Didar, Akar, 2000. Gereğinin Yapılmasını Rica Ederim İş Yazışmalarında Kullanılan İstek Biçimleri. *Dilbilim Araştırmaları*. 9-16.
29. Didar, Aakar 2002. The macro contextual factors shaping business discourse. *IRAL* 40.305-322.
30. Doğan, Gürkan 1997. Buyurmayan Buyurun Tümceleri. *VIII. Uluslararası Türk Dilbilimi Konferansı Bildirileri* 7-9 Ağustos 1996. Ankara. 249-256.
31. Doğan, Gürkan, 2000. İltifat Olgusuna Bilişsel bir Yaklaşım. *Dilbilim Araştırmaları*. 49-63.
32. Doğançay-Aktuna, Seran., Sibel Kamlı, 1997. Linguistics of power and politeness in Turkish: Revelations from speech acts. *Proceedings of the VIII th International Conference on Turkish Linguistics*. August 7-9. Ankara 1997. 305-312.
33. Dundes, A., Leach, J. W., Özkök, B. 1986. The strategy of Turkish boy's verbal dueling rhymes. In: Gumperz, John J., Dell Hymes (eds.) *Directions in Sociolinguistics*. New York: Basil Blackwell.130-160.
34. Durkheim, Emile 1982. *Elementarni oblici religijskog života*. Beograd: Prosveta.
35. Erçetin, Gülcan, 1997. Linguistic norms of apologizing in Turkish. *Proceedings of the VIIIth International Conference on Turkish Linguistics*. Ankara. 313-322.
36. Ervin-Tripp, Susan, Yiansheng Guo, M. Lampert, 1990. Politeness and persuasion in children's control acts. *Journal of Pragmatics* 14.307-331.
37. Faroqhi, Suraiya, 2009. *Sultanovi podanici*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
38. Felman, Shoshana, 1993. *Skandal tijela u govoru. Don Juan s Austinom ili zavodenje na dva jezika*. Zagreb: Naklada MD.

39. Ferguson, A. Charles, 1976. The structure and use of politeness formulas. *Language in Society*. Vol 5. 137-151
40. Fraser, Bruce, 1990. Perspectives on politeness. *Journal of Pragmatics* 14. 219-236.
41. Fraser, Bruce, 2005. Whither politeness In: Lakoff, T. R., Ide, S. (eds.) *Broadening the Horizon of Linguistic Politeness*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.65-87.
42. Goatly, Andrew, 1995. Directness, indirectness and deference in the language of classroom management. *IRAL*, Vol 33. Database: Master File Premier. 267-284.
43. Gofman, Erving 2000. *Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu*. Beograd: Geopoetika.
44. Gradečak-Erdeljić, Tanja, D. Vidaković, 2005. Ilokucijska metonimija u svjetlu kognitivnog pristupa komunikaciji. U: Granić, J. (ur.) *Semantika prirodnih jezika i metajezik semantike*. Zagreb-Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.265-274.
45. Gu, Yueguo 1990. Politeness phenomena in modern Chinese. *Journal of Pragmatics* 14.237-257
46. Holmes, Janet, 1986. Functions of „you know“ in women's and men's speech. *Language in Society*. Vol.15. Number 1.1-22.
47. Holmes, Janet, 1990. Apologies in New Zeland English. *Language in Society*. Vol 19. Number 2.155-199.
48. Holmes, Janet, 1995. *Women, Men and Politeness*. London and New York: Longman.
49. Hymes, Dell, 1980. *Etnografija komunikacije*. Beograd: BIGZ.
50. Ide, Sachiko, 2005. How and why honorifics can signify dignity and elegance. In: Lakoff, T. R., Ide, S. (eds.) *Broadening the Horizon of Linguistic Politeness*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 45-64.
51. Ivanetić, Nada, 1995. *Govorni činovi*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta.
52. Ivanetić, Nada, 1999. Kompliment naš svagdašnji. U: Badurina, N., Ivanetić, N., Pritchard, B., Stolac, D. (ur.) *Teorija i mogućnost primjene pragmalingvistike*. Zagreb, Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.329-338.
53. Ivanetić, Nada 2003. *Uporabni tekstovi*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
54. Jahić, Dževad, Senahid Halilović, Ismail Palić, 2000. *Gramatika bosanskoga jezika*. Zenica: Dom štampe.
55. Jaworski, Adam, 1994. Pragmatic failure in a second language: Greeting respons in English by Polish students. *IRAL: International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, February 1994, vol.32. Database: Academic Search Premier.41-55.
56. Jaworski, Adam, N. Coupland, (eds.) 1999. *The Discourse Reader*. London and New York: Routledge.
57. Karabalić, Vladimir, 1998. O konvencionalnosti izvanjezičnih formi izraza s pozicija teorije govornog čina. *Suvremena lingvistika*. Zagreb, br. 45-46. 71-90.
58. Kasper, Gabriele 1990. Linguistic politeness. *Journal of Pragmatics* 14.193-218.
59. Katnić-Bakaršić, Marina, 2001. *Stilistika*. Sarajevo: Ljiljan.
60. Katnić-Bakaršić, Marina, 2003. *Stilistika dramskog diskursa*. Zenica: Vrijeme.
61. Katnić-Bakaršić, Marina, 2006. U potrazi za tajnom narativnog teksta: Naratologija. U: Lešić, Z., H. Kapidžić-Osmanagić, M. Katnić-Bakaršić, T. Kulenović, *Suvremena tumačenja književnosti*. Sarajevo: Sarajevo Publishing. 245-275.
62. Katnić-Bakaršić, Marina, 2006. Značenja vrata: Prilog semiotici svakodnevice. *Dijalog*, Sarajevo, br. 1-2. 88-102.

63. Kong, C.C. Kenneth, 1998. Politeness of service encounters in Hong Kong. *Pragmatics* 8:4. Internacional Pragmatics Association. 555-575.
64. Kordić, Snježana, 2002. *Riječi na granici punoznačnosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
65. Kotani, Mariko, 2002. Expressing gratitude and indebtedness Japanese speakers' use of „I'm sorry“ in English conversation. *Research on language and social interaction*, vol.5 Issue1. Database: Academic Search Premier.39-72.
66. Kovačević, Marina, Lada Badurina, 2001. *Raslojavanje jezične stvarnosti*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
67. Lakoff, Tolmach Robin, 1990. *Talking Power*. New York: Basic Books.
68. Lakoff, Tolmach Robin, 2003. Nine ways of looking at apologies: The necessity for interdisciplinary theory and method in discourse analysis. In: Schiffrin, D., Tannen, D. (eds.) *The Handbook of Discourse Analysis*. New York: Blackwell.199-213.
69. Lakoff, Tolmach Robin, 2005. Civility and its discontents: Or, getting in your face. In: Lakoff, T. R., Ide, S. (eds.) *Broadening the Horizon of Linguistic Politeness*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.23-45.
70. Leech, Geoffrey 1983. *The Principles of Pragmatics*. London and New York: Longman.
71. Leech, Geoffrey. 2007. Politeness: is there an East-West divide? *Journal of Politeness Research*, 3 (2). 167-206.
72. Levinson, C. Stephen, 2000. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
73. Lipson, Maxine, 1994. Apologizing in Italian and English. *IRAL*. Vol.32.19-39.
74. Matsumoto, Yyoshiko, 1988. Reexamination of the universality of face. *Journal of Pragmatics* 12.403-426.
75. Mihaljević, Milan, 1995. Upitne rečenice u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika*, Zagreb, br. 39. 17-38.
76. Mišćević, Nenad, M. Potrč (eds.) 1987. *Kontekst i značenje*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
77. Mrazović, Pavica, Zora Vukadinović, 1990. Govorni činovi. U: *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Dobra vest, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.598-643.
78. Nametak, Fehim, 2007. *Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti*. Sarajevo: Orijentalni institut.
79. Nikolić-Hoyt, Anja, 1993. Indirektni govorni činovi. *Suvremena lingvistika*, Zagreb, br. 35-36.191-197.
80. Ostojić, R. Tanja, 2003. O nekim govornim strategijama u srpskom jeziku. U: *Jezik, društvo, saznanje*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.185-194.
81. Pala, Ismail, 2006. *İki Dirhem Bir Çekirdek*. Kapı Yayınları: İstanbul.
82. Pamuk, Orhan, 2006. *Istanbul*. Zagreb: Vuković&Runjić.
83. Peternai, Kristina, 2005. *Učinci književnosti*. Zagreb: Disput.
84. Pranjković, Ivo, 1993. *Hrvatska skladnja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
85. Rose, R. Kenneth, 2001. Compliments and compliment responses in film: Implications for pragmatics research and language teaching. *IRAL* 39.309-326.
86. Ruhi, Şükriye, Gürkan Doğan, 2001. Relevance theory and compliments as phatic communication: The case of Turkish. In: Bayraktaroğlu, A., Sifianou, M. (eds.) *Linguistic Politeness Across Boundaries. The Case of Greek and Turkish*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.341-390.

87. Schiffrin, Deborah, 1996. Interactional sociolinguistics. In: Lee McKay, S., Hornberger, N. H. (eds.) *Sociolinguistics and Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press. 307-328.
88. Searl, John, 1991. *Govorni činovi*. Beograd: Nolit.
89. Sell, R. D. 2005. Literary texts and diachronic aspects of politeness. In: Watts, R., Ide, S. and Ehlich, K. (eds.) *Politeness in Language*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. 110-129.
90. Sifianou, Maria, 1989. On the telephone again! Differences in telephone behaviour: England versus Greece. *Language in Society*. Vol. 18, Number 4. 527-544.
91. Sifianou, Maria, 2001. „Oh! How appropriate!“ Compliments and politeness. In: Bayraktaroğlu, A. Sifianou, M. (eds.) *Linguistic Politeness Across Boundaries. The Case of Greek and Turkish*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 391-430
92. Simeon, Rikard, 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatska.
93. Snow, Chaterine, R. Y. Perlman., J. B. Gleason, N. Hooshyar, 1990. Developmental perspectiveness on politeness. *Journal of Pragmatics* 14. 289-305.
94. Stević, Slobodan, 1997. *Analiza konverzacije*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
95. Sweetser, Eve, 1990. *From Etymology to Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
96. Teodosijević, Mirjana, 2004. *Turski jezik u svakodnevnoj komunikaciji*. Beograd: Čigoja štampa.
97. Terkourafi, Marina, 2008. Toward a unified theory of politeness, impoliteness, and rudeness In: Bousfield, D. and Locher, M. A. (eds.) *Impoliteness in Language: Studies on its interplay with power in theory and practice*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. 45-74.
98. Thomas. Jenny, 1983. Cross-cultural pragmatic failure. *Applied Linguistics*. Vol 4. 91-112.
99. Topbaş, S., H. Özcan, 1997. Pronominals and their pragmatic in the acquisition of Turkish. *Proceedings of the VIIIth International Conference on Turkish Linguistics*. August 7-9 1996. Ankara. 139-148.
100. Toplak, Maggie, A. N. Katz, 2000. On the uses of sarcastic irony. *Journal of Pragmatics* 32. 1467-1488
101. Trask, Robert Lawrence, 2005. *Temeljni lingvistički pojmovi*. Zagreb: Školska knjiga.
102. Trosborg, Anna, 1987. Apology strategies in natives/nonnatives. *Journal of Pragmatics* 11. 147-167.
103. Tzanne, Angeliki, 2001. „What you're saying sounds very nice and I'm delighted to hear it“: Some considerations on the functions of presenter-initiated simultaneous speech in Greek panel discussions. In: Bayraktaroğlu, A., Sifianou, M. (eds.) *Linguistic Politeness Across Boundaries. The Case of Greek and Turkish*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 271-306.
104. Uysal, Sermet Semi, 1984. *Yabancılarla Türkçe Dersleri*. İstanbul.
105. Watts, J. Richard, 2003. *Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
106. Wetzell, P.J. 1988. Are „powerless“ communication strategies the Japanese norm? *Language in Society*. Vol 17, Number 4. 555-564.
107. Wierzbicka, Anna, 1985. Different cultures, different languages, different speech acts. *Journal of Pragmatics* 9. 145-178.
108. Wierzbicka, Anna, 1985. A semantic metalanguage for a crosscultural comparison of speech acts and speech genres. *Language in Society*. Vol 14, Number 4. 491-514.
109. Wilson, Steven, Min-Sun Kim, H. Meischke 1991. Evaluating Brown and Levinson's politeness theory: A revised analysis of directives and face. *Research on Language and Social Interaction*. Vol 25. 215-252.

- 110.** Zeyrek, Deniz, 2001. Politeness in Turkish and its linguistic manifestations: A sociocultural perspective. In: Bayraktaroğlu, A., Sifianou, M. (eds.) *Linguistic Politeness Across Boundaries: The Case of Greek and Turkish*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.43-73.
- 111.** Žic-Fuks, Milena, 1989. Osnovna obilježja oslovljavanja u Zagrebu. *SOL* 7.27-38.

Internet izvori

- [1] http://nflrc.hawaii.edu/Net_Works/NW06/default.html, Kasper, Gabriele, 2003. Can pragmatic competence be taught?

Izvori

Serije i filmovi:

Azize TRT.2005.
Aynalar.TR.T.2005.
Babalar Son Duyar.TR.T.2005.
Bizim Evin Halleri.TR.T.2005.
Çiçek Taksi.TR.T.2005.
Deli Yürek.OBN.2005.
Dönme Dolap.TR.T.2005.
Her Şey Aşk İçin.TR.T.2005.
Koçum benim.TR.T.2003.
Kuzenler.TR.T.2005.
Rumba'dan Cumba.TR.T.2005.
Samyeli.TR.T.2005.
Bedel.TR.T.2005.
Duvar.Rež.i sc.Yılmaz Güney.Gl.uloge.Tuncel Kurtiz, Ayse Emel.1983.
Yol.Rež.Şerif Gören.Sc.Yılmaz Güney. Gl.ul.Tarık Akan, Şerif Sezer.1982.
Uçurtmayı Vurmasınlar.Rež.Tunç Başaran.Sc.Feride Çiçekoğlu.Gl.ul.Nur Süren.1989.
Kontakt-program
Kadına dair.TR.T.2005.

Književnoumjetnička djela:

- Akengin, Y. 1996. Enver Paşa ve Büyük Ümitleri. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
Altan, A. 1996. Tehlikeli Masallar. İstanbul: Can.
Altan, Ç. 1998. Rıza Bey'in Polisiye Öyküleri. İstanbul: İnkilap.
Çiçekoğlu, F. 1994. Suyun Öte Yanı. İstanbul: Can.
Güven, E. 2002. Hoşçakal Mayumi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
Kopan, Y. 2002. Aşk Mutfağından Yalnızlık Tarifleri. İstanbul: Can.
Kurşunlu, N. 1997. Merdiven. İstanbul: Tiyatro Eserleri.
Levi, M. 2009. Karanlık Çökerken Neredeydiniz. İstanbul: Doğan Kitap.
Mağden, P. 2002. İki Genç Kızın Romanı. İstanbul: Everest Yayınları.
Mungan, M. 2002. Yüksek Topuklar. İstanbul: Metis Yayınları.
Ongun, İ. 1998. Bir Genç Kızın Gizli Defteri. İstanbul: Altın Kitaplar.
Öz, E. 1997. Gülün Solduğu Akşam. İstanbul: Can.
Özçelik, R. 1994. Su Gelince. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
Pamuk, O. 2002. Kar. İstanbul: İletişim.
Parlatır, İ., Enginün, İ., Okay, O., Kerman, Z., Yetiş, K., Birinci, N. 1996. Hikayeler I, II. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Şafak, E. 2000. Mahrem. İstanbul: Metis Yayınları.
Taner, H. 1986. Yalıda Sabah. Ankara, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
Tuğcu, K. 1991. Şımarık Kız. İstanbul: Maviş Yayınları.
Uzuner, B. 2000. Kumral Ada, Mavi Tuna. İstanbul: Remzi Kitabevi.
Uzuner, B. 2006. İstanbullular, İstanbul: Everest Yayınları.

Za pisani razgovorni diskurs:

- Boztaş, İ., Coşkun, H. 2002. Çevirmenin El Kitabı. Ankara: Hacettepe-Taş.
Poslovna korespondencija jedne turske kompanije sa sjedištem u Sarajevu
E-mail poruke turkološke grupe
SMS poruke i pisane poruke nativnih govornika turskog jezika

STRATEGIJE UČTIVOSTI U TURSKOM JEZIKU

(doc. dr. sc. Sabina Bakšić)

Knjiga „Strategije učtivosti u turskom jeziku“ prvo je djelo takve tematike na južnoslavenskom govornom području. U njoj autorica opisuje strategije učtivosti te sredstva i načine kojima se te strategije ostvaruju u turskom i bosanskom jeziku. Taj opis obuhvaća različite aspekte jezične i kulturne interakcije, kao što su obraćanje pozornosti na sugovornika, korištenje oznaka zajedničkog identiteta, traženje konsenzusa, govorne činove koji uključuju šalu, ponudu, obećanje, davanje komplimenta, postavljanje zahtjeva, upućivanje kritike, davanje sugestije, izražavanje (ne)slaganja s čim ili s kim, upućivanje upozorenja itd. U analizu tih govornih činova autorica uključuje sociološke komunikacijske varijable – spol, status, godine, raspodjelu „moći“ sudionika u komunikaciji i dr., ali i kulturološke varijable koje formiraju svjetonazor i nejezične kodove izvornih govornika turskog i bosanskog jezika. Deskriptivni opis i analitička strategija pristojnosti kao „jezičnoga inventara“ koji se ostvaruje u socijalnom i kulturnom okruženju u metodološkom je pogledu sustavno provedena, pregledna i zanimljiva.

Budući da se najraznovrsnije strategije pristojnosti realiziraju isključivo u dijaloškoj i situacijskoj interakciji govornika i sugovornika, autorica je svoje istraživanje utemeljila na primjerenu korpusu koji svojom raznovrsnošću obuhvaćaju većinu najvažnijih strategija i govornih činova: tekstove različitih funkcionalnih stilova i registara, tekstove iz elektronskih medija i filmskih radova, anketu s izvornim govornicima turskoga jezika i dr.

Kako i autorica navodi, pristojnost je u novije vrijeme u središtu zanimanja kako u sociolingvistici, pragmatici i primijenjenoj lingvistici, tako i u socijalnoj psihologiji, analizi konverzacije i antropologiji. Iz široka popisa disciplina koje se za nju zanimaju dade se razabrati kako je pristojnost univerzalni princip ljudske interakcije jer pretpostavlja uspostavljanje i ostvarenje komunikacije, poglavito verbalne, uz minimalan konflikt ili ugrozu drugog člana zajednice. Tim se aspektima jezične kompetencije ne bave gramatike jer je njihov zadatak egzaktno opisati konkretan jezik kao uređen sustav znakova. Pragmalingvistiku zanima upotreba jezika u govornoj interakciji, odnosno komunikacijsko djelovanje jezikom. *Stoga su rezultati takva istraživanja važni i primjenjivi, čak i nužni u suvremenoj nastavi stranih jezika, posebice ako se konkretan jezik na studiju uči od samoga početka.* Slikovito kazano, knjiga dr. sc. Sabine Bakšić „vodič“ je za izbjegavanje komunikacijskih nesporazuma koji ne proizlaze iz nedovoljna vladanja jezikom kao gramatičkim sustavom. Naime, nije neosnovano ustvrditi da bi bez pragmalingvističke kompetencije studentima stranih jezika bilo kudikamo lakše prepričati pročitani tekst negoli u pragmalingvističkome smislu prikladno reagirati u kakvoj, nerijetko i svakodnevnoj govornoj situaciji. Stoga je ova knjiga važan doprinos unapređenju nastave turskoga jezika.

Na temelju izloženog, svesrdno preporučam da objavite knjigu dr. sc. Sabine Bakšić „Strategije učtivosti u turskom jeziku“.

U Zagrebu, 28. siječnja 2012.

---

dr. sc. Ekrem Čaušević, redovni profesor
Filozofskoga Fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

STRATEGIJE UČTIVOSTI U TURSKOM JEZIKU

(doc. dr. sc. Sabina Bakšić)

Knjiga "Strategije učtivosti u turskom jeziku" otvara kod nas potpuno novu oblast u istraživanju turskog jezika. Radi se o knjizi koja se bavi ključnom temom pragmalingvistike – strategijama učtivosti. Autorica je, koristeći obiman korpus koji se sastoji od književnoumjetničkih djela, turskih filmova i serija kao i pisane korespondencije, predstavila jezična sredstva kojima se u turskom jeziku realiziraju strategije učtivosti prema modelu Penelope Brown i Stephena C. Levinsona. Spomenuti je model, kako Sabina Bakšić navodi, usprkos određenim manjkavostima, među pragmalingvistima prepoznat kao model koji pruža najveće mogućnosti za iscrpnu jezičku analizu.

U knjizi su predstavljene strategije pozitivne i negativne učtivosti kao i strategije nemodificirane direktnosti i nekonvencionalizirane indirektnosti. Slijedeći okvire modela P. Brown i S. C. Levinsona, autorica je došla da zanimljivih zapažanja koja su na pojedinim mjestima dovela i do vrlo originalnih rješenja i promjena u postojećem modelu. S druge strane, uspjela je neke gramatičke oblike (određena glagolska vremena, neke analitičke forme) predstaviti u jednom potpuno novom (pragmalingvističkom) svjetlu i objasniti njihovu funkciju i upotrebu.

Ova knjiga predstavlja izuzetan doprinos u nastavi turskog jezika jer omogućava pristup pragmalingvističkoj kompetenciji koja je, iako podjednako važna, dosada ostajala u sjeni izučavanja gramatičkog sustava. No njen značaj ogleda se i izvan granica turskog jezika jer u današnjem svijetu obilježenom nerazumijevanjem i strahom od drugog ističe važnost učtivosti i poštovanja ličnosti sagovornika i kulture iz koje dolazi.

Zbog svega toga preporučujem objavljivanje knjige doc. dr. sc. Sabine Bakšić "Strategije učtivosti u turskom jeziku".

U Sarajevu, 16. maja 2012.

dr. sc. Fehim Nametak, redovni profesor
Filozofskog fakulteta u Sarajevu

Biografija

Sabina Bakšić rođena je 09. 10. 1966. godine u Sarajevu. Na Odsjeku za filozofiju i sociologiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu diplomirala je 1990. godine, a 1995. godine na Odsjeku za orijentalistiku (a. Arapski jezik i književnost i b. Turski jezik i književnost i a. Turski jezik i književnost i b. Arapski jezik i književnost). Magistrirala je 2002. godine na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Na istom je fakultetu, u martu 2008. godine odbranila doktorsku disertaciju. Od 1995. godine zaposlena je na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, gdje u zvanju docenta drži predavanja iz Fonetike i fonologije turskog jezika, Morfologije turskog jezika, Uvoda u sintaksu turskog jezika i Pragmatike turskog jezika.

Objavila je više radova iz oblasti sintakse, semantike, stilistike i pragmalingvistike. Koautorica je udžbenika *Vrijeme je za turski*, koji je izašao u Republici Turskoj. Učestvovala je na više međunarodnih naučnih skupova. Bila je gost predavač na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.